ALMANYA'NIN KISA TARİHİ

Mary Fulbrook

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ALMANYA'NIN KISA TARİHİ

Sabri Gürses (1972, İstanbul) 1999 yılında t.Ü. Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını 1.0. Çeviribilim Bölümü'nde yaptı. İngilizceden Joseph Campbell, Jonathan Lethem, John Smolens, Shusha Guppy, Charles Nicholl, Don DeLillo, William Guthrie, Werner Sombart, Fredric Jameson, William Shakespeare, Karel Capek, Slavoj Zizek, Niall Lucy, David Foster Wallace ve Rusçadan F. M. Dostoycvski, Mihail Bahtin, Yuri Lotman, Sultan Galiyev, Yuri Oleşa, Ivan Turgenyev, Aleksandr Puşkin, Ivan Gonçarov (2010 Dünya Kitap yılın çevirisi ödülünü aldı), Andrey Behy (2009 Rus Edebiyatı Enstitüsü onur ödülünü aldı), Solomon Volkov çevirileri bulunmaktadır, www.ceviribilim.com adresinde *Çeviribilim* dergisinin yayıncılığını yapıyor.

ALMANYA'NIN KISA TARİHİ

MARY FULBROOK

Çeviren: Sabri Gürses

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupa Dizisi: 1

Mary Fulbrook

A Concise History of Germany

© Cambridge University Press, 1991. All rights reserved.

Almanya'nın Kısa Tarihi

© BÜTEK A.Ş. 2008. Tüm haklan saklıdır.

Bu çeviri, kitabın 2004 yılındaki ikinci basımından yapılmıştır.

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Boğaziçi Üniversitesi Uçaksavar Kampüsü Cengiz Topel Caddesi,
Garanti Kültür Merkezi, Arka Giriş Etiler/İstanbul

bupress@boun.edu.tr

www.bupress.org

www.bupress.net

Telefon ve faks: (212) 257 87 27

Sertifika No: 10821

Yayıma Hazırlayan: Çetin Şan, Cem Uçan

Kapak Tasarımı: Kerem Yeğin

Baskı: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.

100 Mah. Matbaacılar Sitesi, 1. Cadde, No: 88 Bağcılar / İstanbul
Telefon: (0212) 629 00 24

Sertifika No: 12358

Birinci Basım: Nisan 2011

Boğaziçi University Library Cataloging in Publication Data Fulbrook,
Mary, 1951

Almanya'nın Kısa Tarihi / Mary Fulbrook; çeviren Sabri Gürses 264 p.
; 23 cm.

ISBN 978-605-4238-48-4 Includes index.

1. Germany - Historyl. Title. II. Gürses, Sabri DD89

İçindekiler

Görsellerin Listesi

Önsöz

I. GİRİŞ: ALMAN TOPRAKLARI ve HALKI

II. ORTAÇAĞ ALMAN YASI

Alman Tarihinin Başlangıcı,

Erken ve İleri Ortaçağda Almanya

Ortaçağın Sonlarında Almanya

III. MEZHEPÇİLİK ÇAĞI (1500-1648)

Alman Reformasyonu: ilk Yıllar

Alman Köylü Savaşı

Alman Reformasyonu'nun Gelişimi

Karşı-Reformasyon Çağında Almanya

Otuz Yıl Savaşı

Vestfalya Barışı ve Savaşın Sonuçlan

IV. MUTLAKİYETÇİLİK ÇAĞI (1648-1815)

Mutlakiyetçilik ve Prusya'nın Yükselişi

Din, Kültür ve Aydınlanma

Fransız Devrimi'nin Etkisi

V. SANAYİLEŞME ÇAĞI (1815-1918)

Restorasyon Almanyası 1815-48

1848 Devrimleri

Almanya'nın Birleşmesi

Bismarck Döneminde Almanya

Wilhelm Almanyasmda Toplum ve Politika

İmparatorluk Almanyasında Kültür

Dış Politika ve I. Dünya Savaşı

VI. DEMOKRASİ ve DİKTATÖRLÜK (1918-45)

Weimar Cumhuriyeti: Kökenleri ve İlk Yılları

Görünüşte Denge Dönemi

Weimar Demokrasisinin Çöküşü

Hitler'in İktidarının Onaylanması

Dış Politika ve Savaş

Holokost,Direniş ve Yenilgi

VII. İKİ ALMANYA (1945-90)

İki Almanya'nın Yaratılması

Taşların Yerine Oturuşu

İki Almanya'da Politika 1949-89

Baü Almanya'da Ekonomi ve Toplum

Doğu Almanya'da Ekonomi ve Toplum, 1949-89

1989 Devrimi ve Almanya'nın Birleşmesi

VIII. 1990'DAN SONRA ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ

IX. ALMAN TARİHİNİN MOTİFLERİ VE SORUNLARI

Meraklısına Okuma Listesi

Dizin

RESİMLER

1 Silezya'daki Kloster Grüssau (Grüssau Manastın).

Kaynak: *Die schöne Heimat. Bilder aus Deutschland*

(Leipzig: Verlag Karl Robert Langewiesche, 1922).....

2 Güney Bavyera'da Jachenau yakınlannda bulunan bir çarmıh.

Fotoğraf: Harriett C. Wilson.....

3 1980lerde Doğu Berlin'deki Alexanderplatz'a doğru uzanan cadde.

Yazar tarafından çekilen fotoğraf.....

4 XIV. yüzyıla ait Manes Elyazması'ndan Minnesinger çizimleri.

Kaynak: *Die Minnesinger in Bildern der Mannesischen Handschrift*

(Leipzig: Insel-Verlag, 1929).....

5 Augsburg'un yönetimi loncalara devrediliyor, 1368.

Das Behaim Ehrenbuch der bürgerlichen und zunftlichen Regierung der hl. Reichsstadt Augsburg'dan (1545) bir eskiz,

Ullstein Weltgeschichte'den (Berlin: Ullstein, 1907-9) alınmıştır.....

6 Marienburg.

Kaynak: *Die schöne Heimat.....*

7 Eike von Repgow'un *Sachsenspiegel'*inden bir sayfa üzerinde bir kalenin *fief* olarak bahşedilmesinin ayrıntıları yer alıyor.

Herzog-August-Bibliothek,
Wolfenbüttel.....

8 Yaşlı Lukas Cranach'ın "Çilekeş İsa ve Deccal" konulu ahşap oymalan; Papa, Deccal olarak gösteriliyor.

Ullstein *Weltgeschichte'*den
alınmıştır.....

9 "Yahudi Tırtıklayıcı ve Sarraf." Ağır enflasyon döneminde Yahudilerin sözde para hırslannı eleştiren bir ilan (basım yeri belirsiz, 1622). Flugschriftensammlung, Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel.....

10 Bir cadı ve iki yardımcısına uygulanan şeytan çıkarma yöntemlerinin ayrıntılı bir tasviri (Augsburg: Elias Wellhofer, 1654). Flugschriftensammlung, Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel.....

11 Beyaz Dağ Savaşı, 1620.

Flugschriftensammlung, Herzog-August-Bibliothek,
Wolfenbüttel.....

12 Savaşın Almanya'yı yakıp yıkan canavar olarak tasviri (1630/1648).

Flugschriftensammlung, Herzog-August-Bibliothek,
Wolfenbüttel.....

13 1630'daki "A-la-Mode-Kampf" tarzı Fransız moda çılgınlığını tasvir eden bir ilan. (Nürnberg, yaklaşık 1630).

Flugschriftensammlung, Herzog-August-Bibliothek,
Wolfenbüttel.....

14 XVII. yüzyılın ortasında, Avrupa'da sabit bir gelir kaynağı olmayan, yersiz yurtsuz ve sakat insanların, "gezginler"in canlı bir tasviri.

Kaynak: Ullstein,
Weltgeschichte.....
..

15 Regensburg'daki Kutsal Roma İmparatorluğu Dieti, 1653.

Herzog-August-Bibliothek,
Wolfenbüttel.....

16 Balthasar Neumann'm tasarladığı ve asıl olarak 1720-44 döneminde inşa edilen Würzburg Malikanesi.

Kaynak: Johannes Arndt. *Deutscht Kunst der Barockzeit*

(Leipzig: Bibliographisches Institut,
1941.....

17 XVTII. yüzyıl başında askere alma.

H. J. von Fleming, *Der Volkommene Teutsche Soldat*

(Leipzig, 1726), Ullstein *Weltgeschichte'*den alınmıştır.....

18 1774 yılında Nürnberg.

Germanisches Nationalmuseum Nürnberg,
Kupferstichkabinett.....

19 Güney Bavyera, Benediktbeuern'deki manastırın sunağı.

Fotoğraf: Harriett C.
Wilson.....

20 Jena Savaşı, 1806.

Kaynak: Ullstein,
Weltgeschichte.....

21 Prens Metternich çalışma odasında.

Kaynak: Karl Gutskow, *Unter dem schwarzen Bären*

(E. Berlin: Verlag der Nation,
1971).....

22 Münih Üniversitesi'nin açılış töreni, 1826.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv,
Münih.....

23 XVIII. ve XIX. yüzyıl başındaki çeşitli meslekler.

Germanisches Nationalmuseum Nürnberg,
Kupferstichkabinett.....

24 Berlin'deki barikatlar, 1848.

Kaynak: Gutskow, *Unter dem schwarzen*
Bären.....

25 Moabit, Berlin'deki Borsig lokomotif fabrikası, 1855.

Landesarchiv Berlin,
Landesbildstelle.....

26 Bismarckla ilgili o dönemde yapılmış
karikatürlerden seçmeler.

Kaynak: Ullstein,
Weltgeschichte.....

27 Berlinli sanatçı Heinrich Zille'ye ait,

işçi sınıfının yaşamına dair bir
karikatür.....

28 Popüler bir orta sınıf dergisi olan *Die Gartenlaube'*de
yer alan ve kadın bisikletindeki son modayı gösteren bir
çizim.

Kaynak: Karin Helm (ed.), *Rosinen aus der Gartenlaube*

(Gütersloh: Signum Verlag,
tarihsiz).....

29 Berlin'deki barikatlar, Mart 1919.

Landesarchiv Berlin,
Landesbildstelle.....

30 Freikorps Werdenfels, devrimci ayaklanmaları bastırmak üzere Münih'te. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Münih.....

31 Kapp Darbesi. Askerler Berlin'e yürüyor, Mart 1920.

Landesarchiv Berlin,
Landesbildstelle.....

32 Bavyera, Bad Tölz'de bir köy düğünü.

Kaynak: Deutschland Bild-Heft Nr. 117:

"Bad Tölz und das Landim Isar-Winkel' (Berlin-Tempelhof: Universum-Verlagsanstalt, yaklaşık 1933).....

33 Hindenburg'un 1932 seçim posterlerinden birisi.

Bayerisches Hauptstaaüsarchiv,
Münih.....

34 1932'deki Berlin kira grevi.

Landesarchiv Berlin,
Landesbildstelle.....

35 "Potsdam Günü"nü kutlayan bir Hitler propaganda afişi.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv,
Münih.....

36 Nazi genç kız örgütünden bir heyet, 1923 darbesinde ölen

Nazi kahramanlan anıyor. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Münih.....

37 Avusturya'nın Lienz kentinin büyük meydanlarından birinin adı "Adolf Hitler Meydanı" olarak değiştirilmişti.

Kaynak: Yazann elindeki o döneme ait bir kartpostal.....

38 Polonya, Radom'daki Yahudi gettosu.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Münih.....

39 Auschwitz-Birkenau toplama kampı.

Yazann çektiği bir fotoğraf, 1988 .....

40 Berlin Duvan yükseliyor, Ağustos 1961.

Landesarchiv Berlin, Landesbildstelle.....

41 İnsanlar Berlin Duvan'ndan hatıra topluyor.

Fotoğraf: Comelie Usborne.....

HARİTALAR

1 Frank Krallığı'nın Verdun Antlaşmasınla bölünmesi, 843.....

2 Alman İmparatorluğu, yaklaşık 1024-1125.....

3 Reformasyon döneminde Avrupa.....

4 1648 Vestfalya Banşı'ndan sonra Almanya.....

5 Brandenburg-Prusya'nın 1786'ya dek olan büyümesi.....

6 1815'te Alman Konfederasyonu.

(M. Hughes, *Nationalism and Society:*

Germany 1800-1945 (Londra: Edward Arnold, 1988).....

7 Prusya-Almanya Gümrük Birliği'nin gelişimi.....

8 Almanya'nın birleşmesi, 1867-71.

(Hughes, *Nationalism and Society*).....

9 Versailles düzenlemesi, 1919.

(M. Freeman, *Atlas of Nazi Germany*

(Londra: Croom Helm, 1987).....

10 Nazi Almanyasının kendine kattığı topraklar, 1935-39.

(Freeman, *Atlas of Nazi Germany)*.....

11 Polonya'nın paylaşılması, 1939.

(Freeman, *Atlas of Nazi Germany*).....

12 1942 sonbaharında Hitler'in imparatorluğu.

(Freeman, *Atlas of Nazi Germany)*.....

13 1945'ten sonra bölünmüş Almanya.

(Hughes, *Nationalism and Society)*.....

ÖNSÖZ

Böyle bir kitabı eleştirmek yazmaktan çok daha kolaydır. Binlerce yıldır süregelen ve fazlasıyla karmaşık bir tarihi kısacık bir kitaba sığdırmaya kalkışmak; yıllardır ilgilendikleri özel alanlarının çarpıülıp yanlış sunulduğunu, hatta gözardı edildiğini belirtecek çok sayıda uzmanın sayısız eleştirisine ister istemez neden olacakür. öte yandan, böylesine engin bir konunun kısa tarihi, her şeyi kapsamaya kalkışamaz; yapabileceği en iyi şey, gelişmeleri geniş bir şekilde içeren iyi bir rehber olabilmektir.

Bu sınırlamalar aslında bir ölçüde tarih yazmanın doğasında var; Tarih yazmak, yalnızca üzerinde anlaşılmış bir anlatının yeniden dile getirilmesi gibi basit bir şey değildir; geçmişten günümüze ulaşan malzemeler yığınına -ve o malzemeye dair yorumlara- bir düzen verme işlemi olması gerekir. Ayrıca özellikle de Almanya'nın kısa tarihi meselesi, seçme ve gözardı etmeye dair birtakım sert kararların verilmesini gerektiriyor. Nasıl okurların hepsinin konuyla ilgili kendi görüşleri varsa, ben de bazı özel seçimler yapmak zorunda kaldım. Farklı dönemlere ayrılan sayfa sayısı açısından değerlendirildiğinde, elinizdeki kitap okura genel bir görünüm sunma ilkesine dayanıyor: Bu ilkeye göre gözlemcinin daha yakınındaki şeyler daha büyük görünür ve uzak ufukların bulanık görünümlerine göre çok daha fazla ay-nntıyla algılanır. Bu yüzden de bölümler günümüze yaklaştıkça giderek daha kısa zaman dilimlerini ele alıyor. İncelenen bu genel görünüm içinde bazı özellikler diğerlerinden daha önemli görünecektir. Tarihçiler "teleoloji" sorununu çok iyi bilirler: Yani daha çok şimdiyi gösteren özellikleri fark etmek, (katılımcıları tarihsel "ilerleme"ye yaptıkları "katkılar"ın farkında olsun veya olmasınlar) gelişmeleri kısmen sonuçlan açısından açıklamak ve hiçbir yere çıkmayan dönüş noktalarını gözardı etmeye yönelik bir eğilim vardır. Son dönem tarih yazıcılığında buna karşı sağlıklı bir tepki görülse bile, bazı gelişmelerin güncel

kaygılar açısından diğerlerinden daha önemli görülmesi hâlâ geçerlidir. Bütün yazarlar kaçınılmaz olarak kendilerine ait özel ilgi alanlarına, hevese ve kör noktalara sahiptir; genel kapsamda ne kadar dengeli ve nesnel olmaya çalışırlarsa çalışsınlar, bu kaçınılmazdır.

Ayrıca "Almanya"nm tarihi açısından, bu tarihin konusunun sınırlarıyla ilgili özel bir sorun da var. Yani, bu kitapta Avusturya tarihini, sadece "Almanya"nın farklı dönemlere ait tarihinin tümleşik bir parçası olduğu ya da 1871'den günümüze modem Almanya'nın tarihiyle iç bağlantıları olduğu ölçüde ele almak gerekmiştir. Avusturya, en belirgin olanlardan biri de olsa, bu sıkıntıyı yaşayan tek alan değildir; çünkü "Almanya"nm sınırları yüzyıllar içinde aşın değişken olmuştur.

Bu kadar geniş kapsamlı bir çalışmanın büyük ölçüde başkalannın yaptığı araştırmalara dayanması, mevcut bilginin sentezini ve genellikle de oldukça çelişkili görüşleri sunması gerekir. Tüm bunlan yaparken, tutarlı bir genel anlatı sunmakla da sorumludur. Mevcut çözümlemedeki boşluklar ve yetersizliklerin farkındayım ve bundan rahatsızlık duyuyorum, ama en azından yüzyıllan kat eden geniş bir çerçeve sunarak iki amaca ulaşılmış olacağını da umuyorum. Bu kitap bazı özel durumlann ileride daha ayrıntılı araştınlması için bir temel oluşturup itici güç görevi üstlenebilir; aynca okurlann var olan bilgi ve ilgilerini geniş bir yorum çerçevesine yerleştirmelerine de yardımcı olabilir. Elinizdeki kitap, aynntılarla ilgili daha incelikli araştırmalar için bir bağlam olarak kullanılıp geniş ölçekli bir harita işlevi görmeyi amaçlamaktadır.

Bu kitabın hazırlık aşamasındaki metnini okuyarak değerli yorumlarda bulunan meslektaşlanma ve dostlanma fazlasıyla müteşekkirim; beni olaylara ilişkin hatalar ve yersiz yorumlar yapmaktan kurtardılar. Özellikle metni geliştirmedeki aşın çabalan için David Blackboum, lan Kershavv, Timothy McFarland, Rudolf Muhs, Hamish Scott, Bob Scribner, Jill Step-henson ve Martin Svvales'e teşekkür etmek isterim. Elbette, hâlâ var olan diğer yetersizlikler konusunda sadece ben sorumluyum. UCL Dean's Fund'ın kütüphaneler,

müzeler ve arşivlerde uygun görsel malzemeleri bir araya getirmek için zaman ayırabilmemi sağlayan küçük bir burs vermesi de bu çalışma için çok yardımcı oldu. Uygun resimlerin seçilmesi en *az* metnin oluşturulması kadar zordu; bu seçim süreci de yorumlama ve görüntüler arasında eleme yapma gibi birçok soruna yol açtı. Dikkatli okurlar, kişilere ve tanıdık manzaralara ait resimlerin sayısının daha geniş temalar ile daha uzak dönem ve yerlerin betimlenmesi uğruna azaltıldığını fark edecektir. Son olarak, birçok yaz mevsimini Orta Avrupa'daki Alman geçmişinin çeşitli yönlerini arayarak geçirme konusunda istekli olduklan için eşime ve üç çocuğuma teşekkür etmek isterim.

GÜNCELLENMİŞ BASIM İÇİN ÖNSÖZ (1992)

Öncelikle, ilk basımda fark edilmeden yer almış bazı ayrıntı hatalarına dikkat çektiği ve dizine yapılacak eklemeleri önerdiği için Berlin'den Dr. Werner Schochow'a teşekkür ederim. Onun metni böylesine dikkatli ve özenli okuyup ayrıntılı yorumlar yaparak öneriler sunmasına müteşekkirim.

Ayrıca Batı Almanya tartışmasını geçmiş zaman kipinde ifade edebilme fırsatı buldum (Doğu Almanya bu kaderi ilk basım sırasında yaşamıştı zaten). Her ne kadar "Batı Almanya" hakkında söylenenler ağırlıklı olarak 1990'daki birleşmeden sonra ortaya çıkan genişlemiş Federal Cumhuriyet'e aktanldıysa da, bu birleşmiş ülkenin yeni bir varlık olduğunu belirtmek gerekir. 1990 öncesinin Federal Cumhuriyeti için geçerli olan her şeyin -hem yeni iç mücadelelerle hem de Avrupa'nın değişen koşullarıyla karşı karşıya kalan- henüz dengesiz ve yeni birleşmiş Federal Cumhuriyet'te de aynen muhafaza edileceğini öne sürmek, yeni oluşumun gelişimine dair oldukça tarihdışı bir peşin hükümlülüğü taşımak anlamına gelecektir.

Mary Fulbrook Londra, Ekim 1991

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ (2004)

İkinci basım için, günümüzün değişen bakış açılarını ve güncel bilimsel gelişmelerin etkilerini yansıtmak amacıyla metin içinde bazı küçük değişiklikler yaptım. 1990 sonrası Almanyasma dair yeni bir bölüm eklendi. Kaynakça da ciddi şekilde temizlenip güncellendi. Ama kitabın temel yapısını önemli ölçüde korumayı yeğledim, çünkü bu kitap İngilizce konuşan dünyada ve çevrildiği diller aracılığıyla daha da genişlemiş bir okur topluluğu için yararlı olduğunu kanıtlamıştı.

Mary Fulbrook Londra, Mart 2003

1 | GİRİŞ: ALMAN TOPRAKLARI VE HALKI

Ünlü ve çok alıntılanan bir şiirde, en bilinen iki Alman yazar Goethe ve Schiller, Alman tarihinin tam merkezinde yer alan şu soruyu sormuşlardı: *"Deutschland? Aber wo liegt es? Ich weiss das Land nicht zu finden"* ("Almanya? Ama nerede burası? Bu ülkeyi nasıl bulacağımı bilemiyorum.") Üstelik Almanların başka bir sorununa daha veciz bir şekilde parmak basmışlardı: *"Zur Nation euch zu bilden, ihr hoffet es, Deutsche, vergebens; / Bildet, ihr könnt es, dafur freier zu Menschen euch aus. "* ("Almanlar, kendinizi bir *ulus* haline sokma umudunuz boşuna; onun yerine kendinizi -ki bunu yapabilirsiniz- insan olarak daha özgür kılın!") Bu alıntılar Almanya ve Almanlar hakkındaki en yaygın fikirleri dile getirmektedir; ama elbette Goethe ve Schiller ileride yaşanacak şeyleri göremeyecekleri gibi, bunlardan sorumlu da tutulamazlardı. Çok geç birleşmiş ve bu işte çok geç kalmış bir ulus; ruhsal alanın özgürlüğünü kamusal alandan ve devletin iktidarından ayıran "düşünürlere ve şairlere" sahip bir ulus; edebiyata ve müziğe katkıları ne olursa olsun, en sonunda, Adolf Hitler'in soykırıma dayalı yönetimini bir kötülük simgesi olarak ortaya çıkarmakla ünlenen bir ulus. Benzersiz yaratıcılıktaki bir kültürün yanı sıra benzersiz yıkıcılıkta bir siyasal tarihe sahip olduğu söylenebilecek bir ulus; tamamen kendine has tuhaf ve çarpıtılmış bir tarih motifiyle eşsiz bir şekilde sorunlu ve eziyet görmüş bir ulus ve yine benzersiz bir şekilde verimli olup dönüşümde kendine has bir "model" sergileyebilen bir ulus.

Bütün basmakalıp yaklaşımlar gibi, bu genellemeler de belirli bir doğruluk payına sahiptir; ama yine tüm genellemelerde olduğu gibi, aşırı basitleştirilmiş, yanıltıcı ve fazlasıyla yanlış bir şeyler de içerir. Bütün bu sözlerin belki de en yanıltıcı yönü altta yatan varsayımdır; yani karmaşık ve dolambaçlı bir ulusal tarihin bütün o kıvrım ve büklümlerinde uzanan çağlar boyunca kendini

sergileyen kalıcı bir ulusal kimliğe sahip ve "Almanlar" adını taşıyan yalın bir varlığın olduğu varsayımıdır. Oysa gerçekler son derece karmaşıktır. İlk olarak, üzerinde yüzyıllar boyunca çok çeşitli siyasal biçimlerin hüküm sürdüğü ve Alman dilinin farklı biçimlerini kullanan insan topluluklarının yanı sıra "Almanya" tarihinin büyük bölümünde Almanca konuşmayan insanları da barındıran orta Avrupa'nın coğrafi karmaşasıyla karşı karşıyayız. Öte yandan tarihî karmaşa da söz konusudur; ki bu, ihtimaller ve tesadüfler kadar, daha başından saptanmış bir sona yönelmiş evrimsel bir yol boyunca, önceden belirlenmiş bir ilerlemeyi de içermektedir. Aynca, yer değiştiren bir varlığa dair tarihin yeniden oluşturulup yazılmasının doğasında var olan ve kendini bugünün ilgi ve endişeleri ışığında oluşturan bir karmaşa da var. Birçok kişi için yakın tarih aşırı ilginç görünürken; uzak dönemler -çok eskilerde kalmış bir kültürün cazibesine kapılmış birkaç kişi dışında herkes için- yalnızca bir tür "arka plan" veya bir sahne düzeni oluşturur ya da "hikâye başladığında" durumun nasıl olduğunu gösterir. Hatta hikâyenin başlangıç noktasına dair verilen karar bile belirli ölçüde keyfidir. Yeniden kurulmuş bütün tarihler, bilinçli olsun veya olmasın, belirli ilgilerin perspektifinden yapılmış insani birer inşadır.

İngilizce konuşan halkların büyük kısmı için "Almanya" 1989'a dek başkenti Bonn olan Almanya Federal Cumhuriyeti veya Batı Almanya anlamına gelirdi. Diğerleriyse buna, bozguna uğratılmış Nazi Almanyasınm yıkıntılarından yaratılan Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni veya Doğu Almanya'yı da eklerdi. Oysa günümüzde çoğu kimse, "Almanya"nın Avusturya'yı, hele İsviçre'yi içine katmayı hayal bile etmez. Oysa Almanca konuşan İsviçre ise "Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu"ndan yüzyıllar önce ayrılmışken, Avusturya'nın, İmparatorluk Almanyası döneminde PrusyalIların egemenliğindeki birleşik "küçük Almanya"dan çıkarılması ancak 1871'de gerçekleşmişti. Aynca, orta Avrupa'da daha önce bazı Alman devletlerinin elinde olan bölgelerin -örneğin, şimdi Polonya ve Rusya'ya ait eski Alman topraklarının- ya da başka devletlerin hâkimiyetinde yaşayıp Almanca

konuşan azınlıkların eski veya şimdiki varlığından bahsetmek elbette mümkündür. Bazı tarihçiler, Almanya'nın siyasal ve coğrafi açıdan güvensiz ve sıkışmış orta Avrupa'daki -*mitten in Europa*- konumunu "Alman" tarihi ve kimliğini yorumlamak için merkeze yerleşmiş bir etken saymışlardır. Bu da, inceleme konusunun açık bir tanımını yapmayı, başka birçok "ulusal" tarihler için olduğundan çok daha karmaşık bir hale sokar. Bu kitabın ulaşacağı en son durak, XX. yüzyılın sonlarında, 1990'da iki Almanya'nın, yani Demokratik ve Federal Cumhuriyetlerin birleştirilmesiyle oluşturulan yeni Almanya olacaksa bile, yol boyunca başka birçok şey de ele alınıp değerlendirilmek durumundadır; bu nedenle odağı ve çerçeveyi esnek tutmamız gerekiyor.

Resim 1. Silezya'daki Kloster Grüssau (Grüssau Manastırı). 1945'ten beri Prusya'nın bir parçası olan Silez-ya, 1740-42'de Prusya'nın eline geçinceye dek Habsburg Avusturyasının bir iliydi. Orta Avrupa'nın sınırları, geçen yüzyıllar içinde sürekli değişmiştir.

Almanya'nın XXI. yüzyılda kapladığı alanlar, kısmen topografya ve coğrafyaya, kısmen de tarihsel farklılıklara dayanan birçok çarpıcı bölgesel değişiklik sergiler. Topografik olarak, Almanya'nın topraklan Kuzey Denizi ve Baltık Denizi'nin kumlu kıyılan ve ticaret limanlanndan başlayıp çalılıklarla kaplı kuzey Almanya ovası boyunca ilerler; sonra da orta Almanya

yükseltilerinin (Harz dağları veya Erzgebirge gibi) tepelik arazisiyle kesintiye uğrayıp güney Almanya'nın yumuşak kıvnmlanndan geçerek Avusturya ve İsviçre smırlanndaki Alpler'in eteklerine dek uzanır. Ülkenin iklimi, kuzey ve batının ılıman ve yağışlı Atlantik ikliminden, güney ve doğunun daha kuru ve karasal iklimine -kışlar soğuk ve karlı geçerken sıcak yaz mevsimleri sık sık fırtınalarla kesilir- kadar çeşitlilik gösterir. Doğal kaynaklan çeşitlidir: Doğu Almanya önemli miktarda kalitesiz linyit kaynaklanna sahipken - dünyanın toplam üretiminin yaklaşık üçte birini yapar- Batı Almanya'da ve özellikle Ruhr bölgesinde büyük miktarlarda taşkömürü çıkanlır. Mevcut enerji ihtiyacını karşılayamayacak kadar az miktarda doğalgaza ve petrole de sahip olan Almanya, aynca tartışmalar yaratan nükleer enerjiye de bağımlıdır. Çeşitli, ama çok fazla olmayan maden kaynakları vardır (demir cevheri, kurşun, çinko, potas tuzlan). Toprak ve çiftçilik koşullan da değişkenlik gösterir; birçok bölgede toprak, hububat üretimi veya otlak amacıyla kullanılmak yerine çayır veya orman olarak bırakılmıştır. 1980lerde Batı Almanya'nın nüfusu 61 milyonun biraz üzerinde, Doğu Almanya'nın nüfusuysa 17 milyonun biraz altındayken; 1990'da birleşik Almanya nüfusu 78,3 milyondu.

Tarihsel olarak, geçmişlerinde bağımsız eyalet veya vilayetler şeklinde kendi varlıklarına sahip bölgeler oldukları için, Alman topraklan coğrafyadan çok siyasal, kültürel ve sosyoekonomik tarihe dayanan çarpıcı bölgesel değişiklikler sergilemektedir. Almanya'yı ziyaret eden birini şaşırtacak şeylerden biri çevrenin insani kullanımı, inançlar, pratikler ve toplumsal ilişkiler olacaktır: Ortaçağdan kalma surlarla çevrili kasabalar ve şatolar, kocaman barok kiliseler ve manastırlar, soylulann saraylan, çeşitli üsluplan yansıtan çiftlik evleri, kasaba malikâneleri ya da endüstriyel kenar mahalleler. Bölgesel klişeler de oldukça fazladır: Prusyalılann Protestan çileciliği, militarizmi ve muhafazakârlığı, genellikle Hamburg liberalizmiyle veya daha yaygın olarak bira içip ne dediği anlaşılmaz Katolik Bavyeralılarla karşıtlık oluşturmaktadır. Yöresel aksan ve kültür farklılıklan, XX. yüzyıl sonundaki çok daha kozmopolit ve merkezileşmiş Almanya'da bile hâlâ güçlü

olarak görülebiliyor. Çok dikkatli olmayanlar bile şatolan ve üzüm bağlanyla Ren Bölgesi, (yüksek teknoloji endüstrisinin Almanya'nın güneybatısına kaymasından önce olduğu kadar duman ve is püskürtmese de) sanayi şehri Ruhr, ormanlan, nehirleri ve guguklu saat eğlenceleriyle Kara Ormanlar ile Yukan Bavyera'nın gölleri ve Alp otlaklan arasındaki farklan görecektir. Bremen, Hamburg ve Lübeck'i ziyaret etmiş olsalar da, çok az sayıda turist, kuzey sahilleri, Friz adalan, Schleswig-Holstein'in gölleri ve akarsulanna aşina olabilecektir. Çünkü bu turistlerin çoğu inişli çıkışlı Vestfalya tepelerinin arasındaki hızlı bir otobana girecek, böylece kuzeydeki Lüneburg fundalığını veya Harz dağlanna gizlenmiş ortaçağ güzelliklerini görmeden geçip gidecektir. Turistlerin çok azı sınırdaki Bohemya'nın unutulmuş top-luluklannı ve Çek sınınndaki Bavyera ormanlannı keşfedebilecek ya da Spessart, Kraichgau veya Odenwald gibi bölgeler arasındaki yerel farklılıklara vâkıf olabilecektir. Birçok kişi başlıca kent merkezlerini, özellikle de Münih, Nürnberg, Frankfurt, Stuttgart, Köln gibi şehirleri tanıyacak, ama 1990 öncesinde Batı Alman kent yaşamının neden merkezileşmemiş bir yapısı olduğunu pek anlamayacaktır (Batı Almanya'nın başkenti Bonn çoğunlukla "Almanya'nın küçük bir kasabası" diye görmezden gelinmiştir); 1989 sonbaharındaki devrim niteliğindeki olaylardan önce, çok az batılı ziyaretçi Doğu Almanya'yı, başkent Doğu Berlin'e yapılan bir günlük gezilerden daha uzun süre görebilmişti. Oysa Doğu Almanya, Almanya'nın batısından daha küçük olsa bile, onunla kıyaslanabilecek bir bölgesel çeşitlilik sergiler: Bu ülkenin topraklan kuzeydeki Baltık kıyısının kumullanndan başlayıp, Mecklenburg'un seyrek bir nüfusa sahip göller bölgesinden geçerek güneydeki daha tepelik bölgelere, Halle, Leipzig, Erfurt ve Chemnitz gibi sanayi merkezlerine, Dresden ve Weimar gibi önemli kültür merkezlerine, Saksonya îsviçresi'ndeki turistik merkezlere, Thüringen ormanı ya da Harz dağlan gibi yerlere doğru iner. Bütün bu bölgeler nehirlere, denize veya dağlara yakınlık gibi tümüyle topolojik etkenlerin de ötesinde, başka birçok nedenle birbirlerinden farklılık göstermektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında bunlar,

gelişmiş ve farklı şekillerde kullanılmış, böylece daha geniş ekonomik sistemlerin içinde farklı öğeler olarak yer almışlardı. Kültür açısından incelenecek olursa, Reformasyon sonrası Almanya'nın mezhep devletleri içinde yer alan Katolik ve Protestan bölgeler arasındaki farklar zamanla varlığını sürdürmüş ve yüzyıllar boyunca derin bir etki bırakmıştır. Siyasal açıdan ise farklı bölgelerin tarihleri çok sayıda biçim değişikliğine uğramıştı; ki bu açıdan, tarihi merkeze alan bir siyaset bilimcisi için bölge tam bir laboratuvar sayılabilir. Tüm bu değişik etkiler günümüzün daha homojenleşmiş sanayi Almanyasma bile damgasını vurmuştur.

Resim 2. Güney Bavyera'da, Jachenau yakınlarında bulunan bir çarmıh. Oyma ahşaptan "perdeleri" ile bu çarmıh, Katolik halkın sofuluğunun özellikle parlak bir örneğidir. Almanya'nın Protestan ağırlıklı bazı bölgelerinde -örneğin VVürttemberg'de- yer alan ve bu tür çarmıhlar açısından zengin olan küçük bölgeler, aslında onların, örneğin AvusturyaII Katolik Habsburgların ftefleri [tımarları] olarak geçirdikleri çok eski bir geçmişe tanıklık etmektedir.

1989'dan önce gelen ziyaretçilerin çoğu için, iki Almanya'nın en çarpıcı özelliğini görüp de unutmak neredeyse olanaksızdı: Baltık Denizi'nden başlayıp Almanya'nın güneyindeki Çek sımnna dek uzanarak sadece Doğu ve Batı Almanya'yı değil, aynı zamanda Doğu ile Batı Avrupa'yı, komünizm ile kapitalizmi, demokratik merkeziyetçilik ile liberal demokrasiyi de bölen ve XX. yüzyılın ikinci yansındaki uluslararası çatlaklan simgeleyerek iki Almanya arasında uzanan ve sıkı sıkıya korunan sının; yani Churchill'in deyişiyle "Demir Perde"yi. İki Almanya arasında kilometrelerce uzayan bu sınır sadece daha önceden birbirine yakın olan bu topluluklan ıssız bir tampon bölgeyle bölerek, onlan doğal iç bölgelerinden koparark uzayıp gitmiyordu; aynı zamanda 1990'dan sonra bugün için yine Almanya'nın, ama bir zamanlar Prusya'nın ve sonrasında sırasıyla İmparatorluğun, Weimar ve Nazi Almanyalannın başkenti olmuş muhteşem metropolü, Berlin'i tam ortasından ikiye bölüyordu. Sınırlı sayıdaki geçiş noktalannda yaşanan aşı-n kısıtlanmış trafiği ağır silahlı nöbetçiler denetliyor ve herhangi bir Doğu Alman yurttaşının sının izinsiz aşmasına engel oluyordu. Ekonomik açıdan bağımlı olduğu Batı Almanya yönetiminin büyük desteğiyle yaşayan Batı Berlin, kendi kendini tanıtan bir kapitalizm şehriydi: Kocaman mağazalar, parlak ışıklar, gösterişli kültür etkinlikleri, uluslararası konferans merkezleri, sanat hamileri. İmparatorluk başkentinin genişlemesi sırasında inşa edilmiş olan o eski ve yüzyıl başından kalma yoksul semtler, üssülerde hâlâ hem işçi sınıfından Berlinlileri hem de çok sayıda yabancı "misafir işçi"yi banndmyordu; ayrıca çeşitli şekillerde "alternatif' yaşam tarzlan geliştiren birçok grup da buralardaydı. Tüm bunlann yanı sıra kaçınılmaz bir askerî varlık da söz konusuydu; Berlin hâlâ resmen dört gücün denetimindeki bir şehirdi. Ayrıca Batı Berlin'deki doğal mekânlara, ormanlara ve göllere kaçmak da işe yaramıyordu, çünkü Duvar her yerdeydi. Duvarın ötesinde ve hemen birkaç metre uzağındaysa çok farklı bir Berlin vardı: Her tabelada gururla "Berlin, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin başkenti" yazıyordu. Trafiği gitgide yoğunlaşan Doğu Berlin eski İmparatorluk başkentinin kalbinde yer

alıyordu: Yeni yapılmış Doğu Alman kamu binaları ve toplu konut olarak üretilmiş apartman blokları, eskinin siyasal ve kültürel merkezlerinin çökmüş ihtişamıyla iç içe girmişti. Doğu Almanlar, modem Alexan-derplatsz gibi meydanlar oluşturarak, batınınkiyle kıyaslanabilecek -ama ondan farklı- çekici bir imge yaratmaya ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, Doğu Berlin'in büyük kısmına aslında kasvetli, tozlu ve eski moda bir hava hâkimdi. En aşırı biçimleriyle iki Berlin, temsil ettikleri iki sosyoekonomik ve siyasal sistemin güçlü ve zayıf yönlerini yansıtan birer simgeydi.

Resim 3. 1980'lerde, Doğu Berlin'deki Alexanderplatz'a doğru uzanan cadde. En uçta, televizyon kulesi Marienkirche'nin üzerinde yükseliyor; solda, yeniden inşa edilen Katedral, sağdaki eski Kraliyet Sarayı'nın yerine inşa edilen yeni Doğu Alman "Cumhuriyet Sarayfna bakıyor.

Kasım 1989'da Berlin Duvan'nm yıkılışı, bir çağın sona erişini dikkat çekici bir şekilde simgeledi. 1980 sonlarında Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaşanan devrim niteliğindeki değişikliklerle birlikte "Demir Perde" de sarsılmaya başlamıştı. Doğuda komünist yönetimler çökerken, yoğunlaşan ekonomik ve siyasal baskılar, bu

çok farklı iki sistem ve toplumun Ekim 1990'da öngörülmemiş bir birleşmeye, beklenmedik bir hızla girmesine neden olacaktı. XXI. yüzyılın başlarındaki bu yeni ve birleşmiş Almanya'yı gözlemleyenler için tarih yeni bir önem kazanıyordu, çünkü yüzyıllar boyunca defalarca olduğu gibi bir kez daha Almanya'nın Avrupa ve dünyadaki karakteri, biçimi ve rolü meselesi ön plana çıkıyordu. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyadaki saflaşmalar ve gerilimle-rin niteliği de değişiyordu. Uluslararası terörizm ve yeni çatışmalarla birlikte, "Alman sorunu" da farklı bir ışık altında ele alınmaya başlayacaktı.

Başlangıç anlamında verilecek genel görünüm ve gözlemler olarak şimdilik bu kadarı yeterli. Alman tarihi, toplumu, kültürü ve siyasal hayatı üzerine, ülkedeki turistik gezintiler sırasında edinilen izlenimlerden çok daha fazlası söz konusudur. Alman geçmişine dair önemsenmeyen, bastırılan, dönüştürülen veya sadece basitçe göz ardı edilen birçok unsur da vardır. Bu yüzden Alman tarihinin, bugünkü Almanya'yı ortaya çıkaran kıvrım ve dönüşlerinin geniş bir özetini vermeye başlamamız gerekiyor.

2 | ORTAÇAĞ ALMANYASI

ALMAN TARİHİNİN BAŞLANGICI

Şu anda Almanya olarak bilinen bölgede tarihöncesi çağlardan bu yana yerleşimler olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur: İyi bilinen bir arkeolojik bulgu olarak Neanderthal insanının yanı sıra taş, tunç ve demir çağına ait yerleşim izlerine de orta Avrupa'nın çeşitli yerlerinde rastlanmıştır. Roma İmparatorluğu günümüzde Almanya olarak bilinen bölgenin batı ve güney kısımları boyunca uzanıyordu; Trier, Augsburg, Mainz, Köln, Regensburg ve Passau gibi birçok Alman kentinde Roma dönemine ait temeller ve ka-lınülar vardır. *Limes* adıyla bilinen sınır tahkimatları (aslında bir hendek ve setten ibarettir) Main ve Tuna nehirleri arasında hâlâ görülebilir. Roma İmparatorluğu işgal ettiği topraklar üzerinde önemli etkiler bırakmıştı. Bu sınırın ötesinde uzanan topraklarda, Romalıların "barbarlar" (yani yabancılar) diye isimlendirdiği halklar yaşıyordu. Romalı tarihçi Tacitus (yaklaşık MS 55-116) *Germania* adlı kitabında bize, Germen kavimleri hakkında tümüyle güvenilir olmasa da, ilginç bir bakış sunuyor. Onların toplumsal ve siyasal örgütlenmeleri, savaş tarzları, suç ve ceza kavramları, evleri, giyim ve saç kesimleri, evlilik törenleri, cenazeleri, tarım teknikleri, yeme içme, ziyafet, tartışma ve küfür etme alışkanlıklarım anlatıyor. Germen kadınlarının iffetlerini övmesinin dışında, Tacitus ün Germania ve Germenlere dair betimlemeleri pek övgü dolu değildir. Ona göre Germenler yerli bir halk olmalıydı, yani başka bir yerden göçmüş değillerdi; çünkü kim "kendi yurdu olmadıkça yabanıl topraklan, sert iklimi, kaba bir kültürü ve görüntüsü olan Germania'ya giderdi?" Tacitus tek tek Germen kavimleri arasındaki farklılıklann aynntılı betimlemelerini de yapmıştır: örneğin ilginç saç biçimlerine sahip Sueviler, Romalılarla ticaret yapan görece uygar Hermun-duriler, çok uzağa yerleşmiş "akıllara durgunluk verecek kadar yabani, sefalet derecesinde yoksul" olup "otlan yiyecek, hayvan

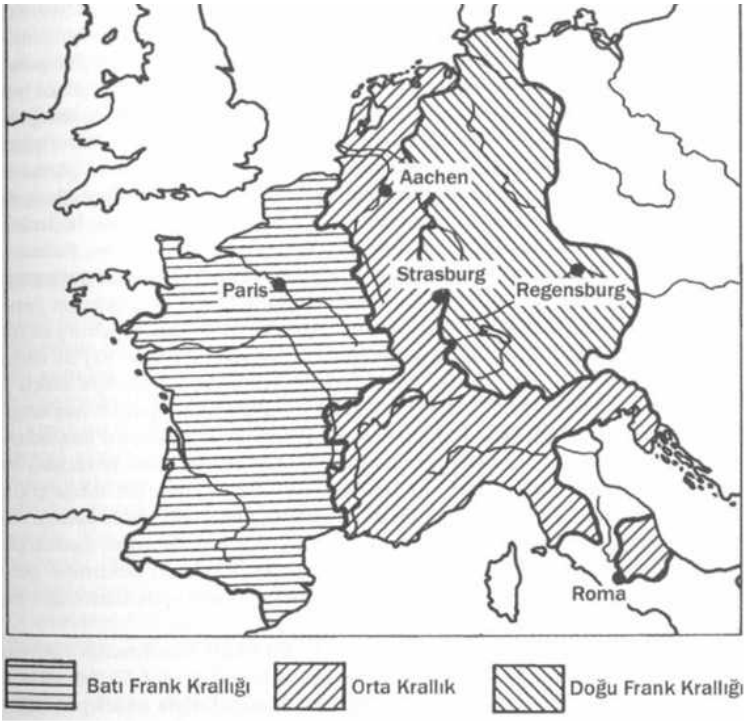
derilerini giyecek, toprağı ise yatak yerine kullanan"[1] (ilerde Litvanya olacak bölgede yaşayan) Fenniler.

MS V. yüzyıl başlarken Roma İmparatorluğu bir krizin içindeydi. Bu imparatorluğun çöküşünün çok çeşitli nedenleri olsa bile, en azından batı kısmının yıkılışı, barbar kavimlerin -(isimleri kalıcı kavramlar haline gelecek olan) Vizigotlar, Vandallar ve Hunlann- zaten zayıf düşmüş ve aşın gerilim alündaki sınır boylanna saldınlanyla hızlanmıştı. Roma toprakla-nnda yerleşmiş Germenler kendi kavim tannlannı bırakıp Hıristiyanlığa geçmeye başlamışlardı. VI. ve VII. yüzyıllarda batıda yeni bir Romalılaşmış Germen toplumu biçimi ortaya çıkıyordu.

Yerleşik ilk Germen topluluklan Franklann hükümranlığındaydı: Frank kralı I. Clovis Roma İmparatorluğu'nun Galya'daki son valisini 486'da yendi ve Merovenj hanedanını kurdu. Belirli Germen kabilelerini birleştiren bu Frank imparatorluğu sonunda Alamanlar, Saksonlar ve Bavyeralılan da içine alacaktı. Bu imparatorluk kral, soylular ve Kilise arasında kurulmuş belirli bir ortaklıkla -gerilimlerle dopdolu bir şekilde- yönetiliyordu.

VI. yüzyılldan sonra manastırlar kurulurken bir yandan da taşrada kiliseler inşa edildi; bunlar genellikle soylular tarafından kuruluyordu ve onlara bağımlıydı. Batıdaki malikânelerin topraklan ve Roma işgali altında olmayan bölgelerdeki çiftlikler arasında olduğu gibi, özgür köylüler ve seriler arasında da çeşitli farklar var olsa bile, nüfusun çoğunluğu toprağa bağlı köle statüsü altında yaşamaktaydı. 751'de Merovenj hanedanı tahttan indirildi ve Karolenj hanedanından Pepin kral seçildi; Pepin ayrıca Frank pis-koposlan tarafından, kraliyet soyunun yerine dinsel meşruiyeti getirmek üzere de atanmıştı; böylece krallığın Tann'mn onayladığı bir makam olması geleneği başladı, ama yine de bu durum Pepin'in haleflerinin hükümranlığı boyunca, kâfir işi "kan hakkı" kavramıyla ortaklaşa sürüp gidecekti. Merovenj döneminin başında, bugün Almanya olarak bildiğimiz bölgede ekilip biçilen toprak alanı muhtemelen %2'ye tekabül ederken; Karolenj hanedanı döneminde

nüfusta belirli bir artış yaşandı ve Merovenj döneminin ormanlık alanlan yeni köylerin kurulması için yok edildi.

Harita 1. Frank Krallığı'nın Verdun Antlaşması'yla bölünmesi, 843.

"Almanya" tarihi tam olarak ne zaman başlar? Bu soruya değişik tarihçiler farklı yanıtlar vermektedir. Bir kısmı, Avrupa tarihi kadar geniş bir Alman tarihi algısıyla hareket edip kökenler konusunda esnek davranırken; diğerleri Almanya'nın tarihinin Charlemagne'm baüda bir "Roma" imparatorluğunu tekrar kurmasıyla başlatır. 771'de tahta çıkan Charlemagne; Lombardiya, Bavyera ve Saksonya'nın ilhakı ve Avusturya'nın kurulmasıyla birlikte güneydoğuda sınır "marklıklan"nın yaratılması sayesinde Frank hükümranlığını güçlendirmişti. 800 yılı Noel'inde Roma İmparatoru olarak resmî törenle taç

giymesinden önce, para basma gibi bazı imparatorluk haklarını zaten elde etmişti. İmparatorluk kavramı krallıktan kesin bir şekilde ayrılır; krallık mirasçılar arasında bölüşülebilirken, imparatorluğun bölünmez olması gerekiyordu. Fakat IX. yüzyıl boyunca bu imparatorluğun birliği ve parçalanmasıyla ilgili birtakım zorluklar da yaşanmaya devam ediyordu. 843'teki Verdun Antlaşması ile görünüşte bir çözüm üretilmişti. Birbiriyle çekişen varisler bu antlaşmayla birlikte aralarındaki savaşı kesip miraslarını doğu, batı ve orta krallıklar olarak bölmeyi kabul ettiler; böylece gelecekteki Fransız ve Alman devletlerinin ayrılmasının temeli atılıyordu. Ama sonrasında yaşanan ayrılmaların yanı sıra Karolenj hanedanından olmayan soyluların da monarşik statüye göz dikmeleri nedeniyle, imparatorluğun çöküşü artık aşikâr bir hal alacaktı. IX. yüzyılda ortaya çıkan beş bağımsız krallıktan (Batı Franken, Doğu Franken, Yukarı ve Aşağı Burgon-ya, İtalya) sadece Doğu Franken Karolenj hanedanının elinde kaldı; hatta orada bile merkezî otorite kayboluyordu. Neredeyse iç savaş gibi görünen bu ortama dışarıdan gelen işgal tehditleri de (kuzeyde Vikingler, güneyde Araplar ve doğuda Macarlar) eklenince, yeni siyasal örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Doğu Franken bölgesinde; Frankenya, Saksonya, Bavyera, Schwaben ve Lorraine (veya Lotharingia) ismi altında ortaya çıkan ve kabilelerini toparlayıp topraklarım işgale karşı koruyabilen yerel liderler etrafında şekillenen "kabile dükahklan" *[stammesherzogtum] zayıflamış* krala göre giderek daha fazla güç kazanmaya başladı. 911'de doğu Karolenj hanedanı tarihe karıştı. Bazı tarihçilere göre, Frankenya dükü I. Konrad'ın ilk Alman kralı olarak seçilişi, Alman tarihinin gerçek başlangıcına işaret eder. Konrad'ın kendisini seçmiş kabile dükalıklannı bastırmaya yönelik acımasız denebilecek çabadan başansızlıkla sonuçlanacaktı ve 918'de öldüğünde onun halefi olarak Saksonya Dükü Heinrich tahta çıktı; ki bu da haleflik ilkesinde, kan hakkı yerine seçimin üstünlük kazanmasını sağladı. Heinrich'in de varisi olarak ikinci oğlunu seçmesi, monarşik mirasın bölünebilir olduğunu söyleyen geleneğin kınlması anlamına geliyordu; bu da

belirli bir Alman devlet yapısının oluşması açısından diğer bir önemli faktördü.

Diğer tarihçiler böylesine erken tarihte bir "Almanya krallığı"nm var olduğu konusunda kuşkuludur. Gillingham'm belirttiği gibi, I. Heinrich'in etkin hükümranlığı Saksonya ve Frankenya dükalıklanyla sınırlıydı; diğer yerlerdeki otoritesi ise çok kınlgandı. "Regnum Teutonicum" [Töton Krallığı] teriminin kullanılması ancak XI. yüzyılda olacakü. Fleckenstein gibi tarihçiler ise, bu terim ortaya çıkmadan önce, yine de bir "Alman kimliği" duygusunun gelişmiş olduğunu, I. Heinrich ve oğlu I. Otto'nun hüküm-darlıklannm, doğacak krallığın niteliğini kesin bir şekilde belirlediğini öne sürmektedirler. Fakat ortaçağın geç dönemleri için bile, Germen dilinde konuşan topraklarda tek bir yönetimin kurulup kurulmadığından şüphe etmemize yol açacak nedenler var. XIV. yüzyılın ortasında çoğul *deutsche lande* (Alman topraklan) sözünün kullanımı tekil *Deutschland*'a göre çok daha yaygındı; aynca ortaçağ boyunca kullanılan isimde de tutarsızlık ve dalgalanmalar görülüyor; farklı zamanlarda *regnum Alamannae, regnum Germaniae* veya *Teutonicae* ya da *Romanorum* ismi öne çıkıyordu. İleride daha aynntılı tartışacağımız başka bir karmaşık mesele de Alman krallığı ile imparatorluk arasındaki ilişkiydi. Ayrıca Almanya'nın modem Avrupa devletleri arasında, ismini bir kavim veya bölgeden değil, konuşulan dilden alan tek devlet olduğu unutulmamalı.

"Alman tarihi"nin başlangıcının saptanması ve terminolojiyle ilgili bu tartışmalar aslında Germen halkları tarihinin siyasal karmaşıklığından türemiştir. Hikâyenin resmen nereden başlayacağı -ve neyin "tarih" değil de "ar-kaplan" sayılacağı- konusunda kim hangi görüşü savunursa savunsun, meselenin karmaşıklığının ayrıntılarını anlatmaya yönelik bir çaba harcanabilir.

ERKEN VE İLERİ ORTAÇAĞDA ALMANYA

Saksonya Dükü Heinrich'in 919'da tahta çıkışından, III. Heinrich'in 1056'da ölümüne dek Sakson (veya Otto) ve Sal hanedanlarının hüküm sürdüğü ortaçağ Almanyasma damgasını vuran şey, askerî bir aristokrasinin hâkimiyetiyle birlikte toplum ve siyasetteki feodal örgütlenme, "Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu" olacak yapının gelişmesi, Kilise ile devlet arasındaki görece uyumlu ilişkiler olmuştur. Politika ve dine dair önemli yapıları değerlendirirken, geniş nüfus kitlelerinin genel dummu da sürekli akılda tutulmalıdır. Bu dönemin sonunda, yani XI. yüzyılın ortasında, Alman topraklarının toplam nüfusu muhtemelen 5 veya 6 milyon kadardı. (Nüfus hesaplan modem-öncesi zamanlar için tahmini olarak kabul edilmeli.) Halkın büyük bölümü çok küçük köylerde ya da engin ormanların ortasındaki küçük tanm arazileriyle çevrili yalıtılmış çiftliklerde yaşıyordu. Evler genelde çok ilkel kulübelerden ibaretti; sadece kraliyet saraylan, kaleler, kilise ve manastırlar kalıcı olmak üzere inşa ediliyordu. Halkın büyük çoğunluğu için yaşam, Hobbes'un ünlü ifadesiyle "tatsız, kaba saba ve kısaydı". Ortalama yaşam süresi beklentisi otuz yıldan biraz fazlaydı; üst sınıflarda daha yüksek, alt sınıflarda daha az. Bebeklerde görülen çok yüksek ölüm oranının yanı sıra birçok kişi de on dört ila kırk yaşları arasında ölüyordu. Hayatta kalmayı başaranlann yaşadıklanysa hastalık, açlık ve belirli aralıklarla ortaya çıkan kıtlıklardı. Mevsimlerin, beklenmedik olaylann ve insanlardan kaynaklanan şiddetin merhametine kalmış halk, güya Hıristiyanlaşmış olsa da, kötü ruhlan uzak tutmak veya kötü talihi kovmak için (muskalar, baül inançlar, büyü gibi) birçok pagan öğe korunuyordu. Çoğu insan kısıtlı bir alanda, sınırlı bir iş ve ticaret çevresinde, akraba evlilikleri içerisinde yaşamını sürdürüyordu; ancak bir hac yolculuğu ömrün en uzun yolculuğu olabilirdi. Sadece aristokrasinin üyeleri uzak mesafelere yolculuk ediyordu ve geniş bölgelere yayılmış akrabalık bağlanna sahiplerdi. 750'den 1050"ye dek geçen dönemde Eski Yüksek Almanca ve Eski Sakson diyalektleri konuşuluyordu; muhtemelen zengin bir sözlü

şiir geleneği vardı, ama bölgesel edebiyattan çok az eser günümüze ulaşmıştır. Okuryazarlık daha çok ruhbandan olanlarla sınırlıydı ve onlar da Latince yazıyordu.

Görünüşteki bütün ilkelliğine rağmen, bu artık saf kavim toplumu değildi. Feodalizm sosyopolitik örgütlenmenin temel modeli olarak gelişmişti. Bu karmaşık sistem siyasal düzeyde asimetrik, karşılıklı hizmet, sadakat, koruma ve destek ilişkisi olarak tanımlanabilir. Vassal lorduna bağlılık yemini ederken, o da vassalı korumayı kabul ediyordu; bu ilişki, vassal tarafından bir takdir eylemiyle, iki elin bir araya getirip efendininkilere teslim edilmesiyle simgeleniyordu. Vassallara/ie/ [tımar] denilen topraklar veriliyordu; fief yasal açıdan kişisel mülkten *(eigen* veya tam mülkiyet toprağı) farklıydı. VIII. yüzyılın işgaller, kan davaları ve şiddet sürecinde ortaya çıkan bu sistem sonraki yüzyıllarda gelişip yayılmış ve değişmişti. Büyük fieflere sahip önemli nüfuz sahipleri kendi vassallanna daha küçük fiefler bağışlayabiliyordu. Kraliyet bürokrasisi de feodalleşmişti. Zaman içinde, fıeflerin miras bırakılabilmesi eğilimi ortaya çıkarken; bir başka eğilim de vassallann birden fazla lorddan fief almasıydı, ki süreç içerisinde bu vassallar lordlara göre daha fazla güç kazanıyordu. Yerel ölçekteki kişisel ilişkilere varıncaya dek, tabiyet bağlarıyla şekillenmiş bir ağ üzerinden işleyen feodalizm, uzak mesafeler arasındaki bağlanüyı sağlamak açısından, siyasal bir sistem olarak çok faydalı bir araçtı. Siyasal örgütlenme ilkesi olarak kabile ya da klanın yerini kısmen almasına rağmen aile -veya hanedan- büyük önem taşımayı sürdürüyordu.

"Feodalizm" terimi bazı tarihçiler tarafından ekonomik ilişkilere, özellikle de lord ve köylülerin toprak üzerindeki ilişkilerine gönderme yapmak üzere kullanılmıştır. Özgür olmayan köylüler (seriler), hizmet ve vergi yükümlülükleriyle bir lorda tabi kılınmıştı; bu durum, hem toprak sahibi özgür köylüler hem de (ister toprakta isterse de daha sonra olduğu gibi endüstri-öncesi veya endüstriyel işletmelerde çalışan) serbest ücretli emekçilerin emek güçlerini ücret karşılığında piyasada sattıkları kapitalist ilişkilerle karşıtlık oluşturmaktaydı.

Elbette bu dar ekonomik tanımda da siyasal öğeler söz konusuydu: köylüler, özgür olsun ya da olmasınlar, hiçbir şekilde denetlenemeyen şiddetten "korunma" karşılığında ve bir yarar getirmesini pek ummadıkları amaçlar için askerî hizmette bulunuyorlardı. Ayrıca bu bağlantıda feodalizm kavramının yaygın tartışmalara yol açtığı, bu tartışmaların da sadece tanım (bazı tarihçiler tanımı daha genişletmeye çabalar) ve konum (bu sadece Avrupalı bir şey miydi, dünyanın başka yerlerinde, örneğin modem-öncesi Japonya'da var mıydı ve Japonya'nın modernliğe geçişine yardımcı olmuş muydu?) bağlamında değil, aynı zamanda onun etkileri bağlamında da yapıldığı belirtilmelidir. Çünkü feodal Avrupa, kadim Çin ve Hint uygarlıklarından farklı olarak, sözgelimi benzersiz bir dinamikliğe sahipti ve bu da bütün dünya tarihini etkileyen modern kapitalist sanayi toplumuna yol açtı. Bu tür daha geniş sorulara tekrar döneceğiz.

XI. yüzyıla gelindiğinde, Almanya'da miras bırakılamayan fieflere sahip alt-vassallar ile büyük vassallar arasında bir mücadele vardı. 1037'de feodal bir kanun maddesi *(Constitutio de feudis)* yayımlandı ve bu madde küçük fieflerin de miras bırakılabilmesini onaylıyordu. Böylece yüksek soylular ile köylüler arasında bir sınıf olarak küçük şövalyeler ortaya çıkmaya başladı. *Ministeriales* denilen ve yasal açıdan özgür olmayan hizmetkârlardan oluşan bir grupla birlikte yeni bir düşük soyluluk kavramı doğdu; bunların yasal olarak tanımlanmış bir sınıf veya "mülk" konumlan da bir "hizmetler yasası"yla kanunlaştınldı. Kari Leyser'in belirttiği gibi, XI. yüzyılın sonundaki Almanya oldukça hareketsiz bir toplumsal hiyerarşiye sahipti ve İngiltere veya Fransa'ya göre daha fazla "kast sisteminden mustarip" aristokrat bir toplumdu. Veraset hakkı iddialannm ötesinde, bir yandan mirası bölme bir yandan statülerin eşitliğini koruma peşinde birbirlerini hırpalayan ailelerden oluşan Alman aristokrasisi, bitmeyen kavgalara teslim olmuştu. Zenginlik, güç ve statü için soylulann birbirleriyle durmaksızın rekabet ettiği ve *primus inter pares*'in, yani seçilmiş kralın potansiyel gücüne sınır koyduğu bir toplumdu.

Bununla beraber, ortaçağın erken dönemi için bakıldığında Otto ve Sal hanedanlannm ilk krallan dikkat çekici şekilde başanlıydı. I. Heinrich kabile dükalıklan ile Kilise üzerinde monarşik denetimi sağladı ve aynca (daha önce Batı Franken bölgesine giren) Lorraine'i ele geçirdi. Onun yerine 936'da oğlu I. Otto seçildi ve tacını Charlemagne'ın halefi olduğunu simgeleyecek şekilde Aachen'de giydi. Otto Kiliseyi düklere karşı dengeleyici bir güç olarak kullandı; çünkü kral, piskoposlann seçimini karara bağla-yabilmekteydi. Aynca Kilise mallan hanedan mirasının konusu olamadığı için, bir dereceye kadar yeni piskoposluk makamına, seküler zenginlere göre kralın daha sadık hizmetkârlan olarak güvenilebilirdi. Kilise mülkleri, kral ve maiyetinin aralıksız süren yolculuklannda kalacaklan uygun yerleri sağlıyordu; bu yolculuklar sıklıkla yapılırdı, çünkü ancak ülkenin farklı kısımlannı şahsen ziyaret eden bir hükümdar otoritesini dile getirip sürdürebilirdi. (Bazı genç soylular, iflasa götürecek denli yüklü masrafı göz önünde bulundurulduğunda bir talihsizlik sayılabilecek kralı ağırlama konusunda nasihat bile alırlardı.) Başpiskoposlar, piskoposlar ve rahipler sadece ekonomik değil, askerî hizmet de sağlıyordu; özellikle de zırhlı süvari birlikleri biçiminde. I. Heinrich ve I. Otto doğu sınırlannı (özellikle Macar akınlarına karşı) savunup bir arada tutmak üzere hem dinsel kaynaklardan hem askerî yöntemlerden yararlandılar. 955'te Macarların Augsburg'un güneyindeki Lech Nehri'nde kesin yenilgisiyle, askerî kaderleri güvenceye almıyordu. Başpiskoposluğun kurulması ve sınır bölgelerinin (doğulu, Bi-zanslı) Hıristiyanlık biçimi yerine Batılı Hıristiyanlığa dönüştürülmesiyle birlikte Polonya ve Bohemya olarak öne çıkan bölgeler Avrupa uygarlığının genel çerçevesinin parçası haline geliyordu. "Doğu Sınırı" olan ve Macar saldırısından artık görece korunur hale gelen Avusturya, tümüyle Alman-laşmış ve Bavyeraya boyun eğmişti.

I. Otto, 962'de, önceki kralın dul karısıyla evlenip kendini Lombardiya Kralı ilan ederek İtalya'ya yönelik bir hamle yapmasımn ardından Papa tarafından imparator olarak vaftiz edilip taç giydi. Avrupa devletleri arasında eşsiz bir olay olan Alman monarşisi ile Roma

İmparatorluğu'nun birleşmesi getirdiği tüm sıkıntı, yükümlülük, gerilim ve çelişkilerle birlikte 1806'ya dek sürecekti. Ortaçağ Alman kralları Roma'daki Papa tarafından imparator ilan edildikleri için dikkatlerini hep ikiye bölmek durumundaydılar: Otoritelerini koruyup sürdürmek için bir yandan İtalyan siyasetine müdahil olurken, öte yandan da dünyevi ve ruhani iktidarlar, yani İmparatorluk ve Papalık arasındaki zor ve incecik dengeyi tutturmalıydılar. Alman monarşisinin görece zayıf kalmasında bu iki öğenin etkisi olmalı, ama tarihçiler bu noktada bölünmüş dürümdalar. 1033-4'te Burgonya'mn alınmasıyla birlikte, İmparator üç ayrı krallıkta hüküm sürüyordu. Yine de Alman krallarının sürekli sınırlarını savunup iç huzursuzlukları bastırmaları gerekiyordu. Dönüşlerinde bir iç kargaşanın doğmasına mahal vermeden İtalya'da barınmaya muktedir değillerdi. İtalya'dayken bile seferleri genellikle zorlu ve başarısız oluyordu; üstelik hastalık söz konusu olursa sefer mecburen iptal ediliyordu. Örneğin II. Otto, 938'de, yirmi sekiz yaşındayken Roma'da sıtmadan öldü. Ama öte yandan, İtalya maceralarından başarılı yatırımlarda kullanılabilen kazançlar da elde edildi ve Otto hanedanı döneminde Kilise ile devlet arasında çoğunlukla uyumlu ilişkiler sergilendi.

Entelektüel yaşam da büyük ölçüde Kilise aracılığıyla canlanmıştı: Çoğu X. yüzyılda kurulmuş veya yenilenmiş manastırlar, başpiskoposluk kiliseleri ve katedral okullarında güçlü bir entelektüel yaşam vardı. Çocuğu olmayan II. Heinrich'in ölümünden sonra II. Konrad'm seçilmesiyle 1024'te başlayan Sal hanedanı da Otto hanedanı politikalarım genel olarak sürdürdü: (Bamberg gibi) piskoposluklar kurdu, (Goslar, Magdeburg, Aachen, Re-gensburg gibi) saraylar inşa etti, Speyer gibi katedraller yaptırdı. Ama imparatorluk monarşisi, yani Kilise ve devlet arasındaki birliğin görünüşteki uzlaşması çok geçmeden sarsılacaktı. Yaklaşık 1050'den sonraki iki yüzyıl boyunca yaşanan dönüşümlerle "ileri ortaçağ" denen döneme giriyoruz.

XI. yüzyılın ortasından XII. yüzyılın ortasına uzanan dönem siyasal ve dinsel mücadelelerle doluydu. Krallar soyluları kontrol edemiyordu; 1073-75 Sakson

ayaklanması, 1077'de Schwaben Dükü Rudolfun "kral karşıtı" seçilmesini içeren bir dizi ayaklanma ve iç savaş yaşandı. Sonraki yüzyıllarda Alman tarihine damgasını vuracak olan büyük hanedanlar bu dönemde doğdular: Saksonyalı Welf, Bavyeralı Wittelsbach, 1079'da kendilerine Schwaben dükalığı bağışlanan Hohenstaufen (isimlerini Göppingen yakınlarındaki Stauf kalesinden almışlardı) gibi. Bu siyasal güvensizlik ve iç savaşlar dönemi, Sal hanedanının son kralı V. Heinrich'in 1125'teki ölümünden sonra (herhangi bir kan hakkı olmaksızın) kral seçilen Supplinburglu Dük Lothar'ın hükümranlığı boyunca sürdü. Yaşanan siyasal kargaşayla etkili bir şekilde ancak 1138'den 1254'e dek süren yeni Hohenstaufen (veya Staufer) hanedanı döneminde, özellikle de onun en parlak temsilcisi olup 1152'den 1190'a dek tahtta oturan I. Friedrich (kızıl sakalı nedeniyle "Barbarossa" diye anılır) döneminde mücadele edildi. Bu arada, Kiliseyle devlet arasında doğan eşzamanlı bir kriz, son Sal hanedanı kralları IV. Heinrich (1056-1106) ve V. Heinrich dönemlerinde, imparatorluğun sorunlarına bir yenisini eklemişti. XI. yüzyıl ortası ve sonrasındaki Kilise reformları -bunlar arasında rahiplerin evlenme yasağı, dinsel görev alışverişinin kaldırılması girişimi ve dünyevi denetimden özgür kalma vardı- ruhban sınıfına özel ve ayrıcalıklı bir konum vermişti. Papalar özgüven kazanırken, eskiden Otto hanedanının iman dolu müttefikleri olan Alman üst düzey rahipleri de kendilerine has siyasal ve bölgesel ihtiraslar geliştirmeye başladılar. özellikle Hildebrand'm VII. Grigorius (1073-85) adıyla papa oluşuyla birlikte, papayla imparator arasında büyüyen çekişmeler, Ocak 1077'de Canossa'da IV. Heinrich'in küçük düşürücü bir şekilde boyun eğmesiyle sona erdi. Ama mevki atamaları (Kilisedeki önemli konumlara adayların belirlenmesi) konusunda papalıkla arasındaki çekişme devam edecekti. "Atama Yarışması" denen şeyin sonucunda 1122 tarihli Worms Konkordatosu yapıldı: Buna göre V. Heinrich, Almanya'daki üst düzey rahiplerin seçilmesinde etkin olacak, ama İtalya özelinde bu haktan mahrum olacakü. Bu durum kraldan çok Kilise için bir başarıydı: böylece üst düzey Alman rahipleri, büyük seküler soyluların yanı sıra bağımsız feodal nüfuz

sahipleri olarak öne çıkmayı sürdürdü. Bu zenginleştirilmiş dünyevi konum, dinsel münzeviliği, dünyadan el etek çekip yoksulluk ve kefaretin erdemlerini vurgulayan dinsel cemaatler ve yeni manastır düzeniyle belirginleşen bir dinsel yeniden canlanmayla eşzamanlı olarak ortaya çıkıyordu.

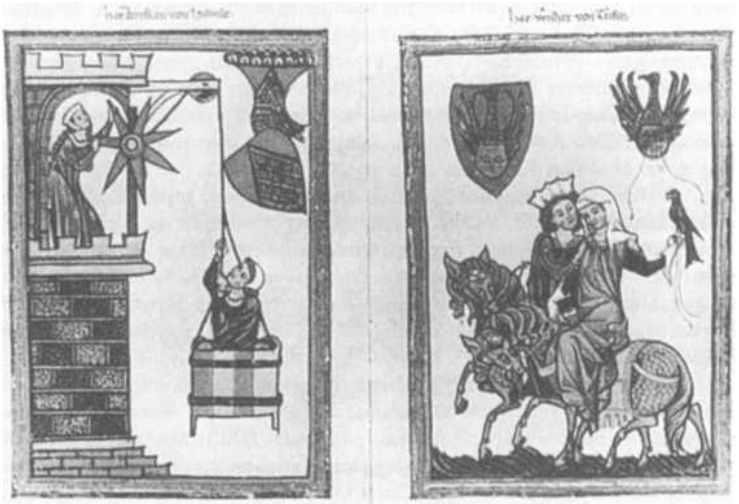

Harita 2. Alman İmparatorluğu, yaklaşık 1024-1125

İleri ortaçağ birçok açıdan önemli bir geçiş dönemini temsil eder. Siyasal karışıldıklar, eski kabile dükalıklannın yerine yeni feodal beylerin etkili bir şekilde geçirilip birçok prensliğin kurulmasına yol açtı; aynca imparatorluğun saygınlık ve otoritesinin eksilmesi söz konusuydu. I. Friedrich döneminde, nüfuz sahiplerine, saraydaki o güçlü imparatorluk retoriğine rağmen, geniş ayrıcalıklar verildi. Friedrich'in "aşın güçlü kullarî'nm en büyüğü, kendisine Bavyera düklüğü verilmesinin yanı sıra Almanya'nın kuzey ve kuzeydoğusundaki birtakım topraklan da ele geçiren kuzeni Saksonya Dükü Aslan Heinrich'ti. Zamanla bazı soylular ve başrahiplerden gelen baskılar, Friedrich'in bu en güçlü prensine yüz çevirmesine yol açtı. 1180'de Aslan Heinrich'in yenilmesinden sonra, topraklann yeniden dağıtılmasıyla birlikte, kabile dükalıklannın çözülmesi ve onlann yerini imparatorluk prenslerinin *fief* biçiminde sahip olduklan daha küçük ve miras yoluyla devredilebilen eyaletlerin almasına müsade edilmişti. Siyasal parçalanma Barbarossa'nın halefleri döneminde de devam etti: Örneğin Barbarossa'nın torunu II. Friedrich 1250'de öldüğünde, prenslerin bölgesel iktidarlan da onaylanmıştı.

Ekonomik açıdan bu dönem büyüyüp genişleme dönemiydi. Daha yavaş olan öküzler yerine bir at tarafından çekilen dört tekerlekli arabalar sayesinde ve ekilecek ürünlerin üçlü rotasyona tabi tutulmasıyla ekilebilir alan genişlemiş, bu da tanmsal üretimin artmasına yol açmıştı. İnsanlar dağınık küçük yerleşimler yerine daha büyük köylerde yaşamaya başlamış; aynca ticaret ve zanaatkârlığa dayalı üretimde artış olmuştu. Ticaretin artışı aynı zamanda paranın öneminin artması ve Yahudilerin tefeci olarak ünlenmesi anlamına da geliyordu (çünkü onlar için faiz konusunda dinsel bir yasak söz konusu değildi). Yahudiler ayn semtlerde yaşamaya meyilliydiler; kayıtlarda yer alan ve surla çevrilmiş ilk getto örneklerinden biri 1084'te Speyer'de yapılmış olanıdır. XII. yüzyıldan itibaren Alman tüccarlan artık Avrupa'nın her yerinde görünüyordu. Zanaatkârlar lonca ve demek benzeri yapılar halinde örgütlenirken, kentler de erkenden büyümeye başlamışlardı. Güneydekiler çoğunlukla

zanaatkâr şehriyken kuzeyde tüccar şehirler oluşuyordu. Artan üretim artan nüfusla bağlantılıydı: XII. yüzyıl sonunda Almanya'nın nüfusu 7 veya 8 milyona dek varmıştı ve Saksonya gibi bazı bölgelerde diğerlerinden daha hızlı artış gözleniyordu. Almanya'nın güney ve batısındaki nüfus artışına tanm arazilerinin -orman ve fundalık-lann aleyhine- genişlemesi de eşlik ediyordu; bu durum doğuda yeni bir sömürgeleştirme dalgasına yol açtı. Elbe Nehri'nin doğusundaki Slav topraklan 1150 ila 1300 yıllan arasında sömürgeleştirildi; Silezya gibi doğudaki yeni topraklarda yeni yeni köyler kurulurken sömürgeci köylüler görece iyi koşullar ve kişisel özgürlük içinde yaşayabiliyorlardı. Doğuya yönelik bu göç ve sömürgeleştirme, ortaçağın sonlan ve sonrasındaki Alman tarihi için temel bir öneme sahip olacaktı.

Resim 4. XIV. yüzyıla ait Manes Elyazması'ndan Minnesinger çizimieri.

Alman toplumunun büyüyüp farklılaşmasına rağmen -veya bununla birlikte- özünde muhafazakâr olan Alman aristokrasisi hâkimiyetini koruyup Alman kültürüne damgasını vurdu. Aristokrasi özünde bir savaşçı

sınıfıydı, sadece yurtta kan davası gütmüyor, kutsal topraklara yönelik Haçlı Seferleri gibi uluslararası seferlere de kaülıyordu. "Şövalyece" davranma kavramı şeklinde dilsel bir iz bırakan bu savaşçı sınıf, şerefle ilgili ayrıntılı kurallar düzeni geliştirirken XII. yüzyıl sonlarında bölgesel bir Orta Yüksek Almanca edebiyaümn serpilişinin habercisi oldu. Walther von der Vogelweide gibi yazarlar (şahsen şövalye olsalar veya olmasalar da) şövalye sınıfının ethosuna ve deneyimlerine zarif ve incelikli ifadeler kazandırdılar. *Minnesang* diye bilinen bu din dışı ve lirik şiirlerin yazarları, sosyal açıdan erişemeyecekleri soylu kadınlar için karşılıksız ve karşılık beklenemeyecek duygulan dile getirdiler; böylece belki de resmen özgür olmayan, ama yeni ve toplumsal açıdan yüksek bir sınıf olan *ministeriales*'in (şövalyelerin] o tuhaf konumuna anlam kattılar. Sarayda profesyonel bir şair olarak kariyer yapmak mümkündü ve mevki açısından üstündü, ama en az bir saray soytanlığı veya müzisyenliği kadar güvensiz bir kariyerdi. İleri ortaçağın lirik şiiri kadar önemli olan bir başka şey de anlatısal şiirdi: Tristan ve Isolde efsanesinin ilk Alman versiyonu yaklaşık 1170 tarihlidir; buna karşın (en önemli *Tristan yazan* olan) Gottfried von Strassburg, Hartmann von Aue ve (en çok *Parziual'iyle* tanınan) Wolfram von Eschenbach tarafından yazılmış kalıcı değere sahip eserler de ortaya konmuştur. Ayrıca en ünlüsü *Nibelungenlied* olan kahramanlık destanları vardı. Bu eserlerin büyük kısmı, XIX. yüzyılda Richard Wagner'in müzikal dramlarına malzeme ve esin kaynağı olacaktı.

Saray ve şövalye kültürünün serpilmesine sahne olan XII. yüzyılın sonuyla XIII. yüzyıl başı arasındaki dönem, Büyük İmparator Friedrich Barbarossa'nın güçlü siyasal efsanesiyle ilişkilendirilerek, XIX. yüzyılın milliyetçi Almanlarma imparatorluğun güçlü bir çağı ve Alman uygarlığının yüce bir noktası olarak görünecekti. Ama diğer yandan, ortaçağın sonlarına gelindiğinde daha kentli ve burjuva bir toplum biçimi yükselişe geçmek üzereydi. 1200'den sonraki aşağı yukarı üç yüzyıl içerisinde gerçekleşecek olan değişiklikler, bugün bizim "modern Avrupa" olarak bildiğimiz şeyin temellerini ortaya koyacaktı.

ORTAÇAĞIN SONLARINDA ALMANYA

XII. yüzyılda önem kazanmaya başlayan kentlerin sayılan, büyüklükleri ve konumlan da XIII. yüzyıl boyunca dikkat çekici bir şekilde artacaktı: Neredeyse on kaüna varan bir artış söz konusuydu. XIII. yüzyılın ortası itibanyla, boyut açısından çoğunlukla küçük, fakat belli bir derecede önem kazanıp kendi kendini yönetebilir duruma gelmiş şehirlerin sayısı aşağı yu-kan üç bini bulmuştu. Bunlann kökenleri ve nitelikleri de değişkendi: Birkaç tanesi Roma temelleri üzerine kurulmuş, bir kısmı kasıtlı olarak prens malikâneleri ya da kraliyetlerin veya derebeyliklerin idare merkezleri olarak yaraülmış, bir kısmı da ticaret, üretim ve pazarlann büyümesinden doğmuştu. Doğudaki sömürge topraklannda Riga gibi birkaç kent yaratılmışsa da, Almanya'nın güney ve batı kısımlannda daha yoğun bir kentleşme söz konusuydu. Bunlann karakteristik özellikleri bugün dahi birçok yerde görülür: Kent surlan ve istihkâmlan, bir kale, kiliseler, belki başka birkaç dinsel mekân, görkemli bir belediye binası, lonca binalan, kent aristokrasisi için inşa edilmiş sağlam *burgher* [kentli] evleri ilginç bir şekilde, Alman politik yaşamı merkezileşmemiş bir yapıya sahip olduğu için hiçbir kent Londra veya Paris gibi bir kraliyet başkenti olarak ortaya çıkmadı (aslında Prag uzun bir süre boyunca önemli bir imparatorluk merkezi olacakü). Kentlerin politik konumlan *Landesstädte* -(dindışı veya dinî) yerel yöneticiye bağlı- ya da *Reichsstädte* -imparator dışında resmen kimseye bağlı olmayan özgür imparatorluk şehirleri- olmalanna göre değişiyordu. Şehirler soyluların ya da -prenslerin veya imparatorun uğraşmak durumunda kaldığı- kendi hesabına çalışan potansiyel muktedir güçlerin iktidarını barındırıyordu. Ayrıca sık sık birlikler veya müttefiklikler halinde örgütleniyorlardı: 1254'teki Ren Birliği, 1376'daki Schwaben Birliği gibi. 1387-8'deki "Büyük Kent Savaşı" sırasında bu iki birlik -Schwaben Birliği'nin daha önceki prens saldırılarına karşı koymayı başarmasına rağ-men- prenslerin yeni bir birleşik güç oluşturmaları sonucunda yenilgiye uğratılmıştı. Ama 1488'de çok farklı bir karaktere sahip olan yeni bir Schwaben Birliği de

kuruldu. İsviçre'nin vadi ve dağlarındaysa Habsburg hâkimiyetini devirip ardından, 1648'te -gecikmiş bile olsa- ayrı bir devlet olarak resmen tanınacak bir konfederasyon gelişti. Birçok nedenle ne İsviçre modelini (kentli cumhuriyetçi kantonlar ve çiftçi kantonlar konfederasyonu modelini) benimseyip ne de Avusturya'yla bütünleşebilen güneybaü Almanya kentleriyse XVI. yüzyıl başlarında çok daha farklı bir gelişme yoluna gireceklerdi. Diğer birlikler ise daha çok ekonomik işbirliği yapılan geliştirdiler. Bunlann en ünlüsü kuzeydeki Alman kentlerinin Lübek önderliğinde kurduğu Hanse Birliğindi (terimin tarihi l^Slere uzanır). Sahip olduklan *hanse* [lonca] geleneklerinden gurur duyan XX. yüzyılrn Hamburg ve Bremen şehirleri "Hansestadt" ifadesini önad olarak benimsemiştir ve araba plakalannda HH ve HB ibareleri yer alır. Kentlerdeki toplum, eşitlikçi olmaktan uzakti. Kent yönetimine birkaç seçkin ve servet sahibi aile hâkimdi, bunlarda özel bir *burgher* [şehirli] bakış açısı vardı. İlginç bir şekilde, Almanya'daki (İsviçre hariç) kent ile kır arasında, İngiltere'de olduğundan çok daha az bir alışveriş söz konusuydu: Alman şehirlilerinin bakış açısı soyluluk karşıtı bir eğilim gösterirdi ve İngiltere'de olduğu gibi kır soylulan olmak üzere kentlerden kopmamışlardı. Bu keskin toplumsal kast veya "mülk" aynmı Almanya'da, XIX. yüzyıldaki sanayileşme çağma dek sürecekti.

Fakat kentler surla çevrilmiş güvenli yerlerdi, bu nedenle de, sürekli kan davalan ve öngörülmesi güç şiddetin yaşandığı bir çağda taşradaki insanların korunmak için kaçabilecekleri yerlerdi. Tarihçiler ortaçağ sonlarındaki Almanya'nın kendine has bir şiddeti banndırdığı ya da diğer Avrupa top-lumlannda bu dönemde görülen şiddetin oradakiyle aynı oranda olduğuna dair bir fikir birliğine sahip değildirler. Ne olursa olsun, Almanya'da merkezî iktidar -imparator- banşı koruyamayacak kadar güçsüzdü. İngiltere ve Fransa'nın daha merkezileşmiş krallıklannm tersine (İtalya ve Ispanya'nın parçalanmış topraklanna daha yakın bir şekilde) Almanya'da, yerel prenslerin prenslik topraklan *içindeki* banşı korumaktan sorumlu olduğu ve bu arada imparatorluktaki prensler *arasında* -aslında neredeyse herkesle- savaş

başlatmanın kabul edilebilir olduğu kavramlan gelişti. Bu iki kavram imparatorluğun siyasal bölünmüşlüğünü hem yansıür, hem de onaylar. XV. yüzyılın ortasından başlayarak, imparatorluğun bazı prensleri belli bölgelerde "çevreler" veya politik ittifaklar oluşturmak üzere bir araya geldi.

Resim 5. Augsburg'un yönetimi loncalara devrediliyor, 1368.

Resim 6. Marienburg. 1280'de kuruldu, 1309'dan sonra Töton Şövalyeleri'nin Büyük Efendisi'nin malikânesi oldu ve 1324-1335 sonrasında önemli ölçüde yeniden inşa edildi.

Doğudaki Slav topraklarının sömürgeleştirilme dalgası, nüfus artışının getirdiği baskının sonucunda, XIII. yüzyılda aşın önemli bir hal almıştı. Dindar Töton Tarikatı Şövalyeleri, kafir Slavlara karşı bir haçlı seferi başlattılar ve 1226'dan itibaren uzaktaki kuzeydoğu topraklannda bir devlet kurmaya başladılar. Bu şövalyelerin Büyük Efendilerinin denetimindeki Prusya devleti, Weichsel (Vistula) Nehri'nden Memel'e dek uzanan, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dışındaki bir bölgeye yayılıyordu. XV. yüzyıla gelindiğinde Töton Şövalyeleri güç kaybetmeye başlamıştı. 1410'da Töton Şövalyeleri Tannenberg'de Lehlere yenildiler; çatışmalar devam etti ama On Üç Yıl Savaşı'ndaki (1453-66) yenilgi onların Polonya'ya olan feodal bağımlılığı kabul etmelerini zorunlu kıldı; bu kabul beraberinde Danzig (veya Gdansk) dahil Baü Prusya'nın da teslim olmasını getirdi. 1525'te Töton Şövalyelerinin Büyük Efendisi Albrecht von Hohenzollem Protestanlığı kabul etti, Töton Şövalyelerinin topraklannı laikleştirdi ve artık miras yoluyla intikal eden Prusya dükalığmm ilk Alman dükü oldu. Hohenzollern hanedanı (Schwaben'de doğmuştu ve o bölgedeki görkemli kaleleri hâlâ ayakta duruyor) 1417'den beri Brandenburg bölgesini ya da önceki sınır toprağını elinde tutuyordu. Brandenburg ve Prusya'nın bu görece az gelişmiş, az kentleşmiş ve ekonomik açıdan yoksul kalmış sömürge sınır topraklan daha sonra güçlü

bir devletin, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başında Alman tarihinin yönünü belirleyecek olan bir devletin temelini oluşturacakta. Bu bölgelerdeki mülklerde *Junker (Jung Herr,* "genç efendi" sözünden geliyor, büyük ihtimalle asıl evlerindeki mirastan yoksun bırakılıp kısmetlerini doğudaki sömürge topraklarında arayan küçük oğullar) olarak bilinen bir toprak sahibi aristokrasisi kendini gösterdi. Junkerlerin zamanla Prusya siyaseti ve toplumuna hâkim oluşları, sahip oldukları dikkat çekici inatçılığın yanı sıra değişen koşul ve olasılıklara rağmen var olmaya devam etmeleriyle kendini gösteren sıradışılıklanm da kanıtlar. Bu durum, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yani ayakta kalmaları için gerekli maddi zemin en sonunda ortadan kalkana dek devam etti.

1200-1300 arasında nüfus yaklaşık 8 milyondan 14 milyona yükseldi. Bu kayda değer artışın köylülerin yaşam koşullan üzerinde önemli etkileri oldu. Doğudaki yeni topraklan sömürgeleştiren köylüler büyük ölçüde kişisel özgürlük sahibi olmanın keyfini sürüyorlardı. Ama XIV. yüzyılda bir nüfus azalması yaşandı. Bu tersine dönüş 1348-50 yıllannda yaşanan hıyar-cıklı veba veya kara ölüm dalgalanyla birleşmişti. İngiltere'de olduğu gibi, Almanya'da da birçok köy boşaldı ve tanm arazisi dörtte bir oranında azaldı. (İlginçtir -başka yerlerdeki eziyetten kaçarak Almanya'ya gelmiş olan- Yahudiler genellikle vebanın günah keçisi olarak seçildiler: suyu zehirlemekle suçlandılar ve art arda onlara yönelik katliamlar yapıldı. Birçok Yahudi Doğu Avrupa'ya göç etti; bu yüzden de Yidiş dili bazı açılardan ortaçağın sonlanndaki Almancanm bir biçimi sayılır.) İşgücü yetersizliği Almanya'nın daha köklü bir geçmişe sahip batı kısımlanndaki köylülerin yaşam koşul-lannm düzelmesine yol açtı; çünkü lordlar giderek azalan işgücünü korumaya çalışıyorlardı. Ama doğuda, daha önceden görece özgür olan köylüler emeklerinin giderek daha çok sömürülme ve boyunduruk altina alınma durumuyla karşı karşıyaydılar; çünkü lordlar daha az insanla daha çok işgücüne ulaşmak istiyorlardı. Bu bölgelerde, baüdaki "ilk" sertliğin ardından gelen ve "ikinci serilik" diye adlandmlan bir durum gelişmeye başladı. XV. yüzyılın ikinci yansında yeniden artmaya

başlayan nüfus tüm Avrupa'da 60 milyonun üzerine çıkıyordu. XV. yüzyıl ortasından başlayarak, toprak ve kaynaklar üzerindeki baskının artmasıyla birlikte, özellikle de güneybatı Almanya'da dönem dönem köylü ayaklanmalan yaşanacaktı.

1254 yılında II. Friedrich'in oğlu IV. Konrad'm ölümüyle birlikte, Alman krallanmn Hohenstaufen hanedanı sona erdi. İktidar boşluğuyla geçen bir dönemin ardından, 1273'te Avusturya, Steiermark ve Krain'in hüküm-dan olan Habsburg hanedanı, konumunu 1918'e dek koruyacaktı. 1438'den başlayıp 1806'da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sona ermesine dek neredeyse kesintisiz bir süreklilikle Habsburg imparatorlan yönetimdeydi. İlk Habsburg hükümdarlan olan Rudolf (1273-91) ve oğlu I. Albrecht (1298-1308) yönetiminde imparatorluk iktidan kısmen yeniden merkezileşti. Ama imparatorluk içindeki siyasal gerçeklerin varlığım kabullenip yaklaşık dört yüz yıl boyunca dengeleyici bir etki yaratan anayasa reformları IV. Karl'ın hükümdarlığında gerçekleşti. Elektör[2] konumdaki yedi prensin monarşiye dair seçimleri nasıl yürütecekleri hakkında aynntılı düzenlemeler 1356'da *Goldener Bulle*'de [Altın ferman] ifadelendirildi ve IV. Kari (1346-78) tarafından Nümberg'de onaylandı. Bu düzenlemelerle 1806ya dek süren birtakım anayasal sürekliliklerin temelini atan IV. Kari, doğup büyüdüğü Prag şehrinin içinde ve civarında yapürdığı şatoların (Karlstein Şatosu gibi) ve İmparatorluk Mahkemesi'nin yanı sıra 1348'de Prag Üniversitesi'ni kurmasıyla da dikkat çeker. XIV. yüzyılın sonuyla XV. yüzyılın başından itibaren, prenslerin bölgesel iktidarlarına kıyasla imparatorluk güçleri zayıflayacaktı. XV. yüzyıl sonunda, Alman politikasının özünde iki katman vardı: İmparator, prensler, Kilise yöneticileri, bağımsız şövalyeler, imparatorluk şehirleri temsilcilerinin katıldığı ve imparatorluğu etkileyen meselelerin federatif biçimde tartışıldığı imparatorluk meclisleri veya "diet"ler *(Reichstage)*[3]*]* yerel bölgelerde prenslerin, çoğunlukla imtiyazlı sınıfların temsilcileriyle buluştuğu ve daha sonra *Ständestaat* olarak isimlendirilecek olan işbirliğine dayalı ortak bir yönetim biçiminin organları olarak bölgesel meclisler. Bu bölgesel dietler[4] *(Landtage)*

vergilerin belirlenip yükseltilmesinde etkili grupların işbirliğini sağlamakta özellikle önemliydi. Kentler genellikle oligarşik bir kent meclisi tarafından yönetiliyordu.

1500lere gelindiğinde, günümüzde tam olarak "Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu" diye anılan şeyin siyasal haritası fazlasıyla karışıktı; aralarına özgür imparatorluk şehirleri ve bağımsız imparatorluk şövalyelerine ait şatoların serpiştirildiği, hanedana veya Kiliseye ait topraklardan oluşan bir yamalı bohçaydı adeta. Yedi elektör prensliğin yanı sıra, yaklaşık yirmi beşi seküler ve doksan tanesi dinsel olan prenslik, yüzden fazla kontluk, çok daha büyük sayıda düşük seviyeli lordluk ve ayrıca kentler de vardı. Du Boulay'ın dediği gibi, "geç dönem ortaçağ Almanyası, içinde birtakım büyük parçaların yüzdüğü bir siyasal parçacıklar deniziydi". Bu parçalanmış topluluk, imparatorun geniş koruması sayesinde gevşek bir şekilde bir arada tutuluyordu. Bununla birlikte imparator sadece imparatorluk içindeki toprakların yönetimiyle ilgilenmiyor, gücünü büyük ölçüde kendi hanedan mülklerinden alıyordu. Habsburg arazileri, evlilik yoluyla 1479'da elde ettikleri Alçak Ülkeler'den [Hollanda ve Belçika] Aragon, Kas-tilya, İtalya'ya (Napoli ve Sicilya) ve V. Karl'ın (1519-56) mirasçısı olarak Burgonya'daki paylarına dek uzanıyordu. XV. yüzyıl sonlarında etkinlikleri ve ufukları sadece imparatorlukla sınırlı değil, Avrupa ölçeğindeydi; bu da imparatorluk iktidarının sadece gücünü kanıtlamaz, aynı zamanda potansiyel zayıflık kaynağını da gösterir.

Geç ortaçağ Almanyası kültürel ve entelektüel yaşamda önemli değişikliklere sahne oldu. îleri ortaçağın şövalye edebiyatı zenginleşmişti, ama kısa süre içinde, kent yaşamının büyümesiyle bağlantılı edebi üretimlerin gölgesinde kaldı; bunun bir örneği şövalye kökenli "minnesinger"lann yerini daha kentli olan "meistersinger"lann [zanaatkâr şarkıcılar] almasıdır. (Bu şarkıcıların en bilineni XVI. yüzyılda ayakkabı tamircisi olan Nürn-bergli Hans Sachs'tı.) XIV. yüzyılın ortalarında hâkim Alman lehçesi, Erken Dönem Yeni Yüksek Almanca olarak bilinen şeye dönüştü. XIII. yüzyılın

başlarına ait olan *Sachsenspiegel'de* [Saksonya Aynası] Sakson geleneksel hukukunun kayda geçirilmesiyle birlikte hukuk da sistemli bir hale gelmeye başlamıştı. Daha sonrasında Roma hukuku yeniden canlandırıldı ve böylece Alman hukuku ile İngiliz örf ve adet hukuku sistemi arasında önemli bir fark oluştu. Günümüzde de önemli akademik merkezler olarak bilinen bir dizi üniversite -sadece Prag değil, Viyana (1365), Heidelberg (1386), Leipzig (1409), Tübingen (1477) ve Wittenberg (1502) üniversiteleri de XIV. ve XV. yüzyıllarda kuruldu. Öğrenim dili Latince olarak kalmıştı, ama konuşma diline dayanan bir düzyazı gelişiyordu ve Kilisenin eski ruhban entelijensiyasınm yanı sıra yeni bir profesyonel bürokrat, avukat ve seküler akademisyen sınıfı doğuyordu. Kilise bürokrasisi ve papa karşıtı bir yönelime sahip olan Alman hümanizmi Kitabı Mukaddes'i tarihsel bağlamına oturtmaya çalışıyordu.

Kilisenin kendisi de siyasal ve ekonomik olduğu gibi, entelektüel ve kültürel açıdan da hâkim konumunu korudu. Aristokrat prens-piskoposlar da kendi paylarına önemli nüfuz sahipleriydi ve ruhbanın yönetimi sıradan insanlar için, seküler bir lordun yönetiminden çok daha baskıcı olabilirdi, çünkü (hem dinî hem seküler yasaya bağlı) çifte cezalar söz konusuydu. Ama "Kilise" ve "din" basit bir yekpare varlık, iç çekişmelerden zarar görmeyen bir varlık olarak anlaşılamaz. Papalıkla olan ilişkiler daima gerilimliydi ve papalığın kendisi de ileri ortaçağdan beri siyasal sıkıntılar içindeydi (Fransız hâkimiyeti döneminde Avignon'da yaşanan "Babil esareti"[5] de bu sıkıntılar arasında yer alır). Papa ve Genel Konseylerin göreli rolleri, Genel Konseylerin Papa'ya üstün olduğunu iddia eden "konseyciler"in en sonunda alt edileceği bir çekişmeye yol açtı. Ayrıca geç ortaçağdaki rahip skolas-tisizminin karşısına seküler bir hümanizm çıkarmak da son derece basit bir tutum olacaktır. Gabriel Biel gibi kişiler yeni dinsel olanaklar arıyordu ve *devotio modema* gibi (manevi hayata odaklanan ve kurtuluşu bu dünyadan kaçmakta gören) dindar akımlar daha sonraki Reformasyon'a katkıda bulunan şeyler olarak görüldü. Ayrıca bir dizi sapkın gelenek de vardı: John Hus'un (tahmini 1369-1415) Bohemya'da Husçular olarak bilinen yandaşlan, XIV.

yüzyılda Bohemya'da ve XV. yüzyıl sonlannda Alp vadilerinde görülen Waldensçilerin yanı sıra ortalıkta dağınık şekilde dolanan bir sürü muhalif düşünce gibi. Halkın dinsel inanışlan büyük olasılıkla bu teolojik ve skolastik tartışmalardan çok az etkileniyordu. Tarihçiler nüfusun okuma yazma bilmeyen büyük kısmının dinsel deneyimleri ve uygulamalan denilebilecek şeyleri daha yeni yeni bir araya getiriyor ve onlann ne ölçüde "Hıristiyanlaşmış" olduğuna dair tartışmalar devam ediyor. Ama kesin olan şey, ortaçağın sonlanndaki yaygın dinsel inanışta, öngörülemeyen ve büyük ölçüde düşmanca olan doğal ve insani çevreyi denetime almaya yönelik bir çaba olarak, bolca büyü kullanıldığıdır. Ortaçağın sonlannda Kilise bu büyü öğesini Hıristiyan gelenekleriyle, törensel ve dışsal biçimlerine vurgu yaparak bütünleştirdi, ölümden sonraki yaşama dair çok canlı bir korku, şeytanlan ve cehennem alevlerini betimleyen etkileyici duvar resimleriyle besleniyor, her yerde hazır ve nazır olan ölüm, Nümbergli sanatçı Albrecht Dürer'in çizim ve oymalannda simgelenen gerçeklikle destekleniyordu. Ölümden sonraki yaşama yönelik ilgi, Kilisenin kurtuluş üzerindeki denetime özel ilgi göstermesini sağlıyordu, bu kurtuluş ancak iyi şeyler yaparak, örneğin kilise sandıklanna para bağışlayarak güvence altına alınıyordu. Ortaçağın sonunda yaşam, beş yüzyıl önce olduğu gibi, insanlann çoğu için tatsız, kaba saba ve kısaydı. Din ve büyü güçlüydü, neredeyse yenilmez bir yorumlama ve yaşam deneyimlerinde denetim sahibi olma fırsatı sunuyordu. Aynı zamanda, kurumsal kilisenin resmî temsilcileri olan ruhban sınıfı, büyük bir düşmanlık ve eleştiri konusu olabiliyordu.

Resim 7. Eike von Repgow'un Sac/ısensp/ege/'inden bir sayfa, üzerinde bir kalenin *fief* olarak bahşedilme-sinin ayrıntıları yer alıyor.

1500lere gelindiğinde Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın daha merkezileşmiş monarşilerine göre farklı bir siyasal model içinde geliştiği aşikârdır. Tarihçiler uzun süre ortaçağ Alman monarşisinin güçsüzlüğünü açıklamaya uğraştılar. Bu konuyla ilgili dikkatlerin,

Almanya'nın görece büyüklüğünün -bu büyüklük modem iletişimden önceki bir çağda, taşrada etkili bir merkezî denetim sağlama konusunda sorun yaratıyordu- yanı sıra açık ve belirgin coğrafi sınırlannın olmayışı gibi etkenlere odaklandığı söylenebilir. Bu etkenler büyük olasılıkla iktidar yapısının ve dağılımının özelliklerine göre daha önemsiz kalıyordu. Bu, kulağa ilk anda geldiği gibi totolojik bir belirleme değildir. Bölgesel yetkiyi dağıtma kalıplan (bunlar sanayi öncesi toplumda önemlidir) siyasal sonuçlan açısından değişkenlik gösterebilir. Mirasçılara aktanlamayacak *fiefler* alan ve dinsel şartlar gereği evlenemeyen ruhban, hanedanın büyüklüğüne heves eden seküler lordlara göre krala daha sadık görünüyordu. Ama Fransa'da ruhban sınıfı güçlü merkezî iktidann sürdürülmesine bağlı kalmayı güvenceye alan dağınık mülkler elde ederken, Almanya'da prens-piskoposlar çok geçmeden kendilerine ait hatm sayılır servet ve iktidar elde etmişlerdi; ve her koşulda, Kilisenin denetimi monarklann elinden gidiyordu. Krallar, başka bölgelerden gelecek olan ve kendi yönetimindeki topraklarda bir yabancı olacağı için monarka karşı bir yerel taban yaratmayacak nitelikteki lordlan rahatça dük olarak atayıp, onlara/ie/bahşedemiyorlardı. Çünkü etkili bir bölge idaresi, kraldan alman *fieflerden* çok, allodium toprağı[6] elde etmeye bağlıydı. Alman krallığının seçime dayalı doğasımn ve önemli kriz zamanlannda bazı monarklann düpedüz kötü talihlerinin yanı sıra, bir başka önemli husus da ortaçağ Avrupasmın değişik aristokrasilerinin özellikleriydi. Ortaçağda Almanya'nın etkin bir siyasal merkezileşmeden yoksun oluşunun herhangi bir açıklamasını yapabilmek için bir dizi etkene başvurmak gerektiği açıktır; ki burada Almanya'nın İtalya'daki varlığı ve Atama Yanşması'nm sonuçlan gibi sadece geleneksel etkenler söz konusu değildir. Ama bu tartışmalar bağlamında ortaçağ Almanyasmm monarşik bir merkezileşmeden yoksun oluşunun, o çağda yaşayanlar için değil (onlann siyasi deneyimleri büyük ölçüde kişisel ve yereldi), daha çok XIX. ve XX. yüzyıl tarihçileri için (onlara göre en doğal siyasal birim ulus-devletti) büyük bir sorun oluşturduğunu haürlamakta yarar var. Bazı açılardan Almanya'nın ortaçağda

merkezileşmemişliğinden daha ilginç olan bir sorun da, bunun neredeyse tam tersi bir sorundur: Neden (daha sonra ulus-devlet halini alacak olan) merkezî devletler, gelişen kapitalizmin ve sonrasında sanayileşen toplumlann her halükârda siyasal çerçevesi olarak gelişimlerini sürdürdüler? (Bu yapılar ne dereceye kadar, kapitalizmin ulus-ötesi ekonomik federalizminin yeni biçimleri tarafından yerinden edilebilir?) Bu şekilde bakıldığında, Almanya'nın siyasal kalıbı daha geniş bir yorum bağlamına sokulabilir ve sadece peş peşe gelen "başa-nsızlıklar", "çarpıklıklar" ve "gecikmeler"den ibaret görülmez. Dahası, eğer uzun vadeli sonuçlann belirlenmesi oyununu oynuyorsak, geç dönem ortaçağ Alman kent ve entelektüel hayatının taşıdığı dinamizm ve canlılığın, Batı uygarlığının sonraki motiflerine yaptığı katkılar gözardı edilmemelidir.

2 | MEZHEPÇİLİK ÇAĞI (1500-1648)

XV. yüzyıl sonu ila XVI. yüzyıl başında gerçekleşen bir dizi değişiklik bu dönemi Avrupa tarihinde önemli bir dönüm noktası haline getirmiştir. 1492'de Amerika'nın (yeniden) keşfedilmesi yeni bir dünyaya yol açarken, eski dünyanın ekonomi ve politikası üzerinde önemli etkiler bıraktı ve "feodalizmin geç dönem ortaçağ krizi" gelişen kapitalizmin habercisi olan, ücret karşılığı çalışan ve mülksüz bir sınıfın oluşumunu başlattı. Giderek merkezileşen Avrupa devletleri arasında gelişen etkileşimli sistem, feodalizme özgü dağılmış egemenlik ve bölgesel siyasetin yerini almaya başladı. Değiştirilebilir matbaa harfleriyle gerçekleştirilen baskı tekniğinin keşfi entelektüel hayatın doğasını değiştirdi. Martin Luther tarafından başlatılan Reformasyon hareketi ortaçağ Hıristiyanlığının birliğini dinsel ve kültürel açıdan sarstı. Bu sonuncusu bölgesel temelde yaşanan bir mezhepçilik içerisinde gerçekleşti ve ona eşlik eden bölgesel devlet inşası süreçlerinden hem beslendi hem de bu süreçleri besledi.

Avrupa tarihindeki bu önemli değişiklikler bizim bazı süreklilikleri, özellikle de Almanya'yla bağlantılı süreklilikleri görmemize engel olmamalı. XIV. yüzyılın ortasından XVII. yüzyılın ortasına dek uzanan dönem, görece zayıf ve geniş bir imparatorluk çerçevesi içinde sürekli -ve gelişen- bir "bölgecilik" özelliği gösterir. Alman toplumu büyük ölçüde feodal tarım ilişkilerine bağlı olmayı sürdürdü. Ingiltere ekonomisi genişlerken, Almanya'nınki ona göre daha yavaş gelişti veya durgun kaldı. Ayrıca tarihçilerin Reformasyon hareketi içerisinde aradığı tüm "modernlik" unsurlarına rağmen, XVI. yüzyılın düşünce ve inanç dünyası, temel anlamda "ortaçağ" unsurlarıyla doluydu.

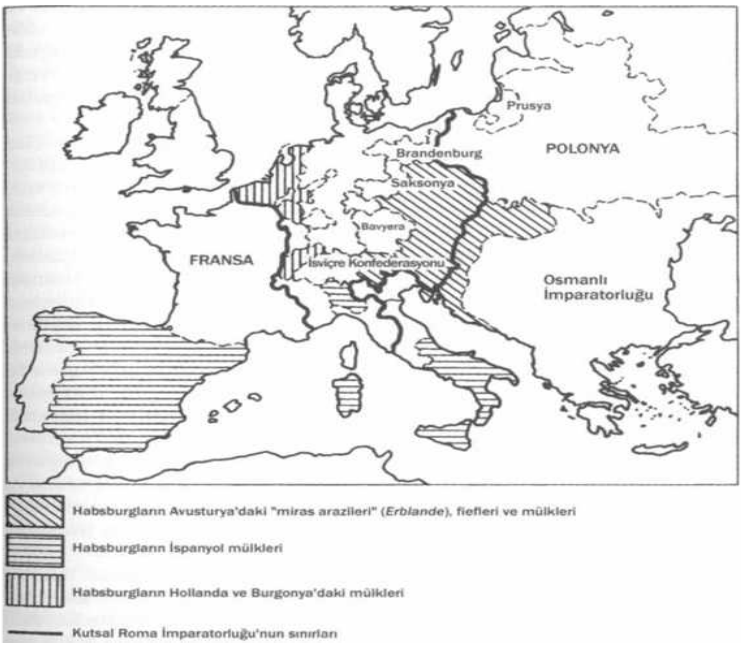
ALMAN REFORMASYONU: İLK YILLAR

Siyasal açıdan artık genel olarak "Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu" şeklinde bilinen oluşum bir dizi reformla onaylanmıştı. Reichstag artık düzenli olarak

toplanıyordu. Üç meclisten oluşuyordu: Yedi elektör prens (Mainz, Köln, Trier, Bohemya, Saksonya, Pfalz, Brandenburg); diğer soylu yöneticiler (4 başpiskopos, 46 piskopos, 83 rahip gibi ruhani yöneticiler, 24 seküler prens, 145 kont ve lord); ve yaklaşık seksen üç imparatorluk kenti vardı, imparatorluğun ikinci bir organı, *Kammergericht* veya imparatorluk Adalet Mahkemesi'ydi. imparatorun kendi mahkemesinden ayrı ve eğitimli avukatların çalıştığı daimi bir adalet mahkemesi olarak kurulmuştu. Daimi bir Reich vergisi de *Gemeine Pfennig* (ortak para) adıyla Kammergericht'i desteklemek üzere çıkarılmıştı. Süregiden kan davalarını kaldırıp kalıcı bir iç barış *(Landfrieden)* kurmaya yönelik (tümüyle başarılı olmayan) çabalar sergilendi, imparatorluğun coğrafi sınırlan, hâlâ tartışmalı olsa da belirginleşmeye başlamıştı: İsviçre Birliğiyle yapılan ve imparatorluk savaşma son veren 1499 Basel Banşıyia birlikte İsviçre, imparatorluk vergilerini ödemekten muaf tutuldu ve bu da XIII. yüzyılda başlamış olan İsviçre'nin imparatorluktan aynlma sürecini iyice hızlandırdı. Yerel idareler düzeyinde, prensler daha kalıcı meclisler ve idari binalar yapmaya başlamıştı, resmî görevlilerin sayısı da buna bağlı olarak artıyordu. Bütün bunlara paralel olarak prenslerin borç para ihtiyaçlan, vergi konusunda uzlaşan zümrelere belirli bir güç sağladığı gibi, en ünlüleri Augsburg kökenli Fugger ailesi olmak üzere borç para sağlayan kişiler ve finansal kapitalistlerin de etkisini artırdı.

Bazı kalıplar yasal açıdan daha belirgin hale gelmiş olsa bile, mevcut yapı, beraberinde önemli gerilim ve sıkıntılar da getiriyordu, imparator V. Kari (1519-56; ölümü 1558) sözde Avrupa'nın yansından fazlasına hükmediyor ve mirası tam olarak Avusturya'daki Habsburg "miras bölgeleri"ne *(Erblande)* ek olarak Ispanya, Sicilya, güney İtalya, Hollanda, Belçika, Burgonya'ya kadar uzanıyordu. 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'nm ardından Karl'ın küçük kardeşi Ferdinand, Bohemya ve Macaristan'ın egemenliğini de Habsburg mülküne katacaktı. Fakat görünürdeki bu güç, siyasal ve mali kaynaklann aşın zorlanmasını, daimi bir borçlanmayı (özellikle Fugger ailesine) ve gerçek iktidan korumak noktasında zaafiyeti de gündeme getirmekteydi.

Yaşanan güçlü Fransız rekabetine rağmen V. Karl'ın 1519'da imparator olarak seçilişi, bir dizi başka borçlanmanın (Fugger ailesinden alınan borçlarla yüklü rüşvetler ödenmişti) yanı sıra elektör konumdaki prenslerin ve imparatorluk zümrelerinin imparatorla birlikte iktidan pay-laştıklannı onaylayan bir "seçim kapitülasyonu"nu *(Wablkapitulation)* getirdi. Üstelik merkezî bir hükümet *(Reichsregiment)* geliştirme çabalan da başarılı olmadı: Güç sahipleri, bu durumun imparatorluk mahkemesinin bir parçası olmasına yönelik imparatorluk girişimlerine direnirken, imparator da onların bu yapıyı federal hükümetin bir organı haline getirme girişimlerine karşı çıkmaktaydı. Bu iç sorunlann yanı sıra V. Kari, Avrupa hegemonyası için neredeyse sürekli olarak Fransa'yla mücadele halindeydi ve aynı zamanda güneydoğuda yaşanan düzenli Osmanlı saldırılarını uzaklaştırmakla meşguldü.

Harita 3. Reformasyon döneminde Avrupa

İmparatorluk içinde değişen siyasal ilişkiler ve erken dönem modern Avrupa'da ortaya çıkan devlet sistemindeki değişen uluslararası ilişkiler, Avrupa'nın dinsel ve kültürel birliğini yıkacak denli patlayıcı yeni bir unsur olan -Reformasyon- ile birlikte yerleşti. 1571 yılında, inzivaya çekilmiş bir keşiş olan Martin Luther adlı üniversite hocası bir ilahiyatçı, Kilisedeki istismarları eleştirdiği "doksan beş tez"den oluşan bir metin kaleme aldı ve söylentiye göre, bu tezleri kamusal bir tartışma başlatmanın bilindik yolunu kullanarak Wittenberg'deki Kale Kilisesi'nin kapısına astı. Kaçınılmaz olarak Avrupa Hıristiyanlığı içerisinde bir daha asla giderilemeyecek ayrışmalar doğuran ihtilafları ateşleyen bu olay, bir yandan da Reformasyon'un başlangıcına işaret edecektir.

Luther 1483 yılında Eisleben'de doğmuştu. Dedesi bir köylü, babası ise görece zengin bir madencinin -bir köylünün oğlu olan madencinin- oğluydu. Babasının Martin için büyük beklentileri vardı ve avukat olmasını istiyordu. Ama Martin Luther 1505 yılında düşen bir yıldırımdan kurtulunca keşiş olmaya karar verdi. Sonraki manastır ve akademi kariyeri süresince (zaman içinde Wittenberg Üniversitesi'nin teoloji profesörü oldu) Luther, hem yoğun ruhsal mücadeleler yaşamış hem de kutsal metinlerle zihinsel bir yüzleşme içine girmişti. Luther'in teolojisi eski Augustinusçu dindarlığa yakın duruyordu; Luther de Augustinus gibi Aziz Pavlus'tan çok etkilenmişti. Lutherci düşüncenin izleri hümanizm içinde de aranmıştır; Luther, hümanizmin skolastisizm ve "başrahip ataerkilliği" eleştirisini paylaşıyordu (Luther, Tann'nm o yüce her şeye kadirliğine ve insanların güçsüzlüğüne olan inancı konusunda hümanistlerden ayrılır). Bunun yanı sıra Lutherci düşüncenin kökleri zamanın dindar ve ilmi akımları olan *devotio modema* ve *via modema*'da da aranmıştır. Yani Luther, çağının akımlarıyla diyalog halindeydi; ama kendi ruhsal sıkıntı ve entelektüel gayretlerinden ortaya kendine özgü eşsiz bir sentez çıkarmış, bunu tutku ve coşkuyla savunmuştu. Luther'in görüşleri Kiliseyi bölmeye yönelik çabayı değil, onu istismardan arındırmaya yönelik bir çabayı içerir.

"Doksan beş tez"in ortaya çıkmasına yol açan asıl istismar "endül-jans"lann, yani para karşılığı afnamelerin satılmasıydı. Kilise, kurtuluşun, kiliseye bağışlan da kapsayan iyi işler yaparak elde edilebileceğini savunuyor, hatta Kilisenin daha önce ölmüş ve günahlan nedeniyle acı çeken akrabalar için de aracılık yapabileceği öne sürülüyordu. "Endül-janslar" insanın kendisi veya başkalan için Araf'ta zaman kaybetmemesi için satılıyordu. Üstelik çok yaygın bir uygulamaydı: Luther'in tabi olduğu Saksonya'nın Elektör Prensi "Bilge" Friedrich, Wittenberg'de hatm sayılır bir kutsal emanet koleksiyonu oluşturmuştu (bunlar arasında güya kutsal beşiğin parçalan, kundak bezi parçaları ve Herod'un katlettiği çocuklann kalıntıları da vardı). Wittenberg böylece önemli bir hac mekânı oldu ve orada hacılara satılmak üzere Roma'dan getirilmiş özel endüljanslar bulmak mümkündü. Fakat endüljans satışlan 1517'de büyük bir skandalayol açtı. Aynı zamanda önemli Fugger bankerlerinin muhasebecisi de olan papalık temsilcisi Tetzel, endüljans satışı yoluyla para toplamaya gönderilmişti.

Gelirin yansı (Almanya'da büyük bir kızgınlığa yol açsa da) Romana gidecek, diğer yansı da Brandenburg prensi Albrecht'in borcunu kapamak üzere Fugger ailesine gönderilecekti. Albrecht üçüncü bir piskoposluk unvanı (seçimde oy hakkına sahip Mainz başpiskoposluğu unvanı) elde etmeye çalışıyordu, ama Kilise kanununa göre bu yasaktı; Fugger ailesinden alınan borç, bu unvanı elde edebilmek amacıyla Papatya gönderilecek rüşvet içindi. Luther karşı çıktı; yoksullann böyle bir amaç için sömürülmesinin toplumsal açıdan skandal oluşu bir yana, bu uygulama teolojik açıdan da uygunsuzdu: Tann bu şekilde asla satın alınamazdı. Luther'in görüşüne göre kurtuluşun kaynağı sadece iman olabilirdi. Akademik tartışmalar için önce Latince yazılıp ve hemen ardından çevrilip yaygın dolaşıma sokulan "doksan beş tez"de, Martin Luther bunu kanıtlayabilmek üzere parlak bir sav geliştiriyor, hitabet ve ironi sanatını ustalıkla kullanıyordu.

Birkaç hafta içinde, bu tezler sadece Wittenberg'te değil, Nürnberg, Leipzig, Basel ve çok geçmeden neredeyse

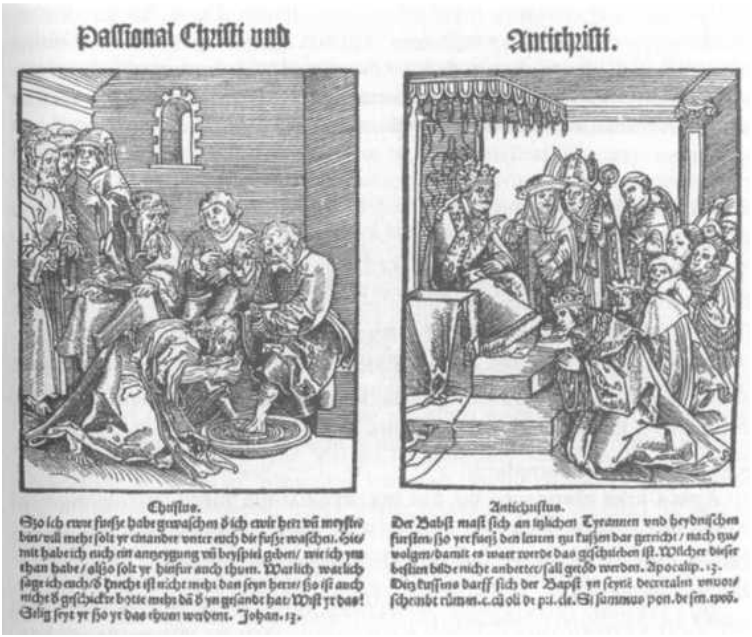
Avrupa'nın her yanında basılmış dağıtılıyordu. Luther Roma'ya çağnldı, ama Friedrich bunun yerine onunla Almanya'da bir görüşme yapılmasını sağladı. Augsburg'da Kardinal Cajetan ve Leipzig'de Eck ile yapılan görüşmelerin ardından tartışmanın pek öyle sönüp gitmeyeceği anlaşılıyordu. 1520 yılında, Luther üç kitapçık yazdı: *Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına Seslenişi, Kilisenin Babil Tutsaklığı* ve *Hıristiyanın Özgürlüğü.* Papa X. Leo, Luther'i "Exsurge Domine" adlı papalık fermanıyla aforoz etmeye kalkışta ve Luther bu fermanı yaktı. 1521 tarihli ikinci bir ferman olan "Decet Romanorum" ise Luther'i aforoz ediyordu. 1521 yılında, Alman ulusunun devlet liderleri Worms'ta bir imparatorluk *diet*'ine, yeni seçilmiş İmparator V. Kari ile görüşmeye çağnldı. Bu dıei'teki çalışmalann bir parçası olarak, Luther de ifade vermeye çağnl-mıştı. Zorlu bir iç sorgulamanın ardından Luther, görüşlerinin arkasında durduğu ve pişman olmadığı sonucuna vardı. Eve dönerken, Friedrich'in adamlan tarafından kaçmlarak Wartburg Şatosu'nda güvenliği sağlandı. Luther burada bir yılını ilahiler yazarak (örneğin "Ein feste Burg ist unser Gott" [Bizim Tannmız sağlam bir kaledir]; Wartburg Şatosu'nu ziyaret eden biri, "sağlam kale" sözünün neyi simgelediği kolayca anlar) ve Kitabı Mukaddes'in Yeni Ahit bölümünü gündelik Almancaya çevirerek verimli bir şekilde geçirdi. Bu çevirinin önemini hafifsemek imkânsızdır; çünkü Martin Luther'in görüşüne göre çeviri "evdeki annenin, sokaktaki çocuğun, pazar yerindeki sıradan adamın" diline yapılmalıydı. Bu çeviri aynca, yerli lehçelerdeki farklılıklara hükmedecek bir Yeni Yüksek Almanca ile birlikte, yazılı Almancanın standartlaştanlıp düzenlenmesine de hizmet etti. Dilsel kaygılar elbette Luther için asıl amacı kadar önemli değildi: Onun asıl amacı Tann'nın Sözü'nü tüm insanlara ve anlayabilecekleri bir dille ulaştırmaktı.

Luther'in teolojisinin temel noktalan neydi? Birincisi, "sadece inanç aracılığıyla aklanma" kavramına verilen büyük önemdi. Kurtuluş iyi işler yaparak elde edilmiyordu; ancak Tanrı tarafından bahşedilebilir ve insanlar tarafından "yeni bir doğum" olarak deneyimlenebilirdi. Bu da daha sonraki bazı Lutherciler

arasında belli bir duygusallığa, kendi ruh durumlanna yönelik içe dönük bir ilgiye yol açtı. İkincisi de, otoritenin temeli olarak (Papa veya Genel Konseyler değil) Kitabı Mukaddes'e ve onun kişisel kavranışına vurgu yapılıyordu. Böylece ruhban sınıfının rolü dönüşüyordu: İnsan ile Tann arasında aracılık yapan ve etkileri anında gerçekleşen ayin ve sak-ramentleri gerçekleştiren kişiler olmaktan çıkıp, Söz'ün vaizleri, okuyamayanlar için İncil'i yayan kişiler haline geldiler. Bireysel kurtuluş deneyimi ve Kitabı Mukaddesin yorumu üzerine yapılan vurgu, "her insan bir keşiştir" ve "tüm inananlann rahipliği" gibi fikirlere yol açti. özellikle mukaddes bir hayat sürmenin ruhban sınıfının bir üyesi olmaya bağlı olduğu ortaçağ Katolik inancının tersine, Lutherciler bu dünyadaki günlük çalışmalann aynı zamanda Tann'nm iradesini gerçekleştirmek demek olduğuna inanıyordu. (Bu aynı zamanda rahiplerin artık bekâr kalmak zorunda olmayışı anlamına geliyordu; Luther memnuniyetle evlilik hayatına atılmıştı.) Lutherci teoloji belli ölçüde bireyciliği ve inananlann (ruhban sınıfından olmasalar bile) ruhsal eşitliğini savunur gibiydi. Fakat Luther'in düşünceleri, kesin bir şekilde mantıksal ve tutarlı olmaktan uzaktı; bu yüzden çok farklı yorumlara yol açtığı gibi, başka bireylerin de Kitabı Mukaddes'te dile getirilen Tann Sözü'nün kendi versiyonlarını ortaya atmasına neden oldu.

Martin Luther'in düşüncelerinin kabul edilişinde bir dizi etken rol oynamıştır. öncelikle, İmparator V. Kari, imparatorluk içindeki dinsel muhalefetin birçok sorundan sadece biri olduğunu gördü. İspanyol ve İtalyan içişlerine yönelik ilgisinin dışında "Türk tehdidi" de V. Karl'ın canını fazlasıyla sıkıyordu. İmparator, Avrupa ölçeğinde kaygılara sahip bir yöneticiydi ve Almanya'da uzun zaman geçiremiyordu. Kesin bir imparatorluk müdahalesinin yokluğu, tartışmalann kalıcı hale gelebilecek kadar uzamasına neden oluyordu. Lutherci düşüncelerin farklı gruplar arasında yayılma nedenleri çok çeşitlidir. Luther'in fikirlerinin hızla yayılmasında matbaanın rolüne hayli ağırlık verilmiştir: 1518'de Almanya'da sadece 158 kitap basılmışken, 1524'te bu sayı bine yaklaşmıştı. Luther'in kendisi müthiş bir polemikçi ve karmaşık meseleleri halkın

seviyesine uygun bir şekilde basitleştiren bir kişiydi; neredeyse iki haftada bir broşür çıkartıyordu. Aynca mesajı aktarmak üzere sadece kitapçıklar değil, aynı zamanda karikatürler ve resimli büyük ilanlar da kullanılıyordu; örneğin İsa ile Deccal arasındaki karşıtlıklan sergileyen çizimlerde, Papa Deccalle özdeşleştiriliyordu. Nüfusun büyük kısminin okuma yazma bilmediği bir çağda, ağızdan çıkan söz -ve vaazlar- çok önemliydi; gezgin tüccarlar ve seyyar zanaatkarların çok sayıda olması da haberleri ve fikirleri kentten kente yayma konusunda önemli bir rol oynadı. Büyüyen nüfusun ve kaynaklar üzerinde artan baskının yol açtığı toplumsal ve ekonomik memnuniyetsizlik, şövalyeler, prensler, şehirler ve imparator arasındaki siyasal gerilimlerle birleşince, Reformasyon'un algılanmasıyla ilgili olarak beliren farklı motiflerde rol oynadı. Yaygın olarak ruhban sınıf ve Papalık karşıtıığının da büyük olasılıkla Luther'in düşüncelerinin halka cazip gelmesinde önemli rol oynamıştı, ama bu düşüncelerin tam teolojik anlamı çok az kişi tarafından anlaşılıyordu. Yine de Luther'in attığı dinsel maya Almanya'nın birçok şehrinde, en azından Incil'e dayalı bir vaazı ve ruhban sınıfının reformunu, ama çoğunlukla da dinsel ve toplumsal yaşamda daha geniş bir reformu talep eden hareketlere yol açtı. Bu hareketler, 1521-24 arasında büyük bir toplumsal ve belki siyasal ayaklanma tehdidini yapacak kadar yaygın durumdaydı. "Protestanlık" kavramının ortaya çıkmasından da önce, reformcu bir hareketin mayası bir dizi çok daha seküler kaygıyla kaynaşırken, düşünce ve eylemlerin gelişmesini de etkilemişti.

Resim 8. Yaşlı Lukas Cranach'ın "Çilekeş İsa ve Deccal" konulu ahşap oymaları. Reformasyon döneminde üretilmiş ve İsa ile Deccal'i karşılaştırmalı olarak gösteren bir dizi matbuu malzemede, Papa -bütün o maiyeti ve ihtişamıyla- Deccal olarak gösteriliyor.

ALMAN KÖYLÜ SAVAŞI

1524-6 yıllarında, Almanya'nın güneybatısından kuzeydoğusuna dek uzanan kentlerde yaşayan halk ve köylüler geniş çaplı ayaklanmalar başlattı. "Köylü Savaşı" veya "Halk Devrimi" diye bilinen bu kitlesel ayaklanma çok önemli bir tarihsel tartışmanın konusu da olacaktı. Friedrich Engels'in ardından, Marksist tarihçiler bunu (isyanı başarıya götürecek olgunlaşmış bir burjuvaziden yoksun) bir erken dönem "burjuva devrimi" olarak kabul ederken; Marksist olmayan tarihçiler yaşanan bu savaşların nedenlerinin ve gelişmesinin ardında yatan ekonomik, siyasal ve ideolojik etkenlerin göreceli önemini tartışacaklardı.

Ayrıca arka plandaysa bir dizi eski ayaklanma vardı: "Niklashausenli Kavalcı"nın 1476'da başlattığı (Würzburg Piskoposu'nun bastırdığı) isyan; 1493 ve 1502, 1513 ve 1517 *Bundschuh* ayaklanmaları; 1514'teki "Yoksul Konrad" isyanı; 1513-17 arasındaki köylü isyanları dalgası.

1524 yılındaki huzursuzluk önce güney Kara Orman ve Konstanz Gölü bölgesinde başladı; ama yalnızca bir yıl sonra, 1525'te Yukarı Schwaben, Tuna Nehri boyunca uzanan Frankenya, Thüringen ve Saksonya'daki ayaklanmalarla iyice yayılmıştı, hatta Doğu Prusya gibi epeyce uç bir kısımda yalıtılmış bir ayaklanma bile görüldü. Nisan 1525 sonlarında, yaklaşık 300.000 köylü silahlanmıştı; bu da toplamı yaklaşık 16 milyon olan nüfusun önemli bir kısmıydı. Köylü orduları (2.000 ila 15.000 kişi) gayet iyi örgütlenmişti ve bazılarının başında soylular vardı (örneğin Götz von Berlichingen). Almanya'nın güneybatısında, kısmen bazı yetkililerin aşın tepkisi, korkusu ve hızla teslim oluşu, kısmen de ordunun Schwaben bölgesinden gelen prenslerinin uzaklarda, İtalya'da, Fransa kralı I. François'a karşı imparator V. Karl'ın yanında savaşıyor olması nedeniyle başlangıçta başan kazandılar. V. Karl'ın ayaklanmalarla ilişkisiz bu savaşta kesin başan kazanmasının ardından, Schwaben prensleri köylü ayaklanmasını bastırmak üzere geri döndüler. Daha üstün örgütlenme ve bölgeler arasında bağlantı kurma olanağı da, prenslerin köylü ayaklanmalannı bastırmasına yardımcı olacaktı. Sonunda 100.000 civannda köylü öldürülürken çok daha fazlası da sakat bırakıldı veya kör edildi.

Köylü liderlerinin bir kısmı köylü değil ruhban sımfindandı; destekleyenlerin bir kısmı da köylü değil zanaatkar ve kent nüfusunun alt kesiminden kişilerdi. Ayaklananlar köylülüğün ezilen, yoksullaşmış üyeleri değildi, tam aksine isyanın başını çekenler daha varlıklı köylülerdi. Asıl söz konusu olan köylü toplulukları arasındaki büyük farklılaşma ve sürtüşmeler, lordlann daha yüksek kira ve gelir bedelleri elde etme çabalan ve köylü topluluklannın *(Gemeinde)* otonomisine yönelik siyasal saldmlann yanı sıra toprak ve kaynaklara dair baskıdan kaynaklanan siyasal ve ekonomik sıkmtılann

toplamıydı. Aynca "Luther olayı"nm başlattığı otoritenin sorgulanışı ve dinsel kaynamalar da önemliydi ve bu durum "ilahi yasa" sloganıyla dile getiriliyordu. Reformasyon etkisi, örneğin, Mart 1525'te Memmingen Köylü Meclisi'nin kabul ettiği "Schwaben Köylülerinin On iki Maddesi"nde belirgindir. Bu maddelerin ilki bir topluluğun Incil'i vaaz etmek üzere kendi papazını seçme ve vergiyle desteklenme hakkını istiyordu; diğer maddeler de emek ücretleri, toprak ve ev kiralan, kaynaklann kullanımı, suçlann cezalandınlması ve benzeri konularda önemli talepler getiriyordu. On ikinci maddeyse "her şeyin kesinlikle Kitabı Mukaddes'e göre düzenlenmesi gerektiği" sonucuna vanyordu ve bu talepleri destekleyecek uygun referanslar bulmak üzere Kitabı Mukaddes de aynntılı bir şekilde gözden geçirilmişti.

Değişik bölgelerde harekete geçen asilerin hedefleri ve eylemlerinin gidişatı konusunda da farklar vardı. Schwabenler görece ılımlı sayılırdı. Frankenya'da köylüler soylulann ve ruhban sınıfının ayncalıklanna saldm-yor, aynca feodal vergilerin kaldırılmasını da istiyorlardı ve Rohtenburg-ob-der-Tauber'deki kent halkının desteğini almışlardı; kuşatılmış durumdaki Würzburg Katedrali Meclisi'nin üyeleri prensler tarafından kurtanldılar. Thomas Müntzer, Mayıs 1525'te Thüringen'de radikal bir programı olan eşitlikçi bir teokrasi kurmuştu; fakat müttefik olmadan planlanan köylüler, şehir halkı ve madenciler vahşice bastmlacak, Müntzer de idam edilecekti. Yukan Ren bölgesinde ayaklanan köylülerin banş yapma çabalan da başansızlığa uğradı ve köylüler acımasızca katledildiler. Güney Almanya'da, imparatorluğun özgür şehirlerindeki kent yönetimleri genel olarak düzeni sağlamayı başarmıştı, ama kuzeydeki kentlerde huzursuzluk önemli ölçüde sürüyordu. Salzburg'ta ve Habsburg mülklerindeki son büyük isyan dalgası da Michael Gaismair'in liderliğinde Tirol'de patladı ve Gaismair 1526'da Hıristiyan eşitlikçiliğine dayanan bir cumhuriyeti öngören "Tirol Anayasası"nı kaleme aldı.

Ayaklanmalara katılan köylüler ve sıradan kent halkı, Kitabı Mukad-des'teki "ilahi yasa" fikirlerine dayanan,

toplumsal ve ekonomik bir değişimin peşindeydi: Kitabı Mukaddes'e dayanan ve gerçekleşmesi mümkün olan bir alternatif seküler düzen hayali besliyorlardı. Bu, ne ortaçağın ütopyacı ve binyılcı bir hareketi, ne de mevcut sistemin istismarlarına karşı basit bir ayaklanmaydı; daha çok başarısız olmuş bir toplumsal devrimdi. Onun başarısızlığının sonuçlarından biri de bölge yöneticilerinin iktidarlarının pekişmesi oldu. Reformasyon'un Köylü Savaşı'na belli ölçüde esin kaynağı olduğu açıktır; ama Köylü Savaşı da Reformasyon'un yönünün değişmesinde rol oynamıştır. Martin Luther'in kendisi bile başlangıçta, Nisan 1525 tarihli "Barış İçin Uyan"da hem köylüleri hem prensleri eleştiriyordu; ama Harz'ın güneyinde yaptığı ve öldürülmekten kıl payı kurtulduğu bir vaaz turunun ardından öfkeli eleştirisini yazdı: "Haydut ve Katil Köylü Güruhlarına Karşı". Bu da Lutherci Reformasyon'un toplumun tüm sınıflarına aynı ölçüde cazip gelme olasılığını sona erdirdi: Luther, Kitabı Mukaddesi kendi toplumsal önyargılarını -seküler otoriteye itaati esas alan dünyevi bir düzeni- desteklemek için kullandı. Bu noktadan sonra Reformasyon'un eşitlikçi biçimleri, Luther'in soylu Reformasyonu karşısında geniş ölçüde sekter kaldı.

ALMAN REFORMASYONU'NUN GELİŞİMİ

Birçok prens Reformasyon'u dinsel nedenlerin yanı sıra siyasal ve ekonomik nedenler için de benimsedi: Ne papalığın yargılama hakkından kurtulma, ne vergilerinden muaf olma, ne de Kilise mallarının laikleştirilmesi konularında gönülsüz sayılmazlardı (ama çoğu prens sanıldığından daha azını elde etti). 1528'e gelindiğinde, Luther taraftan yöneticiler arasında Prusya'da Albrecht von Hohenzollem, Hessen Dükü Philipp, Brandenburg-Ansbach Margrave'i, Mansfeld Kontu Albrecht, Schleswig Dükü ve Braunschweig-Lüneburg Dükü Ernst vardı. Hohenzollem ile Wettin hanedanlan arasındaki çekişmeler nedeniyle özellikle Saksonya önemli bir Reformasyon merkezi haline geldi. Bazı yerlerde, özellikle de Habsburg ve Wittelsbach topraklannda reform için baskı yapıp prenslerin direnciyle karşılaşan kişiler de soylular ve bölgenin ileri

gelen isimleriydi. Erfurt, Zwickau, Magdeburg, Nürnberg, Bremen, İsviçre şehri Zürih, Strasburg, Frankfurt ve 1534'te Augsburg gibi birçok şehir, Reformasyon'u hızla benimsedi. 15301ann başlannda, imparatorluk şehirlerinin üçte ikisi evanjelik ilkelere bağlılıklannı belirtmişti. Kentsel Reformasyon sürecinde yerel koşullara ve durumlara bağlı olarak değişiklikler vardı. Sözgelimi, Nümberg'de, aşağıdan gelen halk baskısı şehir konseyinin Reformasyon'u kabul etme eğilimini etkilemişti; ama civar bölgelerle ticarete bağlı olmak imparatorun ve komşu Katolik prenslerin iyi niyetini zorunlu kılıyordu ve bu yüzden şehir konseyi Nürnberg, Hessen Dükü Philipp'in başım çektiği militan Protestan Birliği'ne katılmak gibi ileri bir adım atmadı. Sonuçta şehir duvarları içinde kalan ılımlı bir Reformasyon, konseyin vaizler atayıp öğretiyi denetlemesine, bu arada da şehrin dışındaki önemli Katolik güçlere karşı uzlaşmacı bir tutum takınmasına izin verdi. Diğer kentler ise daha radikal bir Reformasyon yaşadılar. Münster'deki olaylar özellikle şiddetli oldu. 1534 yılında Anabaptist Leydenli Jan, ortak mülkiyet sahipliği, kişisel hayatın cemaatçe düzenlenişi, çokeşlilik ve teröre dayanan bir teokraside diktatör oldu. Yapılan kuşatma Anabaptistlerin yenilgisi ve prenslerin başını çektiği bir katliamla sona erdi. Sonrasındaysa anabaptizm en sessiz ve pasifist, en içe dönük ve apolitik bir dinsel topluluk biçimi haline gelecekti. İsviçre'nin Zürih kentinde, dinî bakımdan olduğu kadar toplumsal açıdan da daha radikal bir Reformasyon hareketi de Zwingli tarafından başlatıldı. Zwingli bazı konularda Luther'in yaklaşımını benimsemiyordu. Bu konulardan biri de efkaristiya ayinindeki "bu benim bedenimdir" sözünün yorumu meselesiydi. Bu meseleye daha lafzi yaklaşan Lutherci anlayışa karşıt olarak, İsviçre görüşündeyse komünyon, simgesel bir hatırlatma aracı olarak görüyordu. Cenevre'de, Fransız Jean Calvin (1509-64) daha da mantıksal ve rasyonel bir teoloji geliştirdi. Kalvencilik, ilk reformcular kuşağının önderliğinde reformasyonun sadece kısmen etkilediği düşünülen bir şeyi tamamlayan "ikinci bir Reformasyon" oluşturuyordu. İçinde farklı teoloji akımları olsa da Kalvencilik, kader gibi temel bir fikir nedeniyle Luthercilikten ayrı kabul edilir. Calvin'in

görüşüne göre, insan (Katolik görüşünde olduğu gibi) sadece iyi işler yaparak kurtuluşa eremiyordu; aynca (Lutherci görüşteki gibi) bunu sadece iman yoluyla da elde edemezdi. Bunun yerine, yüce ve kadir-i mutlak Tanrı her bireyin seçilmişlerden mi (yani kurtanlmışlardan mı) yoksa lanetlenmişlerden mi olduğunu *önceden yazmıştı;* basit ölümlülerin yazılmış kaderlerini etkilemek için yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Kalvenci dinsel topluluklar aşın toplumsal bir disiplin sergiliyorlardı; kadercilikten çok uzak olan (oysa yazgı öğretisi mantıksal olarak bunu düşündürüyordu) bireysel davranış ise nefsine sahip olma ve durmaksızın Tann'nın seçtiklerinden biri olup olmadığını anlamaya yönelik işaretler aramanın psikolojik sonucu olan bir disiplinle tanımlanıyordu. Farklı yaklaşımlara sahip Protestanlar arasındaki teolojik farklar ve tartışmalar sonraki kuşaklarda daha da artacaktı.

"Protestan" kavramının kendisi, 1529 tarihli "Speyer Protestosu" denen bir olaydan, yani Luther yandaşlannı yasadışı ilam eden Worms Fermanı'nı uygulama karanna yönelik protestodan türemiştir. (Almanlar hâlâ "Evanjelik" ve "Reformist" mezheplerin yandaşlan arasında bir aynm yaparlarken; ulusal Reformlan içinde iki geleneği de Elizabethçi pragmatik bir uzlaşmayla birleştirmeyi başarmış İngilizler ise daha birleştirici olan "Protestan" terimini, mevcut Kiliseyle birlikte sonraki mezhepçi çeşitlemeleri de içerecek şekilde kullanmaya eğilim gösterirler.) Ama Luther ve onun ilk yandaşlarının Hıristiyanlıkta geri çevrilemez bir bölünmeye yol açmak gibi bir niyetleri yoktu; sadece öğreti ve uygulama konusunda sapkınca yozlaştırma saydıkları şeyden Kiliseyi arındırmak istiyorlardı. Farklılıkları düzeltip uzlaşma sağlamaya yönelik çok sayıda girişim oldu. 1530 yılındaki Augsburg Dieti'nde, üzerinde hâlâ imparatorluk yasağı olduğu için katılamayan Luther'in Wittenberg'den meslektaşı Philipp Melanchthon, "Augsburg İman İkrarı" denilen ve Katoliklere birçok imtiyaz sağlayan görece uzlaşmacı bir metin hazırladı. Gözardı ettiği şeyler İsviçreli reformcuları kızdırmıştı; ama belge orada bulunan Protestan yöneticiler tarafından imzalandı ve onca muğlaklığına rağmen, Lutherci inancın temeli olarak kaldı. 1530 Augsburg

Dieti uzlaşma fırsatlarının hâlâ mümkün olduğu bir zamandı; fakat bir dizi yanlış anlama ve artan uyuşmazlık, safların daha da sıkılaşmasma yol açacaktı. Dinsel meseleler imparatorlukla ilgili siyasal meselelerle birlikte daha da karmaşıklaşmıştı: V. Karl'ın, kardeşi Ferdinand'ı Alman kralı olarak önceden seçtirme girişimleri, Bavyeralı Wittelsbach gibi önde gelen Katolik hanedan ailelerinde, Habsburglann imparatorluk tacını babadan oğula geçer hale getirmeye çabaladıklarına dair korkulan harekete geçirdi. Bir sürü siyasal dalavere ve rüşvetin ardından Ferdinand'm Ocak 1531'de önceden kral seçilmesine bir yanıt olarak, Şubat 1531'de Protestanlann askerî savunma gücü olan Schmalkalden Birliği kuruldu; önceleri altı prens ve on şehri içeren birliğe zaman içinde Protestan devletlerin büyük kısmı katıldı.

Katolikler ile Protestanlar arasında bir anlaşmaya varma yönündeki çabalar kesintisiz bir şekilde sürdü. 1532'den sonra, imparator daha çok Osmanlıyla savaşmak ve Avrupa'nın güneyindeki Habsburg çıkarlannı korumakla meşguldü. Bununla birlikte 1539-40 yıllannda ilgisini yeniden Almanya'daki işleri yoluna koymaya yöneltti. Sonuçsuz kalan 1541 Regens-burg Dieti'nde bölünmenin onanlmasının olanaksızlığı iyice anlaşılırken; otoriteye itaate dair Lutherci öğreti, imparator yerine bölgesel prense veya yerel yöneticiye boyun eğmek anlamına gelecek şekilde yeniden şekillendirilmişti. Protestan prenslerin Fransa'yla devam eden çatışmada ona destek vermelerine rağmen (1544 Speyer Dieti'ndeki uzlaşmanın ardından) İmparator, papalık birlikleri ve parasının desteğini alarak Almanya'daki "here-tiklere" savaş açmaya karar verdi. Luther'in 1546'daki ölümünden birkaç ay sonra Schmalkald Savaşı patlak verdi; bu savaş esnasında imparator, Wittenberg'i ele geçirmeyi başardı ve Luther'in cesedini Kale Kilisesi'ndeki mezarlığından çıkarmaya çok yaklaşmıştı. Ama papalıkla yaşanan ihtilaflar dolayısıyla zayıf durumda olan V. Kari, KatoliMer arasındaki bölünmeler sayesinde görece ılımlı bir Augsburg İnterimi'ni 1548'de ilan etti. Bu ne Katolikleri ne de Protestanları sakinleştirdi; askerî ve siyasal karışıklıklar devam ederken (Habsburg ailesinin İspanyol ve AvusturyalI kollan arasında) bölünmüş bir

halefliğe dair imparatorluk planlan, prenslerin imparatora karşı oluşturduklan muhalefete Fransızların kanşması sonucunda daha da karmaşık bir hal aldı. 1522'deki Passau Antlaşması, imparatorun anayasal ve dinsel heveslerinin çöküşünü kayda geçirmişti. Bu antlaşmayla Kiliseye ait mülklerin el değiştirmesi ya da gaspı ve dinsel inanç değişikliğiyle ilgili olarak geriye döndürmenin söz konusu olmayacağı, bunlarla ilgili olarak herhangi bir tazminat talebinde bulunulamayacağı kabul edilmiş oluyordu. Sonunda, ortada ciddi bir siyasal çıkmaz olduğu, ne Katolikliğin ne de Protestanlığın ortadan kalkmayacağı anlaşılınca, 1555 yılında toplanan Augsburg Dieti'nde pragmatik bir farklılık kabulüne -ve anlaşmama üzerinde anlaşmaya- ulaşıldı.

1555 Augsburg Banşı'nda, Katolikler ile Luthercilerin mevcut konum-lannı dondurmanın ve iç siyasal huzursuzluğu yok etmenin yolu olarak düşünülmüştü. Luthercilik dışında diğer tüm Protestanlık vaıyantlan göz ardı edilmişti; Zwingli taraftarlan ve diğer mezheplerle bağlantılı sorunlar çözülememiş, Protestanlığın güçlü bir alternatifi olarak Kalvenciliğin gelişiminin doğuracağı sorunlar öngörülememişti. Prenslerin bölgelerindeki dinsel yönelimi belirleme iktidanna sahip olmalan gerektiği fikri kabul edilmişti; ama prensler diğer bölgelere din değiştirtmek veya oralardaki dindaşlan korumak gibi misyonerlik etkinliklerine girmeyeceklerdi. Belirli bir bölgedeki dinsel inanca muhalif olan kişinin yapması gereken şey göç etmekti; sadece şehirler dinsel azınlıkları banndırabilecekti. Bu nedenle din "özgürlüğü" bireysel değil, bölgesel düzeyde özgürlük, yani daha sonra *cuius regio, eius religio* ilkesi olarak bilinen ve prensin kendi bölgesindeki dinsel yönelimi belirleme özgürlüğü demekti. Bu, bireysel inanç deneyimi, Tann'yla doğrudan bireysel ilişki ve bireysel vicdan özgürlüğü için yapılan mücadele açısından ironik bir sonuçtu. Otoriter karakterdeki bölgesel kiliseler, dinin kutsal kitaplara dayanan temelini onaylamak yerine öğretinin siyasal belirlenimini kutsadılar. Siyasal açıdan parçalanmış geç dönem ortaçağ Almanyasının kültürel birliği dağılırken, bu dağılış Alman siyasetinin bölgeselleşme modelini de perçinliyordu.

Augsburg Barışı aslında mevcut bir dizi meseleyi çözümsüz bırakmıştı: Sadece Kalvencilik ve mezhepler sorunu değil, aynı zamanda şehirlerin dinsel mezhebini kimin belirleyeceği sorunu ve Protestanlığa geçen herhangi bir başpiskopos, piskopos veya başrahibin yerini alacak bir halef öngörerek Katolikliğin devamını garantilemeyi amaçlayan "kilise rezervi"yle ilgili sorunlar da vardı. Dahası, ileride görüleceği gibi, yerleşimle ilgili tüm pragmatizme rağmen, XVI. yüzyılın sonlarında sofu bir karşı-Reformasyoncu Katoliklik, Protestanların dinini değiştirmeye çalışacaktı. Mezhepçilik çağında, Protestanlar ile Katolikler arasındaki farklar (ki bu farkları haddinden fazla genişletmemek gerekiyor), aslında XX. yüzyıldaki Soğuk Savaş'ta Batı demokrasisi ile Sovyet komünizmi arasındaki ideolojik savaşla karşılaşünlabilir.

Reformasyon'un daha geniş ve uzun vadeli etkilerini kısaca değerlendirmek için biraz ara vermek yerinde olabilir. Modern kapitalizm, bilim, bireycilik, sekülerleşme ve "dünyanın büyüsünün bozulması", modern siyasetin çeşitli yönleri gibi birçok gelişmenin kökenleri burada aranmıştır. Çoğu tartışma kendi meselesini abartma eğiliminde olmuştur: Birbirleriyle ilişkilenip birbirlerini karşılıklı etkileyen bir dizi değişiklik gerçekleşmiştir ve bunlardan sadece birini yalıtmak meseleyi basite indirgemek anlamına gelir. Fakat bazı bağlantılar da özel önem taşımaktadır.

Alman sosyolog Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı (ilk kez 1904-5'te yayımlanmış) ünlü makalesinde, Protestanların bu dünya merkezli çileciliği ve (hazcı keyiften çok) kâra yatırım yapan o ağırbaşlı burjuva kapitalizminin rasyonel ethosu arasındaki kültürel yakınlıkları belirtmeye çalıştı. Weber'in, özünde muğlak olan -sağlam nedensel bağlantılardan çok kültürel yakınlıkları öne çıkaran- denemesinde ortaya atılan Katoliklik, Luthercilik ve Kalvenciliğin iş ahlakları arasındaki hassas ayrımlar, beraberinde hatırı sayılır bir çekişme getirmişti. Protestanlık ve kapitalizmin gelişmesi arasındaki bağlantısızlığa dair örnekler vererek Weber'in çözümlemesini reddetmeye yönelik girişimler, onun gayet

ustalıklı yaklaşımının hakkını verememiştir. Çünkü yeterli bir nedensel açıklama için değişik etkenlerin oluşturduğu bir kombinasyon temel önemdedir ve *(General Economic History* [Genel Ekonomi Tarihi] gibi) diğer eserlerinde Weber, salt kültürel olanlardan farklı diğer etkenleri de değerlendirmiştir. Daha materyalist tarihçiler ise karşı yöndeki bağlantıları gördüler: Erken dönemde kapitalist etkinliklere girenler Protestan eğilimlerin (Quaker deyişini kullanmak gerekirse) "kendi koşullarına hitap ettiği"ni düşünme eği-limindeydiler. Herhangi bir özel durumun ayrıntılı tarihsel çözümlemesi dinsel yönelim ile ekonomik eylem arasında hatırı sayılır bir karşılıklı ilişkiler karmaşıklığı sergiler. Bazı durumlarda dinsel inanç nedeniyle uğranılan siyasal baskı, dinsel azınlık cemaatlerini belirli bazı ekonomik etkinliklere yöneltir. Başka durumlardaysa belirli bir toplumsal sınıfın üyesi olmak, bireyleri o sınıfla ilişkili dinsel uygulamaları, kültürel varsayımları ve yaşam tarzını benimsemeye hazırlıyor ya da toplumsallaştırıyordu. Basit genellemeler belirli bir esneklik ölçüsü içinde yapılmak ve örtüşmenin daima nedenselliği gerektirmediği de kabul edilmelidir.

Protestanlık ile siyaset arasında da bağlantılar kuruldu. Alman örneğinde en yaygın olan genelleme belki de en az desteklenebilecek olanıdır: yani otoriteye itaat hakkındaki Lutherci öğretinin özneler açısından apolitik bir tutumu beslediği ve bunun da, tanrısal olmayan yönetimlere karşı direnişi meşru gören Kalvenci öğretinin tam tersi olduğu fikridir. Aslında teoloji, dinsel inançların sunduğu görece geniş sınırlar içinde, farklı birçok siyasal tutum ve etkinliğe yol açabilecek şekilde yorumlanabilir; yorumlanmıştır da. Daha da ilginç olanı, Kilise-devlet ilişkisi modelleri kadar, dinsel *örgütlenme* modelleri ile siyaset arasındaki bağlantılardır. Bununla ilgili olarak, mezheplere dair kaleme aldığı bir makalesinde, cemaatlerin bağımsızlığını savunan kiliselerin ve mezheplerin erken dönem eşitlikçiliği-nin, özellikle XVII. yüzyıl Amerikasında olmak üzere, liberal demokrasinin kökenlerinde rolü olabileceğini öneren yine Max Weber'dir. Fakat kuşkusuz büyük önemi olan bir şey de, İngiliz ve Alman Reformlarının sonuçlan

arasındaki ilginç farklarla birlikte, mezhepçilik ile devlet inşası arasındaki bağlantıdır.

Söz konusu bu farklar (Alman Lutherciliğinin dinginlik ve edilgenliğini vurgulayan) eski yorumlarda üzerinde durulan inanç alanından çok, siyasal yapı ve örgütlenmedeki farklarda yatmaktadır. İngiltere'de, ulusal Reformasyon, aynı zamanda hem ulusal monarşinin konumunu birleşik bir devlet çatısı altında genişletmiş, hem de sekülerleşmiş bir kilisenin zenginliklerinden yararlanıp, Kilisenin alıkoyduğu gücü ele geçiren toprak sahibi zümrenin ekonomik, kültürel ve siyasal olarak güçlenmesini sağlamıştır. Alman topraklanndaysa durum bölgeler arasında büyük değişiklikler gösteriyordu. Württemberg gibi eyaletlerde, kaçınılmaz olarak güç-süzleşip boyun eğen bölgesel eyalet kilisesi mitinin tersine, Reformasyon sonrasında Kilise servet ve iktidarını belirli ölçüde korumayı başanrken, diğer bölgelerde daha az şanslıydı. Sadece yerel ölçekte gerçekleştirilecek Çok sayıda çalışmanın derlenip sentezlenmesi farklı etkenlerin değerlendirilmesini sağlayabilecektir. Her koşulda, Almanya'da bölgesel düzeydeki mezhepleşme ve devlet inşa süreçleri arasında yakın bir bağlantı vardı. Heinz Schillingen Lippe ve Lemgo için yapüğı türden bölgesel incelemeler, boyun eğen Lutherci devlet kiliseleri ile asi Kalvenci burjuvalar arasında olduğu varsayılan karşıtlığa dair çeşitlemeleri ortaya koyduğu gibi, bu karşıtlığı tamamen tersine de çevirebilmiştir. Kendi kendini tanımlama ve kültürel-siyasal sımr çekme süreçlerinde önem taşıyan şeyin, değişen inanç sisteminin *içeriğinden* çok, uygun bir heterodoksluğun siyasal *biçimi* olduğu görünüyor. Schilling, Alman Reformasyonu'nda Kilisenin bölgesel tekelleşmesinin, Norbert Elias gibi bazı akademisyenlerce vurgulanan askerî ve vergi bakımından tekelleşmeyi öncelediğini, hatta bunlar için bir önkoşul olduğunu iddia etmektedir.

Alman Reformasyonu hakkında kuşkuya yer bırakmayacak kadar geçerli bir genelleme de, daha geniş bir Alman birliği amacını *beslemediği* olmuştur. İmparatorluğun siyasal açıdan bölünmüş olduğu biliniyordu ve Katolik imparator da dinsel bölünmüşlüğü

kabullenmek zorunda kalmıştı. Mezhepleşme modem Almanya'nın erken dönemindeki bölgesel devletlerin gelişmesinde önemli bir etkendi. 1555 sonrasında mezhepleşme yüzyılın askerî ve siyasal çekişmelerinde önemli bir rol oynarken, bu çekişmeler de orduların ve bürokrasinin büyümesini teşvik etti. Dinsel farklılıklar, Otuz Yıl Savaşı'nın durmadan değişen manzarasının birbirini kesen ihtilafları içinde ağırlığı giderek azalan bir önem arz ederken, 1648'den sonra siyasal ihtilaflarda başlıca aktörlerden biri olmaktan kesin bir biçimde uzaklaştırıldı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda dinin siyasal bir konu olması genellikle devletler *arasında* değil, devletin *içindeki* bir çekişme durumuydu. Bölgesel devlet inşası o zamana dek sosyo-dinsel yasallaştırmanın başlangıç aşamasının ötesine ilerlemişti.

KARŞI-REFORMASYON ÇAĞINDA ALMANYA

Katolikler 1555'in mevcut durumunu asla kabul etmeyeceklerdi. Trent Konsili'nin (1545-63) ardından yeniden canlanan Katoliklik, kaybettiği zemini kazanmaya çalıştı. İsa'nın Cemiyeti ya da Cizvitler (İspanyol Ignatius Loyola tarafından kurulmuştu) Almanya'da güçlü bir kampanya başlatarak, saraylarda olduğu kadar kurdukları okullar, ilahiyat okulları ve üniversiteler üzerinden de gayretli yandaşlan arasında geniş bir ağ yarattılar. Viyana merkezli Kapüsen tarikatı da aynı ölçüde heyecanlıydı. Hem Avusturya hem de Bavyera bölgeleri özellikle canlı birer Karşı-Reformasyon merkezleri haline gelirlerken, Almanya'nın güneyindeki ve Avustuıya'daki soylular arasında beliren reform eğilimlerini resmen bastırmaya çabaladılar. Bu arada, Protestanlık birleşmekten uzaktı ve aralannda "ikinci Reformasyon" denebilecek farklılıklar geliştiriyordu. Özellikle Kalvencilik XVI. yüzyıl sonu ila XVII. yüzyıl başında önce Pfalz, sonrasında Brandenburg ve Hessen-Kassel hükümdarlannm din değiştirmesinin ardından daha da önemli hale geldi. Strasburg'da Martin Bucer ayn bir Reform biçimi sergilerken; diğer yerlerde Lutherci, Melanchtoncu ve diğer inançlann gölgeleri arasındaki farklar devam etti.

Hangi dinsel yönelim hâkim olursa olsun, XVI. yüzyıl boyunca her bölgede din, komşu bölgelerle kültürel bir sınır oluşturmaya ve bireysel davranışlar üzerinde devlet kontrolünü artırmaya yarayan bir araç olarak görüldü. Kamu refahını artırmak için, eğitim ve yoksulların korunması, toplumsal disiplini yerleştirmek, gayrimeşru doğum oranlarını azaltmak, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkileri düzene sokmak gibi alanlarda önlemler alındı. Kilise disiplini ve ruhban sınıfı tarafından yapılan ev ziyaretleri de etkili toplumsal denetim yöntemleriydi. Dinsel farklılıklar eğitime yönelik girişimleri de teşvik etti ve ikinci bir üniversite kurma dalgası yaşandı. Bavyera'nm başkenti Münih'in yaklaşık elli mil uzağındaki Ingolstadt, önemli bir Cizvit kurumuydu. Marburg (1539) ve Königsberg (1544) üniversiteleri Protestan kurumlanydı; Würzburg, Salzburg ve diğerleri de bunlara cevaben Katolik üniversiteleri olarak kuruldu. Bu kurumlar devlet idaresini geliştirmek için seküler bürokratlar yetiştirdiği gibi, rahip, teolog ve diğer akademisyenleri de yetiştirdi. Reformasyon kuşkusuz ilkokulların yayılmasını teşvik etmiş olsa da, eskiden sanıldığı gibi kitlesel okuryazarlığın yayılmasına katkıda bulunmuş olması pek olası görünmüyor. Bu dönemde genellikle ezberci bir eğitim yeğleniyordu.

Resim 9. "Yahudi Tırtıkiayıcı ve Sarraf." Ağır enflasyon döneminde Yahudilerin sözde para hırslarını eleştiren bir İlan. Bozuk paraların uçlarını kesme ve kesikleri başka paralarda kullanma gibi yaygın bir uygulamaya kippen" deniyordu. Sonuçta kuruşlar sayılmıyor, tartılıyordu; tam büyüklükte 144 peni bir pound [450 gr] geliyordu.

Ekonomi ve toplum XVI. yüzyıl Almanyasmda birçok açıdan değişiyordu. Avrupa ekonomisi genel anlamda bir

genişleme yaşamaktaydı. Denizaşırı seferler ve özellikle de Amerika kıtasının bu seferlere açık hale gelmesi, sadece değerli madenlerin (özellikle de gümüş) gelişi ve buna bağlı olarak enflasyon anlamına gelmiyor, aynı zamanda uluslararası ekonomik ilişkilerde yaşanan değişiklikleri de beraberinde getiriyordu. Avrupa ticaretinin yönünü Atlantik kıyı şeridine çevirmesiyle birlikte İngiltere'nin önemli bir deniz gücü olarak yükselişinin yanı sıra İspanya ve Fransa krallıklarının öneminin artması da söz konusuydu. Eskinin bilindik merkez ile çevre konumlarının yer değiştirmesinin yanı sıra az gelişmiş bölgeler ile çok gelişmiş bölgeler arasındaki ilişkilerin değişmesiyle birlikte Avrupa ekonomisinde beliren farklılaşma ve çeşitlenme devam etti. Almanya'da, Baltık kıyısında ve kıyıdan uzak iç bölgelerdeki ticaret yollarında bulunan bazı kentler önemini yitirdi. XVI. yüzyılın sonlarına doğru birçok kent, sahip oldukları geç dönem ortaçağ surlarının içine çekilmeye başlamıştı. Bazı kentlerin öneminin azalması kısmen ekonomik kısmen de siyasal nedenlere bağlıydı. Tahıl fiyatlarının yükselişi tarımla uğraşan soylu kesimin, kentli üreticiler ve tüccarların aleyhine olacak bir konum elde etmeleri anlamına geliyordu. Doğudaki sömürge bölgelerinde yaşayan birçok soylu, köylüleri, hatta tüm köyü satın alabiliyor, kendilerini çok geniş mülklerin ve ona bağlı köylülerin efendisi ilan edebiliyordu. Aynı zamanda, özellikle Almanya'nın batı ve güneybatı bölgelerinde, kentler bölge prenslerinin eline geçiyordu. Ortaçağ sonlarında sahip oldukları uluslararası ekonomik, siyasal, kültürel ve entelektüel önemin ardından, birçok Alman kenti XVI. yüzyıl sonlarında bir taşralılık dönemine girmişti. Kuşkusuz ticaret şehri olan Hamburg gibi dikkat çekici istisnalar da vardı.

Resim 10. Bir cadı ve iki yardımcısı üzerinde uygulanan şeytan çıkarma yöntemlerinin ayrıntılı bir tasviri.

XVI. yüzyıl ortasından sonra, Alman nüfusunun büyümesi sona erdi. 15901ar gerileme yıllarıydı ve ardından 1610 ila 1620lerde Avrupa ekonomisinde genel bir darboğaz yaşandı. XVI. yüzyıl sonunda Almanya'da yaşanan toplumsal ve siyasal gerilimler, yeni köylü isyanlarının yanı sıra kentlerde de toplumsal huzursuzlukların oluşmasına yol açtı. XVII. yüzyıl başlarken Avrupa'da genel bir savaş beklentisi yayılmıştı; ordular hazırlanıyor, korunma amaçlı surlar ve şehirler inşa ediliyordu. Mannheim aslında 1606 yılında tahkimatlı bir prens mekânı olarak inşa edilmişti. Üstelik XVII. yüzyılın ilk yıllarında güneş enerjisinin ve beraberinde ortalama sıcaklıkların düşmesiyle yaşanan - ve en güzel anları Brueghel'in tablolarındaki buzlu kış manzaralarında yakalanmış olan- "küçük Buz Çağı"nda mahsul alınan mevsimler kısaldı ve dolayısıyla tarımsal

üretim azaldı. Açlık, yoksulluk ve çocuk ölümleri yaygındı, aynca Yahudilere yönelik planlı katliamlar da yaygınlaştı. Toplumsal gerilimler büyük olasılıkla -başka hangi etkenler söz konusu olursa olsun- XVI. yüzyıl ila XVII. yüzyıl başlanndaki cadı av-lannın ölçüsü ve şiddetine katkıda bulunmuş olmalı. Kadınlar -hırsızlık, kötü hasat, hayvan ya da insanlarda görülen hastalıklar gibi- birçok belanın günah keçisi olarak ilan edilirken, bir yandan da cinsel fantezi ve ön-yargılann odağı oldular. Entelektüel yaşam (ikisi de Prag'daki İmparatorluk Sarayı'nda yaşayan) Tycho Brahe ve Johannes Kepler'in astronomisi ile simya inancını bir araya getirdi. Reformasyon döneminin bütün o varsayılan "modernliğine" rağmen, o dönemde XX. yüzyıl insanlanna fazlasıyla tuhaf gelecek pek çok şey vardı.

OTUZ YIL SAVAŞI

Tarihçiler "genel bir XVII. yüzyıl krizi"nin olup olmadığı, eğer olduysa bunun nasıl değerlendirilip açıklanabileceği sorusunu uzun süre tartıştılar.

XVII. yüzyıl ortasında birçok Avrupa devletinde, huzursuzluğun dalga dalga yükseldiği, Fransız İsyanı ve Ingiliz Devrimi gibi isyanlar, ihtilaller ve iç savaşların yaşandığı görülür. Merkezileştirici hükümdarlann artan taleplerine karşı gerçekleştirilen aristokratik ve kırsal ayaklanmalar yaygındı. Tek bir açıklama genel olarak geçerli sayılmasa bile, bazı ortak özellikler gözlenebilir. İsyanlar genellikle devlet inşası süreçleriyle -özellikle de yerel yönetimin otonomisine müdahale eden merkezî bürokrasilerin büyümesiyle- ve ordulann beslenmesini, dolayısıyla ağır vergilendirmeyi zorunlu kılan Avrupa devletleri arasındaki rekabetle bağlantılıydı. Eyaletlerden ve onlann temsilcisi olan aristokrasiden talep edilip almanlann artması genelde ayaklanmalan körüklüyordu.

Alman örneği gibi gerçekten karmaşık koşullarda, eksik ifade edilmiş "genel kriz" eşsiz ve karmaşık şekillerde yansıyordu. Hem Kutsal Roma İmparatorluğu'nun içindeki, hem de Avrupa devletleri arasındaki gerilimlerin bileşimi 1618'den 1648'e dek sürüp "Otuz Yıl Savaşı" diye anılan bir dizi çatışmaya yol açacaktı.

Bunlar imparatorluğun içinde mezhep bölünmeleri, taşra eyaletlerinde yerel yöneticilere karşı ayaklanmalan, bölgesel prenslerin imparatorluğun iktidarına karşı direnmesi ve Alman topraklan üzerinde savaşıp böylece Almanlara ait çekişmelerin ağma yakalanan Alman olmayan devletlerle yaşananlar da dahil birçok çatışmayı içeriyordu. Bu çatışmalar arasında İspanya ve Hollanda, İsveç ve Polonya, Fransa ve Habsburg arasındaki çatışmalar da yer alıyordu. Otuz yıl süren mücadeleden, Alman ekonomisi ve toplumu derin bir şekilde etkilenirken, sonunda, 1648'de gerçekleşen anlaşma Alman tarihi için uzun süreli sonuçlar ortaya çıkaracaktı.

Otuz Yıl Savaşı'mn kökenleri kısmen Augsburg Banşı'nın çözümsüz bıraktığı sorunlarda (Kalvencileri tanımadaki başarısızlık, kilise rezervi), kısmen de daha sonraki gelişmelerde yatıyordu. Çatışmalar devam etti, örneğin Kilise topraklarının Protestanlaşmasını başarılı bir şekilde durduran 1583-88 Köln Savaşı'nda olduğu gibi. Köln örneğinde bu özellikle önemliydi; çünkü Katoliklikten Protestanlığa geçişe izin verilmesine engel olundu; aksi halde Protestan bir imparator seçilmesinin yolu açılmış olacaktı. Dinsel-siyasal partiler oluştu ve bazı konularda -örneğin Osmanlı tehdidiyle mücadele etmek gibi- prensler genellikle mezhep farklılıklarını aşabilse de, imparatorluk kurumlan çatırdıyordu. V. Karl'dan sonra gelen Habsburg imparatorlan, mezhepçilik çağında belli ölçüde denetimini kaybettikleri imparatorluk meselelerini bir yana bırakıp, kendi iç ve hanedan işlerine odaklanmaya başladılar. 1608 İmparatorluk Dieti sonuç vermedi; ne Osmanlıyla savaşmak için vergi toplama meselesi ne de dinsel konulan çözme girişimi başanlı oldu ve Protestanlar aynlıp Protestan Birliği'ni kurdular. Bir sonraki yıl Katolik Birliği kuruldu ve başında Cizvit eğitimi almış Bavyera dükü Maximilian vardı. Böylece bu iki dinî-askerî kuvvetin katılmasıyla yerel tartışmalar daha geniş çatışmalara dönüşecekti. Tartışmalı bir miras için yaşanan Jülich-Cleves Halefliği Savaşı (1609-14) bunu ortaya koyar: "Mirası elinde tutan prensler" devrildiğinde, birisi Katolik Birliği'nin desteğini elde ederken, diğeri de -Brandenburg hükümdarı Johann

Sigismund- 1613 yılında Kalvenciliği kabul ederek Pfalz, Hollanda ve İngiltere'nin desteğini almıştı.

Otuz Yıl Savaşı'nın patlak vermesi geleneksel olarak, 1618 yılında gerçekleşen ve "Prag'da pencereden atmak" diye isimlendirilen bir olaya bağlanır (iki yüzyıl önce Husçu ayaklanmayı başlatan pencereden atma olayına gönderme yapılmaktadır). Bohemya'daki Protestan soylular, ağabeyi Matthias ile mücadelesinde aristokratların desteğine ihtiyaç duyan Habsburg İmparatoru II. Rudolfun 1609 yılındaki "Majeste'nin Mektubu"ndan sonra birtakım dinsel ve siyasal özgürlüklerin tadını çıkarmaya başlamıştı. Matthias 1612'de Rudolfun yerine imparatorluk tahüna geçecekti; ama çocuğu olmadı ve bu da halefinin kim olacağı meselesini tartışmalı bir konuma düşürdü. 1617 yılında Cizvit eğitimi almış, militan bir Katolik olan Avusturya Arşidükü Ferdinand, Bohemya Kralı oldu ve bu konum ona bir elektörlük oyu sağladı. İspanyollann taht iddialanna karşı, Ferdinand'm kendisinin imparator olma hevesi de vardı. Ferdinand'ın yönetimi döneminde Bohemya soylularının siyasal ve dinsel ayncalıklannı azaltmak üzere önemli hamleler yapıldı. Prag'da gerçekleştirilen büyük bir protesto toplantısında belirlenen delegeler bir dilekçeyle birlikte saraya gittiler. Orada Ferdinand'm vekil yöneticileri olan Martinitz ve Slovata ile aralarındaki tartışmalar epeyce hararetli geçti ve sonuçta sekreterlerinin ardından onlar da, protestocu Bohemyalılar tarafından pencereden aşağı atıldılar. (Katoliklerin anlattığı hikâyeye göre Bakire Meryem, pelerininden tutarak Martinitz'i yere hafifçe indirip "iri bedeninin zarar görmesine" engel olmuşken; hikâyenin daha dünyevi olan Protestan versiyonuysa bu düşüşün bir gübre yığını üzerine olduğu ve böylelikle kazasız atlatıldığını söyler.) Sonrasında Bohemyalı soylular davalarına destek olması için başka yerdeki Protestanlara çağrıda bulundular ve böylece savaşın ilk çatışması olan Bohemya İsyanı'na yol açtılar. Yardımlarına Pfalz'm elektörlük oyuna sahip olan Kalvenci V. Friedrich (İngiltere Kralı I. James'in kızıyla evlenmişti) yetişti ve Bohemyalı nüfuz sahipleri onu kralları olarak seçtiler. "Kış Kralı" adıyla bilinen bu hükümdarlık sadece bir mevsim sürecekti. 1619 yılında

beklendiği üzere imparator seçilen Ferdinand, içinde Bavyera dükü Maximilian ile İspanya ve Polonya'nın da yer aldığı güçlü bir Katolik koalisyonu kurdu. Katolik Birliği'nin askerî şefi olan General Tilly, 1620'de (Prag'ın hemen batısında yapılan) Beyaz Dağ Savaşı'nda Protestanları kesin bir yenilgiye uğrattı ve V. Friedrich kaçmak zorunda kaldı. Bohemyalı Protestan asilerin mülklerine el kondu ve büyük bölümü yalnızca mallarım değil hayatlarını da kaybettiler. Habsburglara sadık olan yeni bir soyluluk anlayışı kuruldu; bazı soylular tekrar din değiştirirken Bohemya'yı yeniden Katolikleştirmek üzere büyük çaba harcandı. (Daha sonraki yıllarda, Protestanlık yeraltına indi, köylüler arasında gizli din değiştirenlere rastlandı ve bunlar XVII. ila VIII. yüzyıllardaki yoğun Cizvit seferlerinin temel konusu oldu.)

Artık bir Alman iç savaşı haline gelen bu savaş, Pfalz Savaşı ve Aşağı Saksonya Savaşı'yla devam ederek kuzeye, Baltık Denizi'ne doğru ilerledi. Katoliklerin elde ettiği bir dizi askerî başarıyla beraber 1620lerin sonlan itibariyle AvusturyalI Habsburglar Alman topraklarının Baltık kıyılanna kadar uzanan geniş bir kısmında kontrolü ele geçirmiş ve birleşik bir devlet kurma tehdidini ortaya koymuşlardı. Bohemyalı General Wallenstein, imparatorluk prensi konumuna getirilmiş ve Katolik davası için sergilediği önemli askerî başanlann ödülü olarak kendisine Mecklenburg düklüğünün yanı sıra Prag'da güzel bir ev verilmişti.

Daha da güçlenmiş olan imparator artık Alman içişlerini düzeltip Reformasyon sürecini geriye çevirmeye çalışacaktı. Protestanlığa geçmiş birtakım başpiskoposluklar, piskoposluğu ve kenti 1629 Tazmin Fermanı ile karşı reform sürecine tabi tutmaya, 1552'de el değiştirmiş olan Kilise mülk ve gelirlerini tekrar Kiliseye iade etmeye girişti. Bu çabalar bölgesel iktidar düzenlerini kökten etkilemekle kalmamış, aynı zamanda bir anayasa ihlali de oluşturmuştu; çünkü imparator bunları Diet'e veya prenslere hiçbir şekilde danışmadan yapıyordu. Üstelik bu durumun pay kapma yarışına geç giren ve bu nedenle imparatora göre daha az kazanım elde edecek olan Katolik prensler de dahil olmak üzere, her cephede öfke ve düşmanlık uyandıracağı da kesindi. Ferdinand'm imparator olarak yükselen iktidarı artık Katolik prensler arasında bile şüphe uyandırıyordu. Ferdinand'm en önemli müttefiki olan Bavyera dükü Maximilian bile bu duruma dahildi, üstelik kendisine bağlı Katolik Birliği de Habsburg kontrolünden bağımsızdı. Maximilian imparatorluk ordusunun küçültülmesini ve General Wallenstein'ın azlini talep ediyordu. 1630 yılında Ferdinand (zaten kuşkular beslediği) Wallenstein'i gerçekten de görevden aldı, ama Tazmin Fermanı'nm uygulanmasını iptal etmedi. Katolik ve Protestan karşıtlığının yerine yeni bir saflaşma, bölgesel prensler ile aşın iktidar sahibi imparator arasındaki karşıtlık beliriyordu.

Çatışmalar 1630'dan itibaren giderek uluslararası bir nitelik kazandı. Ferdinand'ın tüm Almanya'yı denetleme çabası İsveç Kralı Gustavus Adolphus'un müdahalesiyle engellenecekti. Ayn bir İsveç-Polonya çatışmasında, PolonyalI Sigismund 1629'da İsveçlilerle barış yapmak zorunda kaldı ve 1630 yılında İsveç ordusu Almanya'yı işgal etti. İyi hazırlanmış İsveç ordusu, Katoliklerin en önemli generallerinden olan Wallenstein tam görevden alındığı sırada Alman topraklarında hızla ilerledi. Bu olay Protestanların kaderi açısından önemli bir askerî dönüm noktasıydı ve imparatora verilen prens desteğini zayıflatan önemli iç siyasal gelişmelerle çakıştı. Aynı dönemde Fransa'da Kardinal Richelieu, Avrupa'nın batısında ayn bir bölgesel egemenlik mücadelesi yaparken Habsburg İspanyasıyla ağır çekişmeye girmişti ve sonuçta -ister Protestan ister Katolik olsun- Alman prenslerinin Habsburg İmparatoruna karşı girişecekleri mücadeleleri desteklemeye fazlasıyla hevesliydi. Üstelik Fransa, bir yandan da bir İsveç imparatorluğunun komşusu olma olasılığından da hiç hoşnut değildi. Bu yüzden o zamana kadar yalnızca bir dizi yerel Alman çekişmesi olan sorunlar, Habsburglar sayesinde İsveç, Fransa ve İspanya'yı da içine alan daha geniş bir çekişme kümesinin parçası oluyordu. İsveçlilerin ilerlemesi sürerken bazı Alman prensleriyle Fransa ve İsveçliler arasında peş peşe ve genellikle birbiriyle çelişen antlaşmalar yapılmaya başlandı. Böylelikle ilişkiler çok daha karmaşık bir hal alırken, çıkarlar da bir önceki döneme göre birbirleriyle kesişir duruma geldi. 1631 yılında Katolik General Tilly, Magdeburg şehrini acımasızca yok etti. Ama Saksonyalı Johann Georg ile birleşen İsveç ordusu, Leipzig yakınlarında Tilly'yi yendi. Güneye yönelen Gustavus Adolphus ise Würzburg,Frankfurt ve Mainz'e ulaştı. Bu arada Richelieu da Ren Nehri boyunca Fransız çıkarlarını sağlamlaştırıyordu. Güçlü İsveç ilerlemesinin sonucunda, Protestan Kral Gustavus Adolphus, "özgürleştirilmiş" Alman prenslerine Katolik İmparator Ferdinand kadar güçlü ve tehdit edici görünmeye başlayacak, Almanya'nın genişletilmiş bir İsveç imparatorluğunun parçası olabileceğine dair korkular belirecekti. 1632 yılında Ferdinand, Wallenstein'ı geri

çağırdı; Tilly İsveçlilerin Bavyera'ya girmesini engellemeye çalışmış, ama ölümcül şekilde yaralanmıştı. İsveç ordusunu kuzeye sürmeyi başaran General Wallenstein, Saksonya'nın İsveçle ittifakını bozmaya çalıştı. Gustavus Adolphus, Kasım 1632'de Leipzig yakınındaki Lützen Savaşı'nda öldürüldü; mirasçısı altı yaşında bir kız çocuğu olduğu için onun yerine İsveç Şansölyesi Axel Oxenstiema geçti. 1633 yılında Heilbronn Konvensiyo-nu, yani güneydeki dört Alman topluluğunun Protestan üyeleri, İsveç ile ittifak kurdu. Bu arada Wallenstein kendi çapında küçük oyunlar tasarlayıp bunları gerçekleştirecek askerî gücü elde etmişti; bu yüzden Viyana onun görevden alınmasını sağlamaya çalışıyordu. Bir dizi komplo, iltica ve firarın ardından General Wallenstein, en sonunda 1634 yılında öldürülecekti.

Eylül 1634'teki Nördlingen Savaşı İsveçliler için tam bir felaket olurken, zaferi IV. Philipp'in kardeşi olan İspanyol Felemenki valisinin emrindeki İspanyol ordusu kazandı. Artık uluslararası güç dengesi yeniden değişmeye başlamıştı. Saksonya ile İmparator arasında imzalanan 1635 Prag Barışı II. Ferdinand'm talihinin bir süreliğine de olsa tekrar dönmesine yol açtı. Çok sayıda Alman prensi imparatorla anlaşmayı kabul ederken Alman savaşı tam anlamıyla sona eriyordu. Fransa ise artık Alman prenslere verdiği destek aracılığıyla etkinlik gösteremediği için resmen müdahale etmek zorunda kalacakü: Mayıs 1635'te Fransa İspanya'ya karşı resmen savaş ilan etti. Fransa, İspanya ve İsveç -imparatorluk içindeki tek tek Alman prensleri ile imparator arasında oluşturulan sınırlı anlaşma ortamına rağmen- savaşmaya devam ettiler. Ama bu savaşların artık hiçbiri hızlı ve kesin sonuç alacak kadar güçlü değildi. Tek tek prensler Fransız ve İsveçlilerle imparatora aldırmadan özel antlaşmalar yapmaya başladılar; öyle ki sonunda imparatorluk dışişlerinde tek bir birim olarak harekete edemez hale gelecekti. Brandenburg ve Saksonya, İsveç ile ayn ateşkesler yapmak üzere imparatordan aynlırken, ordulann Bavyera topraklarında gerçekleştirdiği yıkımın önüne geçmek üzere umutsuzca çaba sarf eden Bavyera da bir dizi antlaşma yaptı. Savaş ve çatışmalann bitmek bilmemesinin bir nedeni de durumun karmaşıklığı,

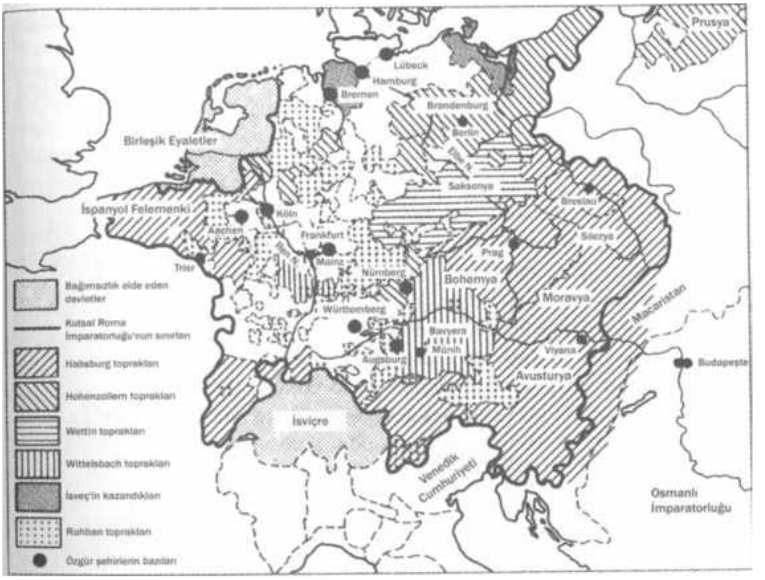
meseleler ve cepheler arasındaki sınırlann belirgin olmayışıydı. Genel bir yağmalama hali içinde kaynaklann tüketilip çorak topraklann yaratılmasının ardından Avrupa'daki çatışmaların genel bir çözümüne ancak 1648 Vestfalya Barışıyla ulaşıldı. O zaman bile, vanlan uzlaşma, yıllarca süren sürtüşmelerin yanı sıra Protestan ve Katolik kesimde ayrı ayn gerçekleşen Münster ve Osnabrück'teki tartışmalann sonucunda mümkün olabilmiştir.

VESTFALYABARIŞI VE SAVAŞIN SONUÇLARI

Vestfalya Banşı, imparatorluk içindeki iki ihtilaf hattını, (her inançtan) Protestanlar ile Katolikler arasındaki çekişmenin yanı sıra imparatorun hırslan ile imparatorluk prenslerinin güçleri arasındaki çekişmeyi düzenlemek için vanlmış bir uzlaşmayı temsil ediyordu. Ayrıca Avrupa devletleri arasında bir güç dengesine varmayı da hedefliyordu; ama Alman içişleri büyük ölçüde çözüme kavuştuğu halde, Fransa ile İspanya arasındaki çekişme sürecekti. Dahası, Fransa ve İsveç, İmparatorluk Anayasası'nın garantörleri olarak, daha sonraki bir müdahale için zemin oluşturdular. Yine de Vestfalya Banşı, imparatorluğun kamu hukukuyla siyasal yaşamı için bir ölçü oldu ve 1806'da imparatorluğun kaldınlmasına dek onun temel anayasası sayıldı.

Vestfalya Banşı'nı oluşturan Münster ve Osnabrück antlaşmalan çok fazla sayıda koşul içeriyordu. Alsace'ın bazı bölgeleri Fransa'ya veriliyor, ama Fransız Kardinal Mazarin'in bile aklını kanştıracak derecede karmaşık ve ikircikli bir ilişki içinde imparatorlukla bağını koruyor, Fransa ile Almanya arasındaki gelecekteki ihtilaflan kesinleştiriyordu. Bağımsız Lonaine dükalığı daha da talihsizdi; çünkü o dönemde konumu belirlenmemişti ve daha uzun yıllar üzerinde mücadele edildi. Kuzey Almanya'da hatm sayılır kazançlar elde eden İsveç baü Pomeranya'yı da (doğu kısmı Brandenburg'a gitmişti) alıyordu; ama bu bölgede artan İsveç gücü, Rusya ve Polonya'yla sürekli çekişme yaşanmasını kesinleştirdi. İsveç mülkleri imparatorluğun *fiefleri* olarak kaldı, ama XVII. yüzyıl ilerledikçe daha zayıflayan İsveç,

Almanya'daki varlığından yararlanamaz hale gelecekti. Brandenburg, Saksonya ve Mecklenburg'un her biri toprak kazanırken, Brandenburg da Fransızlann Almanya'nın kuzeyindeki "üçüncü bir kuvvet" aracılığıyla İsveç ve Avusturya'yı denetleme arzusunun sonucunda güçlenmişti. Antlaşmada hem İsviçre hem de Hollanda'dan bahsedilmekteydi; fakat her ikisi de İmparatorluğa dahil edilmemişti ve bu durum aslında daha önceden de bir şekilde belirsiz olan statülerini açıklığa kavuşturmuş oluyordu. Ocak 1648'de İspanya sonunda Birleşik Eyaletler'in [Hollanda] hukuki bağımsızlığını kabul edecekti.

Harita 4.1648 Vestfalya Barışı'ndan sonra Almanya.

Bazı istisnalan olsa da "tazminler" 1618 statükosuna dayanıyordu, ama Habsburg'un, varisi olduğu bölgelerde durum farklıydı: Bohemya'ya Beyaz Dağ Savaşandan sonra yerleştirilen yeni Katolik soylular, konumlarını korudular. "Kilise rezervasyonu" Protestan piskoposlukları da içine alacak şekilde genişletildi.

Dinsel uygulamalara dair haklar 1624'teki "normal" zamana göre temellendirilmişti. Hizipler olmasa da Kalvenciler bu sefer işin içine dahil oldular. Batıda ve güneyde birçok Alman devleti dinsel azınlıklara sınırlı bir hoşgörü benimsedi, ama Avusturya'da dinsel birlik dayatıldı. Viyana tarafından Katolikliğin ve katı kuralların dayatılması sonucunda Avusturya Habsburglannın egemenliği daha birleşik ve güçlü hale geldi. Vestfalya Banşı'nın yarattığı dinsel sınırlar özünde II. Dünya Savaşı'nm yol açtığı nüfus karışıklıklarına dek varlığını sürdürecekti.

Antlaşma din ile siyasetin ayrılması anlamında sekülerleşmeye yönelik bir adım oldu. Çekişmeler sürecinde, dinsel ve siyasal çıkarların hep düzgün bir şekilde örtüşmediği anlaşılmıştı: Bölgesel nüfuz sahipleri ve prensler bazen imparatorluğun hırslarına direniyor, mezhep işbirliğine katı bir şekilde bağlı kalmıyorlardı. Avrupa'da gelecekte yaşanacak çekişmelerde güç dengesi, potansiyel müttefik veya düşmanların mezhebe dayalı bütününden daha önemli olacaktı. (Paralı askerler, paralarını aldıkları sürece kimin için savaştıklarına aldırmazken; köylüler de haşatı mahvedenin, evlerini yakıp kadınlarına tecavüz edenin kimin ordusu olduğunu önemsemiyordu.) Daha geniş bir anlamda belirtirsek, 1648 yılı mezhepçilik çağının sonunu belirlemişti. Devletler arasında birbirlerine paralel şekilde ilerleyen yönetimin merkezileşip bürokratikleşmesi, dinsel ve kültürel tanımlamaların önemini azaltmıştı.

Resim 12. Savaşın Almanya'yı yakıp yıkan bir canavar olarak betimlendiği, yaygın savaş eleştirilerinden bir örnek.

Bölgesel hükümdarlar güçlerini ve haklarını önemli ölçüde genişlettiler; bunlar arasında bireysel ittifaklar kurma ve imparatorluktan bağımsız bir dış politika yürütme hakkı da vardı (bunun tek bir içi boş sınırlaması vardı: Bu tür ittifakların imparatora karşı olmaması gerekiyordu). Tam olarak kuramsal bir

egemenliği elde edemeseler de kendi bölgelerinde üstün bir iktidara *(Landeshoheit)* kavuşmuşlar ve "diet" sırasında bazı konularda (savunma, yasalar, vergiler) imparatorluğun müdahalesi olmaksızın karar vermek üzere toplu bir güç elde etmişlerdi, özellikle bazı orta büyüklükteki bölgeler güç açısından kazançlıydılar. (Seçim heyetinde açık bir Katolik çoğunluk sağlayan) seçme hakkı pozisyonunu garantilemiş durumdaki Bavyera, bunun dışında XVII. yüzyılın sonlarında yükselen statü ve rolüne de işaret edecek şekilde Yukarı Pfalz bölgesini de ele geçirmişti. Brandenburg ve Saksonya da önemli bölgeler olarak öne çıktılar. Otuz Yıl Savaşı Avusturya'nın Bohemya üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırırken -ve güçlenmiş bir Avusturya buradaki zenginlik ve kaynaklardan faydalanırken- genişlemiş ve siyaseten bir araya gelmiş diğer devletlerin var olduğu bu yapı altında Alman imparatorları olarak Habsburg hanedanın otoritesi daha da kınlganlaşmıştı.

Savaşın Alman ekonomisine ve toplumuna ne tür etkileri oldu? Savaşın yol açtığı yıkım, ölüm ve tahriplerle ilgili güçlü bir mit hızla yayıldı. Elimizde kapsamlı ve güvenilir veriler olmadığı için kesin bir görüntü oluşturmak hiç kolay değildir, ama bazı noktalar açıkça ortadadır. Savaşın etkileri hem zaman hem de mekân açısından çok büyük değişiklikler göstermiş, bazı bölgeler diğerlerine göre çok daha ağır etkiler yaşarken farklı bölgeler farklı zamanlarda etkilenmişti. Ortalamalar bize "kara noktalar"m çözümlemesi kadar çok şey söylemiyor, ki bu noktalar güneybatıdan kuzeydoğuya uzanan bir kuşakta kabaca dağılmışlardı. Bu uyanlara rağmen, tarihçiler kesin sayılarda uzlaşma sağlayamamıştır. H. S. Steinberg'in, Alman nüfusunda herhangi bir değişiklik varsa bile, bunun 1600'deki 15-17 milyondan 1650 yılında 16-18 milyona doğru hafif bir artış şeklinde olduğunu öne süren tahminine çoğunlukla itibar edilmez, fakat düşüşün boyutu hakkında da halihazırda süren bir tartışma da yok değildir. Geoffrey Parker'm varsayımına göre Kutsal Roma İmparatorluğu'nun nüfusu %20 oranında azaldı (1618 yılındaki 20 milyondan 1648'de 16-17 milyona geriledi); Rudolf Vierhaus ise 15-16 milyondan 10 milyona düşüş öngörüyor. Ama tek tek bölgeleri ele alacak olursak,

yıkımın ölçeği muhtemelen çok daha büyüktür. Özellikle kötü etkilenen bölgeler, nüfuslarının üçte ikisinden fazlasını kaybetmiş olabilir. Örneğin Württemberg 1622 yılında 445.000 civarında nüfusa sahipken 1634'te 415.000'e inmişti, ama sonraki beş yıl içinde halkının dörtte üçünden fazlasını kaybetmiş ve nüfusu 1639 yılında sadece 97.000'e gerilemişti. Almanya'nın bazı kısımları nüfuslarının üçte birini veya üçte ikisini kaybederken, diğer bölgeler görünüşte etkilenmemiş gibiydi. Nüfus kaybıyla ilgili açıklamalar da çeşitlidir. En büyük öldürücü güç elbette, genellikle hareket halindeki orduların yaydığı salgın hastalıklardı (tifo, veba, cinsel hastalıklar). Grip gibi bazı sıradan hastalıklar bile kötü beslenme ve direnç yoksunluğu nedeniyle ölümcül olabiliyordu. Ayrıca nüfusun iç göçü ve yeniden dağılımı da söz konusuydu; sözgelimi köylüler güvenli bir yer arayışıyla düzenli olarak kentlere kaçıyordu. Kırsal nüfustaki kayıplar %45-50leri bulurken bu oran kentte %25-30 olarak belirtilmiştir. Savaşın azımsanamayacak bir diğer etkisi de tarımsal üretimle ilgiliydi. Binaların ve çiftlik hayvanlarının imhası, ödeme yapılmayan birliklerin yağmalarla ayakta tutulması, düşman ordusunun faydalanmasını önlemek için tarlaların yakılması gibi çeşitli uygulamalar, zaten son derece kırılgan olan geçim şartlarına çok büyük zarar verdi.

Savaşın ayrıntılı ekonomik etkisini değerlendirmek, savaşın doğrudan etkisini uzun vadeli işleyişin kendisinden ayırt etme sorunu yüzünden oldukça karmaşık bir meseledir. Bazı Alman kentleri -eski Baltık Hanse kentleri, Rostock, Stralsund ve Wismar gibi- XVI. yüzyıl sonlarında ticaretin Atlantik'e yönelmesi nedeniyle zaten gerileme içindeydiler; XVII. yüzyılın ilk yansında diğer kentler de, savaşın gidişatıyla doğrudan ilişkisi olmayan iniş çıkışlar yaşıyordu. İç ekonomik dengelerin yeniden dağılımı söz konusuydu, kuzeybatı Almanya ve özellikle de Hamburg diğer yerlerdeki çöküş dönemine rağmen yükselmeye başlamıştı. Doğudaki kırsal nüfusun azalması, en azından kısmen, daha önceden var olan bir Junker politikasının, yani köylülerin tahliye edilip büyük mülklerin yaratılması politikasının sonucu olabilir. Fakat alman bütün (fazlasıyla zorunlu) önlemlere rağmen Magdeburg gibi kentlerin ağır yıkımlar ve etkili toplu

katliamlar yaşadığı (kadın ve çocuklann içine doldurulduğu kiliselerin ateşe verilmesi) unutulmamalı; hayvanlann telef olması ve normal tanm etkinliklerinin kesintiye uğraması, köylülerin sürekli topraklanndan aynlarak güvenlik için kentlere kaçmasının yanı sıra askerlerin yağmalan da tanmsal üretim için hiç iyi sonuçlar doğurmuyordu. Heberle adlı bir köy kunduracısı, kaleme aldığı günlüğünde evinden Ulm kentine en az otuz kere kaçmak zorunda kaldığını belirtmiş ve (biri dört haftalık oğlan çocuğu olan) iki evladının, kaynanasının ve üç kız kardeşinin, 19 Eylül'den 18 Aralık 1634'e dek geçen üç ay içindeki ölümlerini üzücü ayrıntılarla belgelemiştir. 1600lerden sonra doğmuş herhangi birinin, savaştan zarar görmeden yaşaması mümkün değildi. Kişisel trajedilerin büyüklüğü ve yoğunluğu, yüz binlerce kişinin etkilendiği güven ve denge kaybı, XX. yüzyıl tarihçilerinin bilgisayarla hesaplanan ortalamaları arasında unutulup gitmemelidir. "Ölüm ve yıkım miti"ni çürütmeye çalışan en revizyonist tarihçi bile, Alman ekonomisi ve nüfusunun, İngiltere'nin önemli bir ticaret ülkesi olarak öne çıktığı, İngiltere ve Galler nüfusunun hızla arttığı bir dönemde, en iyi haliyle gerileme içinde olduğunu ve büyük olasılıkla çok ciddi zarar gördüğünü unutmamalı. (İngiltere ve Galler'in toplam nüfusu 1450 ila 1750 arasında üçe katlandı ve bunun büyük kısmı XVI. yüzyıl ila XVII. yüzyılın ortası arasında yaşandı. Bazı tarihçiler 1648 sonrası Alman nüfusunun 1618 öncesi düzeye erişmesinin yaklaşık yüz yıl zaman aldığını öne sürmektedir.) Almanya XVI. yüzyıl sonlarında filizlenip otuz yıl süren savaşlann ağır etkileriyle gücünü ve etkisini artıran bir ekonomik durgunluk içindeydi.

Resim 13. 1630'daki "A-la-Mode-Kampf" tarzı Fransız moda çılgınlığını tasvir eden bir ilan.

Geriye dönüp bakıldığında, "yüksek kültür" dikkat çekici bir şekilde büyük bir sıkıntıya düşmemiş görünüyor. Bunun örnekleri önemli sanat eserleri ve mimari, lirik şiir, romanlar (örneğin Grimmelshausen'in *Simplicissimus* adlı eseri), barok tiyatro, müzik (özellikle de

Schutz'un müziği), opera ve balenin yanı sıra, doğa bilimlerindeki gelişmelerde, hukuk ve politika kuramlarında görülebilir. Sonrasında çok daha fazla önem kazanacak olan gelişmelerin imaları apaçıkü: Okuryazarlığın, kitap ve gazete üretiminin artışı, bilimsel ve edebi toplulukların oluşması, hatta "A-la-Mode-Wesen" Fransız modalarının övgüyle karşılanışı. Popüler kültürün değişen kalıplarını yeniden inşa etmek çok daha güçtü. Elitler tarafından oluşturulan -ve toplumsal denetim dayatmaya çalışan- kanıtlar ahlaki bir çöküşten, alkol bağımlılığının ve yasa dışı işlerin artışı ve dinsizlikten -çağdaş bir değerlendirmenin belirttiği üzere, kitlelerin "Tanrı ile şeytan arasında ayrım yapamayışmdan"- yakınmaya eğilimlidir. Bu tür algılar XVII. yüzyıl sonundaki dinde reform ve dine davet eden bir dizi hareketin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fakat tüm nesiller sürekli olarak ahlaki standartlarda "eski güzel günler"e göre bir düşüş oluşundan hayıflanma eğiliminde olmuşlardır. Aynı zamanda eğitimli sınıflarla avamın varsayımları arasındaki farklar giderek büyümektedir. Örneğin cadı avı soruşturmaları XVII. yüzyıl sonlarında azalmaya başlamıştı; çünkü hâkimler artık cadıları tanıma yeteneklerinden şüphe duyuyorlardı; fakat eğitimsiz halkın büyük kısmı cadıların gerçekliğine ve gücüne inanmayı sürdürdü. Utanç ve ayıp eşikleri gibi mahrem konularda belirginleşen kültürel farklılaşma süreci, daha sonraki kuşaklarda "saray kültürü"nün gelişimiyle daha da belirgin bir hal almaya başlayacaktı.

Resim 14. XVII. yüzyılın ortasında Avrupa'nın dağılmış toplumunda sabit bir gelir kaynağı olmayan yersiz yurtsuz ve sakat insanların, "gezginler"in canlı bir tasviri.

Kaçınılmaz nitelikleri ne olursa olsun, Otuz Yıl Savaşı, Alman tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Savaşın gidişaü ve sonucu, Alman siyasetinin bölgesel parçalanmışlığını onaylayıp belirginleştirirken, Kutsal

Roma İmparatorluğu'nun merkezdeki yerini kaybetmesi anlamına gelen yeni bir evreye işaret etmişti. Alman ekonomisi ve toplumu üzerindeki etkileri, hem Almanya'nın Avrupa'nın ekonomik gelişim merkezinden kısmen de olsa kopuşunu onayladı, hem de prenslerin daha sonraki yüzyılda, nüfuz sahipleri ve kentlerin zararına olacak şekilde güç kazanmalarının temelini attı. Mutlakiyetçilik çağında ortaya çıkan Almanya, bağımsız aristokratların ya da *burgher* gururunun değil, küçük ve orta büyüklükteki prensliklerin, saray soyluları ve bürokrasinin Almanyası olacaktı. Ne kadar istisna gösterilirse gösterilsin, Alman kültüründe artık yaygın bir özgüven kaybının yanı sıra kuşaklar boyunca süren acı ve dengesizliğin ardından gelen yenilenme ihtiyacı duygusu vardı.

4 | MUTLAKİYETÇİLİK ÇAĞI, 1648-1815

Alman bölgesel devletleri Otuz Yıl Savaşı'ndan, en azından imparatorluk içindeki siyasal konumlan açısından, bir bakıma güçlenmiş olarak çıktılar. Resmen tam egemenliğe sahip olmasalar da asıl siyasal aktörün Kutsal Roma İmparatoru değil, bölge liderleri olduğu artık yeterince açıkta. XVII. yüzyıl ortasından Kutsal Roma İmparatorluğu'nun 1806'da Napoleon'un yönetiminde ortadan kaldırılmasına dek geçen dönem boyunca, Alman topraklarında benzersiz bir siyasal çoğulluk modeli varlığını sürdürdü. Kutsal Roma İmparatorluğu, merkezî bir devletin gelişmesi için etkin siyasal araç veya potansiyel bir zemin olmaktan çıkmışta. Öte yandan, yasal işlevlerini sürdürdü ve nispeten edilgen olan siyasal korumacılığı, birçok küçük birimin ve daha büyük komşuların kolayca el koyacağı parçacıkların yaşamasını sağladı. İmparatorluğa bir bütün olarak bakıldığında bu, Almanların "küçük prenslikler" veya *Kleinstaaterei* modeliydi; ki bu durum bazı gözlemcilerin, XVII. yüzyıl sonu ila XVIII. yüzyıldaki güçlü Bata Avrupa devletlerine (elbette özellikle İngiltere ve Fransa'ya) kıyasla, AlmanyalI küçük ve dar ölçekli bir taşra arka sahanlığı olarak görmesine neden olmuştur. İmparatorluğun bu topyekûn merkeziyetten çıkma modeli, beraberinde bölgesel düzeydeki iktidarın görece yüksek derecede merkezileşmesini de getiriyordu. Küçük devletlere sahip hükümdarlar, aşağıda yer alanların zararına, kendileri için daha fazla iktidar elde etmeye çalıştılar. Hükümdarlar meclislere veya nüfuz sahiplerine, halkın (veya halkın bir kısmının) temsilcilerine aldırmaksızm hükmetme yollan aradı. "Mutlakiyetçilik çağı"nda birçok hükümdar kalıcı ordular kurup ordunun masraflarını karşılayacak vergiler toplayabilecek yerel bürokrasiler oluşturmak ve bölgeleri kârlı bir şekilde idare etmek amacıyla kendileri için daha fazla iktidar elde etmeye çalışıp farklı ölçülerde başarılı oldular. Bu siyasal modelle bağlantılı olarak bölgelerin sosyopolitik düzeninde de değişiklikler yaşandı: Bağımsız feodal soylular saray çevresindeki aristokratlar haline gelirken, özgüvenli "burgher"ler bağımlı bürokratlara

dönüştü; yurttaşlık yerine kullara özgü bir itaat ve hizmet alışkanlığı öne çıkarıldı. Birçok gözlemci için bunlar, Alman siyasal kültüründe uzun vadeli etkileri olacak gelişmeler şeklinde görülmüştür.

Resim 15. 1653'te Regensburg'da toplanan Kutsal Roma İmparatorluğu Dieti. 1663'ten sonra, İmparatorluk Dieti, artık İmparator tarafından düzenli olarak toplanan bir organ olmaktan çıkacak ve yerini Regensburg'da toplanan kalıcı bir büyükelçiler kongresi alacaktı.

Yine de tüm genellemeler tehlikelidir. Almanya Otuz Yıl Savaşı'mn sonundan Fransız Devrimi'ni izleyen Napoléon Savaşları dönemine dek, hiçbir şekilde durgun bir arka sahanlık olmadı; ne siyasal, ne de toplumsal ve kültürel gelişmeler açısından. Uzun vadede hayati önem taşıyan şeylerden biri, bu dönemde Brandenburg-Prusya'mn yükselişiydi. XVIII. yüzyılın ortalarında Avustuıya'mn hâkimiyetine karşı güçlü bir rakip olan Brandenburg-Prusya, XIX. yüzyılda, en sonunda Avusturya'nın dışlandığı "küçük Almanya"nın birleşmesi üzerindeki denetim için mücadele etti. Kültürel açıdan, dönemin kalıcı bir önemi vardı; müzik, edebiyat ve felsefe alanlarında derin başan-lar elde edilirken, okuryazar ve seçkin bir halk oluşturulmuştu. "İktidar" ve "ruh" *(Macht ve Geist)* alanlarının o meşhur ayrımında bile görünüm, "apolitik Alman" şeklindeki genellemelerin bizi yanıltacağı denli basit değildi. Aydınlanmanın Almanya^a has örneği olan *Aufklärung,* bir yandan dünyevi hükümdarların rolünü eleştirmekten çok desteklerken, öte yandan da oldukça ilerici etkiler bırakarak seküler yönetim süreçlerine sık sık katılıyordu; "aydınlanmış mutlakiyetçilik" fikrinde görüldüğü gibi.

Fransız Devrimi'nin Almanya üzerinde, yayılmacı Napoléon Savaşları sayesinde bıraktığı etki epey derin olsa da, uykudaki Almanyaÿi XIX. yüzyılın modem dünyasına hızla itmek gibi kolaylaştırıcı bir etkisi asla olmamıştı. XVIII. yüzyıl Almanyasmda bir canlılık vardı ve bu canlılık, diğer Avrupa devletlerinde gözlenen modelden çok farklı oluşu ya da anakronik bir şekilde, birleşmiş bir ulusal devletin tarihin başlıca hedefi olduğu şeklindeki varsayım nedeniyle göz ardı edilmemelidir. XVIII. yüzyıl sonu ila XIX. yüzyıl başında sahnelenen değişiklikler kısmen yerel gelişmelerdi, ama Fransız saldırısı ve işgalinin etkisiyle yönü çok çeşitli biçimlerde sapıp değişmişti.

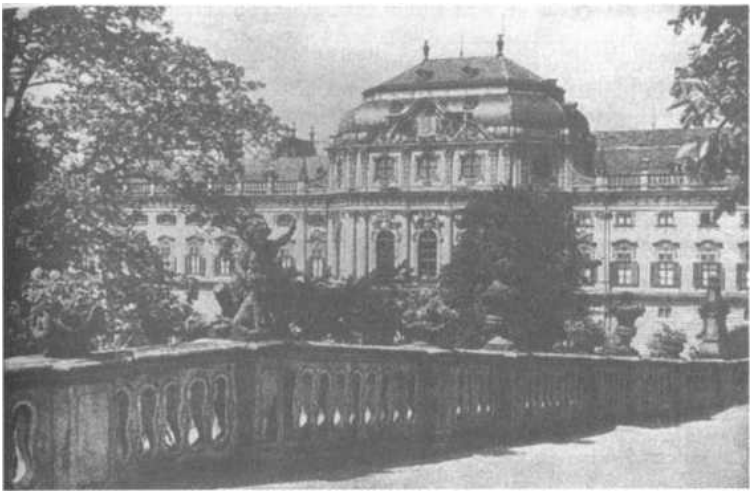
MUTLAKİYETÇİLİK VE PRUSYA'NIN YÜKSELİŞİ

1648'deki Vestfalya Barışı, XVII. yüzyılda Alman topraklarında yaşanan savaş dönemini sona erdirememişti. Şu veya bu türden savaşlar yüzyılın geri kalanında ve XVIII. yüzyıl boyunca da yaşanacaktı. Bu tür çatişmalar giderek imparatorluktan bağımsızlaşıyor; prenslikler imparatorluk dışındaki devletlerle ittifaklar kuruyor veya çatışmalara giriyor, bazen de imparatorluk içindeki diğer prensliklerle veya imparatorla uyuşmazlığa düşüyorlardı. Din, bu prensliklerdeki siyasal çatışmalarda önemli rol oynamayı sürdürse de, devlet içi çekişmelerdeki etkisi giderek azalmıştı. Haleflik savaşlarının önemi artmışü ve artık Avrupa'daki karışık hanedanlık bağlantıları sayesinde birçok Alman aristokrat ailesini kapsıyordu. Otuz Yıl Savaşı'nm ve sonraki savaşların ekonomik, toplumsal, kültürel ve daha saf bir şekilde de siyasal sonuçlarıyla bağlantılı olarak, bölgeler içindeki yönetim modelleri de gelişiyordu. Özellikle, bazı hükümdarlar, az çok kalıcı bir savaş halinin kalıcı bir orduyu ve bunun maliyetinin sürekli karşılanmasını gerektirdiği savından yararlanarak, belirli koşullar altında kendi iktidarlarım merkezileştirmeye hizmet eden siyasal değişiklikler elde etmeyi başarıyorlardı.

Kalıcı bir orduyu destekleyebilmek için hükümdarın daha çok paraya, yani vergileri yükseltmenin verimli bir yolunu bulmaya ihtiyacı vardı. Eğer meclisler gerekli vergileri koymak ve yükseltmekte isteksiz davranırsa, doğrudan hükümdara karşı sorumlu olan resmî görevlilerden oluşmuş bürokrasilerin geliştirilmesi yoluyla alt edilebiliyorlardı. İlginç bir şekilde bu tür bir süreç, hükümdarların iktidarlarını artırıp onları nüfuz sahipleriyle eşgüdümlü bir yönetime maddi açıdan daha az bağımlı kılmışsa da, aynı zamanda, uzmanlıklarını kullanarak hem siyaset oluşumunu etkilemeye, hem de rejim değişiklikleri arasındaki sürekliliği güvence altına almaya çalışan profesyonel bürokratlar tarafından yürütülen, daha gayrişahsi yönetim biçimlerinin erkenden gelişmesini de sağlayacaktı. Kişilerden bağımsız bir yönetim kavramım hükümdarın şahsi mirasından ayırma süreci, henüz başlangıç aşamasında

olsa da, hükümdarların iktidarlarının artan önemi -veya en azından onların simgesel iktidara olan heveslerinin artışının öne-mi-yeni bir saray kültürünün gelişimi yönünde bir dönüşüm eğilimi yarattı. "Mutlakiyetçilik çağı" aynı zamanda Avrupa saraylarının da altın çağıydı.

1648'den sonra Alman prenslikleri, büyüklük ve özellikleri açısından epey farklılık gösteriyordu. İmparatorluktaki mülkleri ve çıkarları dışında çok sayıda Alman olmayan hanedanlık topraklarına da sahip olan AvusturyalI Habsburglann, Viyana'da büyük bir sarayı vardı. Dresden'de harika bir başkente sahip Protestan Saksonya ya da Münih'te en az diğeri kadar harika bir başkente sahip olan Katolik Bavyera gibi diğer Alman devletleri de büyük sarayları ayakta tutabiliyordu. Mainz veya Würzburg'un büyük prens-piskoposluklan gibi önemli Kilise topraklan ve bunlara ek olarak başka birçok küçük devlet de yenilenmiş zenginlik konumlannın tadını çıkanp bunu duyurmak istiyordu. XVII. yüzyıl sonu ila XVIII. yüzyıl başında özenle tasarlanmış, süslü bahçelere sahip olan ve genellikle Kral XIV. Louis'nin Versailles'daki ünlü sarayını model alan prens saraylan inşa edildi. Saray yaşamının tören ve gösterilerine uygun ortamlar tasarlayıp inşa etmeleri için özellikle Fransa ve İtalya'dan sanatçı ve mimarlar davet edildi. Hatta minik bölgelerin hükümdarlan bile büyük saraylar yapmaya öykünüyorlardı. Saraylarda operalar, tiyatrolar, maskeli balolar ve baleler sahnelendi; İtalya'dan ve diğer ülkelerden müzisyenler ve icracılar getirildi; av partilerinden kızaklı araba gezintilerine dek değişik etkinliklerin düzenlenmesinde istihdam edilmek üzere birçok farklı nitelikte insan işe alındı. Aristokratlar daha yüksek konumlara göz dikerek entrikalara başladılar:

Resim 16. Balthasar Neumann'ın tasarladığı ve asıl olarak 1720-44 döneminde inşa edilen Würzburg Malikânesi.

Soylu olmayanlar göze girmeye ve kızlan için uygun evlilikler bulmaya çalışırken "saray görgüsü" *(Hoflichkeit)* fikri, sarayda *(Hof)* uygun davranış ideali olarak gelişti ve bu, seçkinler ile sıradan halk kitleleri arasındaki tavır ve yaşam tarzındaki uçurumu daha da derinleştirdi. XVII. yüzyıl sonu ila XVIII. yüzyıl başında Fransız tavırları ve ifadeleri kullanmak moda haline geldi; Fransızca Almancadan üstün bir dil olarak görülmeye başlandı. Değişik mevki grupları arasındaki farklılaşma giderek artıyordu; toplumsal hiyerarşinin her düzeyine uygun giyim tarzını kesin aynntılarla betimleyen düzenlemeler olan birçok *Kleiderordnungen* bunun örneklerini sergiler.

Prenslerin ve sarayların öneminin artışı kısmen de olsa Otuz Yıl Savaşı'nm hareketlendirdiği birtakım sosyoekonomik gelişmelerle bağlantılıydı. Aslında bazı kentler XVI. yüzyıl sonunda düşüşe geçerken diğerleri konumlannı XVII. yüzyılın ilk yansında düzeltmişti, ama XVII. yüzyıldaki kent yaşamı bir önceki yüzyıla göre genel olarak daha yoksuldu (Hamburg gibi dikkat çekici istisnalar dışında). Avrupa ticaretinin ağırlık merkezi

batıya doğru, Atlantik sahiline taşınmıştı ve birçok Alman kenti XVI. yüzyılın başlarındaki gibi büyüyen ve özgüven sahibi ticaret ve "burgher" yaşamının merkezi değildi artık. Prensliklere ait bölgelerdeki kentlerin (özgür şehirlerin değil) otonomisi ve özyönetimi XVII. yüzyd sonlarında hükümdarlar tarafından daha kolayca azaltılırken; bazı kentler de ticaret ve sanayi değil de yönetim ve idare merkezleri, yani prens ikametleri haline geliyor veya bu şekilde yeniden kuruluyordu. Aynı şekilde, birçok yerde toprak sahibi soylular, süregiden savaşların yıkıcı etkilerinin ekonomik olanaklarını büyük ölçüde daraltmasıyla karşılaşmış, sonuçta hükümdarların desteği ve hamiliğine bağımlı hale gelmişlerdi. Bu yüzden de aristokratlar büyüyen mutlakiyetçi devletin hizmetkârları haline çok daha kolayca geldiler.

Giderek bürokratikleşen bir devlette hükümdarın iktidarının artması ve mutlakiyetçiliğin gelişmesinin en açık örneği -ve Alman tarihinin sonraki süreci açısından da en önemlisi- Brandenburg-Prusya örneğidir. Neredeyse hiç umut vaat etmeyen bir noktada başlayan - başkenti Berlin "Avrupa'nın kum havuzu" diye bilinen verimsiz topraklarda yer alıyordu-bu devlet, birkaç kuşak içinde en önemli Avrupa güçleri arasında yerini aldı. Hohenzollem hanedanı Schwaben'de doğmuş, bir dizi rastlantısal sürecin ve başarılı bir evlilik diplomasisinin sonucunda yüzyıllar içinde epey toprak elde etmişti. XVII. yüzyıla gelindiğinde ana merkezi, hükümdarına Kutsal Roma İmparatorluğu "Elektörü" unvanını veren Brandenburg'du. Hohenzollernler ayrıca, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dışında, Töton Şövalyelerinin Doğu Prusya'daki eski sömürge topraklarına da hükmediyorlardı; ve bu da, 1701'de, imparatorluk içindeki hükümdarlar açısından imkânsız bir şey olan "kral" unvanına ulaşma vakti geldiğinde önemli bir etken oldu. Fakat doğudaki bu topraklar bir yandan da hükümdarları için sorun yaratıyordu; çünkü oradaki Slav uyrukları ne Almanca konuşuyor ne de Almanların Hıristiyan ve Roma kültür geleneklerini paylaşıyorlardı. Ho-henzollern hanedanı ayrıca batıdaki Ren bölgelerinde kültürel ve ekonomik açıdan birbirinden ayrılan topraklara da sahipti. Brandenburg-

Prusya bu yüzden (İngiltere gibi) "üniter" bir devlet değil, değişik kültürel geleneklere, sosyoekonomik yapılara ve siyasal kurumlara sahip birçok farklı öğeden oluşan biraz "karışık" bir devletti. Ekonomik açıdan daha refah sahibi batı kısımları ile doğudaki sömürge bölgeleri arasındaki karşıtlıkları, doğunun görece az gelişmiş kent yaşamı, (Prusyalı *Junkerler* olarak bilinen) yoksullaşmış soyluların varlığı, ticaret ve sanayinin olmayışı, Avrupa'nın önemli ticaret ve kültür merkezlerine uzak kalışı oluşturuyordu. Baüdaki Kato-liklerin dışında, XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki sürgün Fransız Huguenotlan gibi birçok küçük dinsel azınlığı da (bu konuyu ileride ele alacağız) içeren bu karışık devletin uyrukları, farklı dinsel inanışlara sahipti; ama Kalvenci hükümdarları mevcut Luther Kilisesini kabul ediyordu. Bütün uyruklar Almanca konuşmuyordu; Lehçe ve Litvanyaca gibi Slav dilleri doğu bölgelerinde hâkimdi. Ama Hohenzollern hükümdarları, bu pek umut vaat etmeyen mirastan XVII. ve XVIII. yüzyıllarda güçlü bir merkezî devlet çıkarmayı başardılar; ki bu devlet, II. Dünya Savaşı sonrasında ortadan kaldırılışına dek Alman içişlerine yön verecekti.

Aşikâr görünen sıkıntılar, kurulan mutlakiyetçi yönetim adına belirli ölçüde elverişli koşullara dönüşüyordu. Güçsüz kentler ve yoksul soylular kolayca etkisizleştiriliyor veya yandaş hale getiriliyordu; iktidarın merkezileşmesine karşı direnç azalmıştı. Hohenzollern hanedanı da bu dönemde iktidarına karşı gelinmeyen ve istikrarlı bir şekilde hükmeden, uzun ömürlü erkek hükümdarların peş peşe gelmesi yüzünden şanslıydı: "Büyük Elektör" Friedrich Wilhelm (1640-88 arasında hüküm sürdü); Elektör III. Friedrich veya Kral I. Friedrich (1688-1713, 1701'de kral oldu); "Asker Kral" I. Friedrich Wilhelm (1713-40) ile "Büyük Friedrich" diye bilinen II. Friedrich (1740-86). Bu isimler iktidarlarını görkemli bir şekilde yönettiler.

Mutlakiyetçi yönetimin temelleri Elektör Friedrich Wilhelm tarafından atılmışü (tabii ki daha sonraki gelişmeleri ne tasarlamış ne de öngörebilmiş-ti). Brandenburg'daki mevki sahibi kişiler, kendi bölgelerindeki soyluların genişletilmiş haklarını tanıması

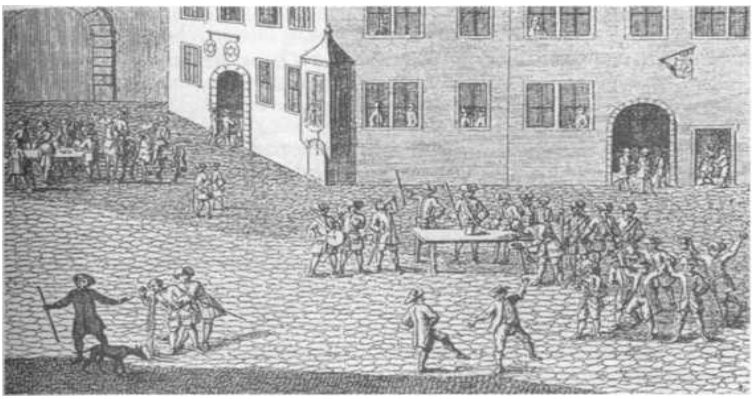
amacıyla 1653'te ona, barış zamanında bile küçük ve kalıcı bir orduyu koruyabilmesini sağlayacak bir miktar para hibe etmişlerdi: bu haklar arasında köylülerin serf *(liebeigen)* konumunun teyit edilmesi, soyluların yerel kilise vaizlerini atayabilmesi ve kendi topraklarındaki nüfuz sahipleri arasındaki anlaşmazlıkları denetleyip yargılama hakkı vardı. 1655-60 Kuzey Savaşı'mn ardından -Büyük Elektör'ün halefleri döneminde genişletilip geliştirilecek olan- bürokrasinin temelleri atıldı. 1667'de vergilendirme yeniden düzene sokuldu, böylece kentler dolaylı bir tüketim vergisine tabi oldu, taşra içinse doğrudan bir vergi "katkısı" söz konusuydu. Bu, kentli burgherler ile taşra soylularının çıkarlarını kesin olarak birbirinden ayırarak, kentlileri siyasal müttefiklerden yoksun bıraktı. Aynı zamanda Elektör'e diet çağrısında bulunması için bir bahane sunmuş ve böylece kentlerin temsil edilişi kesintiye uğramıştı. 1670lere gelindiğinde özyönetimi yok edilmiş olan kentler Elektör'ün atadığı ve ona karşı sorumlu olan resmî görevliler birimine bağlı haldeydi. Aynı zamanda, orduda elit subay birliklerinin kurulmasıyla Elektör, daha önceden bir ölçüde bağımsız olan soyluların, merkezî devlet hizmetine girmelerini cazip kılacak prestijli bir mevki yaratmış oldu. 1675'teki Fehrbellin Savaşı'nda zorlu İsveçlilere karşı kazandığı Prusya zaferinin ardından Elektör'ün ünü de artmıştı.

Friedrich Wilhelm'in hedefi olan Elektör III. Friedrich (Kral I. Friedrich), iktidarın simgesel yönlerini önemli ölçüde zenginleştirdi. 1701'de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dışında kalan Königsberg'de "Prusya *içindeki* Kral" olarak kendi kendine taç takıp (tam anlamıyla böyle yaptı, tacı ruhbandan birisinin yardımım almadan kendi eliyle taktı) I. Friedrich adını aldı. Egemenlik unvanı elbette imparatorluk içindeki herhangi bir bölgeyle bağlantılı sayılamazdı; ama imparator, imparatorluk dışındaki bu taç giymeye, Friedrich'in İspanyol Veraset Savaşı'nda Habsburg politikalarına verdiği destek nedeniyle izin vermek zorundaydı. (Bu aynı zamanda o dönemde Fransız olan her şeyin, XIV. Louis dönemindeki Fransızların heybetlilik yüceltmesinin de övülmesini yansıüyordu; diğer Alman hükümdarlar da aynı şekilde monark konumu elde etmişlerdi, örneğin

Sakson Elektörü 1697'de Polonya Kralı, Hannover hükümdarıysa 1714'te Britanya Kralı olmuştu.) Bunun yanında, I. Friedrich saray kültürünü geliştirdi, büyük ölçüde mimar Andreas Schlüter'in rehberliğinde, çok sayıda prenslik sarayı inşa etti (Schlüter aynı zamanda Büyük Elektör'ün ünlü atlı heykelini de yapmıştı). Ordu da ihmal edilmemişti; aslında 1700lerde, Prusya birliklerinin İspanyol Veraset Savaşı'nda savaşması nedeniyle hızla güç kazanmıştı.

I. Friedrich'in oğlu "Asker Kral" I. Friedrich Wilhelm, babasmm sarayında görüp ciddiyetsiz ve lüks olarak değerlendirdiği şeylerden hoşlanmıyordu; ilgisini ordu ve bürokrasiyi geliştirmeye yöneltti. Askerî konularda tam bir fanatik olan I. Friedrich Wilhelm "dev askerler" adlı seçkin birliği için uzun boylu adamlar aramaya koyuldu. Çağdaşlan bu çabayı gülümsemeyle karşıladıkla-n için bu durum neredeyse hiç dikkat çekmeden bir ordu kurmasını sağladı. 1733'te köylülerin askerî eğitim ve hizmet için örgütlenmesine yönelik kanton sistemi tamamlanıp birömek hale getirilmişti. Böylece tarımın ve ordunun işgücü ihtiyaçlan arasında bir denge kurulması sağlanmış, Brandenburg-Prusya önemli bir orduya ve eğitimli yedeklere sahip olup sürekli bir orduyu hazır bulundurma zahmetinden kurtulmuştu. Soylulann yansı veya üçte ikisi -bati bölgeleri dışında- etkin ya da emekli ordu görevlilerinden oluşuyordu. I. Friedrich Wilhelm'in hükümdarlığı sona ererken 1740'ta devlet gelirlerinin belki de %80'i banş zamanı ordu için harcanıyordu; XVIII. yüzyıl sonlarındaysa, Prusya'nın, ordusu olan bir ülke değil, ülkesi olan bir ordu olduğu türünden şakalar yapılıyordu. Aynı zamanda, I. Friedrich Wilhelm devletin idari aygıtım da düzene sokarak yerleşik hale getirdi. Genel Savaş Komiserliği ve Genel Finans Kurulu, 1723'te Genel Kurul (veya sadece Almanca söylenebilecek olan tam ismiyle, *General-Ober-Finanz-Kriegs-und-Domänen-Direktorium)* olarak birleştirildi. II. Friedrich bazı düzenlemelerle bunu daha da geliştirip özelleşmiş bakanlıklar ve il şubeleri de oluşturdu. Büyük Elektör, toprak-lannın öldükten sonra mirasçılan arasında bölünmesini kabul etmiş, ama 1713'te I. Friedrich Wilhelm'in topraklannm bölünmez olduğunu ilan etmesiyle birlikte devletin kuramsal

üniterliğine adım atılmıştı ve Genel Kurul bu adıma, uygulamaya dönük bir boyut kattı. Hem I. Friedrich Wilhelm hem de II. Friedrich, toprak sahibi soylulann büyük yerel güçlere sahip olduklan ve tacın hizmetkârları olarak onlara güvenmenin güç olduğu bir dönemde devlet görevlilerinin sadakatini güvenceye almak için önlemler aldı. I. Friedrich Wilhelm başarıyı ödüllendirmenin önemi üzerinde durdu. Soylu olmayanlar devlet hizmetine girerek soyluluk kazanabiliyordu; maaşlar düşüktü, ama iyi hizmete ödüller getirdi; önemli soylulann hiçbir koşulda kendi bölgelerinde görevli olmamasını sağlamaya çalıştı, eğer kendi bölgelerinde olsalardı merkezi zayıflatacak yerel iktidar üsleri kurabilirlerdi; bu yüzden evlerinden uzak bölgelerde hükümdara hizmete gönderilmeleri gerekiyordu. Bu da Büyük Elektör'e çok yaran dokunmuş olan "yerli olmanın hakkı"nı *(Jus IncLignats-recht)* ortadan kaldırdı. II. Friedrich döneminde Junkerler kendi nüfuz bölgelerinde önemli bir güç olmayı sürdürdüler ve sözgelimi, kralın tanm reformu Çabalannı bozmayı başardılar; ama diğer yanda *Landrat* ofisi sayesinde, yerel askerî idarenin denetiminde ve kraliyet ile bölge arasındaki aracılar olarak iş gördüler. Kent yerel yönetiminin otonomisi *Steuerrat* ofisinin devreye sokulmasıyla tümden yok oldu.

Resim 17. XVIII. yüzyıl başında askere alma.

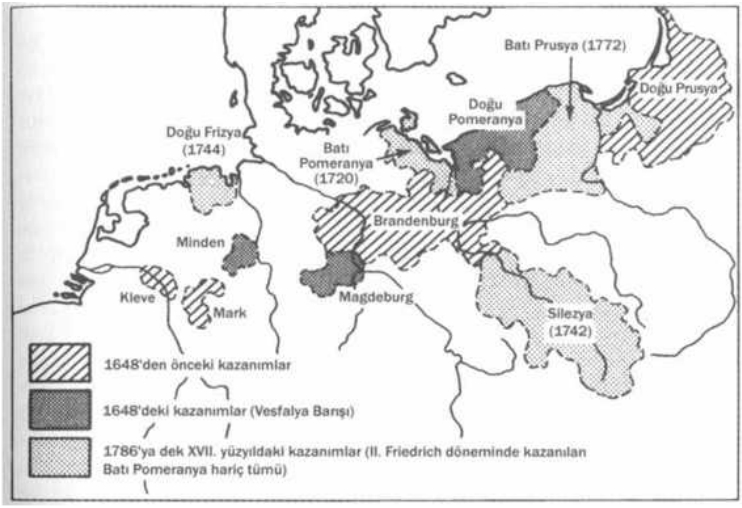
Ama bu bürokratik ve askerî örgütlenmenin verimliliği abartılmamalı-dır. II. Friedrich, yerel yetkililerin idaresini gözetleyip ona rapor veren ikinci bir görevliler kümesine - kraliyet casuslan topluluğuna- güvenmek zorundaydı. Aynca kendi (önemsiz sayılamayacak) enerjisini büyük ölçüde at sırtında uzak yerlere uzun ve sıkıntılı yolculuklar yapmaya ayırmak zorundaydı. Uzun yolculuklar, çamurlu yollarda geçen günler ve modem medyanın hiç olmadığı bir çağda iletişimin güçlüğü unutulmamak. Birçok şey hükümdarın şahsına bağlıyken, gayrişahsi yönetim biçimleri kurma yolundaki engeller hep akılda tutulmalı. II. Friedrich daha hayattayken efsaneleşmişti; yolculukları sırasında durup patates toplayan köylülerle konuşmaktan çekinmeyen sevilen bir hükümdar ve hayırsever bir baba figürü olarak betimleniyordu. Belki köylülerin de merkezî yönetimin talep ve iddialarına karşı ciddi bir direnç gösteremeyeceklerini de hatırlamak gerekir; çünkü Elbe Nehri'nin doğusuna hâkim olan *Gutsherrschaft* sisteminde köylüler, güçsüz ve ezilen konumdaydılar (bu sistemde soylu toprak lordlan, özgür olmayan köylüler üzerinde önemli siyasal ve yasal haklara sahipti).

Sonuçta görece zayıflamış kentler, ekonomik açıdan yoksullaşmış soylular ve ezilip köleleşmiş köylülerden oluşan bir terkip, Brandenburg-Prusya hükümdarlarının, gelişip merkezileşen iktidarları aracılığıyla, farklı bölgelere dağılmış çeşitli mülklerinin yönetimini tekrar düzenlemesine olanak sağladı. Ayrıca - özellikle I. Friedrich ve I. Friedrich Wilhelm yönetiminde- ideolojik bağlılığı merkezileştirmek için heterodoks bir din hareketi olan "pietizm"den yardım aldılar. Pietizm[7] devlet dini olarak desteklendi ve hamilik için bağlı oldukları taşra soylularının yerel iktidar temellerini desteklemeye yönelen yerleşik Lutherci ortodoksluğun yerini güçlü bir şekilde aldı.

Bu gelişmelere rağmen, çağdaşlan I. Friedrich Wilhelm'in dev askerlere olan takıntısına hâlâ gülüyordu ve 1740lara vanldığmda ekonomik açıdan geri kalmış bir ülke durumundaki Prusya'nın gücü İngiltere, Fransa veya Avusturya gibi önemli Avrupa devletleriyle karşılaştırılamazdı. Bu durum, askerî mirasını

kullanmaktan hiç çekinmeyip uluslararası güç politikasına katılan II. Friedrich'in hükümdarlığında ciddi şekilde değişecekti. 1740'ta Prusya, Habsburglann Silezya eyaletini işgal etti ve karmaşık Avusturya Veraset Savaşı'ndan (1740-48) bu yeni topraklan elde ederek çıktı. II. Friedrich kazandığı bu topraklan, Viyana'dan yönetilen güçlü bir Avusturya, Fransa ve Rusya ittifakına karşı giriştiği Yedi Yıl Savaşı'nda (1756-63) savunmak zorunda kaldı. Bu saldmyı püskürtüp Silezya'da sağlam bir yer edinmedeki başansı Prusya'yı önemli bir Avrupa gücü, en azından Avusturya'nın Almanya'da eşiti bir güç olarak öne çıkardı. Avusturya-Prusya rekabeti bu noktadan sonra Alman içişlerinin önemli bir etkeni oldu ve "ikicilik" çağı açıldı. II. Friedrich'in hükümdarlığının ikinci yansında güçlü ordusu, etkili idaresi ve dinamik kralıyla Prusya, önemli bir kıta Avrupası devleti kabul ediliyordu. Bu konum, Polonya'mn ilk paylaşılması sırasındaki Prusya'nın rolüyle belirginleşmişti. Savunmasız Polonya topraklannda üç parçalı olarak yapılan paylaşımın mimarı II. Friedrich'ti. Bu paylaşımda Prusya, Avusturya ve Rusya, büyük miktarda Polonya toprağı elde ettiler; (daha sonra Batı Prusya olacak) Polonya Prusyası'nı elde eden Friedrich, böylece elektör hakkına sahip Brandenburg'u uzaktaki Doğu Prusya krallığıyla birleştirmiş oldu. Bu, II. Friedrich'in hükümdarlığında önemli bir toprak kazancıydı ve Almanya'nın kuzeyiyle ortası boyunca uzanan Hohenzollern topraklarını oluşturuyordu. İmparatorluktaki anlaşmazlıklar artıyordu, özellikle de Almanya'nın güneyindeki birtakım hilafet tartışmalarıyla bağlantılı olarak bir anlaşma sağlamak daha da zorlaşmıştı. 1765'ten sonra imparator olan II. Joseph, güney Almanya'nın belirli kısımlarını ele geçirmekle ilgili olarak, aralarında Bavyera'nın tamamına karşılık Avusturya Hollandası'nı vermek gibi fikirler de olan bazı tasarılarla meşguldü. Buna karşılık olarak, 1785'te II. Friedrich Prensler Birliği'ni *[Fürstenbund]* kurdu; birliğin içinde Saksonya Elektörü, Mainz Başpiskoposluğu ve aynı zamanda Hannover Elektörü de olan İngiltere kralı III. George yer aldı. XVIII. yüzyıl sonlarında, Alman içişlerindeki egemenlik için artık iki büyük rakibin varlığı kesinleşmişti; Prusya, Avusturya'nın karşısında güçlü

bir rakipti. Fakat bu aşamada, birleşmiş bir ulusal devlet düşüncesinin hiç var olmadığı unutulmamalı. Bu, geleceğe ait bir kavram, XIX. yüzyıla ait bir fenomendi.

Harita 5. Brandenburg-Prusya'nın 1786'ya dek olan büyümesi. (Danzig ancak 1793 yılında PrusyalI oldu.)

Prusya'nın şaşırtıcı yükselişi ve bu döneme "mutlakiyetçilik çağı" denilmesi, koşulların aşın farklılıklar gösterdiği diğer Alman bölgelerindeki gelişmelerin çeşitliliğini görünmez kılmamalı. Batı bölgelerinde, kentler sayı olarak hem daha çok hem de genelde daha zengindi ve köylüler Elbe'nin batısına hâkim olan *Grundherrschaft* sistemi altında daha özgür koşullarda yaşıyorlardı. Mirası paylaşmanın mümkün olup çiftliklerin oğullar arasında bölündüğü bölgelerde, birçok köylü tanmsal üretimi desteklemek üzere bir ticaret veya zanaat da öğrenmek zorunda kalıyordu. Bazı bölgelerde çiftlikler büyük ve zenginken -günümüze dek ulaşmış muhteşem çiftlik evleri bunun gösteriyor- diğer bölgelerde birkaç domuz ve tavuk bile zor bulunuyordu. Aristokratlann mahiyeti, önemli soylulardan, çevrelerindeki zengin köylülerden ayırt edilmesi güç olan

yoksul düşmüş şövalyelere dek değişiyordu. Siyasal gelenekler de çok değişiklik gösteriyordu. Eski Hanse kenti olan Hamburg gibi bazı özgür şehirler, oligarşik kent yönetimi geleneklerini koruyor ve bu geleneğe göre Senato, şehir işlerini, *Bürgerschaft* ve Şehir Kolejleriyle birlikte bir uzlaşma içinde idare ediyordu. Kent yönetimine genellikle küçük bir seçkinler grubu *(Honoratioren)* hâkim oluyordu. Farklı eyaletlerdeki hükümdarlann kendi iradelerini mevcut seçkinlere ne ölçüde dayatabildiğiyse, temsil kurumlannın işe yaramaz hale gelip gelmediğine bağlı olarak büyük değişiklik gösteriyordu.

XVIII. yüzyıl Almanyasındaki çeşitliliğin dikkat çekici bir örneği Württemberg Dükalığı'dır; burada nüfuz sahipleri, XVII. yüzyıl sonu ila XVIII. yüzyılda kalıcı ordu kurup mali bağımsızlık elde etmek isteyen düklerin çabalanna karşı koyabilmişlerdi. Württemberg, XIX. yüzyılda modem Almanya'nın oluşmasına dek işleyen bir meclis geleneğini korumakta ba-şanlı olmuş ve bu açıdan genellikle Ingiltere'yle karşılaştınlmıştir. Hükümdarlann Württemberg'de mutlakiyetçi yönetim kurmakta başansız oluşunun bir dizi nedeni var. Birincisi, soylular, 1514'te (bağımsız imparatorluk şövalyeleri olmayı yeğleyerek) dükalıktan vazgeçmiş, böylece hükümdar için potansiyel bir aristokrat desteği katmanını ortadan kaldırmışlardı. İkincisi, kent ve kırsaldaki çıkarlann birbirine kanşması söz konusuydu, tarım ve zanaat işlerini bir araya getirmiş olan görece bağımsız bir köylü sımfı köy mahkemeleri gibi olgularda görülebilecek köklü bir yerel otonomi geleneğine sahipti. Brandenburg-Prusyaya kıyasla Württemberg küçük ve etkili bir devletti; Kiliseden, taşradan ve kentlerden gelen temsilcilerin bir arada oturduğu tek bir Diet'i veya seçkinler grubu vardı. Ayrıca "eskinin iyi yasası"nı ve Lutherci Kilise geleneğini korumanın yarattığı güçlü bir kimlik duygusu da mevcuttu; özellikle de düklerinin XVIII. yüzyılda Katolikliğe geçişinin ardından. Dahası, Kilise Reformasyon'dan sonra da servetinin önemli bir bölümünü koruyup dükalığm belki de üçte birine sahip olmayı başarmıştı. Oysa hükümdarlar ne maddi ne de siyasal açıdan çıkarlarım koruyamamış, ekonomik ve siyasal açıdan ona bağımlı olmayan din kurumu ve

ruhban sınıfına hâkim olamamışlardı. Bu koşullarda, mutlakiyetçi yönetimin tasarılarına Prusya'da değil de Württemberg'de başarılı bir direniş sergilenmiş olması çok şaşırtıcı değil. Yine de, burası hâlâ yabancı güçlerin desteğinin yanı sıra 1770 *Erbvergleich'inde,* nüfuz sahiplerinin hükümdar karşısındaki haklarının kesin bir şekilde onaylanmasını sağlamak için tartışmaların imparatorluk düzeyinde çözüme bağlanmasına da gerek duyulmuştu.

Resim 18.1774 yılında Nürnberg.

Diğer bölgelerde, nüfuz sahipleri hükümdarlara yardımcılık işlevlerini korumakta bu kadar başarılı olmasalar da, uygulamada "mutlakiyetçi yönetim" mutlak olmaktan uzaktı. Her yerde, hükümdarların bir dizi çıkar Çatışmasıyla mücadele etmesi, farklı sosyoekonomik ve mesleki gruplarla birlikte (örneğin ruhbanla) farklı şartlar ve düzenlerde çalışması gerekiyordu. Siyaset yapıp uygulamaya yönelik gerçek

olanakları genellikle çok sınırlıydı. Gelişen saray kültürü birçok durumda, hükümdarların denetimi altındaki yegâne alanı temsil ediyor gibiydi; başka alanlardaki siyaset genellikle çıkar sahibi olan ilgili taraflarca çarpıtılıyordu. Öte yandan, uluslararası iktidar-siyaset oyunlarında baskıya maruz kalmamak, daha küçük Alman devletlerinin iç sorunlara görece daha fazla ilgi ve kaynak ayırabilmesi anlamına geliyordu. XVIII. yüzyılda Alman devletleri, saray ve hükümdarları arasında, bazen toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar nedeniyle, bazen de hükümdarların kişisel farklılıkları nedeniyle büyük çeşitlilik söz konusuydu. Otuz Yıl Savaşı'ndan görece güçlü çıkan diğer orta büyüklükteki Alman bölgeleri, yani Saksonya ve Bavyera, XVIII. yüzyılda Prusya'nın sergilediği dikkat çekici genişleme ve başarıyı gösteremediler. Bu üç devletin siyasal tarihleri arasındaki sonuç farklılığı karmaşıktır. Toplumsal yapılan, savaşın yıkımının ardından yaşanan ekonomik iyileşme kalıplan, idare biçimleri ve nüfuz sahipleri ile hükümdarlar arasındaki ilişkilerde benzerlikler ve farklılıklar vardı. Kuşkusuz, aynı zamanda hükümdarlann heves ve kabiliyetleri, fırsat yaratma, koruma ve belli kısıtlamalar içinde iş görme kudretleri arasında da önemli farklar vardı. Dahası Prusya'nın askerî gücünün yükselişi eşsizdi. Her ne kadar birçok hükümdar gururla sergileyip yukan aşağı yürütebileceği bir orduya sahip olmaktan hoşlanmış olsa ve bazı devletler -çok sayıda askerini Amerikan Devrimi'nde ölüme gönderen Hessen "paralı asker devleti" gibi- paralı asker işlerine dalmış olsa da, imparatorluğun daha geniş şekilde korunması, birçok Alman devleti için gereksiz olan ciddi askerî harcamalar ve girişimler anlamına geliyordu.

DİN, KÜLTÜR VE AYDINLANMA

1648'den 1815'e dek olan dönemde, Alman toplumu ve kültüründe uzun ve yavaş değişiklikler yaşanıyordu, ki bunlann kalıcı öneme sahip olduğu da anlaşılacaktı. Askerî, bağımsız ve feodal soyluluk, saray merkezli (ama hâlâ askerî) bir aristokrasiye dönüşmüştü; aynca yeni ve eğitimli bir orta sınıf da doğup çoğunlukla devlet memurluğu ve sarayda alt düzeyde görevler gibi konumlar elde etmişlerdi. Eğitim ve okuıyazarlık yayılıyor, okur kitlesi genişliyor, yeni düşünme ve sorgulama tarzlan keşfediliyordu. Hıristiyanlığın toplumsal ve siyasal yaşamdaki yeri de değişiyordu: Artık savaş çıkarmaya uygun bir konu olmadığı için ilahiyat da entelektüel merkez konumunu kaybetmeye başlamıştı. Kitabı Mukaddes tarihsileştiriliyor ve mutlak otoritesi sorgulanıyordu. Bir yandan iç yaşama daha fazla odaklanmış yeni dinsel akımlar doğarken, aynı zamanda doğal dünya ve insan toplumuna dair görüşleri değiştirerek uygulamaya dönük bir akılcılık gelişiyordu. Apolitik Almanlar için ne kadar çok şey söylenirse söylensin, Alman Aydınlanmasının yerel idarede oldukça pragmatik sonuçlan oldu. XVIII. yüzyıl sonlarında, Almanya şaşırtıcı bir edebi canlanma yaşarken Almanca edebi bir dilin ve zengin bir ifadenin aracı olarak yeniden doğdu. XVIII. yüzyıl ayrıca Almanya'nın klasik müziğe en büyük katkılanna da sahne oldu. XVIII. yüzyıl Almanyasınm politik açıdan hareketsiz ve sıkıcı olduğu fikri kabul edilsin veya edilmesin, bu yüzyıl kesinlikle, kısmen Almanya'nın kendine özgü toplumsal ve siyasal koşullarının teşvik edip beslediği önemli kültürel akımlarla karşılaşılan bir yayıldı.

Resim 19. Güney Bavyera Benediktbeuem'deki manastırın sunağı.

XVII. yüzyıl sonlan, Alman barokunun, özellikle güneydeki Katolik devletlerde, Kilisenin ruhani ve dünyevi iktidannı temsil eden görkemli barok kiliseler ve manastırlara sahip devletlerde filizlenmesine tanık olmuştu. İtalyan etkileri, Münih'teki Theatinerkirche'nin tasanmmda olduğu gibi önemliydi. Saray kültürüyle bağlantılar da açıktı; ki bu XVIII. yü2yılda daha hafif ve daha dindışı bir rokoko üslubuna yol açtı. Luther ortodokslu-ğu ise Otuz Yıl Savaşı'ndan sonraki dönemde Katolikliğin biraz ayrıntılı ve hassas ifadesiyle birlikte, biraz bastırılmış bir skolastikliğe yöneldi.

XVII. yüzyıl sonu ila XVIII. yüzyıllarda hem Protestan hem Katolik Ortodoksluklarına karşı olan akımlar da vardı. Katolik reform hareketi Jan-seizm, Katolikliği "batıl" saydığı öğelerden arındırmaya çalıştı, ama uzun vadeli etkisi az oldu (çokça eleştirilen tasvir tapımı, özellikle kırsal alanlarda XX. yüzyıla kadar ulaştı). Aynca "Katolik Aydınlanması" denen bir şey de vardı ve kısmen aşın sayılan Cizvit etkisine karşı doğmuştu. Protestanlık içindeyse, Philipp Jakob Spener'in, doğrudan dinsel deneyimin yenilenmesi ve birey ile Tann arasında dolaysız bir ilişki için Kitabı Mukaddesin kişisel yorumuna dayanan etkin Hıristiyanlık yaşamıyla ifade bulan bir ilişki için yaptığı çağnyı birçok kişi destekledi. Pietistler Reformasyon'un devam ettirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuşlardı; onlara göre Reformasyon teoloji seviyesinde kalmış, bu yüzden yaşam üzerinde etkisi çok sınırlı olmuştu. Etkin bir Hıristiyan yaşamı sürmek için kişisel bir dönüşüm ve yeniden doğma deneyiminin önemini vurguluyorlardı. Küçük gruplar Kitabı Mukaddes okuyup dua etmek ve tannnın buyruğuna uygun bir yaşam sürdürmeye yönelik çabalannı paylaşmak üzere gizli gizli dinsel toplantılar yapıyorlardı.

Pietistler Hamburg ve Saksonya gibi bazı bölgelerde eziyete uğrayıp sürülürken, diğer bölgelerde kendilerine yer bulabildiler; bu da büyük oranda, farklı Alman topraklannda farklı devlet-Kilise-toplum ilişkileri oluşuyla açıklanabilir. Württemberg'de, görece güvende kurulmuş Luther Kilisesi Pietist eğilimlere hoşgörülü bakabildi ve bu da daha sonra Tubingen'deki öğrenci nesilleri üzerinde etkili oldu. Bunlar arasında Georg

Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) ve Friedrich Schiller (1759-1805) gibi ünlü isimler de vardı. Daha önce söylediğimiz gibi, Prusya'da Pietizm, yerleşik ve tedirginlik yaratan Lutherci taşra Ortodoksluğuna karşı devlet tarafından destekleniyordu. özellikle Pietist eğitim kurumlannın -August Hermann Francke'nin Halle'deki ünlü yetimhane ve okullanyla başlayan- genişlemesi, aynca yeni kurulan Halle Üniversitesi'ndeki (1694) ve daha sonra Königsberg ile diğer yerlerdeki pietist etki sayesinde, Pietizmin uzun vadeli etkisi önemli olacaktı. Bu etki, tam olarak değerlendirmek güç olsa da, yaygın ve çeşitliydi. Birçok âlim, önemli Alman kültürel gelişmelerinin kökenini Pietizmde görür; örneğin *Empfindsamkeit* (duyarlık) ve burjuva *Bildungsroman'mda* (kendini geliştirmeyi ve eğitmeyi merkeze alan roman) iç deneyim ve bireysel gelişmenin odakta yer alması gibi. Diğerleri, Pietizm ile daha sonraki se-külerleşmiş, kültürel milliyetçilik -örneğin Johann Gottfried Herder (1744-1803)- ve yurtseverlik arasındaki sürekliliğe dikkat çekmiştir. Papazlann ve kurumsal Kilisenin devreden çıkarılması, Kitabı Mukaddes'i okuyan insanların okuyup anladıkları şeyi tartışmak üzere toplanması, kuşkusuz mantığa yeniden güven duyulmasına ve XVIII. yüzyıl Alman toplumunda, sınıf ve doğumdan bağımsız yeni bir meritokrasinin ortaya çıkmasını sağladı. Uygulamaya dönük vurgular ve yeteneğin tanıtılmasına olan inanç özellikle Prusya'da genişleyerek büyüyen ilk ve orta eğitim sistemine taşındı, ama hedef asla toplumsal hiyerarşinin altüst edilmesi değildi. Pietizmin ayrıca siyasete zarar verecek ölçüde iç yaşama odaklamlmasma yol açıp açmadığı çok daha tartışmalı bir konudur. Bireylerin özünde dinsel işlerle ne ölçüde ilgilendiği de, hem koşullara hem de kişiliğe göre değişen seküler siyasete kanştı. August Hermann Francke'yi siyasal enerjiden yoksunlukla suçlayabilecek çok az kimse vardı.

Bazı Alman devletleri dinsel azınlıklara karşı hoşgörüsüzlüğü sürdürürken, diğerlerinde en azından sınırlı hoşgörü biçimleri yavaş da olsa gelişiyordu. Bunun nedeni hoşgörünün ahlaki bakımdan gerekli olduğu düşüncesinden çok ekonomik ve toplumsal değerlendirmelerdi. Otuz Yıl Savaşı'ndan sonra nüfusu

artırıp ekonomik canlanmaya ağırlık veren Prusya, 1685'te Nantes Fermanı'nın iptal edilişinden sonra sürgün edilen Fransız Hugu-enotlan gibi yararlı azınlıkları sevinerek karşıladı. Sürgün edilen 300.000 kişiden 20.000 kadarı Brandenburg-Prusya'ya yerleşerek Berlin'e kalıcı bir Fransız etkisi bırakü. 1731'de yaklaşık 20.000 Protestan, Salzburg'dan kuzeye kaçtı; Mennonlar ve Zinzendorfun Brüdergemeine'si gibi başka azınlıklar da Prusya'da yer buldular. Prusya her koşulda çok sayıda inanç barındıran bir devletti; Kalvenci hükümdarlar dinsel hoşgörüye kişisel ilgi gösteriyor ve bunu yaparken yerleşik bir Lutherci devlet kilisesiyle birlikte çalışıyorlardı.

XVIII. yüzyıl Almanyasında Yahudilerin konumu da değişiyordu. Ortaçağdan beri, tefecilik konusunda dinsel yasaklan olmayan Yahudiler, ticari aracılar ve kredi tedarikçileri olarak rol almışlar; sınırlı sayıda ve en büyüğü Frankfurt'ta bulunan gettolarda toplanmışlardı. Farklı giyim ve görünüm tarzları, farklı dinsel inanç ve uygulamalannın yanı sıra benzersiz ve kolayca tepki çeken ekonomik rolleriyle, Yahudiler uzun süredir hırçın bir anti-semitizmin hedefiydiler. 1476'daki Trentli Simon'un ölümü hikâyesiyle birlikte Yahudilerin genç erkek çocuklannı törenle öldürdüğü söylentisi yayılmış ve bu söylenti XVI. yüzyılda Yahudilere yönelik birçok "intikam" saldmsı doğurmuş, aynca Frankfurt'taki bir geçidin taşlanndan birisinin üzerine, gelecek nesilleri uyarmak üzere kazınmıştı. Ama XVIII. yüzyılda Yahudiler yeni roller edinmeye, Alman yaşamının bazı alanlannda yeni bir konuma ve biraz daha iyileşmiş koşullara sahip olmaya başladılar. Ortaya çıkan mutlakiyetçi devletler, özellikle hükümdarlar devlet yönetimi ve ekonomik işlerin idaresine yeni bir ilgi gösterdiği için, Yahudi sermayesi ve finansal tecrübesine çeşitli alanlar yaratıyorlardı. Birçok Yahudi aile üretken girişimler ve bankacılık alanlarında önemli hale geldi. Ayrıca tek tek "saray Yahudileri" de vardı ve bunlar prensleri için birçok şey yapıyorlardı. Bunlardan biri de Württemberg'de Dük Karl Alexander'a bağlı olan Süss Oppenheimer'dı; ki daha sonra Nazilerin yaptığı aşın anti-semitist *Jud Süss* adlı filme konu olacaktı. Yahudilerin çoğu küçük zanaatkar ve tüccarlar olarak

daha düşük konumlarda yaşıyordu. Yasal konumlan çeşitlilik gösteriyor, ama bazı bölgelerde gelişiyordu. Avusturya'da, II. Joseph'in 1781'deki Hoşgörü Fermanı, Katolik olmayanlann büyük kısmına kendi dinlerini yaşama hakkı vermişti. 1782-83 yıllannda çeşitli bölgelere verilen bir dizi imtiyaz da Yahudi özgürleşmesi için bir önlem sağladı; böylece, sözgelimi, artık Yahudilerin Viyana'da herhangi bir yere yerleşmesi serbestti (ve gettoyla sınırlı değillerdi), buna karşılık sayılan sınırlanıyor ve bir sinagog inşa etmelerine izin verilmiyordu. Yahudilerin mali olarak sömürülmesi sürdü, ama san kolluklar giymek gibi bazı küçük düşürücü zorunlu uygulamalar kaldınldı. Prusya'da, Yahudiler tam yasal eşitliği 1811-12 yıllannda elde etmişlerdi ve XVIII. yüzyıl boyunca daha sınırlı ayrıcalıklara sahiptiler. İlk Yahudi okulu Berlin'de 1778'de kurulurken Yahudi süreli yayınlan da Almanya'da gazete ve süreli yayın üretiminin genişlemesiyle birlikte yerleşti. Yahudiler Aydınlanma'da önemli bir rol oynadılar, bunun belirgin bir örneği, Lessing'in, kendisi de dinsel hoşgörüye çağn örneği olan, *Nathan der Weise* oyununun konusu olan Moses Mendelssohn'dur.

Aydmlanma'mn Alman varyantı olan *Aufklârung,* İngiliz ve Fransız Aydınlanmalarından biraz daha sonra ortaya çıktı ve kendine özgü yanları vardı. XVII. yüzyılın sonu ila XVIII. yüzyılın başında düşüncede Avrupa ölçeğinde bir mayalanma vardı. Yeni bir kültürel görecilik ve yeni bir akılcılık vahiyin yerine geçmeye, otoritenin yeni temeli olmaya başlamıştı. Dönemin önemli sorulanna - insanlann acı çekmesi, iyi ve kötünün doğası, yeni keşfedilen çeşitli kültür ve insani inançlann açıklanması, en iyi devlet ve toplum örgütlenmesi, eğitim ve toplumsal mühendislik olasılıklan- verilen yanıtlar çok çeşitli olsa da, Aydınlanma düşünürleri soru sorma, çözümleme, araştırma aracı olarak eleştirel aklı kullanma konulannda birleşi-yorlardı. Francis Bacon gibi İngiliz düşünürleri deneysel yönteme katkıda bulunmuş, Isaac Newton Tann'nın yüceliğini öven evren yasalannı incelemiş, John Locke erken dönem toplumsal ve siyasal bilime önemli katkılar yapmıştı. Montesquieu, Voltaire, Diderot, d'Alembert ve Rousseau da genel olarak

Aydınlanma'mn bir parça maddeci, ruhbanlık karşıtı, bazen cumhuriyetçi biçimine çeşitli ve genellikle de parlak katkılar yapmışlardı. Farklı toplumsal ve siyasal bağlamında, Alman *Aufklârung,* mevcut din ve otoriter hükümranlık şekillerine daha uygun bir biçim sergiledi.

Aydınlanma'nm asıl etkisi Almanya'da XVIII. yüzyıl ortası ve sonrasına kadar görülmemiş olsa bile, ilk Alman Aydınlanma düşünürleri arasında bazı metafizik inançlarını koruyan Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), Samuel von Pufendorf (163Z-94), Christian Thomasius (1655-1728) ve Christian Wolff (1679-1754) vardı. Halle Üniversitesi ilginç bir şekilde hem Pietizm hem de Aydmlanma'mn merkeziydi, bazen barış içinde beraber yaşama yerine ateşli bir rekabete sahne oluyor, biri diğerine üstünlük sergiliyor ya da kendini diğerine karşı savunuyordu. Halle'deki Christian Wolffun akılcılığı birçok öğrenci kuşağını etkilerken Aydınlanma da XVIII. yüzyıl eğitiminin gelişimi üzerinde Pietizm kadar etki bırakacaktı.

Daha genel olarak, XVIII. yüzyıl boyunca genişleyen bir okur kitlesi bağlamında yeni düşünme şekilleri, kendini bilgilendirip tartışma tarzları yaygmlaşü. Latince basılan ve nüfusun az bir kesiminin erişimine açık olan kitaplar, XVII. yüzyıl sonlarında basılan tüm kitapların yansını oluş-turuyorken, XVIII. yüzyılda basılan kitaplarda bu oran %5'e kadar düştü. Nicolai gibi yayımcılar Aydınlanma fikirlerinin sağladığı dalgadan destek alarak daha yaygın ve kalıcı bir etki sağlamaya çalıştılar. Almanca basılmış kitap sayısının artmasıyla birlikte, her tür gazete, dergi ve süreli yayın üretiminde de görünür bir patlama yaşanıyordu. Bunlann çoğu daha önce iyi eğitimliler arasındaki tartışmalardan dışlanan insanlara yönelikti ya da onlar tarafından okunuyordu. Kadınlar ve genç kızlar gelişen bir edebiyatla karşılaşırken, buijuvazi de daha genel olarak, sözgelimi, kişisel gelişim romanlannda kendini buldu. Yeni tartışma örgütleri kuruldu. Bilimsel dernekler, meslek örgütleri, siyasal dernekler, hürmason localan (1737'de Hamburg'da başlamıştı) kütüphaneler ve tartışma odalan açtılar, böyle-ce haberlerin ve görüşlerin dolaşımına katkıda bulundular. XVIII. yüzyılda 1737'de kurulan Gottingen

gibi bir dizi yeni üniversite de açıldı. XVIII. yüzyıl sonlan Berlin'inde "salonlar" popüler oldu ve bunlar genellikle çoğu Yahudi olan kadınlar tarafından işletiliyordu.

Aydınlanmaya katılan birçok kişi aslında küçük devlet memurlan, küçük Alman devletlerindeki görevlilerdi. Bunlar uygulamaya dönük hukuk, adalet, cezalandırma, ekonomi, etkili idare ve "iyi düzenlenmiş polis devleti"ndeki toplumsal ilişkiler gibi konularla ilgileniyorlardı. Bir kısmı Aydınlanma düşüncelerini uygulamaya sokmaya çalıştı, farklı alanlardaki politika reformlan az veya çok başan kazandı. Sözgelimi, 1737'de Johann Jakob Moser, Alman hukuku üzerine elli bir ciltlik anıtsal çalışmasını yayımlamaya başladı ve reform hedefini hatın sayılır bir coşkuyla sürdürdü. Württemberg'de bulunan ve Pietistlere resmen hoşgörü gösteren *Pietis-tenreskript,* kısmen Bilfinger'in Aydınlanma düşüncesinin bir sonucuydu. Reformlar seküler idareler tarafından başlatılırken, aynı zamanda birçok papaz da dinin uygulamaya dönük bir sofuluk içerip insanlığa yardım etmesi gerektiğini hissetmiş ve Aydmlanma'ya karşı olmayıp reform amacını yerine getirmeye çalışmıştı.

Gözden düştükten sonra tarih kitaplarında tekrar ortaya çıkan "aydınlanmış mutlakiyetçilik" kavramı biraz tartışmalı bir kavramdır. Bazı hükümdarların oldukça bilinçli bir şekilde Aydınlanma düşüncelerinden etkilendiği biliniyor, örneğin, Prusya'da II. Friedrich, Fransız olan her şeye yoğun bir ilgi duyuyordu ve daha tahta çıkmaya hazırlanan bir prensken Voltaire ile mektuplaşmışü. Tahta çıktıktan sonra Voltaire'i Prusya sarayına davet etti ve kendisi de "Sans-Souci filozofu" olarak ünlendi (Sans-Souci onun Berlin yakınlarında, Potsdam'daki sarayının adıydı). Avusturya'da Maria Theresa ve II. Joseph'in reformları da geniş bir Aydınlanma bağlamında ele alınmalı. Fakat genellikle politikaları harekete geçiren şey felsefi düşüncelerin etkisinden çok daha acil ekonomik, toplumsal, askerî veya siyasal hedefler olacaktı. Aydınlanma düşüncesinin çeşitli akımlan ile mutlakiyetçi (veya mutlakiyetçi olacak) yönetimin özelliklerini incelemek ilginç olsa da, ikisi arasında zorunlu bir bağlanü yoktur. İlginç şekilde,

özellikle Alman Aydınlanmasıyla ilgili bir başka genelleme de onun özünde apolitik içeriğe sahip olduğu, düşünce ve ruh alanındaki özgürlüğü dünyevi otoriteye itaatten ayn tuttuğu şeklindedir. Bu, sanılanın tersine, burada ana hatlan verilen siyasal ve toplumsal reform dürtüleri resmine ters düşmez. Aydınlanmış devlet görevlileri ve rahipler prenslerin otoritesini sorgulamıyordu, çünkü birçok seferinde bunu yapmalan gerekmiyordu; idareyi aydınlanmış hü-kümdarlann iyi yönetimi aracılığıyla geliştirmeye çalışıyorlardı. Elbette, hü-kümdarlann çoğu dargörüşlü bir despotizm düzeyinden öteye geçmiyordu; ama temelde *Kleinstaaterei* bağlamındaki Alman Aydınlanması, Fransa'daki gibi bağımsız ve eleştirel entelektüeller yerine, devlete bağımlı ve devlet destekli meslek sınıflan tarafından yürütülebilmişti.

Belki de, Alman Aydınlanmasının politikasıyla ilgili en yaygın genellemelerin bir kısmının kaynağı, büyük Alman Aydınlanma düşünürü Immanuel Kant'tir (1724-1804). "Aydınlanma Nedir?" adlı denemesinde Kant, Aydınlanmayı insanın bağımsız ve eleştirel düşünmek üzere aklını kullanmaya cesaret etmesi, başkasının otoritesinin vesayetini kabullenmeyi reddetmesi olarak tanımlamıştı. Ancak Kant, Almanlann tam da böyle bir sürecin gerçekleşmekte olduğu bir "aydınlanma çağı"nda yaşadıklanndan ve bu çağın henüz insanlann kendi kendilerini yönetebilecekleri kadar ol-gunlaştiklan bir aydınlanmış çağ olmadığından gayet emindi. (Süreç içinde özellikle kadınların akıl yürütme yeteneği konusunda oldukça küçümseyici yorumlar geliştirmişti.) Bu arada, düşünmeyi olası kılacak siyasal dengeyi güvenceye alacak kadar güçlü hükümdarlara ve düzgün koşullara sahip olmak zorunluydu. Kimse bir cumhuriyette olduğu kadar özgürce soru soramazdı, çünkü bir cumhuriyet II. Friedrich'in Prusyası gibi bir devletin siyasal düzenini güvenceye alamazdı. Bu biraz ikircikli denemenin daha sonraki çeşitli yorumlan ve başka düşünürlerin savunduğu farklı görüşler ne olursa olsun, iktidar ve ruhun aynlması, *Macht* ve *Geist* şeklindeki o ikici gelenek daha sonraki (kökenleri zaten Luther ilahiyatında olan) Alman düşüncesinin kalıcı özelliklerinden biri olarak yaygınlaştinldı.

Kuşkusuz Alman Aydınlanmasının başka özellikleri de vardı: hukuk, doğa bilimleri ve başka alanlardaki gelişmeler. Sözgelimi, Kant'ın epistemolojisinin kalıcı bir önemi vardı. Naif deneyci görüşlere karşı Kant, insanın gerçekliği sadece insan algısı ve dışarıdan dayatılan kategoriler aracılığıyla "bilebileceği"ni vurguladı. Daha sonraki yeni-Kantçılar da bu tür kategorilerin insan zihninin evrensel ürünleri olmayıp, kültürel açıdan göreceli olduğunu belirttiler. Kant aynca evrensel ahlak, banş ve dünya yurttaşlığıyla ilgili önemli düşünceler geliştirdi. Tarih, hukuk ve başka birçok alanda geniş kapsamlı idealist yorumlar geliştiren Hegel ile birlikte Kant, modern Alman felsefe geleneğinin kuruculannndan biri sayılır.

XVIII. yüzyılın ikinci yansı Aydmlanma'yla kısmen paralel, kısmen üst üste binen, kısmen ondan çıkan ve kısmen de ona karşı çıkan kültürel akımlarla karşılaştı. XVIII. yüzyıl sonundaki Alman edebi canlanması, uluslararası ve kalıcı bir kültürel öneme sahiptir. Bu dönemin tartışmasız en büyük ismi Johann Wolfgang von Goetheydi (1749-1832). Schiller (1759-1805) gibi çağdaşlanyla birlikte, daha önce küçümsenen Alman dilinde en seçkin ifade biçimlerinin olanaklannı ortaya koyan Goethe'nin erken dönem şiiri, sevgi duygulan, doğayla yakınlık ve insan varlığının temel sorulan gibi çok geniş bir alanı içine almasıyla, herhalde başka hiçbir dilde benzeri olmayan bir şiirdir. Goethe'nin coşkunluk akımının *(Sturm und Drang* "Fırtına ve Şiddet", artık büyük ölçüde unutulmuş olan yazarlara ait bir oyundan alınmış bir ifade) erken döneminden başlayıp daha sonraki klasisizmine doğru gelişen yazın hayatı, sadece şiiri değil, tiyatro oyunlan, romanlar, denemeler ve bir otobiyografiyi de içeren çok katmanlı haliyle dönemin Alman edebiyatının gelişimini genel olarak yansıtmaktadır. Bireysel deha koşullara indirgenmeyi reddetse de, sarayda küçük mevkiler verilmesi -özellikle de Goethe'nin yaşadığı Weimar'da- tiyatro ve edebiyat üretiminin küçük saraylar tarafından desteklenmesi, XVIII. yüzyıl sonlannda dikkat çekici bir edebiyat ortamının oluşmasını sağladı.

Aynı dönemde, özellikle Johann Gottfried Herder'in adıyla anılan bir "kültürel milliyetçilik" biçimi de ortaya çıktı. Fransız dil ve kültürünün daha önceki hâkimiyetine karşı çıkan Herder, bir kültürel topluluk, (siyasal birim, devletle aynı olmayan) bir *volk* fikri üzerinde durdu. Her kültürün kendi açısından geçerli ve organik bir bütün olarak görülmesi gerektiğini öne sürdü. Bu da Alman kültürüne yönelik belli bir yurtsever gururun yolunu açtı. Aydınlanma'nın ortaçağa karşı tepkisinin reddedilmesiyle, tarihe ve özellikle de halk tarihine yeniden ilgi gösterildi. Bu da Romantizme ve XIX. yüzyılda, Grimm Kardeşler'de görüldüğü gibi halk masallarına yönelik ilgiye yol açacaktı. Ayrıca bu, zaman içinde kültürel ulus *(volk)* ve siyasal birimin (devlet) yakınlık içinde olması gerektiği fikrine dönüşecekti. Yine de bu bağlantının kurulması uzun zaman aldı ve kurulduğundaysa sonraki Alman milliyetçiliğinin çok daha şiddetli biçimlerini ortaya çıkaracaktı.

XVIII. yüzyıl Alman kültürü, bir başka alanda daha kalıcı öneme sahip başarılar ortaya koydu. XVIII. yüzyıl Almanyasından bestecilerin isimlerini anmak bile başlı başına o yüzyılın klasik müzik tarihini özetlemek olacaktır: Johann Sebastian Bach (1685-1750), Bach'm oğullan ve özellikle Carl Philipp Emanuel Bach (1714-88), Joseph Haydn (1732-1809), Wolfgang Amadeus Mozart (1756-91) ve yeni bir tarihsel döneme girilirken Ludwig van Beethoven (1770-1827). Händel, İngiltere'ye yerleşir (ve bu süreçte adındaki a harfinin üstündeki iki noktayı kaybederken), Haydn, Mozart ve Beethoven daha çok Katolik Viyana'da üslenirken, Johann Sebastian Bach da kuzey Alman Protestan müzik ifadesinin doruklannı temsil eder. Bach 1713'te Leipzig'deki Thomas Kilisesi'nde koro şefiydi ve orada pazar ayini için her hafta kantatlar yazıyordu. Bu işin görece sıradan doğası düşünülürse, yazdığı iki yüz kantatın bu kadar nitelikli oluşu şaşırtıcıdır. Ama si minör missası, Aziz Matta'nın çilesi, Brandenburg konçertolan, Noel ve Paskalya oratoryolan, keman ve çello sonatlannm dışında org prelütleri ve füglerinin eşsiz teknik ustalığıyla Bach daha çok, büyük eserlerinin matematiksel güzelliği ve dinsel coşkusuyla öne çıkar. Goethe'nin dehası gibi Bach'm dehası da -dayandığı

gelenekler ve içinde çalıştığı koşullarla ilgili ne söylenirse söylensin- indirgemeci yorumlan reddeder.

XVIII. yüzyıl kapanırken Almanya *Land der Dichter und Denker* ("şairler ve filozoflar ülkesi") diye tanınıyordu, ki Alman kültürü hâlâ böyle bilinir. Yeni akımlar gelişti - barok ve rokoko, imparatorluk üslubuna yol açıyor, Romantizm Aydınlanma'mn yerini alıyordu- ama siyasal çerçeve, devletlerin kendi iç reformlan nedeniyle bir ortaçağ yaması gibiydi. Siyasal dönüşüm için başlıca itki içeriden değil dışandan, Fransız Devrimi'nin etkisiyle geldi.

FRANSIZ DEVRİMİ'NİN ETKİSİ

Gördüğümüz üzere, XVIII. yüzyıldaki Alman devletleri içinde reform hareketleri vardı. Prusya'da II. Friedrich, Avusturya'da II. Joseph yönetimlerini modernleştirip ekonomilerini iyileştirmek üzere girişimlerde bulunuyorlardı. Mutlakiyetçilik ile Aydınlanma arasındaki ilişkiler yüzeysel ve değişken olabilirdi; ama hükümdarlar ve bürokratlar bölgelerinin yönetimini geliştirmenin yollarını araştırıp uyguluyorlardı. Prusya'da, 1763'te *Generalland-schulreglemerıt* gibi standart bir ulusal ilköğretim sistemi getirmeye yönelik bir girişim, 1766 *Landratsreform,* 1770 idari reformu, 1766 gümrük ve vergi reformu, 1765-70 sınırlı tarım reformlarının yanı sıra 1780'te gözden geçirilip 1794'te son haliyle yayımlanarak ülkenin bir *Rechtstaat* olma geleneğini yerleştiren genel Prusya hukukunun yasalaştmlması gibi uygulamalar gerçekleştirilmiş; sadece ordu 1763'ten sonraki reform dalgalarının dışında tutulmuştu. Avustuıya'da II. Joseph yönetiminde, özellikle de Joseph'in Kilise ve tarıma yönelik girişimleriyle bağlantılı olarak benzer reform hareketleri yaşanıyordu. Hem Prusya hem de Avusturya'da bu uygulamalar esnasında ciddi sorunlar ortaya çıktı; çünkü bunlar genellikle herhangi bir destek bulma ihtiyacı duyulmadan dayatılıyor, bürokratlar da genellikle hükümdarlarına göre toplumsal gerçeklerden daha fazla haberdar oldukları için, farklı stratejiler getirmek üzere monarkı aşmak, hatta kandırmak zorunda kalıyorlardı. İktidardaki başarıları ne olursa

olsun, hem II. Friedrich hem de II. Joseph, yan despotik, yan bürokratik, yan mutlakiyetçi, yan aydınlanmış hükümdarlık biçimleriyle arkalarında ikircikli miraslar bıraktılar. Devlet ile toplumun birbirinden ayrılması daha küçük Alman devletlerinde belki de o kadar büyük etki yaratmadı; bu devletlerde hükümdarlar büyük, dağınık, çokuluslu ve çokdilli nüfuslan değil (Habsburg ve biraz daha az ölçüde Brandenburg-Prusya monarşileri bu tür sorunlarla uğraşmaktaydı), daha kolay idare edilebilen, homojen nüfuslan yönetiyorlardı. Daha küçük devletlerdeki reformlar her koşulda askerî iktidar ve devletin inşasından çok, halkın yaşam koşullannı geliştirmeye yönelik olabiliyordu.

Ayrıca imparatorlukta da birtakım reform girişimleri söz konusuydu. Prusya'nın, Vestfalya Banşı'nda şekillenen ve imparatorluğa ait bazı anayasal önlemlere kayıtsızlık göstermesi, bizzat imparatorluğun bir değişim ihtiyacında olduğuna dair yaygın hissiyatı geliştirdi. Aynca Prusya'nın Avusturya'nın karşısına bir rakip ve diğer Avrupa güçlerinin potansiyel müttefiki olarak dikilmesi, daha küçük ve orta büyüklükteki Alman devletlerini, dengeleyici üçüncü bir güç olarak aralannda işbirliği yapma yollannı aramaya yöneltti. 17801er boyunca imparatorluğun reformuna dair etkin hamleler yapıldı, fakat bu girişimler 1790ların başında büyük ölçüde boşa çıktı. Küçük devletlerin (daha sonra alacağı adla) "Üçüncü Almanya" kurma hamleleri Prusya'nın Prensler Birliği'ne hâkim oluşu ve (Belçika örneğinde görüldüğü gibi) kendi güç siyaseti planlan doğrultusunda imparatorluk çı-karlannı görmezden gelişiyle bozuldu. Kilisenin reformuna dair girişimler de II. Joseph'in dinsel reformlarıyla birlikte çöktü, ayrıca Roma'da hatırı sayılır bir düşmanlık uyandırdı, imparatorluk 1790ların başında henüz yok olmak üzere değildi, ama kesinlikle bir kargaşa içindeydi.

Fakat 1790ların başında Almanya'da yaklaşmakta olan bir devrimden söz edilebilecek bir durum yoktu. Bazı toplumsal gerginliklerin olduğu doğruydu (her zamanki gibi, bunlar değişmiş biçimlerde, XIX. yüzyıl başındaki sorunların habercisiydi). Kısmen tarım reformları kısmen de diğer nedenlerle nüfus artmaya başlamıştı. Bu artış

yoksul ve dilenci sayısının artışının yanı sıra belirli aralıklarla baş gösteren toplumsal huzursuzluklarla da bağlantılıdır. Ayrıca 1770lerde aşikâr hale gelen siyasal liberalizmin başlangıcıyla birlikte bazı hoşnutsuz entelektüel homurtular da yükseliyordu. Ama sonuçta, 1789'da Fransız Devrimi patlak verdiğinde, Almanların büyük kısmı öncelikle bunu -özellikle de bati eyaletlerinde- Almanya'nın reform yapmak için devrime ihtiyaç duymamasından gelen üstünlük duygusuyla birleşmiş bir ilgiyle gözlemekle yetindiler. 1792'den sonra, devrimci Fransa ile Prusya ve Avusturya iktidarları arasında bir savaşın başlamasıyla birlikte, bu tür mesafeli ve genellikle sempati içeren ilgiyi gözlemlemek giderek güçleşti. Fransız Devrimi idealist bir özgürlük, eşitlik ve kardeşlik bildirisinden, yayılmacı ve emperyalist bir diktatörlüğe, bir terör rejimine dönüşürken, Almanya da birçok yönden etkilenip karışacaktı. Saldırılan, istila edilen, işgal edilip yeniden düzenlenen, sömürülen, kışkırtılıp sarsılan Almanya 1815'e gelindiğinde çok farklı bir biçimde ortaya çıktı; üstelik yüzyıllarca onun gevşek siyasal çerçevesi olarak iş gören Kutsal Roma imparatorluğu da ortadan kalkmıştı. 1648 Vestfalya Banşı'nm yerini aılan 1814-15 Viyana Kongresi tarafından ortaya konan yeni Avrupa düzeni, Almanya tarihinde çok farklı bir dönemi başlatacaktı.

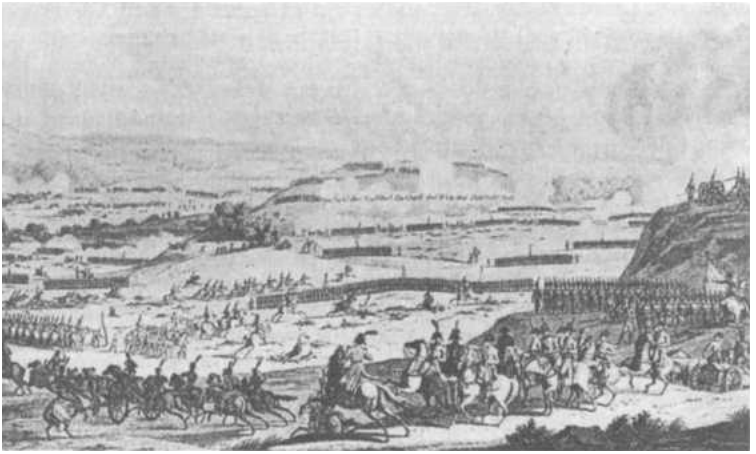
1792'de Fransız orduları Kutsal Roma Imparatorluğu'nun topraklarım işgal etti. Bir dizi kolayca ulaşılan Fransız zaferinin ardından, 1794 sonlarında Ren'in batisındaki tüm Alman topraklan Fransız yönetimine geçmişti ve bu durum 1814'e dek sürecekti. Sadece birkaç tarihçi (özellikle de Doğu Almanlar) Almam Jakobenlerinin varlığına dair bir kanıt bulmak amacıyla, diğerleri de (özellikle batililar) ilk demokratlara veya Alman milliyetçilere ulaşmak üzere arşivleri taramış olsa bile, aslında Almanlann büyük kısmı yeni yönetimlere uysalca katılmış görünüyor; bunun örnek oluşturmayan bir istisnası sadece Mainz'de Georg Forster'in kurduğu ve az çok işbirlikçi addedilebilecek cumhuriyet sayılabilir. Bu bölgelerdeki Fransız işgalinin sonuçlan uzun vadeliydi, idare, yargı ve hukuk sistemleri yeniden düzenlendi, serilik ve feodal toplumsal ilişkiler ortadan

kalktı, Fransa ve Almanya arasında yaşanan ve Ren'in "Fransa'nın sının" mı yoksa "Almanya'nın nehri" mi olduğuna dair çekişme canlılık kazandı. Fransa ve Almanya arasında Saar, Alsace ve Lorraine'e dair yaşanan tartışmalar, sonraki yüz elli yıl boyunca tekrar tekrar belirerek Fransız-Alman ilişkilerini rahat bırakmayacaktı.

Güney ve batı Almanya'daki küçük ve orta büyüklükteki bölgeler, 1801 Luneville Antlaşmasıyla Ren'in sol kıyısının teslim edilişi kabul edildikten sonra, kısmen imparatorluk içindeki kayıplarla tazmin edilmek üzere, büyük bir yeniden düzenlemeden geçti. 1803'te bir imparatorluk komitesi *Reichsdeputations-hauptschluss'u* karara bağladı; buna göre önceden bağımsız olan küçük siyasal birimlerin büyük kısmı ortadan kaldırıldı veya daha büyük hükümdarlara tabi kılındı. Böylece yaklaşık 350 özgür imparatorluk şövalyesi ve kontu bağımsızlıklarını ve imparatorun altındaki "aracısız" konumlarını kaybederek bölgesel hükümdarlara tabi kılınmıştı. Yaklaşık 112 siyasal birim ortadan kaldırıldı, bunların arasında 20 başpiskoposluk ve prens-piskoposluk, 40 kilise ve manastır ile altısı dışında özgür şehirlerin tamamı vardı. Bölgesel hükümdarların büyük kısmı, Napoléon'un Almanya'da elde ettiği topraklan sömürge konumuna sokma hedefini görmezden gelmeyi tercih ederek, devletlerinin büyüklük ve konumlannm artmasını -şaşırtıcı olmayan şekilde- mutlulukla karşıladılar. Avrupa'nın uçsuz bucaksız topraklanın ayaklanmn altına alan Napoléon 1804 sonbahannda kendine imparator tacını takıyordu. II. Franz ise aynı dönemde Avusturya İmparatoru unvanrnı aldı. Bu koşullar alünda, Napoléoncu reformlardan yararlanan küçük Alman devletleri de Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan çıkıp kendilerini Fransa'nın korumasına bırakmayı seçtiler. Napoléon Temmuz 1806'da (aralannda Bavyera, Württemberg, Baden ve Hessen-Darmstadt'm yer aldığı) 16 Alman devleti ile (Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dışındaki) Varşova Grandüklüğünden oluşan Ren Konfederasyonu'nu *(Rheinbund)* yarattı. Napoléon Yasalan'nı benimseyen Konfederasyon, serfliğin kaldml-masını da içeren bir dizi reform başlattı. 6 Ağustos 1806'da artık temelde

anlamsızlaşan Kutsal Roma İmparatorluğu resmen ortadan kaldırılmıştı.

Prusya 1795'ten beri tarafsız kalmıştı. Fakat Eylül 1806'da Kral III. Friedrich Wilhelm (1797-1840) akıllıca olmayan bir kararla Fransaya savaş açtı. XVIII. yüzyıl sonlanna gelindiğinde uzun yıllardır reform görmemiş Prusya ordusu disiplinsiz ve hazrrlıksızdı; sonuçta 14 Ekim 1806 günü Jena Savaşı'nda güçlü Fransız ordusu karşısında büyük bir yenilgiye uğradı. 1807 Tilsit Banşı'nda Prusya, Elbe'nin batısındaki tüm topraklannı ve bazı doğu bölgelerini Fransaya verdi. Prusya'nın aynca birtakım tazminatlar ödemesi, Napoléon'un sonraki seferleri için insan ve para yardımı yapması da gerekiyordu. Bu yenilgi Prusya'da bir dizi reform için hem fırsat hem de ivme sağlayacaktı.

Resim 20. Jena Savaşı, 1806.

Prusya'daki reformlar tutarlı ve tek bir programa sahip değildi, aynca birbiriyle yakın ilişkide olan, homojen bir reformcu grup tarafından da yapılmadı. (Aslında, başlıca reformculardan ikisi, genellikle aralarına bir tire konarak "Stein-Hardenberg reformları" olarak anılsalar da şahsen birbirlerinden hoşlanmıyorlardı.) Reformcuların küçük

bir kısmı Prusya'nın yenilgisinden sonraki durumu daha önceki bazı reform tasarılarını uygulamak için kullandılar; bu arada "savunmacı modernleşme" biçiminde alınan yeni önlemler de özellikle ekonomik ve askeri alanlarla ilişkili aşırılıklarla baş etmek üzere uygulamaya geçirildi.

1807'de serilik kaldırıldı. Ama köylüler tazminat ödemelerini genellikle yapamadıkları için resmî özgürlükleri uygulamada pek anlam taşımayacak, bu işten asıl yarar sağlayanlar aslında soylular olacak ve yasalar daha sonra zaten köylülüğün çıkarına olmayan düzenlemelerle değiştirilecekti. Toplumsal sınıf yerine doğumla tanımlanan "nüfuz sahipleri" gibi statü gruplan fikrinin getirdiği sınırlamalar kaldınldı; böylece soylular artık orta sınıf işleri yapabilir hale geldiler; buna karşın köylüler ve burgherler (en azından teoride) soylulann topraklannı satın alabiliyordu. Bir statü toplumundan sınıf toplumuna doğru yol alan bu dönüşüm, potansiyel bir emek hareketliliği yarattı; bu da daha sonraki kapitalist ekonomik gelişme için bir ön koşul oluşturdu. Ayrıca sonraki ekonomik büyüme açısından loncaların sınırlayıcı güçlerinin ve şehirlerdeki satış vergisi de dahil bazı iç ticaret engellerinin kaldmlması da önemliydi. Fakat bu dönemde ekonomik reformlar sadece kısmiydi ve bazı uygulamalar da tersine çevrilecekti; sözgelimi soyluların vergi muafiyeti 1810'da kaldırıldı ama 1819'da geri getirildi. Üstelik Prusyalı soylular 1848'e dek eski serileri üzerindeki sivil yetkilerini, 1872'ye dek polis güçlerini ve 1891'e dek bazı idari güçlerini korudular. Siyasal arenada, Prusya devletinde belirli bir modernleşme hareketi söz konusuydu; daha etkili bir bakanlık ve kabine sistemi sağlandı, ama hâlâ ortada ne bir anayasa ne de tüm Prusya'yı içeren bir meclis vardı. Kentlerde belediyeler için özyönetim söz konusuydu, ama kırsalda bir özyönetimden bahsedilemezdi. Schamhorst, Gneisenau ve Clausewitz'in isimleriyle hatırlanan ordu reformları büyük ölçüde Fransız askerî başarısının yarattığı sarsıntılara yanıt olarak yapıldı. 1813'te zorunlu askerlik başlatıldı ve bir milis kuvveti *(Landwehr)* kuruldu; 1814'te Ordu Yasası kabul edildi. Ama reformlar bir kez daha ta-mamlanamayacakü; 1815'ten sonra, zorunlu askerlik uygulamada herkesi kapsayıcı

boyutunu yitirecekti. Eğitim alanında, zorunlu ilköğretimin XVIII. yüzyıldaki gelişmesi (buna teknik eğitimi merkeze alan ortaokullar ve aristokratik *Ritterakadamien* eşlik ediyordu) elit ortaokulların -*Gymnasia*- tüm Prusya'ya yayılmasıyla ve Berlin'de Humboldt'un yönetiminde bir üniversite kurulmasıyla desteklendi. Prusya eğitim sistemi XIX. yüzyılda araşürma saflarındaki ilerlemelerden sanayileşen Avrupa'nın en iyi eğitimli işgücünü-nün etkili şekilde eğitilmesine dek uzanan önemli başarılar elde edecekti. Bu dönemde gerçekleştirdiği reformlar ne kadar sınırlı, bölük pörçük ve genel bir tutarlılıktan yoksun olursa olsun, Prusya XIX. yüzyılın güçlüklerini karşılamaya donanımlı bir hale geliyordu.

Bu arada, Napoléon Savaşları devam ediyordu. Avusturya'nın Napo-léon'a karşı koyma çabası 1809'da bastırıldı. Ama 1812'de sınırlarım aşmış ve hazırlıksız Fransa'nın Rusya'da yenilgiye uğramasının ardından 1813'te Almanya'nın talihi dönmeye başlıyordu. Avusturya, Prusya ve Rusya'dan oluşan bir koalisyon Napoléon'u Leipzig'de yenmeyi başarmıştı. Kuzey Almanya'daki Napoléon devletleri ve Ren Konfederasyonu dağıldı. Güney Alman devletleri Avusturya'yla antlaşmalar imzaladılar. Nisan 1814'te Kurtuluş Savaşları sona erdi. Viyana'da Ekim 1814'ten Haziran 1815'e dek -1809-48 arasında Avusturya dışişleri bakanı ve 1821'de şansölye olan-Metternich'in çok etkin olduğu bir kongre düzenlendi. Viyana Kongresi, Napoléon'un, tutuklu bulunduğu Elbe Adası'ndan kaçışıyla bir kesintiye uğradı, ama kısa sürede yeniden Avrupa'nın gelecekteki düzenini belirleme çalışmalarına geri dönüldü.

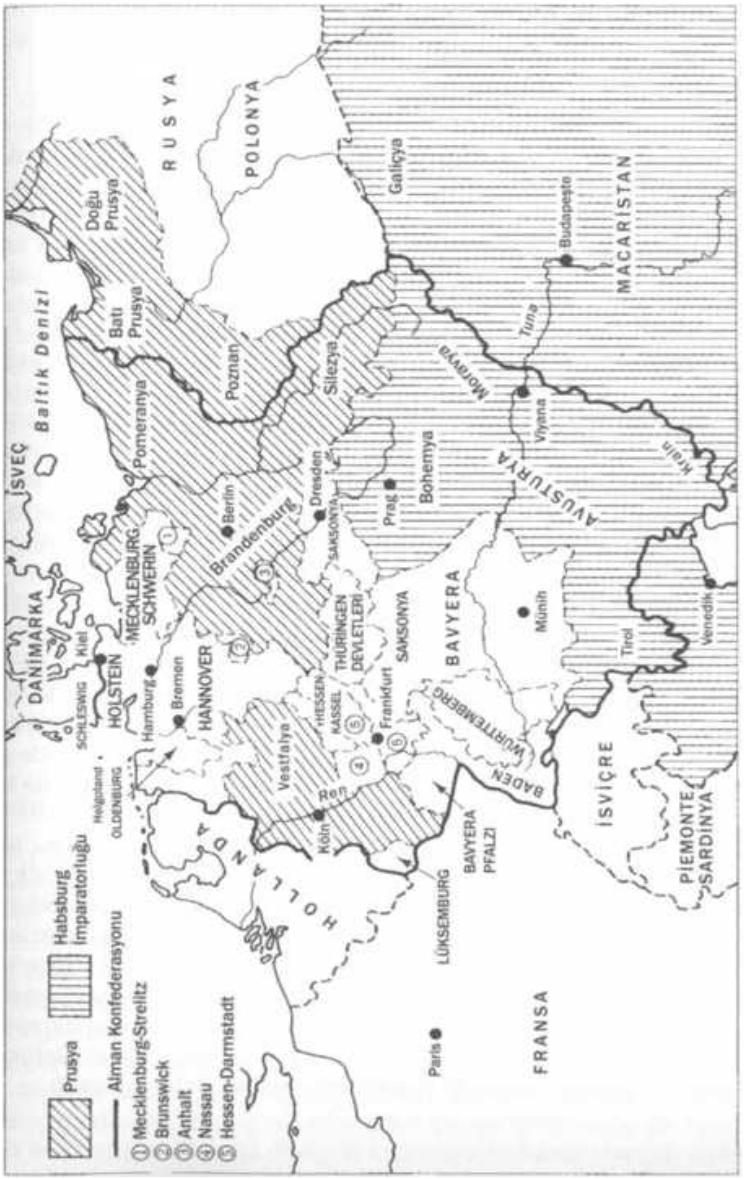
Avrupa'daki yirmi iki yıllık savaş döneminin ardından, Viyana Kongresi bir bayram havasıyla, danslar ve lüks akşam yemekleriyle geçiyordu. Fakat amacı biraz daha ciddiydi: gelecekteki olası bir Fransız yayılmacılığına karşı set oluşturacak güçlü ve dengeli bir Almanya'yı ortaya koymanın yollarını bulması, ayrıca bir sürü dargörüşlü prensin birleşiminden oluşan, gevşek ve etkisiz imparatorluk çerçevesi içindeki bir sistemin onarılmasının imkânsızlığını kabullenmesi gerekiyordu.

Sonunda, Almanya'nın Napoléoncu yeniden düzenlenişinin büyük kısmı olduğu gibi yerinde kaldı ya da genişletildi.

Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yerine bir Alman Konfederasyonu *(Deutscher Bund)* kuruldu. Konfederasyon 38 devletten oluşuyordu (1817'den sonra 39): 34 monarşi ve 4 özgür şehir. Konfederasyon'un sınırlan temelde Kutsal Roma İmparatorluğu'yla aynıydı. Bu sınırlar, orta Avrupa'daki etnik/ kültürel Alman nüfusuyla örtüşmüyordu, çünkü bazı Alman olmayan azınlıklar (sözgelimi İtalyanlar ve Çekler) dahil edilirken bazı Alman topluluklan dışanda kalmıştı. İngiltere Kralı, (1837ye dek) Hannover hükümdan olması nedeniyle Konfederasyon'a katılan prenslerden biriydi. Konfederasyon aslında bir federal devlet *(Bundestaat)* değil, gevşek bir devletler federasyonuydu *(Staatenbund).* Ortak bir devlet başkanı yoktu, idari veya yürütme organları, ortak hukuk sistemi, ortak yurttaşlığı yoktu ve sadece birkaç önemli karar almayı başardı. Frankfurt'ta toplanan Federal Diet özünde, kendi ayn devletlerinin çıkarlarım temsil eden bir elçiler kongresiydi.

Bu devletler, en azından XVIII. yüzyıldaki öncüllerine kıyasla, görece güçlü siyasal birimler olarak ortaya çıktılar. Bölgesel açıdan, önemli ölçüde bir yeniden örgütlenme söz konusuydu. Açıkça, yeni devletler daha küçük siyasal birimlerin içeri alınmasıyla genişletilmişti. Prusya, özellikle Ren ve Vestfalya eyaletlerini istemeden de olsa elde ederek kazançlı çıkmışü. Bu durum, Prusya'yı Fransa ve Rusya arasında önemli bir güç haline getirmek üzere tasarlanmıştı. Süreç içinde, Prusya'nın nüfusun ikiye katlandı; böylece daha önce ekonomik açıdan biraz geri kalmış olan devlete, zengin madenlerin yanı sıra ticaret ve sanayide daha ileri bölgeler verildi. Diğer yandan, Prusya'nın bakış açısından zarar sayılabilecek şey doğudaki bazı toprak kazanımlanndan (Polonya'nın ikinci ve üçüncü bölümlerinden) vazgeçmek zorunda kalışıydı. Ama uzun vadede Prusya'nın batıya doğru etkili ilerlemesi, Prusya ile Avusturya arasındaki güç dengesini ilki adına olumlu şekilde değiştirecekti. Prusya Alman çıkarlarının temsilcisi ve daha önemlisi orta Avrupa'da Almanya'nın

koruyucusu haline geldi. Fakat bu hiçbir şekilde, Prusya hâkimiyetinde ve tarihsel olarak kaçınılmaz bir ulusal birleşmeye doğru atılmış bir adım değildi. Diğer küçük devletler de Napoléon döneminden sadece büyüklük açısından değil, başka birçok açıdan da güçlenmiş olarak çıkmışlardı. Hükümdarlar hem tam egemenlik hem de fiilî iktidann tadını çıkardılar. Napoléon döneminin zorunluluklanmn kısmen bir sonucu, kısmen onlara bir yanıt olarak, birçok devlette, idari ve yasal sistemler reforma uğrayıp daha etkili kılınmıştı. Serfliğin, lonca ayn-calıklarının ve emek hareketliliğinin üzerindeki sınırlamalar kaldmldıklan yerlerde geri getirilmediler. XIX. yüzyıl süresince, sözgelimi Bavyera gibi genişleyen birçok devlet güçlü yerel mitler ve gelenekler oluşturmalarının yanı sıra birleşik bir Almanya'ya kolayca katılması mümkün olmayan güçlü bir bölgesel partikülarizmi de korudular.

Harita 6.1815'te Alman Konfederasyonu.

Fransız Devrimi, Almanya üzerinde derin ve geri dönüşü olmayan siyasal etkiler bırakmıştır. Başka alanlardaki etkileriyle ilgili belirsizlik ise daha büyüktür. Ekonomik açıdan, İngiltere'ye yönelik Fransız kıta blokajı Almanya'nın ekonomik gelişmesine yararlı olacak kadar uzun sürmedi. Daha sonraki ekonomik kalkınma için önkoşullar ticaret ve emek hareketliliği üzerindeki bir dizi feodal yasağın kaldırılmasıyla sağlanmış olsa bile, Napoleon Savaşları, büyük olasılıkla, Fransızların yönettiği Ren eyaletleri dışındaki bütün yerlerde ekonomik gelişmeyi geciktirdi. Kültürel açıdan, genellikle, Kurtuluş Savaşlan'nın, Herder'in kültürel milliyetçiliğini yeni bir siyasal milliyetçiliğe dönüştürdüğü söylenir. Yine de bu büyük olasılıkla abartılmakta. Bu dönemde sadece çok sınırlı ve kısmi bir siyasal milliyetçilik vardı, yerel bağlılıklar kuşkusuz çok daha önemliydi. Genellemenin yine ölçülü bir şekilde yapılması gereken bir başka alan da Almanların devrime verdikleri yanıt konusudur. Genelde Alman entelektüellerinin Fransız Devrimi'ne başlangıçta yakınlık duyduğu ve devrim teröre dönüştükçe ondan dehşetle uzaklaştıkları varsayılır. Öyleyse, en azından bir sonraki yüzyıl boyunca, uzun süren ve derin bir devrim korkusunun Alman siyasal kültürünün peşini bırakmamış olduğu da varsayılmalı. Bu, birkaç bireyin (hükümdarlar kadar entelektüellerin de) tepkisinin kaba bir tarifi olsa da, bütün Almanlar için asla geçerli sayılmamalıdır; Almanya'da yaşanan sonraki siyasal yönelim motifleri de bu kadar kolayca açıklanamaz. Bu yönelimler, her zamanki gibi, değişen birçok koşul karşısında ortaya çıkti. Siyasal görüşler, mevcut gelenekler ve kurumsal çerçeveler bağlamında gelişirken, herhangi bir zamandaki bir dizi etkenin tarihsel etkileşimi de her bir öğenin göreceli önemini aydınlatmak üzere incelenmelidir.

1815'te Almanya 1648 Almanyasmdan belirgin şekilde farklı bir yer olsa da, dıştan bakıldığında pek de farklı değildi. Hâlâ topraklan büyük ölçüde ta-nma dayalı olan, köylerin, dalgalanan otlakların ve derin ormanlann, ortaçağ kentleri ve kalelerinin, prens saraylarının, görkemli kiliseler ve manastırlann ülkesiydi. Ama tüm bunlar bir sonraki yüzyılda değişecekti. Fransız Devrimi,

Almanya'yı siyasal açıdan sarsmıştı, ama bir sonraki yüzyıldaki sanayi devrimi çok daha ciddi değişikliklere yol açacaktı. Almanya'nın ilginç siyasal mirasıyla birlikte, siyasal krizler ve sosyoekonomik dönüşümler arasındaki etkileşimlerin, XX. yüzyıl dünyasının sonlarına dek süren engin yankılan olacakü.

5 | SANAYİLEŞME ÇAĞI, 1815-1918

1815 Viyana Kongresi'nden I. Dünya Savaşı'nm sonuna, Alman İmpara-torluğu'nun 1918'deki çöküşüne dek geçen yıllar, hem Almanya'da hem de genel olarak Avrupa'da temel değişikliklere sahne olmuştur. Almanya bir tanm toplumundan gelişmekte olan bir sanayi kapitalizmi merkezine dönüşürken; Avrupa'daki devletler arasında yaşanan rekabet de dünya üzerindeki sömürgeler için imparatorluk güçlerinin rekabeti halini alacaktı. Viyana Kongresi'yle varılan ve Avrupa'daki güç dengesini kurmaya yönelik çözüm girişimleri, XIX. yüzyılın önemli bir kısmında Avrupa barışım korumakta görece başarılıydı; ama "küçük" Almanya'nın 1871'de Prusya hâkimiyeti altında birleşip hızla sanayileşerek yüzyıl dönümünde imparatorluk çekişmesine girmesiyle bu denge bozulacakü. 1914'te patlayan I. Dünya Savaşı'nm etkileri XX. yüzyıl boyunca hissedilecek ve Almanya'yı XVIII. yüzyılda olduğundan çok farklı bir yer haline getirecek değişimlere yol açacaktı.

RESTORASYON ALMANYASI, 1815-48

1815 yılından, Mart 1848'de Alman devletlerini altüst eden devrimlerin patlamasına dek geçen dönem, geleneksel olarak "restorasyon" veya "Mart öncesi" *(Vormärz)* olarak adlandırılır. Oysa her iki isim de belli ölçüde yanıltıcıdır. 1815'ten sonraki koşullar Napoléon öncesi siyasal veya sosyoekonomik motiflerin basit bir restorasyonunu temsil etmez; aynı şekilde 1848'den önceki dönemin de tek başına devrimci isyanlara giriş niteliği taşıdığı söylenemez. Yine de, 1815'ten 1848'e uzanan dönem, hem kültürel hem de siyasal ve sosyoekonomik gelişmeler açısından bir geçiş dönemidir.

Siyasal açıdan bakıldığında, Alman Konfederasyonu nihai bir ulusal birleşme yolunda atılmış basit bir adım olarak görülemez. En azından, bölgeler artık güçlerini yerel düzeyde artırmıştı ve bunun birçok nedeni vardı: İdari işlerin rasyonelleşmesinin yanı sıra bürokrasi ve devlet yönetimindeki ilerlemeler sayesinde hükümdarlar

güçlerini ve egemenliklerini artırdılar; ayrıca Napoléon döneminde bazı devletlerde başlayan iktidarın merkezileştirilmesi süreci de tamamlanmıştı. Özellikle güneydeki daha büyük Alman devletleri arasında yaygın olan bölgesel partikülarizm, ulusal birleşme yolunda önemli bir engeldi. Ama bu ulusal birleşme yolu özellikle bir devletin Prusya'nın güçlenmesi için çok önemliydi. Ren ve Vestfalya bölgelerinin elde edilişiyle birlikte, Prusya sadece toprak ve nüfus açısından değil, ekonomik güç ve potansiyel açısından da büyümüştü. Prusya artık Avusturya'yla sadece basit nüfusbilimi terimleriyle eşit değildi; bu sanayileşme çağında önemli bir etken olan ekonomik gelişme açısından da Avusturya'yı geride bırakmaya hazırdı. Fakat anayasal açıdan hem Prusya hem de Avusturya görece muhafazakâr kalmrşlardı. Prusya birleşmiş bir meclise sahip değildi ve bazı eyaletlerde reformlar sürüyor olsa da (özellikle bir reform programına girmemiş olsalar bile ilerlemelerini sürdüren batı eyaletlerinde) merkezdeki reform programı Kral III. Friedrich Wilhelm tarafından durdurulmuş, önemli reformcular 1819-20 yıllarında görevden alınmıştı. Avusturya'daysa bölgesel veya diğer nedenlerle gerçekleşen değişimlere cevaben merkezileşmeye yönelik belirgin bir ihtiyaç algısının olmayışının yanı sıra II. Joseph döneminde gerçekleştirilmiş eski reformlar, Napoléon sonrası dönemde yaşanan muhafazakârlık ve edilgenlik eğilimini güçlendirmişti. Küçük Alman devletlerindeki koşullar ise büyük farklılıklar gösteriyordu. Bir dizi devlet bu dönemde anayasa sahibi oldular -Bavyera ve Baden 1818, Württemberg 1819, Hessen-Darmstadt 1820'de- ama hükümdarın ve nüfuz sahiplerinin anayasayı ortak olarak kabul ettiği Württemberg dışındaki devletlerde bu, hükümdarlar açısından cömert bir bağışmış gibi yapılmıştı. Yine de, nüfuz sahiplerinin aşın sınırlı imtiyazlarına ve -genel olarak bizzat halk tarafından gerçekleştirilen ayaktakımı yönetimini değil, halk adına yapılan profesyonel yönetimi yeğleyen- liberallerin eksik demokrasi anlayışlanna rağmen, Baden'deki temsilciler meclisi en azından siyasal konuşmalar için bir alıştırma ortamı sağlayabiliyordu.

Napoléon dönemine ait birçok sosyoekonomik ve hukuki reform 1815'ten sonra, farklı bölgelerde değişik şekiller alarak değişmeden kalacaktı. Elbe Nehri'nin doğusunda daha önce yaygın olan yasal serilik geri getirilmedi; vergilerin hafifletilmesi sürdü, ama koşullar genellikle (Prusya'da olduğu gibi) köylüler için daha da zorlaştmldı; buna karşın soylular konum ve ayncalıklannın büyük kısmını korudular. Alman toplumu, emeğin hareketliliğinin artrşıyla birlikte, bir sınıf toplumuna dönüşme sürecinde olsa da, henüz kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu bir toplum olmaktan çok uzaktı. Üstelik, bazı alanlardaki reformların sürekliliği ve korunması sürdürülse bile, çok geçmeden siyasal bir tepki buna engel olacaktı.

Resim 21. Prens Metternich çalışma odasında.

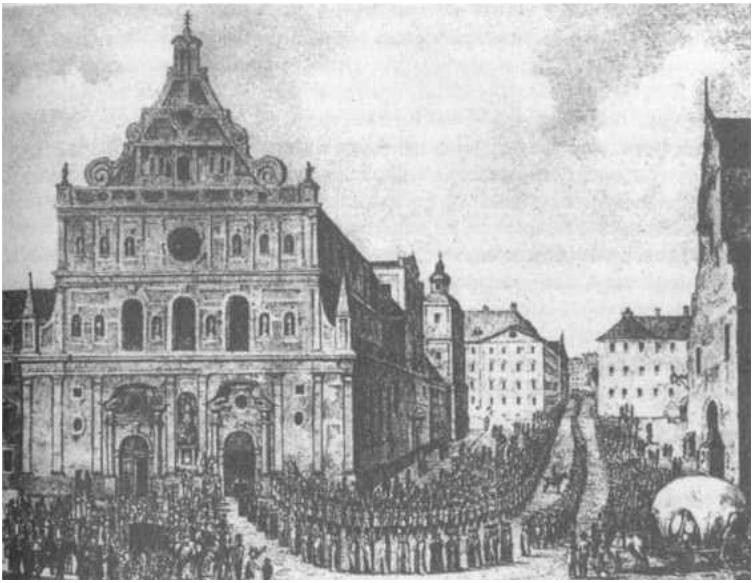
1815'ten sonraki yıllarda, *Burschenschaften* olarak bilinen bir dizi öğrenci birliği kuruldu (ilki Jena'da kurulmuştu). Bu gruplardan birine katılmış olan Karl Sand adlı bir ilahiyat öğrencisi, 1819'da anti-liberal yazar Kotzcbue'yi öldürdü. Metternich, bu cinayeti o yıl yürürlüğe giren baskıcı Karlsbad Kararları için bir

bahane olarak kullandı; bu emirler arasında sansür önlemlerinin yanı sıra orta ve yüksek eğitimde denetimin artırılması da yer alıyordu. 1820'deki Viyana Nihai Yasası bu önlemleri Konfederasyon'un anayasal hukukuna kattı. Metternich'in başlattığı muhafazakâr tepki beraberinde yıkıcı oldukları öne sürülen öğretmenlerin işten çıkarılması, *Burschenschaften*^rin dağıtılması, bazı gazetelerin kapatılması ve 20 *Bogen'*den (yaklaşık 320 sayfa) az olan yayınların sansürlenmesini de getirdi. Bu son önlem sansürden kaçınmak için 321 veya daha fazla sayfaya ulaşmak üzere çok küçük sayfalara iri harflerle basılan ve edebi biçimin materyalist belirlenişinin hoş bir örneğini oluşturan uzatılmış kitapçıkların ortaya çıkmasına yol açtı. 1816-17'deki "açlık yıllan"ndan 1820'lerin buhranına dek görülen tarımsal krizlere rağmen, politik ilgisizlik Viyana Kongresi'nden sonraki yaklaşık on yıllık bir süre boyunca yaşanan baskıcı koşullara hâkim göründü.

1820 ve 1830larda tam şekillenmemiş de olsa gelişen bazı siyasal eğilimler daha sonra XIX. yüzyıl ortası ve sonunun siyasal parti biçimlerinde billurlaşacaklardı. XVIII. yüzyılın tartışma gruplarının liberalizmine göre çok daha politik bir biçim ve renk kazanan liberalizmin gelişmesi büyük önem taşıyordu. Kuzey Almanya'daki daha tutucu ve eski nüfuz sahiplerinin haklarını geri almak isteyen savunmacı liberaller ile güney Almanya'nın yeni anayasalar oluşturmaya ya da bireysel özgürlükleri koruyup yöneticilerin güçlerini sınırlayan mevcut hükümleri daha etkili kılmaya çalışan daha radikal ve kuramsal liberaller arasında farklar vardı. Alman liberallerini ilerici, atılımcı ve yeni bir kapitalist sanayi toplumu başlatmanın yollarım arayan burjuva girişimcileri olarak görmek yanlış olur. XIX. yüzyıl başında Alman liberalleri büyük ölçüde meslek sahibi orta sınıf üyeleriydiler -mülk sahibi olmaktan çok eğitimli bir orta sınıftılar, ama eğitimli olmak mülk sahibi olmayı dışlamıyordu- ve temel bir değişimi hedefleyen dinamik iş adamları olmaktan çok uzaktılar. Ayrıca liberalizm ille de milliyetçilikle bir arada anılmak zorunda değildi. Alman siyasal milliyetçiliğinin kökenlerini XIX. yüzyılda aramaya yönelik girişimler, teleoloji ve sonradan anlam verme gibi tehlikeleri

barındırır; ama farklı bileşimlerde var olan oldukça farklı akımların yer aldığı da aşikârdır. Sözgelimi, iç ticaretteki engelleri kaldırmaya yönelik liberal arzu ile idealleştirilmiş bir ortaçağ imparatorluğunu yücelten Romantiklerin -*Deutschtümelei* diye adlandırılan ve Alman olan her şeyin tuhaf bir şekilde yüceltmesinden bahsetmiyorum- daha geriye dönük bakışı içeren milliyetçiliği arasında açık farklar vardı. Ayrıca, Mayıs 1832'deki Hambach Festivali gibi olaylarda belirginleşen ve daha yaygın popüler radikalizm biçimleri de söz konusuydu; bu festivalde 25 ila 30 bin kişi müzik ve politik konuşmalar yapmak için toplanmıştı. Fakat halk egemenliğine dayanan bir Alman cumhuriyeti talepleri, belli bir siyasal programın nasıl geliştirileceğine dair bir uzlaşmayla desteklenemedi ve örgütlenmelerin ömrü de -örneğin özgür bir basını desteklemeye çalışanlar gibi- kısa süreli oluyordu. Ayrıca bu dönemde başlayan bir politik Katoliklik anlayışının yanı sıra -birazdan göreceğimiz üzere- sosyalizmin gelişmesine katkıda bulunacak olan daha radikal hareketler de belirmişti.

Fakat gerici muhafazakârlık, hâkim siyasal eğilim olmayı sürdürüyordu. Fransa'da 1830 Temmuz Devrimi'nin ateşlediği toplumsal huzursuzluk ve Hambach Festivali'nde varlığı aşikâr hale gelen politik halk hareketliliğinin ardından Karlsbad Kararları, iyice yaygınlaşan siyasal toplantıları ve demekleri yasaklayan yeni bir Altı Madde ile birlikte, Metternich tarafından 1832'de yeniden canlandırıldı. Muhalefet kavramının sınırları, devlet dietlerinin elindeki gücün aşırı kullanımına karşı alınan önlemlerin dahil edilmesiyle genişletilmişti. 1834'te alman yeni önlemler de yine etkili bir basın sansürü ve üniversitedeki öğrenciler ile öğretim görevlileri üzerinde denetim sağlamaya yönelikti. Fakat sonunda anlaşıldığı gibi, bu dönemde yaşanan toplumsal ve ekonomik değişiklikler, hiçbir siyasal baskının dizginleyemeyeceği sıkıntı ve gerilimlerin başlangıcını oluşturuyordu.

Resim 22. Münih Üniversitesi'nin açılış töreni, 1826.

Kültürel açıdan da, dönem bir geçiş dönemi gibiydi. Prusya'da Hum-boldt tarafından başlatılan orta ve yüksek öğretim reformlarının ardından eğitim sistemi büyümeye devam ediyordu. Daha alt eğitim düzeylerinde, Alman devletleri, Avrupa'nın en iyi eğitim almış, okuryazar ve modern iş-güçlerinden birini üretiyordu (Katolik devletler Protestan devletlerin gerisinde kalma eğilimi gösterse de). Yüksek düzeydeyse Alman üniversiteleri oldukça nitelikli mezunlar veriyor, birçok araştırma sahasında önde gidiyor, hukuk, ilahiyat ve filoloji alanlarının yanı sıra doğa bilimlerinde de, örneğin kimyada, dikkat çekici gelişmeler kaydediyordu. Friedrich Hegel'in geliştirdiği idealist felsefe sistemi, bir kuşağın zihnini meşgul edecek ve günümüze dek uzanan bir süreçte âlimlerin değişmez ilgi odağı olacaktı. Hegel'in tarih felsefesi, tarihi "dünyanın tininin kendini gerçekleştirmesi" sürecinde peş peşe gelişen aşamalar olarak görüyordu. Bu, bir Yahudi-Hıristiyan kavramı olan, başlangıçtaki birlikten yola çıkıp sonrasında

ayrılma ve düşüşten geçerek, daha yüksek bir düzeyde nihai uyum ve yeniden birleşmeye varma fikrini, Batı tarihindeki uygarlıkların peş peşe gelişinde gözlenen deneye dayalı olgulara daha modern ve seküler bir vurgu ile birleştiriyordu. Tarihsel gelişmeye yönelik bu ilgi diğer araştırma alanlarında da, sözgelimi tarihsel hukuk ve tarihsel ekonomi ekollerinin ortaya çıkışında da görülüyordu.

Hegel'in felsefesi, belki de en önemli etkisini, Karl Marx'm (1818-83) düşüncesindeki dönüşümde ve hem deneye dayalı toplumsal bilim hem de siyasal sosyalizmde daha sonra yaşanan gelişmelerde dolaylı bir şekilde sağlamıştı. Marx, genç Hegelciler olarak bilinen ve Hegel'in biraz asi sayılabilecek eski öğrencilerinin düşünceleriyle bir süre oyalandıktan sonra, Feuerbach gibi Hegel eleştirmenlerinin düşüncelerinin etkisiyle yolunu kesin bir şekilde ayırdı ve Hegel'in idealist felsefesini tam anlamıyla altüst etti. Biçimsel kavram çerçevesini korudu -tarih bir dizi aşama olarak görülüyor, bu aşamalar tezler ve devrimci mücadeleler aracılığıyla, daha yüksek bir gelişim aşamasındaki sentezlere dönüşen antitezler üretirken, sentezler de sonrasında yeni çelişkiler üretiyordu- ama Marx, Hegel'in idealizminin yerine yeni bir maddecilik getirdi. "Dünyanın tini" tarihsel dinamiğin ipucunu artık sağlamıyordu; onun yerine insanlar, gerçek insani varlıklar kendi tarihlerini yaratıyorlardı; ama Marx'in da sezgi gücüyle belirttiği gibi, bunları kendi seçtikleri koşullarda yapmıyorlardı. Üretme ve yeniden üretme faaliyetlerinde bulunan insanlar arasında gelişen toplumsal ilişkiler, sınıf ilişkilerini tanımlıyordu. Tarihsel aşamalar, özgül üretim ilişkilerini (sınıf ilişkileri) ve (büyük ölçüde teknolojik gelişim düzeyiyle belirlenen) üretim araçlarını içeren "üretim tarzları"yla tanımlanıyordu. Belirli bir tarihsel aşamadaki sosyoekonomik gelişmeler, sınıflar arasındaki siyasal çatışmalara yol açıyordu; devrimci çatışmalar da böylece bir sonraki ve daha yüksek tarihsel aşamayı başlatıyordu. Marx'a göre, "Asya toplumları" büyük ölçüde durağanken, Bati Avrupa tarihi dinamikti. Kabile toplumu-nun ilkel komünizminden antik topluma ve feodalizme, oradan da modern kapitalizme doğru bir dizi

aşama uzanıyordu. İnsanlık tarihinin bu en uç aşamasında, sınıf mücadeleleri en yalın haliyle, zenginleşmiş bir kapitalist burjuvazi ile giderek genişlemiş ve fazlasıyla (henüz yoksullaşmamış da olsa görece olarak) eziyet görmüş sınıf bilincine sahip proletaıya arasındaki mücadele haline gelmişti. Tümüyle düşman haline getirilmiş ve bütün insanlığın mahrumiyetini temsil eden proletarya, kendi çıkarlarına yönelik bir devrim yoluyla, aslında bütün insanlığın çıkarma olan bir devrim başlatacak, bolluğa dayanan bir komünizmi getirecek, bu komünizmde sınıflar ortadan kalkacak, devlet ve ideoloji savrulup gidecek, bütün insanlar hu-zur içinde, uyumlu ve halinden memnun bir şekilde yaşayacaktı. Kısmen tarihsel ve ekonomik çözümlemeye, kısmen felsefe ve siyasal sosyalizme dayanan, zekice hazırlanmış bir dizi kitapçık, deneme, yorum ve nihayetinde tamamlanmamış, büyük ve üç ciltlik *Kapital* aracılığıyla dile getirilen bu güçlü görüş, sonraki tarihsel gelişim üzerinde ölçüsüz bir etki bıraktı. Tüm bunlar, çok çeşitli, genellikle de yoğun çelişkiler içeren yorumlara, Marx'm adını haklı veya haksız bir şekilde esin ve meşruiyet kaynağı olarak gösteren sayısız siyasal harekete ve -en öne çıkanı Sovyet Rusya olan- güçlü yönetim şekillerine yol açmıştı. Bu arada, "Mart öncesi" Almanya'da Marx, devrimci düşüncelerini geliştirmeye daha yeni başlamıştı ve o dönemde bunların Almanya'da yaşanan gelişmeler üzerinde fazla bir etkisi yoktu. Temel eserleri ancak sürgüne çıktıktan ve Londra'daki British Museum'un okuma odasının dinginliğine gömüldükten sonra şekillenecekti; o zaman bile, XIX. yüzyıl Alman politikasının gidişatını sadece belirli bir mesafeden gözleyip yorumluyordu. Marksist düşüncenin etkisine yeniden döneceğiz.

Müzik alanında Viyana önemli bir merkezdi: Ludwig van Beethoven (1770-1827), Franz Schubert (1797-1828) ve Strausslar, müzikteki yaratıcılığın, önemli senfonik eserlerden Viyana valslerine, daha özel *Lieder* ya da şarkılara dek uzanan çeşitliliğini gösterirler. Müzik, operalar ve konserler aracılığıyla hem bir halk etkinliği, hem de küçük ortamlarda çalman oda müziği ve şarkı söyleyip piyano çalma etkinlikleriyle özel, aile içi bir uğraştı. Bütün olarak bakıldığında, XIX. yüzyıl başındaki

Alman müziği, bir yüzyıl önce Johann Sebastian Bach'ın kuzeyli Protestanlığının ulaştığı dinsel doruklardan çok daha seküler bir olaydı. Daha geniş kültürel alanda, XVIII. yüzyıl saray kültürünün "Biedermeier" olarak bilinen daha ciddi orta sınıf üslubuna doğru kaydığı gözlenebilir. "Biedermeier" sadece bir mobilya tarzını belirten bir kavram değil, aynı zamanda içinde bir duyarlılık barındıran apolitik, çileci çalışma anlayışına eşlik eden biraz baskıcı, ataerkil ve baskın bir orta sınıf atmosferine atıfta bulunan bir terimdi. Bu dönemde edebiyat, arz ettiği çeşitlilikle tanımlanır. Goethe'nin geç dönem klasisizmi, bazı çevrelerde, Goethe'nin 1832'deki ölümünden sonraki bir ortalama taklitçiler kuşağına ait olma duygusuna yol açtı. Novalis, Tieck, Hölderlin, Brentano, von Arnim, Hoffman ve Schlegel Kardeşler gibi isimlerle birlikte anılan romantizm akımı, Heinrich Heine ile gevşek bir ilişkisi olan "Genç Almanya" hareketinin üyeleri olarak bilinen isimlerin eserleriyle karşılık buldu.

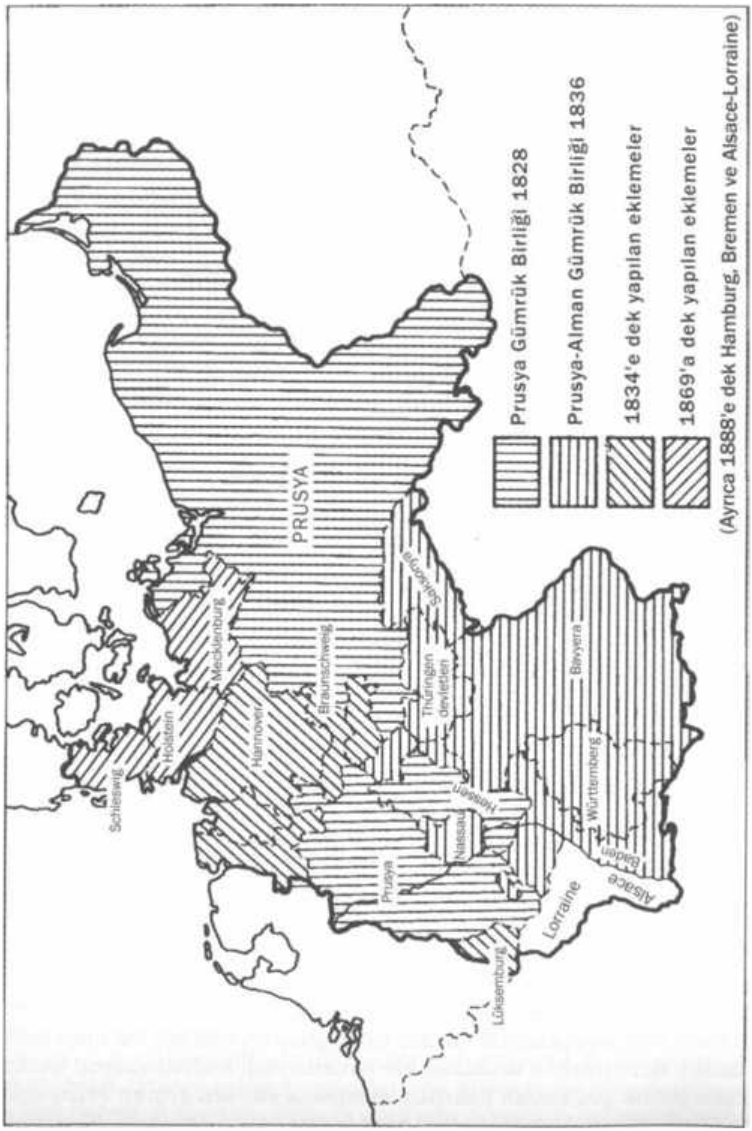
Resim 23. XVIII. ve XIX. yüzyılın başındaki çeşitli meslekler.

Sosyoekonomik alanda gerçekleşen gizli değişimler daha derindi. Toplumsal ilişkiler, üretim kalıplan ve ekonomik yaşamın siyasal örgütlenişindeki değişimler hızlı nüfus artışıyla birleşerek Alman toplumunda köklü bir dönüşümün başlamasına yol açtı. Feodal ve statü temelli toplumun yerini XIX. yüzyıl başında bir sınıf toplumunun alması, 1830lardan sonra giderek sanayileşen bir toplumun gelişmesi için temel oluşturdu. Bu süreç önceleri yavaş ve kısmiydi, ama yüzyılın

sonuna gelindiğinde çığ gibi büyüyerek Almanya'nın etkileyici dönüşümünü gerçekleştirecekti. Farklı ilerlemeler iç içe geçmişti. Gelişen iletişim olanakları, yol inşası ve kaplaması programları, Ren Nehri'nin üzerinde buharlı gemilerin çalışmaya başlaması, nehirleri birleştiren kanalların yapılması büyük önem taşıyordu ve en önemlisi de demiıyollannın inşasıydı. Açılan ilk hat 1835'te Nürnberg'den Fürth'e giden hat olurken, ekonomik öneme sahip ilk hat ise 1837'de Leipzig ile Dresden arasında açıldı. Demiryolları hem hammadde ve ürünlerin görece ucuz ve hızlı taşınmasını kolaylaştırırken, hem de üretimin artışında, özellikle de çelik ve kömür üretiminde itici güç olacaktı. Halk arasında yaşanan tüm tartışma ve ihtilaflara rağmen -bu tartışmalar arasında doktorların yüksek hızda yolculuk etmenin sağlığa zarar verdiği yolundaki uyarılarının yanı sıra Prusya kralının Potsdam'a birkaç saat önce varmanın insanın mutluluğuna gerçekten bir şey katıp katmadığını bilemediği açıklaması da vardı-demiıyolu sistemi sonraki yıllarda da yayılmasını sürdürecekti. Berlin'de demiryolu lokomotifi üreten Borsig gibi fabrikalar kuruldu. Ayrıca tekstil gibi alanlarda da üretim yöntemlerinde değişiklikler yaşandı, fabrikalar mevcut "dışarı iş verme" sistemini desteklemeye başladı (bu sistemde işçiler kendi evlerinde çalışıyorlardı). Sanayi üretimi alanında fabrika işçileri çok küçük bir azınlık olarak kalmalarına karşın bu gelişmeler geleceğin habercisiydi. Almanların büyük kısmı toprakta çalışıyor ya da küçük ölçekli tüccarlık, zanaatkârlık ve el işçiliğiyle uğraşmayı sürdürüyordu.

Ekonomik üretimin hızlanmasıyla birlikte ekonomik yaşamın siyasal çerçevesinde de değişimler yaşandı. Prusya'nın hâkim olduğu ve Habsburg Avusturyasını dışlayan Alman Gümrük Birliği'nin geliştirilmesi büyük önem taşıyordu. Bu durum, Prusya'nın 1818 tarihli gümrük yasasıyla başlamıştı, yasaya göre şehir ile kırsal arasındaki farklar ortadan kalkıyordu ve böylece Prusya'yı iç gümrüğü olmayan, yekpare bir ekonomik birime dönüştürmüştü. Malzeme ve ürünlerin Prusya'nın batı ve doğu eyaletleri arasında taşınmasıyla ilgili sorunlar vardı; çünkü bu bölgeler arasında diğer Alman devletleri yer alıyordu; ayrıca Prusyalı olmayan bölgelerin

yarattığı sorunlar da söz konusuydu. Sonraki yıllarda başka devletler de Prusya gümrük sisteminin içine alınırken, buna karşılık 1828'de Bavyera ve Württemberg de bir gümrük birliği kurdular. Saksonya, Hannover ve Braunschweig gibi başka devletler de Orta Alman Ticaret Birliği'nde bir araya geldiler, ki bu birlik topraklarından geçen mallardan vergi almamak gibi biraz olumsuz nitelenebilecek bir düzenlemeyi kabul edecekti. 1 Ocak 1834'teyse toplam 23 milyonluk bir nüfusu barındıran 18 devletin dahil olduğu Alman Gümrük Birliği *(Deutscher Zollverein)* kuruldu. Bu örgütlenmenin dışında kalmaya yeğleyen Avusturya, Konfederasyon'un drşında kalan Habsburg topraklarıyla birlikte kendi gümrük birliğini kurmayı seçti. Bu yüzden Metternich'in muhafazakâr Avusturyası, Konfederasyon içindeki hâkim politik güç olarak kalırken, ekonomik etkisini artıran Prusya'nın *Thaler*i* Gümrük Birliği'ndeki ortak para birimi haline gelecekti. Ekonomik birleşmeye yönelik hamleler, siyasal birleşmenin zamanla alacağı biçimi de önceden haber veriyordu.

Harita 7. Prusya-Almanya Gümrük Birliği'nin gelişimi

Bu arada, eli kulağındaki siyasal karışıklıkları besleyecek başka sosyoekonomik değişiklikler de yaşanıyordu. XVIII. yüzyılın ortasından beri Avrupa'nın tamamında nüfus artışı yaşanmaktaydı. Avrupa nüfusu XVI.-XVII. yüzyıl ortası ila XIX. yüzyıl ortası arasında yaklaşık iki katma çıkmıştı. Almanya'da nüfus artışının önemli kısmı kırsal alandaydı ve hâlâ sanayi öncesini yaşayan ekonominin yiyecek kaynakları, ülkenin artan nüfusunu beslemekte yetersizdi. Yiyecek isyanları, kırsal işsizlik ve büyüyen kentlere göç, hatta Atlantik ötesine, sürekli genişleyen sınırlarıyla fırsatlar sunan Amerika'ya göç bile yaygındı. Yoksulluğun artması ve "Biedermeier Almanyası"nm kendinden hoşnut burjuva toplumunun yanı sıra ağır bir sefaletin yaygınlaşması, Hıristiyan kiliselerinin hayır etkinliklerinde de ifadesini bulan önemli toplumsal kaygılara yol açtı. Yoksullar da bazen sorunu kendileri ele almaya çalışıyorlardı. Örneğin, 1844'te yurtiçinde yeni üretim yöntemlerinin kullanılmasının yanı sıra, daha gelişmiş İngiliz tekstil sanayisinin rekabetinden de ağır şekilde etkilenen Silezyalı dokumacılar ayaklandı. 1846-47 yıllarında ortaya çıkan patates küfü, çok sayıda insan için yetersiz beslenme ve açlık tehlikesi anlamına geliyordu ve bunlara sefaletle bağlantılı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybeden binlercesi de eklenecekti. Toplumsal sıkıntı, Metternich'in modası iyice geçmiş olan muhafazakâr sisteminin yarattığı baskıcı siyasal koşullar nedeniyle entelektüellerin hissettiği kesintisiz huzursuzlukla örtüşüyordu. Sonunda, 1848'deki devrimci ayaklanmaları ateşleyen kıvılcım, içeriden değil, Fransa'daki bir başka devrimden geldi.

1848 DEVRİMLERİ

1848 Avrupa'nın genelinde bir devrim yılıydı. Fransa'da kral Louis-Philippe'nin devrilmesine yol açan Şubat Devrimi'ne dair haberlerin etkisiyle, Alman topraklarında da ayaklanmalar baş gösterdi; birçok grup, dehşete kapılan hükümdarlar üzerinde baskı uygulamak amacıyla bu fırsattan yararlanıyordu. Alman devrimlerine bir dizi farklı kollar katılmıştı: genellikle savunmacı ve gerici bir doğaya sahip olup, eski düzenlemelerin geri getirilmesini talep eden yaygın

toplumsal huzursuzluklar; anayasal yönetime ve bazı ekonomik özgürlüklere yönelik liberal siyasal talepler; Almanya'nın birleşmesine yönelik milliyetçi talepler. Bir işçi sınıfı protestosu da söz konusu oldu, ama bu büyük ölçüde ücret ve çalışma koşullarındaki acil iyileştirmelere yönelik taleplerle sınırlıydı. 1848, Marksist anlamda bir proleter devrimi değildi. Çünkü birleşme için uğraşanlar sonunda başarısız olduğu için 1848-49 yıllarında liberal bir birleşme olmadı. 1871'de yaşanan birleşmeyse farklıydı ve belirgin bir şekilde daha az liberal bir havadaydı. 1848 yılı genellikle, A. J. P. Taylor'm ifadesiyle "Almanya'nın dönmeyi başaramadığı bir dönüm noktası" sayılır. Yine de bu basitleştirmeci ve tek yanlı bir görüştür. 1848-49 karışıklıklarından pek çok şey doğdu ve 1850lerde Almanya, 1848'den önce olduğundan çok daha farklı bir yer haline gelmişti. Alman tarihini olmadığı şey için -bir şeyleri yapmanın birtakım sözde daha "normal" modellerine dayanarak- kınamak yerine, gerçekten olan şeyleri, hangi nedenler ve sonuçlarla oluştuğunu açıklamaya çalışmak daha yararlı olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1840ların ortalan ve sonlannda önemli toplumsal kanşıklıklar yaşandı. Ama devrimin ön koşullan olarak, mevcut ekonomik sefaletten daha önemli olan şey ekonomik krizin (artan borçluluk ve işletmelerin yaşadığı kriz gibi) uzun vadeli etkileriydi. 1846-47'deki açlık ve sıkıntılardan sonra, ekonomi aslında 1848'de düzelmişti. Dahası, liberal kaygıların temelini oluşturan şey halkın huzursuzluğu değildi. 1848-49 olaylan ilerledikçe, köylülerin ve zanaatkârlann kaygılan ile liberallerin kaygılan arasındaki uçurum giderek daha da belirginleşti. Liberal hedefler, 1848'den önce uzun bir dönem boyunca, yavaş yavaş ve çeşitli şekillerde dile getirilmişti. 1840'ta kral IV. Friedrich Wilhelm'in tahta çıkması ve birleşik Prusya Diet'ine doğru adım atılmasıyla birlikte (ki Nisan 1847'de toplanacaktı), Prusya'da liberal umutlar kısa süreliğine yükselmişti. Fakat para tedarik edilmeden önce anayasal reformlar konusunda bir çıkmaz yaşandı ve diet iptal edildi. Sonuçta, IV. Friedrich Wilhelm'in liberal bir monark değil, dengesiz ve tutarsız bir hükümdar, hatta sonrasında deliliği ortaya çıkan bir tür aktör olduğu

anlaşıldı. Diğer Alman devletlerindeki liberaller de reform hazırlığı ve tartışması yapıyorlardı. Offenburg programına sahip Hecker ve Struve gibi daha radikal liberaller ile Heppenheim programını destekleyen daha ılımlı liberaller arasında farklar vardı. Ama bu liberal baskılar tek başlarına, 18401ann toplumsal huzursuzluk ortamında bile, bir devrim başlatmaya yeterli değildi. Almanya genelindeki halk ayaklanmalarını tetik-leyen şey Fransız kralının devrildiği haberi oldu. Yaygınlaşan köylü isyan-lan, zanaatkar ayaklanmalan ve liberal baskılar karşısında, Almanya'nın dört yanındaki hükümdarlar daha ciddi kanşıklıklan engellemek uğruna telaşlı bir çabayla hızla birtakım uzlaşmalar sağladılar. Bütün bunlar olup biterken de liberaller, ulusal düzeyde değişiklikler elde edebilmek amacıyla, anayasal reform ve birleşmiş Almanya'yı tartışmak üzere ulusal bir meclis seçimi yoluyla bu geçici karmaşa durumundan yararlanmaya çalıştılar.

Almanya'daki devrimci güçlerin zayıflığı aslında daha başında açıkça ortadaydı. Devrimi ateşleyen kıvılcım dışarıdan alınmıştı; rejimlere baskı uygulayan farklı amaçlara sahip bir dizi kuvvet söz konusuydu, üstelik yerel yetkililer de neredeyse savunmasız yakalanmışlardı. Yenilmeseler bile kavgadan çekilen muhafazakâr güçler, devrimci grupların dağınıklığını ve başarısızlıklarını gözleyip ardından da silahlı kuvvetleriyle duruma el koyma fırsatı buldular, hatta köylülerin taleplerini kabul ederek daha da güçlendiler.

Avusturya'da, Habsburg hanedanına ait toprakların çeşitli kısımlarında yaygın köylü isyanları ve işçi ayaklanmaları yaşandığı için Metternich 13 Mart'ta istifa ederek sürgündeki muhafazakârlar ve devrimcilerin gözde mekânı olan Büyük Britanya'ya kaçtı. 15 Mart'ta Avusturya İmparatoru bir anayasa sözü verdi ve bir meclis çağrısı yaptı. Güney ve batı Alman devletlerinde birçok hükümdar, idaredeki muhafazakâr görevlilerin yerine liberalleri getirip reform sözleri verdiler. Prusya'daysa bir hatalar komedisi boy gösteriyordu. Avusturya'daki devrimci gelişmeleri duyan IV. Friedrich Wilhelm bir ulusal meclis toplamaya yönelik girişimlerde bulundu. Ama askerler ile Berlinli kalabalıklar

arasındaki kargaşada askerler kralın ateş etmeme emrini yanlış anladılar. Ateş açıldı ve bir çatışma patlak verdi. Durumla nasıl baş edeceğini bilemeyen kral, bir iç savaşı önlemek üzere birliklerin geri çekilmesini emretti. Bocalayan ve halkıyla bir olmak gibi romantik bir arzu besleyen kral, devrimcileri yenemiyorsa, onlara katrlmanın daha iyi olduğuna karar vererek, 21 Mart'ta Berlin'in içinden devrimcilerin kara, kızıl ve altın renklerini kuşanmış bir halde geçti. Çok geçmeden Berlin'de liberal bir rejim kuruldu.

Ulusal düzeyde, kendi kendini "ön Meclis" ilan eden ve ılımlı liberallerden oluşan bir grup (daha radikal ve daha küçük bir başka liberal gruptan daha fazla oy sağlayarak) ulusal bir meclisin seçilmesi işlemini düzenlemek üzere Frankfurt'ta buluştu. (Her devlette değişiklik gösteren) sınırlı bir oy hakkının sonucunda küçük bir toplantı temelinde seçilen meclis, en sonunda 18 Mayıs'ta, Frankfurt'taki St. Paul Kilisesi'nde açıldı. Bu meclis, büyük ölçüde orta sınıftan ve çalışanlardan oluşan bir toplumsal düzen sergiliyordu; avukatlar, üniversite profesörleri, öğretmen ve memurların yanı sıra bazı yazarlar, gazeteci ve rahipler de sayıca üstündü. Tam olarak dört usta işçi ve tek bir köylü vardı; o da Silezya'dan gelen bir Leh olması nedeniyle daha sonra yalnız kalacaktı. Temsilciler herhangi bir parti veya yönelimle bağlantısı olmayan bireyler olarak geldiler, ama yaklaşık üçte ikisi genelde liberal eğilimlere, küçük bir azınlığıysa (yaklaşık %15'i) daha aşırı sağ veya sol kanat görüşlere sahipti. Zaman içinde, gevşek gruplanmalar belirlemeye başladı, genellikle de gayriresmi tartışmalar yaptıkları hanların adını aldılar. Bu saygın topluluk daha sonraki aylar boyunca önemli konulan görüştü. Tartışmalar birleşmiş bir Almanya'nın gelecekte nasıl bir anayasal biçime sahip olması gerektiği, bireylerin temel haklan ve hangi ekonomik düzenin benimsenmesi gerektiği üzerineydi. Görüşler sadece herhangi bir tartışmada söz konusu edilen ilkelerde değil, aynı zamanda 1848-49 yıllannda ortaya çıkan siyasal uygulamalar temelinde de değişiklik gösteriyordu. Sonunda bazı konularda anlaşmaya veya uzlaşmaya vanldı. Bireyci ekonomik politikalar ve ticaret özgürlüğü desteklendi; 28 Aralık 1848'de bir temel

haklar öğretisi yayımlandı; birleşik bir Almanya'nın bir imparator, seçilmiş bir meclis ve ilgili bakanlıklara sahip federal bir devlet olması gerektiğinde anlaşmaya vanldı; uzun bir pazarlığın ardından (ılımlı liberallerin, Prusya'nın imparatorluk unvanına sahip olması için radikallerin desteğini alması, buna karşılık daha demokratik bir seçim sistemi için radikallerin taleplerini desteklemesi sayesinde) bütün erkeklere açık oy hakkı sağlanması adına 24 Nisan 1849'da beklenmedik bir destek toplandı. Bununla birlikte birtakım önemli konularda da aşılması imkânsız sorunlar olduğu ortaya çıktı.

İlke olarak birleşmiş bir Almanya arzulamak kolaydı, ama uygulamada bu Almanya'nın sınırlannı çizmek çok zordu. Vatandaşlık konusunun sorun haline geldiği üç alan vardı. İlki elbette Avusturya'ydı; burada temel sorun Alman Konfederasyonu'nun (ve öncesinde Kutsal Roma İmparatorluğu'nun) parçası olan Habsburg İmparatorluğu'nun parçalan-nın bir "büyük Almanya"mn (*Grossdeutschland*) içine mi katılacağı, yoksa bütün Avusturya topraklannın dışarıda bırakılmasıyla oluşturulan "küçük Almanya"nm *(Kleindeutschland)* egemenliğinin Prusya'ya verilmesi mi gerekeceği meselesiydi. Avusturya İmparatoru kendi iktidannı parçalamak istemediği için, Avusturya'nın kaülması ancak radikal bir çözümle mümkün görünüyordu. Ateşli tartışmalann ardından, en sonunda, başını Heinrich von Gagern'in çektiği "küçük Almanya" çözümünün ılımlı yandaşlan kazandı. İkincisi, Prusya'nın Poznan eyaletindeki Leh halkın ulusal bir Almanya'nın içinde mi yoksa dışında mı yer alacağı sorusuydu. Üçüncü olarak da Schleswig ve Holstein dükalıklan gibi uzun süreli bir mesele vardı. Uluslararası politikaların, hanedanlık haklannın ve modern milliyetçiliğin bir karışımını içeren bu oldukça karmaşık durum, Danimarka kraliyetinin bu etnik açıdan kanşık "fief'lerinde patlayıcı bir kanşım halini alıyordu. Konu sonunda teoride kalmadı ve bir güç siyasetine, Frankfurt Meclisi'nin de onayladığı, Danimarka'ya açılan savaşa dönüştü. Bu savaş uygulamada birbirinden ayn Alman devletlerinin askerî birliklerine bağımlıydı; bunlar arasında askerî açıdan en önemlisi olan Prusya Ağustos 1848'de çekilip ateşkes

imzalamaya karar verince, Frankfurt Meclisi'nin güçsüzlüğü açıkça ortaya çıktı.

Resim 24. Berlin'deki barikatlar, 1848.

Meclis niyetlerini 1849 baharına erteledi. O tarihte meclis küçük Almanya'nın tacını Prusya kralına teklif ettiğinde kral bu teklifi küçümseyerek geri çevirebilecek durumdaydı. Çünkü mecliste tartışmalar yürütülürken, muhafazakârlar farklı devletlerde yeniden toparlanıp güç kazanıyorlardı; artık entelektüelleri cezbetmek veya onlarla uzlaşmak için herhangi bir neden yoktu. 1848 yazında, radikal toplumsal huzursuzluklar baş gösterdi. Bu, Marx'm kuramında öngördüğü türden, sanayi proletaryasının önderlik ettiği devrimci bir hareket değildi. Stephan Born'un başını çektiği Berlin sosyalistleri gibi ılımlı işçi sınıfının protestolarında aslen sendikal haklar, daha yüksek ücret, daha iyi çalışma koşullan ve fabrikalann denetimi talep ediliyordu. Bu dönemde daha önemli olan bir şey lonca srnırlamalanna yönelik liberal muhalefet ve serbest piyasa güçlerine verilen destek yüzünden kendilerini tehdit altında

hisseden zanaatkârlar ve esnaftı. Esnaflar, 1848'in Temmuz ortası ila Ağustos ortası arasında Frankfurt'ta kendi ulusal kongrelerini yapmak üzere bir araya geldiler. Frankfurt Meclisi'nin üyeleri köylülerin şikayetlerine karşılık vermek veya vermemek gibi bir konumda da değildi. Almanya'nın farklı devletlerinin liberal veya reformcu rejimleri de artan toplu protestolar ve ayaktakımının yönetimi ele geçirme olasılığı nedeniyle korkuya kapılmıştı. Yaz boyunca yaşanan gelişmeleri denetim altına almayı başaramadılar. Olaylardan yararlanan muhafazakâr güçler ve namağlup orduları, sonunda kısmen bir araya gelerek bir karşı devrim başlatmayı başardı. Habsburg İmparatorluğu'nda Bohemya, Macaristan ve kuzey İtalya'daki ayaklanmaları 1848 yazında bastıran ordu, Ekim 1848 sonunda Viyana'da denetimi yeniden sağlamıştı. Prusya'da, yaz aylarında yaşanan radikal bir kongre ve halk ayaklanmaları, sonbaharda başarılı bir karşı devrimin örgütlenmesine yol açtı. Liberaller asla gerçek bir askerî güce sahip olamamışlardı, üstelik o vakte gelindiğinde sahip oldukları tüm halk desteğini de kaybetmiş durumdaydılar. Özellikle orduya asker sağlayan temel kaynağı oluşturan köylüler, birliklerde onların bağlılıklarını güvenceye almak üzere tavizler veren muhafazakârların yanında yer aldılar. 1848-49 yıllarında Almanya'nın her yerinde, sarsılan hükümdarlar yavaş yavaş tekrar güven kazanmaya başladılar ve bazen düzeni yeniden sağlayan eski Prusya birliklerinin yardımıyla (Baden'de olduğu gibi) denetimi ele aldılar. Mayıs 1849'a gelindiğinde liberaller darmadağındı; Prusya monarkı tacı geri çevirmiş ve Frankfurt Meclisi üyeleri eve dönmeye başlamışta. Haziran 1849'da askerî birlikler tarafından dağıtılan meclisin kalan kısmı Stutgart'a taşındı. Baden ve Pfalz'da Frankfurt Meclisi'nin onayladığı yeni anayasayı uygulama çabalan Prusya ordusu tarafından kolayca bastınldı. Devrim sona ermiş gibiydi.

Bu, değerlendirmesi güç bir devrimdir. Ulusal birleşme açıkça elde edilememişti. Bu arzu, bölgesel partikülarizm, egemenlerin egemenliklerini daha büyük bir varlığa teslim etmekte isteksizliklerinin yanı sıra güç poli-tikalanna dair gerçeklerin kayalanna çarpmıştı.

Liberallerin programlarını uygulamaya koyabilmek için sahip olduklan gerçek güç ve halk desteği çok çok azdı; aynca birçok konuda kendi aralarında da bölünmüşlerdi. Ama bu, sonuçsuz bir devrim olmamıştı. Toprak üzerindeki feodal toplumsal ilişkiler, 1850 yılında bütün Almanya'da kesin olarak kaldmldı ve bir daha geri gelmeyecekti. Ekonomik yaşamın örgütlenmesi liberal bir tarzda devam etti, 1850lerde hızlı bir ekonomik gelişmeyi sağladı. Mettemichle anılan o özel siyasal baskı sistemi de geri gelmedi. Sıkıntilann dile getirilmesi, günün acil taleplerini aşan konulara dair kaygılann dile getirilmesi, daha sonraki yıllarda siyasal parti biçiminde gelişecek bir dizi ulusal gruplaşmanın ve politik eğilimin ortaya çıkmasını sağlayacaktı. Farklı inançlara sahip birçok politik aktör (sadece Bismarck değil) 1848'den belirli dersler aldıklannı hissediyordu. 1848 yılı belki de "Almanya'nın dönmeyi başaramadığı bir dönüm noktası" değil, bir kriz kümelenmesi, içinden birbirleriy-le etkileşim içindeki bir dizi öğenin artık dönüşmüş bir halde ve değişen koşulların altında geleceğe bakan yeni bileşimlerle çıktığı bir kümelenme olarak nitelenebilir. Eğer bir tarihçi, Alman liberalizminin başansızhklannı saptamaya çalışırsa, aslında bunları 1848'in özel koşullarında değil XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başında yaşanan bölünmeler ve cesaret kayıplarında aramalıdır.

ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ

1849'a gelindiğinde devrim ve reform girişimlerinin çökmesi ve muhafazakâr rejimlerin geri dönmesi, genellikle ilerici ekonomik politikalar ile tuhaf bir siyasal tepkinin bileşimi olarak nitelendirilebilir. 18501er Almanya'nın ekonomik açıdan hızla büyümesine sahne oldu. Kömür, demir ve tekstil üretimi artarken, demiryolu inşası da gelişiyordu. Demiryolu ağının uzunluğu 1850 ila 1870 arasında üç katma çıktı. 1800'de %4 olan fabrikada çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı 1873'te %10'a yükseldi; 1855 ila 1870 arasında kişi başına düşen GSMH üçte bir oranında arttı. 1857'deki ekonomik çöküşün ardından kısa bir süre kesilse de, Prusya'daki ekonomik büyüme Avusturya'nın durgun ekonomisiyle kesin bir zıtlık

içindeydi. Avusturya'nın endüstriyel büyüme merkezleri olan Viyana, Prag ve Bohemya'nın karşısında ekonomik açıdan geri kalmış durumdaki geniş tarım merkezleri genelde ağır basıyordu. Ayrıca Avusturya'nın bütçesinin büyük kısmını İtalya ve Balkanlardaki sorunlarla baş edebilmek için askerî harcamalara ayırması gerekiyordu. Prusya ve Avusturya ekonomileri arasındaki artan dengesizlik, birleşmiş bir Almanya'nın egemenliği mücadelesinde ileride Prusya'nın Avusturya'ya galip gelmesinde önemli bir etken olacakü. AvusturyalIların Gümrük Birliği'ne katılma veya ondan çıkma girişimleri önlendi ve 1865'te *Zollverein* Avusturya'yı dışlayarak, Prusya'nın koşullarıyla yenilendi. Prusya böylece daha küçük Alman devletlerinin pazarlarından yarar sağlayabilecek bir konuma gelmişti ve büyüyen ekonomisinin buna ihtiyacı vardı. Küçük devletler ise siyasal açıdan Avusturya'ya yakınlık duysalar da, ekonomik açıdan Prusya'nrn hâkimiyetindeki Gümrük Birliği'ni terk edecek halde değillerdi.

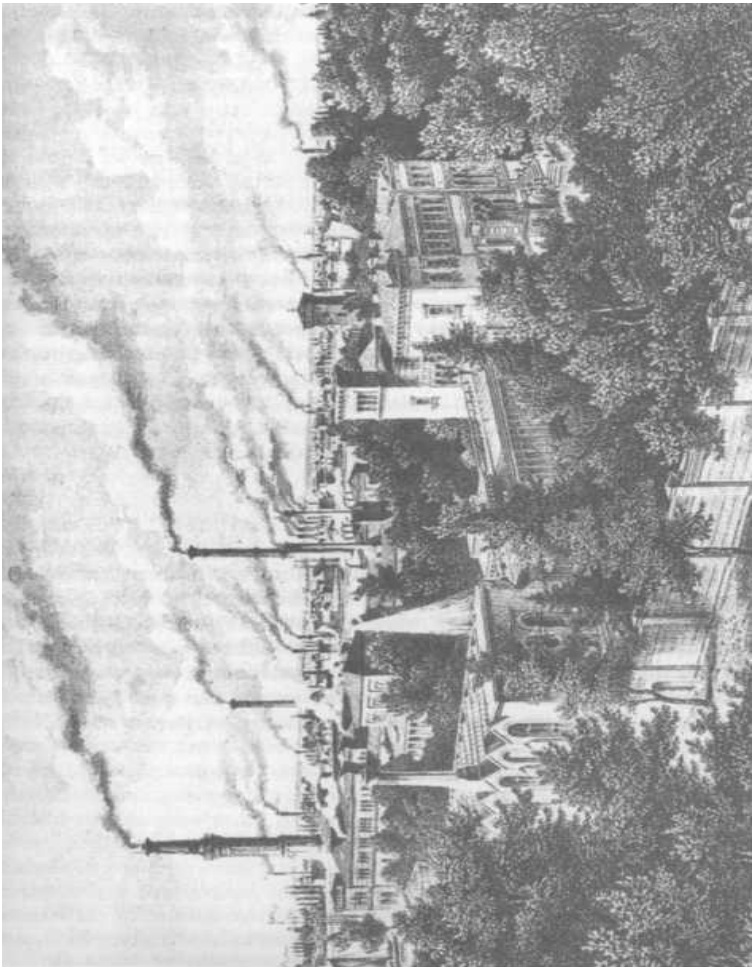
Festivaller, atıcrlık yarışmaları, jimnastik etkinlikleri ve diğer toplantılar aracılığıyla birçok müzik, spor ve kültür birliği, Alman kültürel birliği kavramını yaygınlaştırırken, aynı zamanda devlet sınırlarını aşan siyasal örgütlenme biçimleri de gelişiyordu. 1859'da Ulusal Birlik (*Nationalverein*) kuruldu ve siyasal partiden çok bir baskı grubu olarak liberal tartışma-lar için ulusal bir ortam sağladr. Sayılan giderek artan Alman sanayi işçileri için kurulan kültür ve eğitim birlikleri, liberal bazı liderlere yönelik birtakım ilk yaklaşımlann yön değiştirmesinin ardından, 1863'te kurulan Lassalle'nin Genel Alman İşçi Birliği'ne *(Allgemeine Deutsche Arbeiterve-reirı)* öncülük etti. Bu örgüt Lassalle'nin devletçi görüşlerini - Londra'daki cephelerinden- fazlasıyla eleştiren Marx ve Engels'e hiçbir şey borçlu değildi. Marksist düşünceye daha yakın olan parti, 1869 yılında August Bebel ve Wilhelm Liebknecht'in etkisiyle Eisenach'ta kurulan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ydi. Bu partiler arasında başlangıçta çekişme yaşansa da, artan kovuşturmalar karşısında 1875'te Gotha'da bir birleşme sağlandı. Lassal-le taraftarlarına birçok taviz verilmesini içeren Gotha Programı Marx ve Engels'ten gelen ateşli eleştirilere yol açtı. Almanya'daki sosyalist hareket

içindeki bölünmeler, göreceğimiz üzere daha birçok kuşak boyunca devam edecekti. Birleşme öncesindeki dönemde gelişmekte olan diğer siyasal ittifaklar arasında muhafazakâr grupların belirginleşmesinin yanı sıra Prusya, Bavyera ve diğer devletlerde Katolik-ruhban gruplaşmalarının ilk izleri de vardı. Prusya'daki sol kanat liberaller ise Haziran 1861'de Alman İlerici Partisi'ni *(Deutsche Fortschrittspartei)* oluşturmak üzere ayrıldılar.

Daha genel olarak, 1850 ve 1860larda eğitim gelişip bilim ve ilerlemeye olan inanç artarken, müze, hayvanat bahçesi, tiyatro ve sanat galerisi gibi eğitim ve kültür kurumlan yaygınlaşıyor, giderek güçlenen ekonomiye sağlam bir burjuva kültürü kök salıyordu. Yine de onun kimliği konusunda bir belirsizlik sürüyordu; bu, sadece çözülmemiş birleşme sorunu açısından değil, aynı zamanda ulusal kimliğin yanı sıra geçmiş ve gelecekle olan ilişkiler açısından da bir belirsizlik oluşturuyordu. Bu durum, o dönemde inşa edilen görkemli demiryolu istasyonlan, gösterişli, yan ortaçağ havasındaki banka ve devlet binaları gibi dünyevi tapmaklann tuhaf mimari üsluplarından, Bavyera'nm istikrarsız kralı II. Ludwig'in peri masalından çıkma muhteşem saraylarına dek birçok yerde görülüyordu. Yine de aynı dönemde, sıradan Alman halkının büyük kısmı için yaşam eski haliyle sürüyor gibiydi. Kente göçten etkilenmeyen veya Amerika'ya göç dalgasına kapılmayan köylüler, büyük aileler halinde ve genellikle yerel kiliselerin hâkim olduğu, günlük düzenlerinde sıra dışı olaylar olmadıkça ulusal düzeyde yaşanan büyük değişikliklerin farkında olmadan veya bunları görmezden gelebilen görece küçük topluluklar halinde yaşıyorlardı.

1871. yılında "birleşme" olarak gerçekleşen şey, Alman milliyetçiliğinin herhangi bir tomurcuklanmasının sonucu veya ifadesi değil, dışlanmış bir Avusturya'yla rekabet halindeki Prusya'nın yayılmacılığının ve PrusyalI olmayan Almanya'yı sömürgeleştirmesinin bir biçimiydi. Avusturya 18501er-de yaşanan ve Kırım Savaşı ile İtalya'daki sorunları da içeren bir dizi gelişme sonucunda güçsüzleşmiş, ilgisini de giderek Almanya'ya yöneltmeye başlamıştı. Ama ekonomik açıdan geri kalmış bir Avusturya'nın Prusya'ya karşı başarılı bir mücadele

yürütme olanağı artık sınırlıydı. Sonuç asla önceden belirlenemese de, 18601ar boyunca bu iki rakip güç arasında yaşanan mücadeleler, (Prusya'nın iç krizini çözmek üzere milliyetçilik kartını liberallerin elinden alan) Otto von Bismarck'm rehberliğindeki Prusya'nın zaferiyle sonuçlandı.

Resim 25. Moabit, Berlin'deki Borsig lokomotif fabrikası, 1855.

Bismarck Prusyalı bir Junker'in oğluydu; Göttingen ve Berlin üniversitelerinde eğitim almışta ve aslında kır yaşamından bunalmış olsa da, Junker konumundan gurur duyuyordu. Kısa süre bürokratlık yaptıktan sonra diplomat oldu ve Frankfurt'taki Konfederasyon Dieti'nde Prusya temsilcisi olarak Avusturya'ya karşı giderek rekabetçi bir tutum geliştirdi. St. Petersburg ve Paris'te bir süre kaldıktan sonra Prusya'ya geri çağrılan Bismarck, yurtiçindeki ciddi bir anayasal kriz sırasında başbakan olarak atandı. 1850 tarihli yeni Prusya anayasasında emlak vergilerine dayanan üç sınıflı oylama sistemi yer alıyordu. Emlak vergilerinin en üst üçte birlik kısmını ödeyen zengin azınlık, seçim bölgelerinde, Prusya meclisine gönderilecek vekili seçme heyetindeki oyların üçte birini yönetiyordu; emlak vergilerinin ortada yer alan üçte birlik kısmını ödeyen (biraz büyükçe bir azınlık olan) ikinci grup, oyların diğer üçte birini denetliyordu; buna karşın neredeyse hiçbir şeye sahip olmayıp en az düzeyde emlak vergisi ödeyen halkın büyük kısmıysa oyların sadece son üçte birlik kısmını şekillendiriyordu. Oy kullanma gücü, seçim bölgesi temelinde servet dağılımına bağlı olduğu için küçük taşra Junkerleri, gelirleri Berlin burjuvazisinin çok daha zengin üyeleriyle karşılaştırılamayacak durumda oldukları halde, siyasal temsil hakkı elde ediyorlardı. Bu çarpık temsil sistemi, muhafazakâr Prusya Junkerlerinin, Prusya politikasında oransız bir etkiye sahip olmalarına yol açtı. Daha sonra yaşanacak hızlı kentleşmeye rağmen bu sistemin düzeltilmeyişi, ekonomik açıdan gerilemekte olan bir sınıfın iktidarını, İmparatorluk Almanyasının 1918'deki çöküşüne dek koruyacak, ayrıca 18501er boyunca, ekonomik büyüme ve artan kentleşmeyle birlikte, mülk sahibi liberal burjuvaziye de artan bir seçim hakkı sağlayacakta. 1860lardan başlayarak, kraliyet ve meclis arasında, Kont von Roon'un Prusya ordusunu reformdan geçirmesi önerisi üzerinde çekişme yaşamdı. Herkes XIX. yüzyıl başında yaşanan son ordu reformlarından sonraki nüfus artışıyla birlikte, bazı iyileştirmelerin gerekli olduğunu kabul etse de; liberaller orta sınıfın denetimindeki milislerin *(Landwehr)* rütbelerinin indirilmesini kabul etmiyor, ayrıca askerlik hizmeti süresini üç yerine iki

yılla sınırlamak istiyordu. Ama sonrasında liberaller de uzlaşmaya dair aralarında çıkan sorunlar nedeniyle bölündüler ve yeni kurulan Alman İlerici Partisi herhangi bir yeniden örgütleme kararında meclis onayının aranması noktasında ısrar ettiler. Aralık 1861 seçimlerinde 110 olan koltuk sayılarım Mayıs 1862'de 135'e çıkaran Almam İlerici Partisi, Prusya meclisindeki en büyük grup haline geldi ve bu da kraliyet ile meclis arasında yaşanan çekişmede bir çıkmaza yol açta.

Bismarck bütçe konusunda meclis onayım almadan hareket etmeye devam etti; sadece, 1866'daki Tazminat Senedi'nde, yol açtığı masraflar geriye dönük olarak onaylanmıştı. 1863 ila 1871 arasındaki dönemde izlediği politikalar çok değişik yorumlara neden olmuştu. Büyük bir yönlendirici olmaktan çok, karşısına çıkan durumlardan zekice yararlanan biri gibiydi. Başlıca hedefi Prusya'nın konumunu güvenceye alıp geliştirmekti, bu amaca üç savaş sayesinde ulaştı: Schleswig-Holstein sorunu üzerinde 1864 savaşı; 1866'da Avusturya'yla yapılan savaş; ve 1871'de ikinci Alman İmparatorluğu'nun ku-rulmasıyla zirveye ulaşan 1870 Fransa-Prusya Savaşı.

Schleswig-Holstein sorunu (İngiliz politikacı Palmerston, çok sık alıntılanan bir şakasında, çok karmaşık olan bu sorunu sadece üç kişinin anladığını söylüyordu: ölmüş olan Prens Albrecht, delirmiş olan bir Alman profesörü ve artık içeriğini tümden unutmuş olan Palmerston ün kendisi), 1848'de olduğu gibi, bir ilke sorunuyla ilgili olarak değil, güç siyasetlerinin sonucunda bir kez daha ortaya çıkü. Danimarka Kralı'na karşı, dükalıkla-nn devir teslime direnmelerine verilen milliyetçi destek, özgürlük, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı gibi liberal fikirlere yaslanıyor olsa da, Bismarck durumdan hem Prusya'nın güçlendirilmesi hem de Avusturya'yla çatışmanın bir bahanesi olarak yararlandı. 1864'ün bahar ve yaz aylarındaki bir dizi karmaşık diplomatik ve askerî gelişmelerin ardından, Ekim 1864'e gelindiğinde (Temmuz'da Danimarka'nın yenilgiye uğraülmasınm ardından) yapılan bir antlaşma, dükalıkların ortak idaresini Avusturya ve Prusya'ya verdi. Bu konudaki tartışmalar, Avusturya ile Prusya arasında 1866'da

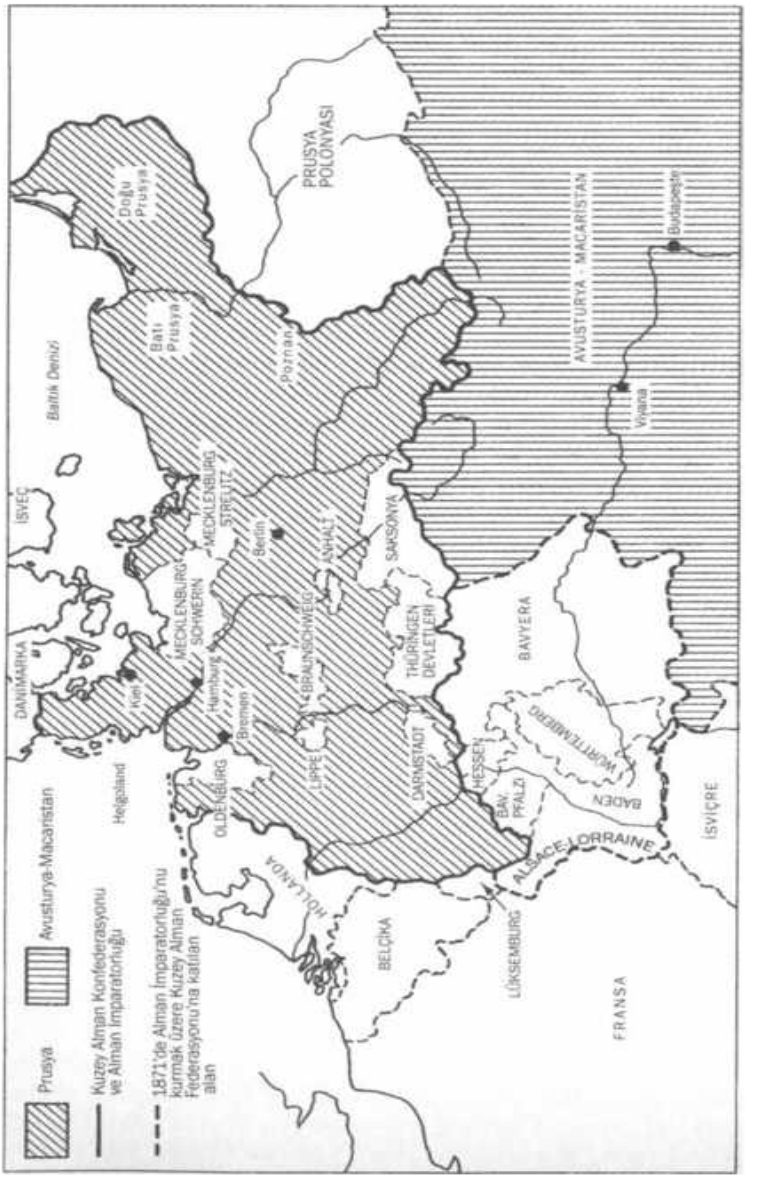
başlayacak savaşın bahanesi oldu. Konfederasyon kesinlikle parçalanmıştı, Prusya'nın radikal teklifleri kabul edilmiyordu ve bir süre sonra Prusya'nın çekilmesi bir Alman savaşını başlatmak için gerekli son kıvılcım olacaktı. Birçok kişi (Konfederasyonün restorasyonuyla sonuçlanacak) bir Avusturya zaferi beklentisinde olduğu halde, Prusya'nm ekonomik ve askerî üstünlüğü Temmuz 1866'da Koniggratz'da Avusturya'ya karşı kesin zafer kazanmasını sağladı. Yenilginin sonucunda, Avusturya'nın Alman içişlerine karışması kesin şekilde engellendi.

Konfederasyon'un yerini yeni bir siyasal varlık aldı. Bu yeni Kuzey Alman Konfederasyonu bir devletler federasyonu *(Staatenbund)* değil federal bir devletti *(Bundesstaat).* Sadece Avusturya'yı değil, Bavyera, Baden, Württemberg, Hessen-Darmstadt gibi güney Alman devletlerini de dışlıyordu. Schleswig-Holstein, Hannover, Hessen-Kassel, Frankfurt ve Nassau'nun eklenmesiyle Prusya daha da genişlemişti. Bismarck'm tasarladığı Kuzey Alman Konfederasyonu'nun anayasası, bölge hükümdarlarının kendi içişlerine bakmalarına, Konfederasyon başkanı olan Prusya Kralı'nm ise dış işleri ve ordu konularından sorumlu olmasına imkân veriyordu. Büyük ölçüde güçsüz bir meclis *(Reichstag),* aslında Prusya'nın denetimindeki bir üst organ olan Federal Konsey *(Bundesrat)* ile destekleniyordu. Bu anayasa daha sonraki Alman İmparatorluğu için bir temel sağlayacaktı.

Bismarck artık Prusya içinde önemli bir destek toplamışta. Avusturya'nın yenilmesinin ardından liberaller tekrar bölündü ve sağ kanattan olanların bir kısmı Alman İlerici Partisi'nden ayrılıp diğer kuzey Alman devletlerindeki liberallerle birlikte Bismarck'ı destekleyen Ulusal Liberal Parti'yi *[Nationalliberale Partei]* kurdular. Muhafazakârlar da yeniden gruplaşmıştı ve özgür Muhafazakâr Parti *[Freikonservatiue Partei]* Bismarck'ı destekliyordu. Fakat, Kuzey Alman Konfederasyonu önemli olsa da, Prusya'nın Almanya'daki konumunu güvenceye alamadı. Güneydeki Alman devletleri Gümrük Birliği'nin kapsamının genişletilmesine karşı hâlâ direniyorlardı. Güneydeki

Alman devletlerinin genişleyen bir Prusya egemenlik sahasına katılması ancak 1870 Fransa-Prusya Savaşı sayesinde olacaktı. Bu olayı başlatan kriz İspanya tahtına kimin geçeceği sorunuyla ilgiliydi. İspanyol liderlerin bir Hohenzollern prensini seçmesine Fransa itiraz etti; ardından da Hohenzollern adayının çekilmesine rağmen, bu durumu bir krize dönüştürmek hem Fransa'nın hem de Bismarck'm işine geldi ve özellikle Bismarck ortaya çıkan fırsatları ustaca değerlendirdi. Sonuçta, Prusya genelkurmay başkanı General von Moltke'nin idaresindeki Almanların ve Alman teknolojisinin (Krupp teçhizatları) hazırlıksız Fransızlan hızla yendiği kısa bir savaş yaşandı; Eylül 1870'de Paris'te bir cumhuriyet ilan edildiği için yabancı güçler devrimci bir hükümeti desteklemek üzere müdahale etmeyi reddettiler. Savaş 1871'de sona ererken Almanya büyük tazminat ödemeleri talebinin yanı sıra Fransa'dan Alsace-Lorraine bölgesini de aldı.

Fransa'yla olan savaşta milliyetçi bir ateşe kapılıp Kuzey Alman Kon-federasyonu'na katılmaya ikna edilmiş olan güney Alman devletleri, artık askerî ve siyasal açıdan çok az seçenekleri olduğunu, Prusyaya kalıcı olarak mahkûm olduklarını anlamışlardı. 18 Ocak 1871'de, Versailles'daki bir törende, Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu ilan edilirken Alman devletlerinin hükümdarları, Prusya Kral'ı I. Wilhelm'e birleşmiş Almanya'nın tacını sundular. Oysa o günlerde hangi milliyetçi mitoloji öne sürülmüş olursa olsun, her yerde hâlâ çok büyük karışıklıklar yaşanıyordu. Prensler isteksizdi, hatta yeni imparatorun kendisi bile belli ölçüde gönülsüzdü. Bismarck'm rehberliğinde gerçekleştirilen şey, aslında birleşik Almanya'ya dair milliyetçi coşkunun sergilenmesi değil, Prusya iktidarının genişletilmesiydi.

Harita 8. Almanya'nın birleşmesi, 1867-71.

İkinci İmparatorluğun anayasası bunu açıkça gösterir. Bu, kendisini oluşturan devletlerin içişlerinde önemli bir iktidarı ve monarşilerini koruduğu, buna karşın dış siyaset ve savaşın ulusal düzeyde ele alındığı federal bir imparatorluktu. Siyasal yapı özünde üç seviyeli bir piramitti. En alt seviyede, meclis ya da *Reichstag,* doğrudan erkek seçmenler tarafından gizli oylamayla seçiliyordu. Görünüşte çok demokratik olsa da, meclis vekillerinin uygulamadaki güçleri çok azdı ve sadece görüşlerini bildirerek içlerini rahatlatabiliyorlardı. Dahası, herhangi bir vekillik maaşı olmadığı için, kendi kendine geçinme olanağı bulunmayan birinin mecliste temsilci olma şansı yoktu. Zaman içinde, Alman sosyolog Max Weber'in de belirttiği gibi, gerçek iktidar sahibi olan herkes meclisi küçümseyecekti. Reichstag'ın veto hakkı olsa da, yasamayı piramitteki orta seviye, yani Federal Konsey veya *Bundesrat* başlatıyordu; ki o da ayrı devletlerin heyetleriyle oluşturuluyordu. En büyük devlet olan Prusya, Federal Konsey'de etkin veto gücüne sahipti ve çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir önlemi ya da anayasal değişikliği engelleyebiliyordu. Ama gerçekte asıl iktidar, piramidin tepesindeki birkaç kişinin elindeydi: İmparator, şansölye, bakanlar, kıdemli memurlar ve ordunun önde gelen kişileri. Sözde, imparator -ya da kişiliklerin etkileşimine bağlı olarak şansölye- büyük iktidara sahipti. Ama (güçsüz bir imparator ve şansölyenin doğuracağı) iktidar boşluğu sonuçta beraberinde bürokrasinin yönetimini getirecekti. Ordu da tam anlamıyla hesap sorulabilir konumda değildi. Başlangıçta, savaş bakanı, Reichstag'a kısmen hesap veriyordu, ama Prusya savaş bakanı, silahlı kuvvetlerin en büyük kısmını oluşturan Prusya ordusuyla ilgili konularda Reichstag'a karşı sorumlu değildi. 1883'te Reichstag, askeri bütçenin denetimi yoluyla askerî konularda sahip olduğu tek gücü de kaybetti ve bundan sonra -I. Dünya Savaşı ve sonrasında- Alman ordusu, Alman politikasında oldukça ikircikli ve son aşamada kaçınılmaz bir rol oynar hale geldi.

Bismarck, bu anayasayı kendisinin ve Prusya'nın iktidarını korumak üzere tasarlamıştı, ama sonuçta ilke olarak ona gerektiğinde kendisinin bile bağlı kalmadığı

görüldü. Hatta daha sonrasında, amaçlarına uymayacağı anlaşıldığında, ortadan kaldırmayı bile düşündü. Geriye bakıldığında, Almanya'nın birleşmesindeki etkin güç olan Bismarck'ın gelecek için oldukça sorunlu bir miras bıraktığı görülebilir.

BISMARCK DÖNEMİNDE ALMANYA

Başlangıçta, büyük spekülatif bir genişleme, yeni şirketlerin ve büyük işletmelerin kurulması, demiryolu inşasının hızla genişlemesi ve diğer inşaat projeleriyle yaşanan coşkulu bir ekonomik hareketlilik dönemi vardı. 1871'deki para reformunun ardından, Fransa'nın hızlı tazminat ödemelerinin de ekonomiye katılmasıyla birlikte, piyasaya çok büyük miktarda kâğıt para girmişti. *Gründerzeit* ("kurucuların yılları") olarak bilinen kriz 1873'te patlak verdi ve güven kaybı kaçınılmaz bir ekonomik çöküşe yol açü. 1873'ten sonra, liberallerin Rudolf von Delbrück'ün etkisi altında desteklediği ilk serbest ticaret politikalarından artan korumacılık çerçevesinde vazgeçilecekti. Kriz ekonomik koşullan birçok Alman için kötüleştirerek kendini gösterdi. Ucuz yabancı tahıl ve imalat ürünlerinin yarattığı rekabet yüzünden hem sanayiciler hem de toprak sahipleri ithalata yönelik gümrük vergilerini savunmaya başladı. Korumacılığa geçiş 1879'ta onaylandı, gümrük vergileri getirildi ve dolaylı vergilerde artış yaşandı. Liberaller giderek bölünürken, 1880'den sonra tarım ve sanayi çıkarlanna dayanan muhafazakâr bir koalisyon -süreç içinde yaşanan gerilim ve sürtüşmelerle birlikte- gelişti ve XX. yüzyılın başına dek İmparatorluk Almanyasına hâkim oldu.

1873 krizi Almanya'da anti-semitizmin tekrar canlanmasına da yol açtı. Halk arasında Yahudilere yönelik düşmanlığın ve "aşağı seviyedeki" doğulu Yahudilerin kötülenmesinin uzun bir geçmişi vardır. Ama XIX. yüzyıldaki asimilasyonla birlikte, bazı Yahudiler Alman toplumunda önemli konumlar elde ettiler. Yahudi aileleri özellikle bankacılık alanında görünmeye başladı. Bismarck'm bankeri Bleichröder bir Yahudiydi, diğer yandan Rothschild gibi isimler de uluslararası ün kazanıyorlardı. Büyük bankalar 1873

krizini atlatarak geniş bir finans kapitalizmi çağını başlatırken, özellikle ekonomik kayıp yaşayan küçük girişimciler ve alt orta sınıf üyeleri Yahudilere hınç beslemeye başlıyordu. Buna ek olarak, anti-semitizme, milliyetçi tarihçi profesör von Treitschke gibi önemli akademisyenler tarafından entelektüel saygınlık da kazandırılıyordu. Böylesi görüşler tümüyle Almanlara ait değildi -o dönemde etkili İngiliz ve Fransız ırkçı kuramcılar vardı- ama bu gelişmeler sonrasında gelişen siyasal anti-semitizmin daha şiddetli biçimlerine uygun ortam sağlayacaktı.

1870lerin sonunda yaşanan liberalizmden uzaklaşma, *Kulturkampf* (kabaca, batıl inanç olarak görülen şeye karşı "kültür mücadelesi") diye bilinen şeyle bağlantılıydı. Bir dizi etken Bismarck'm devleti Katolik Kilisesine karşı kışkırtmak gibi yanlış bir kampanya başlatmasına neden olacaktı. 1870'te Birinci Vatikan Konseyi, papanın yanılmazlığı öğretisini ilan etti. Alman Katolikleri arasındaki anlaşmazlıklar devletin Kilise işlerine ilk müdahalesiyle sonuçlandı; ama konu dışı bazı siyasal etkenler çok geçmeden durumu daha da kötüleştirdi. Aralık 1870'te, Avusturya dışlandıktan sonra Protestanlann hâkim olduğu "küçük Almanya"daki Katolik çıkarlannı korumak üzere kurulmuş Alman Merkez Partisi *[Deutsche Zentrumspartei*], Bismarck'a imparatorluğun bazı muhaliflerini koruyormuş gibi göründü. Papa'ya verdiği destek de Merkez Partisi'nin asıl bağlılığının Almanya'ya olmadığı görüşünü güçlendirdi. Dahası, Polonya'daki Katolik Kilisesi etkinlikleri Leh milliyetçiliğini güçlendirip imparatorluğun doğu topraklannda dengesiz bir durum yaratıyor gibiydi. Dış düşmanların bir "iç düşman"dan yardım aldığını öne süren Bismarck, Katolikliğe ısrarlı ve geniş ölçekli bir saldırı başlattı. 1871 ila 1876 arasında ruhbanın eğitimi ve atanmasını, dinsel eğitimini daha çok devlet denetimine sokmaya ve Almanya'da Cizvit etkinliklerini yasaklamaya yönelik önlemler alındı. Prusya'da Katolik karşıtı yasamaya karşı koyan rahip ve papazlar hapsedildi ya da sürüldüler. îronik bir şekilde Katolikliğe yönelik bu saldırıların sonucunda güçlenen Katolik kökenli Merkez Partisi 1874'te halk desteğini iki katma çıkardı. Eduard Las-ker gibi birkaç istisna dışında

liberaller, düşünce özgürlüğü gibi liberal ilkeleri görmezden gelip Bismarck'm Katolik karşıtı politikalarını destekledi. Ama 1870lerin sonunda, daha muhafazakâr ve korumacı ekonomik politikalar benimsendiğinde, Bismarck liberallerle bağını koparmayı yeğledi. Merkez Partisi artık Reichstag'da sayıca güçlü olduğu için Bismarck, Katolik lider Windthorstla uzlaşmaya çalıştı ve 1879 geldiğinde *Kulturkampf* sona ermişti. Bu, her açıdan, uzun yıllar boyunca Alman politikasının önemli ve görece dengeli bir öğesi olarak kalacak olan (ve değişerek bir mezhep bağlılığı taşımayan biçimiyle, savaş sonrası Bati Almanya'nın kuruluş yıllarında CDU'nun *[Christlich Demokratische Union,* Hıristiyan Demokratik Birliği] şekillenmesinde yer alacak olan) Merkez Partisi'nin onaylanması dışında çok az şey getiren tuhaf bir dönemdi.

1880lerin yeni muhafazakârlığına, sosyalizm ve işçi sınıfına dair iki uçlu bir strateji eşlik ediyordu. 1875 Gotha Kongresi'nin ardından, birleşik Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD; *Sozialdemokratische Partei)* gücünü artırıyordu. Sayıca hâlâ küçüktü, ama sosyalistleri "imparatorluğun düşmanlan" *(Reichsfeinde)* arasında sayan Bismarck onu giderek bir tehdit olarak görüyordu. 1878'de, imparatora yönelik (SPD'yİe hiçbir ilişkisi olmayan) iki suikast girişiminden sonra, Bismarck (yeniden seçilen) Reichstag'dan sosyalizm karşıtı bir yasa geçirmeyi başardı. Bu yasa, sosyalist toplantı-lan, örgütleri, birlikleri, gazete ve dergileri yasaklıyordu. Fakat Reichstag, SPD'nin meclis temsilini oluşturan üyelerine yönelik yasağı onaylamadı. Bu sosyalist karşıtı yasa (üç yıllık bir süre için kabul edilmişti) Bismarck'ın 1890'da politikayı bırakmasına dek ara ara yenilendi. SPD vekillerinin meclisteki koltuklanna oturmalarına izin verildiği için, sosyalist karşıtı yasanın beklenmedik bir sonucu da Alman sosyalizmini fazlasıyla meclis eksenli bir olguya çevirmek, asıl odak noktasının oy kazanıp mecliste konuşma yapmak olmasına yol açtı. Böylece aslında uygulamada ılımlı olan Alman sosyalistleri, kuramda daha devrimci hale geldiler; çünkü Lassalle'nin güçlü devlet talebini de sürdürmek imkânsızdı, güçlü devlet sosyalizme hayat hakkı tanımıyordu. Bu arada,

sosyalistler siyasal açıdan eziyet görürken, oldukça ilerici bir sosyal sigorta yasası çıkarıldı. Bismarck'ın sosyal sigorta taşanları 1881'de imparatorun bir konuşmasıyla duyuruldu. 1883'te Hastalık Sigortası, 1884'te Kaza Sigortası, 1889'da Yaşlılık ve işgöremezlik Sigortası getirildi. Bu refah önlemleri Bismarck açısından sadece Makyavelist düşüncelerin ya da havuç ve sopa siyasetinin bir parçası değildi. 18701er-deki buhran çok ciddi maddi sıkıntılara ve Alman toplumunun sosyalistler dışındaki birçok üyesini de kaygılandıran bir zengin/yoksul uçurumuna yol açmıştı. Sözgelimi, (sağ kanadın ve aşırı anti-semit Protestan rahibi Adolf Stöcker'in kurduğu) Hıristiyan Toplumsal Hareketi ile Katolik hayırsever etkinlikleri, bu önlemler üzerinde etkili oldu. Böylece Bismarck bir eliyle işçi sınıfının siyasal etkinliklerini bastırırken, diğer elindeki refah önlemleriyle onlan kandırıyormuş gibiydi. Sosyal demokratlar da bunun farkındaydı, ama en iyi yanıtın ne olduğu konusunda kararsızdılar. Ekonomideki bölük pörçük ve dağınık iyileştirmeleri kabul etme eğilimli olanlar ile tüm sistemin radikal dönüşümünün gerektiği konusunda ısrar edenler arasındaki bölünme, sonraki yıllarda da sürecek ve daha da kötüleşecekti.

Bismarck'm dış politikası özünde diğer Avrupa güçleriyle kurulan karmaşık, ama dikkatli bir müttefiklik sisteminin geliştirilmesine dayanıyordu. Amacı Almanya'nın konumunu yeni bir savaşa girmeden güçlen-dirmekti. Başlıca potansiyel düşmanı -bu korku belki de Bismarck tarafından abartılıyordu- Fransa'ydı. Başlangıçta Bismarck, Britanya'yla dostane ilişkiler geliştirirken aynı zamanda Almanya, Avusturya ve Rusya gibi üç muhafazakâr güç arasında ittifak kurmaya çalışıyordu (1881 "Üç İmparator İttifakı" 1884'te üç yıl daha yenilendi). Bu düzenlemeler, güneydoğu Avrupa konusunda temelde farklı görüşlere sahip Avusturya ile Rusya arasındaki düşmanlık ve çekişmeler nedeniyle daha da güçleşmişti. Bismarck'm kendi kendine verdiği "dürüst aracı" rolünü sürdürmek giderek zorlaşıyordu. 1878 Berlin Kongresi'nden sonra -kongre yurtiçinde muhafazakârlığı öne çıkaran, Rusya'yı rahatsız edeceği belli bir şekilde Rus tahılının ithaline gümrük vergisi konması gibi önlemlerle aynı zamana denk gelmişti-

Bismarck Avusturya'yla daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı ve 1879'da İkili İttifak'ı kurdu. Üç yıl sonra bu, İtalya'yı da içeren bir Üçlü İttifak'a çevrildi. Bu durum, İtalya'nın çıkarlannm yönünü değiştirmekte tümüyle başarılı olmadı, aynca 1880lerdeki Alman iç ekonomik politikalan İngiltere'nin bir rakip olarak görünmesine yol açtı. 1880lerin sonlannda yeni düzenlemeler kendini gösteriyordu, Fransa'yla yeniden bir savaş olasılığı belirmişti ve Rusya'yla ilişkileri geliştirerek Fransa ile Rusya arasındaki ittifakı engelleme gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. 1887'de Bismarck Rusya'yla Güven Tazeleme Antlaşması yaptı, ama Almanya, Avusturya ve Rusya arasındaki Üç İmparator İttifakı yenilenmedi. Bu da beraberinde olanaksız bir meseleyi, Balkanlardaki uzlaşması imkânsız Rus ve Avusturya çıkarlarının çözümünü getirdi. 1890'dayeni bir imparatorla, Güven Tazeleme Antlaşması yenilenmedi. Bismarck'm Avrupa'daki karmaşık jonglörlük oyununun yerini, sonunda I. Dünya Savaşı'nda doruk noktasına ulaşacak olan daha saldırgan, yayılmacı ve emperyalist bir dış siyaset aldı. Bismarck'm sisteminde yer alan gerilim ve sıkmülar daha fazla sürdürülebilir miydi, burası tartışmalı bir noktadır.

Resim 26. Bismarck'la ilgili o dönemde yapılmış karikatürlerden seçmeler.

Mart 1888'de, imparator I. Wilhelm doksan bir yaşında öldü. Yerine geçen oğlu III. Friedrich aynı yılın Haziran ayında gırtlak kanserinden öldü. Onun yerini de oğlu, yirmi dokuz yaşındaki II. Wilhelm aldı. Bismarck 18801er boyunca üst üste yığılan sorunlarla uğraştı, hatta kendi tasarladığı anayasayı ortadan kaldırma olasılığını bile düşünmüştü. Ama anayasayı değiştirmek yerine, Bismarck onun iki özelliğinin kendi çöküşüne yardımcı olduğunu keşfetti. Bunlardan biri şansölye ile imparator arasındaki özel ilişki ve şansölyenin önemli güçlere sahip oluşu, İkincisi de ordunun gücüydü. Genç ve yeni imparatorun yaşlı Bismarck'mkilerle uyuşmayan toplumsal düşünce ve politik hevesleri vardı. Sözgelimi, Rusya'yla yapılan Güven Tazeleme Antlaşması'm askıya almakta kararlıydı. Ayrıca Bismarck'ın, sosyalist karşıtı kanunların planlı bir şekilde sıkılaştınlması yoluyla bir anayasa krizi çıkarmak, böylece gerekirse zorla anayasal reform yapma olanağı elde etme planını şiddetle reddediyordu. İkinci strateji için zorunlu olan ordu, Bismarck'm planlarını desteklemeyi reddetti ve II. Wilhelm! bu ünlü şansölyeyi görevden almaya zorladı. 1890'da, yetmiş beş yaşındaki Bismarck istifasını verdi. Daha önceleri istifa tehdidi Bismarck'ın istediğini yaptırmasını sağlarken, bu kez yeni imparator bu durumu bir tehdit değil frrsat olarak kabul etti. II. Wilhelm, Bismarck'm görevini bırakmasından fazlasıyla hoşnuttu. Çok sık yayımlanan bir karikatürün simgesel bakışında bu durum, yaşlı kılavuzun Alman gemisinden aülması olarak çizilmişti.

Bismarck, Almanya için çok ikircikli bir miras bıraktı. Bir yandan, Prusya'nın hâkimiyetinde, küçük ve ulusal bir Alman devletinin, Avrupa'nın ve dünyanın sorunlarında güçlü bir ekonomik ve siyasal güç olduğunu kanıtlayacak bir devletin birleşme planını yapmıştı. Diğer yandan, tasarladığı devlet otoriter özelliklere sahipti, siyasal ve toplumsal gerilimlerle boğuşuyordu. Bu gerilimler Bismarck'm düşüşünden sonraki empeıyalizm çağında daha da belirgin hale geldi.

WILHELM ALMANYASINDA TOPLUM VE POLİTİKA

Wilhelm Almanyası hızlı bir sanayileşmeyle öne çıkıyordu; toplumsal fikir ayrılıklarını simgeleyen Sosyal Demokrat Partisi'nin düzenli yükselişi ve önemli baskı grubu politikaları doğuran, meclis içindeki dengesiz siyasal ittifaklar söz konusuydu. Bu ortamın başında da İmparator II. Wilhelm vardı; çok büyük bir siyasal yeteneği olmayan, sayısız kişilik sorunu yaşayan ve çevresi, etkisinde kaldığı küçük bir danışmanlar topluluğuyla sarılmış bir adam. Sonuçta, Wilhelm Almanyası I. Dünya Savaşı'nı başlatmak ve kendi çöküşünü hızlandırmakta önemli bir rol oynadı. Neden olduğu toplumsal gerilimler daha sonraki yönetimde, Weimar Cumhuriyeti'nde de çözülemedi ve dönüştüğü yeni biçimleriyle en sonunda Hitler'in yükselişinde bile önemli bir rol oynayacaktı.

Almanya, 1871'den 1914'te I. Dünya Savaşı'nm çıkmasına uzanan yıllarda, karakterini radikal bir dönüşüme uğratan bir dizi değişimden geçti. Demografik açıdan, yaklaşık dörtte üçlük bir nüfus artışı söz konusuydu: Almanya'nın nüfusu 1871'deki 41 milyondan 1914'te 67,7 milyona ulaştı; buna karşın komşu Fransa'da nüfus sadece 36 milyondan 40 milyona çıkmıştı. Aynı şekilde çarpıcı olan bir şey de İmparatorluk Almanyasında kasaba ve şehirlerin hızlı büyümesiydi; buralar, sanayi merkezlerinde yeni fırsatlar aramak üzere topraklarından ayrılan hareketli ve genç bir nüfusla doluyordu. Metropol başkenti Berlin hızla büyürken, süslü ve görkemli burjuva binalarının yanı sıra telaşla yapılmış ve yoksul işçi sınıfı çocuklarının tek oyun alanı olan karanlık avlulara sahip kalabalık apartmanlar dikildi. Bazı konut projeleri (sözgelimi, Siemens gibi şirketlerin sponsorluğunu yaptığı projeler) işçiler için makul yerleşim olanağı sağladı; çünkü işçilerin büyük kesimi için konut demek gecekondu demekti. Uzun süren ekonomik dengesizlik ve sık sık çıkan, ancak 1890ların sonunda yok olan kriz dönemine rağmen, İmparatorluk Almanyası görece hızlı bir ikinci sanayileşme dalgası yaşadı. Almanya'nın mamul ürün

üretimi, Britanya'da üretimin iki kat arttığı dönemde tam beş katma çıktı. Kömür, demir ve ağır mühendislik gibi eski sanayilerinden, daha yeni olan kimya ve elektrik sanayilerine geçiş yaşanıyordu. Elektrik kullanımının artışı da bu dönemde özellikle önemliydi. Almanya'nın büyümesi Britanya'daki daha uzun ve yavaş sanayileşme süreçleriyle karşıtlık içindedir. Britanya'da birbirleriyle çekişen küçük aile şirketlerinin çeşitliliği vardı ve serbest piyasa denen şeye devletin müdahale etmemesi gerektiği inancına sahiptiler. Almanya'daysa önemli ölçüde devlet müdahalesi söz konusuydu; ayrıca Deutsche ve Dresdner bankaları gibi az sayıdaki büyük yatırım bankaları da önemli rol oynuyordu. Britanya'yla karşıtlık oluşturan başka bir şey de, artan ekonomik yoğunlaşma ve kartelleşmeydi. Karteller ise fiyatları sabitleyip üretim ve pazarlama koşullarını belirlemekte ortak çıkara sahip olmalarının yanında benzer ürünler de üreten şirketlerin örgütlenmeleriydi. Sayıları da hızla artacaktı; 1875'te sekiz kartel varken 1920lerde bu sayı 3.000'e ulaştı.

Britanya ve Almanya'nın farklı ekonomik tarihleri farklı sınıf yapılarına bağlıdır. Britanya'da toprağa ve sanayiye dayalı çıkarlar uzun ve yavaş bir süreçte birbirine karışırken, Almanya'da tarihsel olarak daha keskin statü farkları vardı. Almanya'nın eski toprak sahibi Junker sınıfı üç sınıflı oylama sistemi sayesinde Prusya politikasına hâlâ hâkimdi ve seçim bölgesi sınırları hızlı kentleşmeyi dikkate alacak şekilde yeniden belirlenmemişti; böylece seyrek nüfusa sahip, Junker egemenliğindeki taşra bölgeleri daha kazançlı çıkmıştı ve bütün Prusya'da Junkerler *Reich*'a hâkimdi. Yine de sanayi toplumunun doğuşuyla birlikte, Junkerlerin süregiden siyasal iktidarı ile görece çöküş halindeki ekonomik statüleri arasındaki uyumsuzluk artıyordu. Tarım elitlerinin çıkarları ile sanayi elitlerinin çıkarları arasında denge kurulması gerekiyordu (sanayi elitlerininse hiçbir şekilde özdeş çıkarları yoktu; çünkü bir kısmı diğerlerine göre daha korumacı politikalar istiyordu). Dahası, Almanya'da -kırdan şehirlerdeki fabrika yaşamına geçişte belli bir kültür sarsıntısı yaşayan- yeni bir sanayi işçisi sınıfının çok hızlı büyümesi, Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) ve sendikaların hızla büyümesine neden oldu. 1891 tarihli

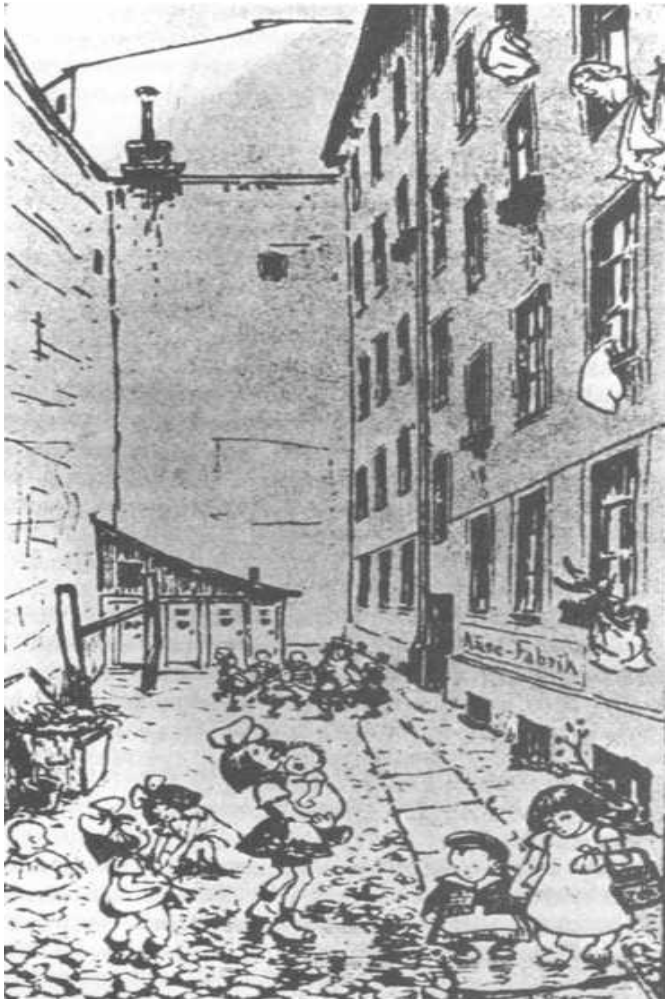
yeni Erfurt programında SPD (Karl Kautsky'nin kaleme aldığı) oldukça devrimci ilkeler ile (revizyonist Eduard Bernstein'in kaleme aldığı) ılımlı bir programın tuhaf bir karışımını ortaya koydu. 1905'ten sonra, giderek bürokratik bir parti halini alan SPD, strateji, hedef ve taktik konusundaki gerilim ve çekişmelere sürüklendi. Yine de 1912'de Reichstag'daki en büyük parti oydu.

SPD'nin, işçi sınıfı üyelerinin Wilhelm toplumuyla bütünleşmesine gerçekten yardımcı olup olmadığı, onlara toplumsal ve kültürel bir zemin sunup sunmadığı konusu tartışmalıdır. SPD kültür, toplum ve spora yönelik çok sayıda birlik kurdu; şarkı söylemek, jimnastik, bisiklete binmek, yürüyüş, satranç, ayrıca eğitim ve kendini geliştirme bunlar arasında yer aldı. Bu etkinlikler genellikle içerik ve ifade açısından hem "burjuva" hem de "devrimci"ydi, sözgelimi hem klasik müzik hem devrimci şarkılar seçiliyordu. Ama SPD'nin bütün Alman işçi sınıfını tam olarak kapsamadığı da unutulmamalı. Bazı Katolik işçilerin Merkez Partisi'nden SPD'ye geçişi şehirlere taşındıklarında oluyordu; diğerleri Merkez'e bağlı kalırken, göçmen Leh işçiler genellikle Leh ulusal örgütleri destekliyordu. "Lümpen proletarya"nm bazı üyeleriyse ne örgütleniyor ne de İmparatorluk Alman-yası toplumuyla bütünleşiyorlardı; şiddet, ahlaksızlık ve hırsızlıkla geçen yaşamlarında toplumun yasa ve geleneklerini çiğniyorlardı. Alman işçi sınıfı İngiliz işçi sınıfından daha sonra ve hızlı gelişmiş olsa da, onun kadar homojen değildi; üstelik kültür açısından ondan daha fazla çeşitliliğe sahipti. Wilhelm toplumu (Hollandall bir sosyologun ifadesiyle) "sütunlaşmış" olarak tanımlanıyordu; farklı "sütunlar"m her biri politika, sendikalaşma, kültürel etkinlik, dinsel eğilimler (ya da uzaklıklar), geçiş ritüelleri (yaşam döngüsü ritüelleri), boş zaman ve o belli altkültür içinde yaşayan bireylerin genel bakış açısını belirleyen değişik sosyokültürel "ortamlar" kalabalığını oluşturuyordu. Fakat hassas sosyopolitik ayrımlar normalde İmparatorluk Almanyasının seçkinleri tarafından kesin bir şekilde fark edilmiyordu; bu seçkinler, Alman proletaryasının farklı kesimlerinin eylemlerinin gerçek amaç ve olanaklarını yakından ineelemeksizin sadece aşağıdan gelecek devrim tehlikesinden korkuyorlardı.

Dönemin değişen sosyoekonomik düzenlemeleri siyasal gelişmeler için temel ipuçları sağlamaktaydı. Merkez Partisi destek oranını bir noktada korusa da, Katoliklikle olan bağlarını gevşetmeden siyasal konumlarım geliştirmeyi başaramayacaktı. Bu yüzden Wilhelm politikasında önemli, özünde dengeli bir etken olarak kaldı, ama önemli inisiyatifler alacak bir konumda olmadı. Liberaller ise daha sağdaki Ulusal Liberal Parti ile merkezin daha solundaki Alman İlerici Partisi arasında bölünmüş olarak kalmayı sürdürdüler. Bu kamplaşmaların her birinde, sadece döneme özgü konularda değil, daha genel olarak tüm siyasal sisteme yönelimler konusunda başka anlaşmazlıklar ve bölünmeler vardı. XIX. yüzyıl sonu ila XX. yüzyılın başında, liberal partilere yönelik destek büyük ölçüde (dalgalanmalarıyla birlikte) durgundu. Muhafazakârlar, kendilerine verilen desteğin, toplumsal yapıdaki değişimlerle birlikte kaybolduğunu gördüler. Buna karşılık, özellikle 1890larda oldukça az sayıda olan küçük aşırılıkçı partilere verilen desteği elde etmek üzere giderek huzursuz, sağcı, milliyetçi ve anti-semit oldular. Bu tür bir parti-politika bağlamında, olası hükümet koalisyonları kurmak ya da tutarlı siyasal politikalar sürdürmek son derece zor bir hal aldı.

1891-94 yılları arasındaki Caprivi hükümetinde, sosyalistler, etnik azınlıklar ve Katoliklerden sanayicilere uzanan bir dizi çıkar grubunun bir araya getirildiği "yeni bir rota" oluşturulması çabası sergilendi. Sosyalizm karşıtı kanunlar askıya alınmış, (çalışma koşullarının düzenlenmesi, çocuk işgücünün ve pazar günü çalışmanın kısıtlanmasını da kapsayan) sosyal refah yasası genişletilmişti. İş anlaşmazlıklarının hakem aracılığıyla çözümlenmesi için mahkemeler kuruldu ve önerilen bir kanun teklifi ilerici bir gelir vergisi öngörüyordu. Tüm bunlar sosyalistler için yetersiz olmasına karşın sağ kanattakileri öfkelendirdi. 1891'den 1894'e bir dizi ticari anlaşma bazı sanayicilerin bakış açısından daha yararlı görünüyordu; gümrük vergilerinin indirilmesiyle değerli pazarlar elde etmişlerdi. Fakat bu da toprak sahibi, tahıl üreticilerinin çıkarlarını temsil eden muhafazakârların hoşuna gitmedi. Tarımsal çıkarlar için güçlü bir baskı grubu olarak hareket

edebilmek üzere Tarım Birliği'ni *(Bund der Landwirte)* kurdular. Caprivi hükümeti, orduda reform çabalarının sonucunda yıkıldı. 1892'de mecliste uğradığı yenilgi ve yeniden seçilmiş Reichstag'taki küçük bir çoğunluğun sunduğu bir taviz yasasının geçişiyle, imparatorun bile darbe yapma fikirleriyle kendini meşgul ettiği aşırı gergin siyaset ortamında sıkışan Caprivi, bir dizi entrikanın kurbanı olarak 1894 yılına gelindiğinde istifa etmek zorunda kalacaktı.

Resim 27. Berlinli sanatçı Heinrich Zille'ye ait ve işçi sınıfının yaşamına dair bir karikatür. Altta şöyle yazıyor: “Anne, Fritzi sırılsıklam oldu!" - “İyi o zaman, güneşe tut da kurusun!” (Berlin Almancasını İngilizceye tam olarak aktarmak güç.)

1894’ten 1900’e süren Hohenlohe hükümeti özünde sanayinin çıkarlarını temsil ediyordu ve sosyalist karşıtı bir niteliğe sahipti. Ayrıca, tarım ve sanayi elitleri arasında uzlaşmalar sağlayan ünlü “demir ve çavdar evliliği”ne sahne oldu. “Seçkinlerin olumsuz bütünleşmesi” düşüncesi bu dönemde gelişti. Prusya maliye bakanı Miquel 1897’de bir görüş birliği elde etmek üzere farklı çıkar gruplarının bir araya getirilmesini belirten *Sammlungspo-litik* ifadesini kullandı. Biraz olumsuz bir “çıkarlar dayanışmasıyla tarım ve sanayinin farklı kesimleri, farklılıklarını bir araya getirip ortak düşman tehlikesine karşı birleşti. Hohenlohe hükümeti ayrıca saldırgan bir uluslararası politikanın başlamasına sahne oldu. 1897’de Amiral von Tirpitz’in Donanma Devlet Sekreteri olarak atanmasının ardından, 1898’de Donanma Birliği’nin kurulması özellikle önemliydi. 1893’te kurulan Pan-Alman Birliği *(Alldeutscher Verband)* ile birlikte Donanma Birliği, Krupp ve Stumm gibi sanayicilerden büyük finans desteği alan önemli bir baskı grubuydu. Tir-pitz, Almanya’nın hem caydırıcı olmak, hem de önemli bir deniz gücü olan Büyük Britanya’yla rekabet edebilmek için donanmasını hızla genişletmesi gerektiğini savunuyordu. Almanya’nın sömürgeleri Britanya’nmkilere kıyasla önemsiz olsa bile, yurtiçinde Alman donanmasını desteklemek için halkın coşkusunu ateşlemeye özen gösteriliyordu. Donanma, yüzyıl dönümünde iç politikada giderek önemli bir etken olarak öne çıktı.

Bir dizi krizin ardından, Hohenlohe 1900’de çekildi ve yerini 1900 ila 1909 arasında Bülow aldı. Bazı ticaret anlaşmaları düzeltilirken bazı gümrük vergileri artırıldı; böylece sanayi ile tarım çıkarları arasında denge sağlanmaya çalışıldı. 1902’deki yeni gümrük vergisi yasalarından Doğu Elbeli tahıl üreticileri yararlandı;

çünkü süreç içinde tüketicilerin zararına olacak biçimde, ucuz Rus tahılının ithalini kabul etmiyorlardı. Ekmeğe bağlı yaşayan işçi sınıfı, bazı refah yasalarının iyileştirilmesi yoluyla sakinleştirildi. Aynı zamanda, milliyetçi ateşi ve filosuyla birlikte Almanya'nın dünya gücü olma heveslerini coşkuyla kamçılamaya yönelik bir "toplumsal emperyalizme" başvuruldu. Fakat 1897'den sonra ekonomide kısa bir iyileşme yaşansa da, 1903'te yeni bir durgunluk doğdu. Çeşitli politikaları, özellikle de giderek artan donanma inşa programıyla bağlantılı olarak uzlaştirmak güçleşmeye başladı. Bütçe açıklan artarken, muhafazakârlar vergi artışlarını reddettiler. Bülow, sürdürülebilir bir meclis koalisyonunu bir arada tutmakta zorlanıyordu. 1907'de Alman Merkez Partisi'nden aynldı ve içine sol liberalleri de olan bir "Bülow bloğu" kurdu, bu durum muhafazakârları telaşlandırmasına karşın çok uzun sürmedi. 1908'de imparator bazı ölçüsüz açıklamalar yapınca dış ilişkiler bozuldu, bu da "Daily Telegraph Olayı" olarak anılan olayla sonuçlandı. Meclisteki partiler farklılıklarını uzlaştırmayı ve imparatoru eleştirme konusunda bir araya gelmeyi başaramadı. Bülow, kurduğu blok 1909'da fmans reformu konusunda dağılınca istifa etmek zorunda kaldı.

Bülow'un yerini alan kişi, dengeli bir meclis zemini kurmakta kesinlikle başarısız olan Bethmann Hollweg'di. Onun hükümeti imparatora, orduya ve bürokrasiye yaslanmak zorunda kaldı. Filoyla bağlantılı olarak sürekli finansal kriz yaşanıyordu. Sosyalistlerin oyundaki büyük artışın ardından (bu kısmen ilerici gruplarla yapılan seçim anlaşmasının sonucuydu) Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 1912'de Reichstag'daki en büyük parti oldu. Burjuva ve sosyalist partileri işbirliğini reddettikleri için meclisteki kilitlenme sürdü; bu durum da karar verme süreçlerinde ordunun ve imparatorun rolünü daha da artıracaktı. Bunun dış politika açısından yarattığı sonuçlan birazdan göreceğiz.

Tarihçiler, İmparatorluk Almanyasmdaki ekonomi, toplum ve siyaseti en iyi şekilde nasıl yorumlayabileceklerine dair ateşli tartışmalar yaşamaktadır. Milliyetçi eğilimleri olan eski Alman

tarihçileri Alman birleşmesini övüp yüksek siyaset hikâyeleri anlatmaya eğilim gösteriyordu. Yakın bir tarihte, toplumsal ve ekonomik gerilimlere ilgi gösterilmeye başlandı. Önemli bir katkı, Hans-Ulrich Wehler'in kasıtlı bir şekilde kışkırtıcı olan (ilk kez 1973'te yayımlanan) çalışmasında sergilendi; Wehler özellikle "feodal-aristokrat-askerî elitlerin" Prusya'yı denetlemesi ve bu çerçevede Prusya egemenliğindeki Almanya üzerinde duruyordu. Hızlı toplumsal değişim sırasında iktidarı elde etmek üzere elitlerin kullandığı bir dizi tekniği ele almıştı; bunlar en basitinden baskı kurma, yönlendirme ve muhalefeti bölme yöntemlerinden beyin yıkama ve emperyalist maceracılığa dalmaya dek uzanıyordu. Farklı elitler arasındaki uzlaşmalarda görülen "olumsuz bütünleşme" ve yıkıcı ortak düşmanlann (özellikle sosyalistler ve Yahudi-lerin) saptanması fikri tarihçiler arasında ilgi gördü. Daha yakın bir tarihteyse, bazıları, bu özünde işlevselci ve resmi ters çeviren, yani iktidardan halka inen bir bakış açısını sorgulamaya, onun fazlasıyla kolay bir şekilde bastınlıp beyinlerinin yıkandığı varsayılan aşağıdakilere yeterince ilgi göstermediğini öne sürmeye başladı. İşçi sınıfı kültürünün -bir kısmı uyumlu, bir kısmı yıkıcı, bir kısmı muhalif, bir kısmı da içtenlikle milliyetçi ve yurtseverdi- çeşitliliğini anlamak, Alman liberalleri arasındaki bölünmeleri ve uyum sorunlarını açıklamak için daha ciddi araştırma gerekir. Dahası, Wehler'in yaklaşım tarzının seçkinlere bir amaç birliği ve kısa dönemli farklılıklarından bağımsız olarak (büyük olasılıkla hiç sahip olmadıkları) uzun vadeli ortak çıkarlarına dair kâhinlere has bir bilinçlilik atfetme eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Farklı hükümet ve koalisyonlarda birçok taktik üretimi ve değişimi söz konusuydu; üstelik Miquel'in 1890 sonlarındaki *Sammlungspolitik'inin* I. Dünya Savaşı'na dek değişen hükümetler boyunca süreklilik taşıdığını öne sürmek güçtür. Açıkçası, İmparatorluk Almanyasınm dengesizliklerine dair daha farklı ve geniş bir aralıktaki etkenleri barındıran bir resim çizmek gereklidir. Yine aynı şekilde, sosyopo-litik sistemin zaman içindeki çökmesinde önemli rol oynayan bazı yapısal özellikler olduğu da açıktır.

İMPARATORLUK ALMANYASINDA KÜLTÜR

İmparatorluk Almanyasmın kültür yaşamı bir dizi farklı ve genellikle çelişen kollara sahipti. Bir yanda görece gösterişli ve ağır bir "resmî" kültür vardı: Daha yeni birleşmiş bir toplumun, büyük güç konumu elde etmeye yönelik heveslerini temsil etmeye çalışan; sadece siyasal alanda değil, aynı zamanda ulusal kahramanların atlı heykellerinin dikilmesiyle, geniş ve ağır mobilyalar, hantal perdelerle süslenen gösterişli binaların inşası aracılığıyla simgesel açıdan da bunu elde etmeye çalışan bir kültürdü. Bu kültürün duygusallığı ve kahramancılığmdan oluşan karışım, modern yaşama çeşitli perspektiflerden gelen daha eleştirel tepkilerle dengeleniyordu. Gerçekçi romancılar burjuva yaşamının gösterişli yüzünün ardındaki gerilim ve çekişmeleri aydınlattı. Theodor Fontane değişen bir toplumun arka planındaki kişisel gerilim ve aile krizlerini gösterirken; diğer yandan Thomas Mann'ın erken dönem romanı *Buddenbrook Ailesi,* bir kuzey Alman burjuva ailesinin kuşaktan kuşağa yozlaşmasını anlatır. Thomas Mann, Alman toplumsal ve ekonomik yaşamında 1835'ten 1870 sonlarına dek yaşanan karmaşık değişimleri aktarıyordu ve *Buddenbrook Ailesi* XIX. yüzyıl roman tekniklerine sıkı sıkıya bağlı olmasına karşın, aynı zamanda son erkek Buddenbrook olan Hanno karakteriyle, XX. yüzyıl romanında çok yaygın görülecek pratik dünyanın inkârlarını ilk kez konu etmişti. Üçüncü Reich dönemini kapsayan Mann'm eseri, İmparatorluk ve 1918 sonrası Almanyasmda sanat hayatının gerilimlerinin yansıması ve bunların güçlü bir yorumuydu. Hauptmann gibi oyun yazarları, maddeci toplumda insan varoluşunun trajik yönlerini ortaya çıkardılar. Sadece kurmaca yazarları değil, toplumsal düşünürler de, yaşanan değişimlerin kişilik ve aile yaşamı üzerindeki etkilerini "organik" ve geleneksel "topluluk" olarak görülen bir şeyden, daha yabancılaştıncı ve bireyci bir "toplum"a doğru *(Gemeinschaft* ile *Gesellschaft* arasındaki ayrım) geçiş çerçevesinde incelediler. Modem şehir içindeki köksüz yaşamın ima ettiği hayranlık verici bir tür etki de vardı. Görsel sanatlarda eleştirel akımlar görülüyordu. Kabul edilen sanatın resmî kavrayışları da "ayrılıkçı" hareketle,

XIX. yüzyıl sonu ila XX. yüzyıl başındaki empresyonizm ve ekspresyonizm gibi yeni yaklaşımların gelişmesiyle sorgulanıyordu. Mimaride ve iç mekân tasarımında bile, daha zarif bir *Jugendstil* akımı, daha önceki hâkim tarzların şatafatlı gösterişini hafifletmişti. Daha sonra "Weimar kültürü" olarak anılacak şeyin büyük kısmının kökenleri savaş öncesi Almanyasmdaydı; özellikle de yüzyıl dönümünde yaşanan değişimlerde.

Resim 28. Popüler bir orta sınıf dergisi olan D/e *Gartenlaube'de* yer alan ve kadın bisikletindeki son modayı gösteren bir çizim.

Boş zaman değerlendirme uğraşları ve popüler kültür açısından da benzer çeşitlilik yaşanıyordu. Bir yandan, burjuvazinin birçok üyesi belli aristokratik tavır ve alışkanlıklar benimsemişti; ordunun yedek subay birliğine girmeye ve en azından mümkünse, bir düello yarasının getireceği statüyü elde etmeye çalışıyordu (buna rağmen "burjuvazinin feodalleşmesi" gibi fikirler büyük olasılıkla abartılıdır). Diğer yandan, boğucu burjuva yaşamının sıkıntı ve baskıları tam anlamıyla gençlik hareketinde atılıyordu. *Wandervögel* ("gezgin kuşlar") üyeleri bol ve rahat giysileriyle taşrada yürüyüşler yapıp kamp kuruyor, şarkılar söylüyor ve olabildiğince doğal bir yaşam tarzı benimsemeye çalışıyordu. Mevcut eğitim sistemi ve politikayı eleştiren (özellikle de meclisteki parti politikasını reddeden) bu gruplar, güçlü bir şekilde milliyetçi, aynı zamanda anti-materyalist ve anti-semittiler; çünkü Yahudiler modem toplumda para elde etme uğraşıyla özdeşleştiriliyorlardı. *Wandervögel* hareketi genelde orta sınıf ve Marksizm karşıtı bir hareketti, bu yüzden de işçi sınıfı ve SPD türü gençlik kültürü biçimleriyle de çelişiyordu.

XIX. *yüzyıl* ortası görünüş itibarıyla belirli ölçüde pozitivist özellikler sergiliyordu; bilimsel yasalara ve ilerlemenin kaçınılmazlığına yönelik, sözgelimi Darvinci evrim kuramlarında görülen inanç hâkimdi. Marksist kuram bile toplumun ve toplumsal ilerlemenin tarihsel yasalarına dair XIX. yüzyıla özgü varsayımlardan etkilenmişti. XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başı düşüncesinde yeni belirsizlikler aşikâr hale gelmeye başlamıştı. Nietzsche'nin yazdıkları uzun vadeli, ikircikli bir etki bırakır ve Weber gibi âlimleri doğrudan etkilerken, Nasyonal Sosyalist "kuramcılar"ın daha sorunlu yanlış yorumlarına yol açtı. Richard Wagner'in - hâlâ XIX. yüzyıl başındaki Romantizmin etkisini yansıtan- müzikal dramları, ortaçağ konularını *(Meistersinger, Yüzük)* yeniden canlandırarak XIX. yüzyıl toplu-munun bazı derin gerilimlerini ele aldı. Wagner'in ortaçağ mirasına yönelik ilgisi elbette Nazi Almanyasının farklı ilgilerine uyacak şekilde değiştirilip uyarlanacaktı. Akılcı olmayana, bastırılmış ve bilinçdışı olana yönelik ilgiyle birlikte yeni bir kültürel karamsarlık da yüzyıl dönümünde toplumsal düşünceye iyice sinmişti.

Viyana'da, Sigmund Freud, XX. yüzyılın AvrupalI ve Amerikalılarının kendi yaşamları üzerine düşünme tarzını derinden etkileyecek kişilik kuramları ve psikanaliz teknikleri ortaya koyuyordu. Bastırma, nevroz, Freudcu dil sürçmesi, Oedipus kompleksi gibi fikirler günlük dile girdi. Toplumsal ve siyasal düşüncede, Simmel, Tönnies ve Troeltsch gibi âlimler, çağdaş toplum içinde gözledikleri radikal değişimlere dair kavramlar ve kuramlar geliştirdiler. Max Weber'in ansiklopedik eserleri, Batı tarihinin eşsiz bir dinamizme sahip patikalarını, dünyanın başka alanlarındaki toplum ve kültür kalıplarıyla karşılaştırarak araştırmaya ve açıklamaya yönelik sıra dışı bir çabayı temsil eder. Ayrıca bilimsel pozitivizm ve daha tarihselci idealizm arasındaki uçurumu kapatmaya çabalayan, insana dair anlamlar ve güdülere yer veren genellemeleri geliştirirken Weber, bir yorumcunun belirttiği gibi, kesinlikle Marx'm ikircikli, tarihsel yasalar ile insan eylemleri arasındaki gerilimleri çözmekte başarısız kalan yazılarından çok daha modem bir toplumsal kuram biçimi ortaya koydu. Weber, dünya tarihindeki motiflerin kapsamlı bir değerlendirilmesini yapmanın yanı sıra kendi toplumunun dinamiklerini ayrıntılarıyla araştırarak bir dizi toplumsal ve siyasal kavram ortaya koydu, kesin bir çözümleme ve karşılaştırma metodolojisi geliştirdi. Daha sonra ne kadar eleştirilmiş olursa olsun, onun önerilerinin menzili, kapsamı ve zenginliği açısından aşılamadığı söylenebilir.

DIŞ POLİTİKA VE I. DÜNYA SAVAŞI

Wilhelm Almanyasınm kuşkusuz en etkileyici yorumlarından biri, I. Dünya Savaşı'nda doruk noktasına ulaşması ve onun sonucunda çökmüş olmasıdır. Bu savaşın nedenlerine dair tartışmalar savaşın kendisi kadar eskidir. 1919 Versailles Antlaşması, o kötü şöhretli "savaş suçu" maddesiyle başlıca sorumluluğu Almanya'ya yüklüyordu. Daha sonraki yıllarda savaşın kökenlerini, büyük güçler arasındaki savaş öncesi diplomatik ilişkilerde aramaya yönelik geniş kapsamlı bir arayışla karşılaşılsa da, biraz farklı bir yaklaşım 1928'de Eckart Kehr'in dış politikanın belirlenmesinde "iç politikanın önceliği" konulu

denemesiyle zaten dile getirilmişti. Bu yaklaşım tarzı, ilkin Almanya'nın savaş suçu kavramının, Fritz Fischer tarafından yazılmış tartışmalı bir kitapta yeniden ele almışının bir sonucu, ardından da Hans-Ulrich Wehler ve Volker Berghahn gibi âlimlerin İmparatorluk Almanyasındaki iç politikayı yeniden yorumlamalarının bir sonucu olarak, 1960larda biraz farklı biçimde yeniden canlandırıldı. Birçok tarihçi büyük olasılıkla James Joll'un tek bir etkenin açıklama için yeterli olmadığı şeklindeki yargısını kabul edecektir. Uygun bir yöntemin, hem uzun hem de kısa vadeli etkenleri değerlendirmeye alması, yurtiçindeki toplumsal ve siyasal gerilimleri, kültürel eğilimleri ve önyargıları, uluslararası koşullara ilaveten değişen ittifaklar ve büyük güçler arasındaki dış politikadaki çıkar çataşma-larmın hepsini kucaklamaya uygun bir yaklaşım benimsemesi gerekir.

Genel bağlamı değerlendirirken birçok öğe önemlidir. Birincisi, Bismarck'tan sonra Alman dış politikasında bir değişiklik olması durumuydu. Güçlü bir orta Avrupa hâkimiyeti fikrinden, bir dünya gücü olmaya yönelik tutkulu heveslerin baskın olduğunu savunan farklı görüşler arasında tartışmalar vardı. 1890 ve 1900lerde, ikinci görüş hâkim oldu. Emperyalizm beraberinde sadece siyasal değil ekonomik etkenleri de getirdi: Hızla sanayileşen bir iktidar mamul ürünler için pazarlara, ucuz hammadde için kaynaklara ihtiyaç duyuyordu ve bu bağlamda ayrıca Britanya'yla da rekabet edebilmek gerekiyordu. Ayrıca kültürel etkenler de söz konusuydu; Weber'in 1895'teki Freiburg açılış konuşmasında savunduğu gibi, Alman kültürünün dünya sahnesinde güçlü bir ulusal devlet tarafından korunması gerekiyordu. Emperyalizm, özellikle donanma inşaat programıyla bağlantılı olarak bir kültürel sabit oldu.

İkincisi de ittifakların kuruluşu meselesiydi. Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki "Üçlü İttifak" Bismarck döneminde gelişmeye başlamışta (Almanya 1879'da Avusturya'yla antlaşma imzalamış ve İtalya buna 1882'de katılmıştı). Fransa, Rusya ve Britanya arasındaki "Üçlü İtilaf" ise daha yavaş gelişti. 1891 ila 1894 arasında Fransa ve Rusya uzlaşma sağladı; Britanya, 1904'ten itibaren Mısır, Fas ve Uzakdoğu'da

Fransa'yla olan anlaşmazlıkların çözümünden, 1904-5 yılında Japonya'nın yenilgiye uğrattığı Çarlık Rusyası'nın 1905 devrimiyle giderek güçsüzleşmesiyle birlikte bu uzlaşmaya yakınlık gösterdi (Fransa'yla 1904, Rusya'yla 1907'de antlaşmalar yaptı). Bu ittifaklar açıkça belirlenmemişti ve her ülke özel konularda kendi çıkarları doğrultusunda davranma eğilimi gösteriyordu. Sözgelimi, 1908-9 yıllarında Rusya, Bosna ve Hersek eyaletlerinin Avusturya tarafından işgaline karşı protestoda bulunurken Fransız ve İngiliz desteğini alamadı. Ama Britanya, Fransa ve Rusya'nın yakınlaşması Almanya'da bir "kuşatılma korkusü'na yol açtı. Almanya'nın düşman güçlerle çevrelendiğine dair bu korku, Avusturya'yla özel bir ilişkiyi Almanya için çok önemli kıldı.

İttifakların gelişmesi üçüncü bir önemli etkenle de bağlantılıydı. Silahlanma yarışı. Genelde savaşın yakın olduğu duygusu hâkimdi ve bütün Avrupa devletleri, çıktığında savaşa hazır olmak için bir yanşa girmişlerdi. Bunun tipik bir örneği Alman donanma inşasıydı; ama Rusya da aynı şekilde askerî birlikleri hızlı taşımanın yolu olarak demiryolları inşa ediyor, ayrıca diğer Avrupa devletleri gibi silah üretiyordu. Bu sadece savaşın kaçınılmazlığı duygusunu artırmakla kalmadı, aynı zamanda onun ne zaman çıkacağı konusundaki stratejik düşünceyi de etkiledi; özellikle Almanya'da. Örneğin, 8 Aralık 1912'de gayriresmi bir savaş konseyi kurulduğuna dair bazı söylentiler vardı (şansölye Bethmann Hollweg'in yer almadığı). Alman İmparatoru, savaşın "erkenden olmasının daha iyi olduğu" düşüncesini belirtmiş, Moltke bunu desteklemiş, buna karşın Tirpitz donanmanın en az on sekiz ay süresince hazır olamayacağını öne sürmüştü.

Bu çerçevede Alman şansölyesi Bethmann Hollweg'in, Almanya'nın Avrupa'daki konumunu barışçıl yollarla sağlamlaştırma arzusunda genel olarak ılımlı olduğu belirtilmelidir; ama hükümeti, Reichstag'daki çıkmaz göz önünde bulundurulduğunda, halk desteğine sahip değildi. Pan-Alman Birliği *(Alldeutscher Verband)* ve Alman Sanayicileri Merkez Birliği *(Central-verband Deutscher Industrieller)* gibi gruplar büyük bir baskı

uyguluyordu. Şansölyenin ılımlı konumu giderek tehdit altına giriyor ve savlan, ufukta görülen bir İngiliz-Rus donanma işbirliği anlaşmasının haberleriyle açıkça zayıflıyordu. Bethmann Hollweg, zayıf konumunun ve Alman siyasal sisteminin felç olması sonucunda güneydoğu Avrupa'da yeni ve etkili stratejiler aramaya zorlandı.

Son olarak, savaşın gerçekten nasıl çıktığı sorusu var. Bir dizi kriz başanyla idare edilmişti. 1905'teki ilk Fas krizinde Fransızlar Almanya ve Avustuıya dışında bütün önemli Avrupa güçlerinin tartışmasız desteğini almıştı; alti yıl sonraki ikinci bir Fas krizindeyse Almanya ve Avustuıya kendilerini yine yalıtılmış halde bulmuşlardı. Ama daha sorunlu bir alanın, güneydoğu Avrupa'nın kaynayan milliyetçilik kazanı Balkanlar olduğu anlaşıldı. Almanya, Avustuıya ve Rusya'nın üçünün de bu alanda çıkarlan vardı. Rusya ve Avustuıya çöken Osmanlı İmparatorluğu'ndaki farklı milliyetçi hareketleri yönlendirirken, Almanya da bölgeye ekonomik açıdan sızmak için bankacılık ve demiryolu gibi projelere yatının yapıyordu. Osmanlılar ile Avustuıya arasında daha önce Bosna-Hersek üzerine çatışmalar yaşanmıştı. 1912-13 arasında bir dizi Balkan savaşı oldu. Durumun istikrarsızlığı açıktı ve bu istikrarsızlık Ingiliz politikasının imparatorluk kaygılanndan uzaklaşıp Avrupa'ya yönelmesiyle örtüşüyordu.

Sonunda, 1914'te savaşı ateşleyen kıvılcım birkaç protestoyla geçiştirilebilecek ve ortaya çıkardığı düşmanlıklann boyutuyla kesinlikle kıyaslanamayacak bir olaydı. 28 Haziran 1914'te Avusturya veliahtı arşidük Franz Ferdinand, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'ya yaptığı resmî ziyaret sırasında genç bir Bosnalı tarafından öldürüldü. Avustuıya, Sırbistan'ı kendine katmak veya onu bir tür bağımlı uydu devlete dönüştürmek için planlar yapıyordu. Sırp milliyetçileri bu yüzden Avusturya yönetiminin Bosnalı muhalifleriyle işbirliği yapıyordu. Avusturya bu suikasta nasıl yanıt vereceğini bir süre düşündü; siyasal cinayetler XIX. yüzyıl sonu ila XX. yüzyıl başında oldukça yaygındı ve zorunlu bir savaş nedeni sayılmazlardı. Avusturya Almanya'ya danıştı; imparator da AvusturyalIlara,

Avusturya'nın eylemlerine Alman desteği sözünü içeren bir "boş çek" verdi. Bu desteğin ardından Avusturya, olayı Sırbistan'a kabul edemeyeceği koşullar içeren bir ültimatom vermenin bahanesi olarak kullandı. Sonuçta gerilim arttı. 31 Temmuz'da Rus birlikleri-harekete geçirildi ve bu da Avusturya'nın yanıt vermesini gerektiren bir saldırganlık belirtisi sayıldı. Derken Almanya "Schließen planı"nı devreye soktu. İki cephede savaşmaktan kaçınmak gerektiği için Rusya'yla mücadeleye girmeden önce Fransa'nın yenilmesi gerekiyordu ve Fransız savunmasını atlatmak için Alman birliklerinin Fransa'yı Belçika yoluyla işgal etmesi gerekliydi. Ama Belçika'nın tarafsızlığı Britanya tarafından güvenceye alınmıştı. Britanya bir süre durumu değerlendirdi ve 4 Ağustos geldiğinde savaş kararı aldı. Böylece, ilk olaydan birkaç hafta sonra, Avrupa devletleri bekledikleri savaşı başlatmayı yeğlediler ve bunu büyük ölçüde Alman İmparatoru ve onun askerî danışmanlarının benimsediği politika nedeniyle yaptılar.

Fakat girdikleri savaş bekledikleri veya istedikleri savaş değildi. İlk başlarda, büyük bir zafer havası söz konusuydu; çok sayıda Alman cepheye ilerlerken milliyetçi coşkuya kapılmıştı. Azımsanmayacak sayıdaki sosyalistler bile en azından resmen savaş girişimini destekledi; Reichstag temsilcilerinin sadece çok azı savaş harcamaları için oylama yapılması kararına karşı çıktı. İmparator yurtiçindeki savaşın sona erip "iç banş"m *(Burgfrieden)* başladığını ilan etti. Savaş, Alman elitleri tarafından bilinçli bir şekilde "iç barışla ilgili sorunların çözümünden kaçma" ve ilgiyi yurtiçindeki çözülmemiş sorunlardan uzaklaştrrma yolu olarak görülüyordu. Alman askerleri savaşa yurtsever şarkılar söyleyerek ve kazanılacak hızlı bir zaferin ardından Noel için eve döneceklerine dair mutlu düşüncelerle gittiler.

Gerçekte, I. Dünya Savaşı kesin bir mücadele, sınırlı ölü sayısı ve düşmanlığın hemen sona ermesi gibi özellikleri olan XIX. yüzyıl tarzında kısa bir savaş olmadı. Uzun süren ve yorucu bir olaydı. Çamura bulanıp bombalardan sersemlemiş askerler haftalarca siperlerde kaldılar. Mevzilerin ilerlemesi kilometrelerle değil

metrelerle ölçülüyordu. Ölü sayısı yüksekti ve bu hiçbir etki yaratmıyordu; örneğin 1916 Somme Savaşı'nda çok sayıda insan öldüğü halde, mücadele bir çıkmazla sonuçlandı. Alman ekonomisi uzun bir mücadeleyi destekleyecek donanıma sahip değildi. Erzak stoku azalıp yaşam koşullan kötüleştiğinden yurt cephesinde moral giderek bozuldu. 1915'ten sonra yiyecek isyanlan ve Nisan 1917'den sonra önemli grevler yaşandı (buna karşın Rusya'da 1917'de başanlı bir komünist devrim oldu). Alman sosyalistleri arasında bölünmeler yaşandı ve Bağımsız Sosyal Demokrat Parti (USPD, *Unabhängige Sozialdemokratische Partei)* 1917'de SPD'den kopacaktı. 1916'da savaşta yaşanan gerilemelerin, donanma ve denizaltı teçhizatıyla ilgili tartışmaların ardından, Tirpitz istifa etmek zorunda kaldı. Nisan 1917'de, Alman U-botlan (denizaltılan) sivil gemilere saldırınca ABD de savaşa girdi. Temmuz 1917'de Bethmann Hollweg hükümetinin yerini Ludendorff ve Hindenburg'un yönetiminde (ikisi de sivil olmalarına rağmen) etkili bir askerî diktatörlük aldı. Almanların çoğunluğu savaştan yorgun düştüğü ve Reichstag'da barış yanlısı (daha sonraki Weimar koalisyonunu haber veren) bir koalisyon oluştuğu halde, bazı Almanlar büyük ilhak amaçlan besliyordu. 1917 yazında, ordunun liderliğini destekleyen sağ kanat Alman Vatan Partisi *(Deutsche Vaterlandspartei)* kuruldu. Bu aşın sağcı ve milliyetçi partinin bir üyesi olan Anton Drexler, daha sonra Nazi NSDAP'nin öncüsü olan Alman İşçi Partisi'nin (DAP, *Deutsche Arbeiterpartei)* lideri olacaktı. Milliyetçi çevreler savaş eleştirilerini anti-semit duygularla çarpıtmaya çalıştılar. Savaşın böyle uzun sürme nedeninin Yahudilerin savaştan yeterince kâr elde edememiş olması olduğu öne sürüldü. (Elbette, daha sonra Yahudiler ve Marksistler ülkeyi "arkadan hançerlemek" ile, ordu aslında dışanda yenilmemişken Almanya'nın savaş çabasını çökertmekle suçlandılar.) 1917-18 dönümünde ılımlı bir banş olasılığı olsa da, Ordu Başkomutanlığı ve ilhakçılar, içerideki sorunlann çözümü ve sosyalizmin bastınlışımn sadece yurtdışında kazanılacak önemli başarılarla elde edileceğine dair inançlan yüzünden megalomanyak planlar izlemeyi sürdürdüler. Devrim sonrasında savaşı sürdüremeyecek olan ve sürdürme

isteği de olmayan Ruslara, Mart 1918'de dayatılan Brest-Litovsk banş antlaşmasından bir şekilde destek buldular. Ama 1918 yazma gelindiğinde Alman komutanlarının en gözükarası için bile savaşın kaybedildiği apaçık ortadaydı.

Almanya'da, korkulan devrimi, son bir "tepeden inme devrim" ile önlemeye yönelik çabalar oldu. Ordunun yönetlimesi sivil denetime verildi ve ABD başkanı Wilson'in "On Dört Prensip"inin sonuçlanyla uyumlu olarak ve daha hoşgörülü bir banş antlaşması umuduyla, siyasal yapının reformdan geçirilmesi tasarlandı. Yine de, bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, birkaç ay içinde aşağıdan gelen bir devrim patlak verdi: Kasım 1918'de Alman İmparatorluğu çöktü ve yerini Almanya'nın meclisle yönetilen ilk cumhuriyeti aldı.

İmparatorluk Almanyasma dair değerlendirmeler ikilemler içerir. Daha eski Alman milliyetçi tarihçiler, Almanya'nın birleşmesini ve imparatorluğun büyüklüğünü gösteren tarihî dönemi övse de sosyoekonomik, siyasal ve kültürel düzen, gerilim ve gerginliklerle yüklüydü. Prusya'nın hâkimiyetindeki küçük Almanya'da, iç politika sürekli yön değiştiren bir dizi tavizi içeriyor, çalışan kitlelerin hâlâ sanayi öncesi seçkinlerinin hâkim olduğu hızla sanayileşen bir siyasal sisteme istikrarlı bir şekilde katılması gibi önemli sorunların uzun vadeli çözümünü sağlamıyordu. İmparatorluk Almanyasmda farklı sınıfların çıkarları arasında başarılı bir denge sağlanamadığını kavramak için "gecikmiş millet" veya "Alman tarihinin kendine özgü yanları" *(Sonderweg)* gibi fikirlere, bu görüşlere yerleşmiş bütün o teleolojik ve evrimci varsayımlara başvurmaya gerek yoktur. Onun ardından gelen Weimar Cumhuriyeti de daha büyük bir başarı elde edemedi. Birbiriyle çatışan toplumsal, siyasal ve ekonomik çıkarları meclis demokrasisi bağlamında çözme çalışmaları, yurtiçindeki gerginlikleri çözmeye yönelik daha radikal bir girişimin yolunu açtı. Eski seçkinlerin devre dışı bırakılması ve demagojik bir kitle hareketinin hem halkı bütünleştirip hem de elitler tarafından yönlendirilebileceği umuduyla, iktidar Hitler'e ve Nazi partisine bırakıldı. Trajik bir

şekilde, artan gerilimler sarmalındaki bu son kıvrımın en ölümcül kıvrım olduğu anlaşıldı.

6 | DEMOKRASİ VE DİKTATÖRLÜK, 1918-45

1918 yılının kasım ayında, Almanya'da meclise dayalı cumhuriyet ilan edildi. Anayasasının hazırlandığı kentin adıyla anılacak olan Weimar Cumhuriyeti, ilerici bir siyasal sistem ve görece gelişmiş bir refah devletini içeren bir dizi toplumsal uzlaşmadan oluşuyordu. Yine de, iç savaşa yakın koşullarda karmaşa ve yenilgiden doğuşunun yanı sıra ağır bir banş antlaşmasının ve dengesiz bir ekonominin güçlüklerini yaşıyordu. Ayrıca hem sol hem de sağ kanattan sürekli saldın altındaydı; çünkü çok sayıda Alman demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak reddediyordu. Tüm bunların sonucunda ve kuruluşundan on dört yıl sonra, Weimar Cumhuriyeti, anayasa tarafından şansölye atanan Adolf Hitler'in, insanlık tarihinin tanıdığı en kötü rejimlerden birini başlatmasıyla sona erecekti. Weimar demokrasisinin feci bir şekilde çöküşü onun gidişatı üzerine yapılan yorumlara kaçınılmaz bir gölge düşürdü. Alman tarihine dair ne kadar uzun vadeli yorum yapılırsa yapılsın, Hitler'in iktidara yükselişinin doğrudan nedeni Weimar Cumhuriyeti'nde aranmalıdır. Bazı değerlendirmeler Weimar demokrasisinin başansızlığının en baştan belli olduğuna işaret eder; diğer değerlendirmeler ise 1932-3'ün son aylannda tek tek kişilerin verdiği kararlara ve yaptıklan hatalara ya da 1929'dan sonraki ekonomik krizin etkilerine ağırlık vermektedir. Bazı tarihçiler kişilerin katkısı üzerinde dururken, diğerleri özellikle son aşamaya gelindiğine manevra ve karar verme özgürlüğüne getirilen sınırlamalann yarattığı dizginleyici ve yapısal etkenlerin önemi üzerinde durur. Bütün bu yorumlara rağmen, Nazi rejiminin yol açtığı sonuçlar düşünüldüğünde, Hitler'in iktidara yükselişinde sorumluluğun nerede ve kimde olduğu hâlâ sıcak bir tartışma konusu olmayı sürdürecek görünüyor.

Cumhuriyetin ilk yıllan istikrarsızlık ve kargaşayla nitelense de 1924 ila 1928 arasında belirgin bir istikrar dönemi vardı. Fakat 1929'dan 1933'e uzanan yıllardaki

görünür zayıflık tümüyle beklenmedik bir şey değildi; bu zayıflığın kökleri Wall Street'in çöküşünün yol açtığı ekonomik buhranın "tesadüfi" etkisi yanında, daha çok, önceden var olan eğilimler, güçsüzlükler, gerilim ve tutumlara dek iniyordu. Yine de bu, cumhuriyetin son yılla-nndaki olayların kesin yönünü ve Hitler'in şansölye olarak atamşmm özgül sonucunu önceden belirlemez. Aynı şekilde herhangi bir etkenin tek başına Naziliğin yükselişini açıklaması da beklenemez. Hitler'in hitabet gücüyle apolitik Alman halkını baştan çıkardığı varsayımından bahsetmek yanıltıcıdır; Weimar demokrasisinin gelişme ve çöküş öyküsü oldukça karmaşıktır; çünkü burada en sonunda ortaya çıkacak olan şeyi üretmek üzere çok özel tarihsel koşullar altında etkileşime giren bir etkenler çeşitliliği söz konusudur. Bir anlamda da bu karmaşıklık -öykünün kavranmasını güç hale getirse de- olumlu bir şeydir. Çünkü sık sık duyulan "bir daha olur mu" sorusunun yanıtı, böyle özel koşullar altında, bir dizi farklı etkenin benzersiz bileşiminin, yeniden ve yine tam olarak böyle bir karışımda buluşmasının çok güç olacağıdır. Sözgelimi, savaş sonrası Almanyasmda ne zaman aşırı sağ ve ırkçı hareketler ortaya çıkmışsa, çok farklı koşullarda ve çok farklı sonuçlarıyla ortaya çıkmışlardır.

WEIMAR CUMHURİYETİ: KÖKENLERİ VE İLK YILLARI

1918 yazında, en ateşli militarist ve milliyetçiler için bile, Almanya'nın artık savaşı kaybettiği belliydi. Yurtiçindeki toplumsal gerilimleri yurtdışma yayılmış emperyalist maceralara çevirme girişimi başarısız olmuştu ve yenilen Almanya savaşın kökenleri arasındaki toplumsal gerginliklerin çözülmesi yerine daha da artmasıyla karşı karşıyaydı. Savaş sırasında, daha önceki sermaye yoğunlaşması eğilimleri artmış, büyük karteller fiyatları ve piyasaları tekelleştirmeye, küçük işletmeleri ve esnafı boğmaya başlamışü; orta sınıfın alt kesimleri eskisinden daha büyük tehdit altındaydı ve büyük kapitalistler daha da güçlenmişti. Ama aynı dönemde örgütlü işçi sınıfının gücü de artmıştı. Topyekün savaş için ekonomik seferberlik sırasmda üretimin kesintiye uğraması

grevlerden kaçınma arzusuyla birleştiği için, sanayi ve hükümet, örgütlü işgücüyle uzlaşmış, çalışma koşullarında gelişmeler sağlanıp sendikalar yasal işgücü temsilcileri olarak tanmmışü. Ayrıca savaş zamanındaki işgücü yetersizliği yüzünden, kadınların ve gençlerin daha önce dışlandıkları alanlara girmesiyle birlikte nüfusun çeşitli kesimleri de belirli ölçüde politikleşmişti. Psikolojik açıdan bakıldığındaysa, ister bombaların yol açtığı sarsıntı ve yön kaybına bağlı olarak sivil yaşama uyum sağlayıp yeniden katılmanın güçlükleriyle, ister devlet yardımları ve emekli maaşları aracılığıyla devlete artan bağımlılık ve beklentilerle olsun, insanların ufukları ve algılan savaş deneyimleriyle birçok açıdan değişmişti.

Savaşın sonuna doğru Almanya'da artan bir iç huzursuzluk vardı. Bir şeylerin değişmek zorunda olduğu belliydi ve bu da sadece Amerika Başkanı Wilsonin "On Dört İlke"sinde, Almanya içinde yapılacak reformların uygun bir barış antlaşması sağlamak için gerekliliğini belirtmesi yüzünden değildi, aynı zamanda aşağıdan gelen baskı nedeniyle oluyordu. Ayrıca ordunun "onursuz" bir barışın sorumluluğundan kaçınma arzusu da bir etkendi. Eylül sonunda ordu komutanları için iktidarı, yenilgiyi kabullenme utancını üstlenecek sivil bir hükümete devretme fırsatı doğdu. Ekim reformları basitçe "yukarıdan gelen bir devrim" değildi, çünkü mecliste partiler bir süredir, değişik ölçülerde de olsa, reform için baskı yapıyordu. Ekim 1918'de, Prens Maximilian von Baden şansölye oldu ve anayasal reformlar ilan edildi. Bunlar arasında (Prusya'nın üç sınıflı oylama sisteminin kaldırılmasını da içeren) oy kullanma hakkının yanı sıra bakanların meclise karşı sorumlu olması ve silahlı kuvvetlerin monarşi tarafından değil, sivil hükümet tarafından denetlenmesi maddeleri de vardı. Aslında, İmparator II. Wilhelm anayasal bir monarşiyi kabul etmişti; ama kabul etmediği tek bir şey vardı: oğullarından biri lehine tahttan çekilmek; ki bu da bir kurum olarak monarşiyi kurtarmış olabilir. Fakat büyük ölçüde otoriter yönetime dönmeyi engellemek üzere düşünülmüş olan bu reformlar, daha radikal gelişmelerin gerisinde kalacaktı.

Ekim sonunda, donanmanın komutanları Alman onurunu diriltmek üzere son -intihar niteliğinde- bir saldın emri verdiler ve 28 Ekim'de Wil-hemshaven filosu yola çıkarıldı. Doğal olarak, denizcilerin büyük kısmı Alman yenilgisinin farkındaydı ve Alman onuru yerine kendi hayatlanm kurtarmayı yeğleyerek isyan ettiler. 3 Kasım'da Kiel'deki gösteriler genel bir isyana yol açtı. Kasımın ilk günlerinde bütün Almanya'da, kuzeyden dosdoğru Kurt Eisner'in Bavyera'daki sosyalist yönetimine dek, devrimci ayaklanmalar yaşandı; mevcut yerel yönetimlerin yerini asker, denizci ve işçi "konseyleri" aldı. Berlin de kanşıklık içindeydi; sendika temsilcileri ve USPD üyeleri, SPD'deki ılımlılann karşı çıktığı türden silahlı bir ayaklanmanın gerekli olup olmadığını tartışıyordu. 9 Kasım'da, imparatorun tahttan çekilmesinin gerektiği belli oldu. Prens Max von Baden'in hükümeti istifa etti ve zaten Berlin'den kaçmış olan II. Wilhelm AlmanyaII terk edip Hollanda'ya gitti.

Askeri yenilginin baskısıyla hükümetin çöktüğü bu devrim ortamında, siyasal açıdan örgütlenmiş ve geniş bir işçi sınıfının bulunduğu sanayileşmiş bir devlet söz konusu olduğunda, koşullar klasik bir Marksist devrim için kesinlikle olgunlaşmış görünür. Yine de, Marksist kuramın tersine, 1917'de komünist bir devrimin başanlı olduğu yer, görece geri kalmış Çarlık Rusya'sı olmuştu; buna karşın Almanya'da, 1918-19 yıllannda ne sağı ne solu tatmin etmeksizin günü kurtarmaya yönelik hamlelerle bir dizi uzlaşma sağlandı ve bunlar da sonuç olarak Almanya'nın ilk demokrasi girişimi için yükümlülükler getiren bir dizi miras bıraktı. 9 Kasım'dan sonraki ilk birkaç gün içinde yapılan düzenlemelerle simgelenen bu uzlaşmalar, kısa vadede dengeye kavuşturucu görünse bile, uzun vadede çok daha güçlü şekilde patlayan gerilimlerin çözülmesine değil artmasına yol açacaktı. Daha da önemlisi, 1918 sözde devrimi aslında, imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde, siyasal ve anayasal bir devrimden öte bir şey değildi, ama Almanya'nın sosyoekonomik yapısında radikal değişiklikler yaratma konusunda önemli ölçüde başarısız kaldı ve anahtar konumundaki elitleri de reformdan geçiremedi. İktidar ve etki açısından güçlenen ordu, bürokrasi, yargı, eğitim ve din kurumlan ulaş tıklan yeni

konumlannı daha çok yeni kurulmuş Cumhuriyet aleyhine konuşup davranmakta kullandılar.

9 Kasım'da, Prens Max von Baden, görünüşte yasallık ve süreklilik taşıyan bir eylemle, "İmparatorluk Şansölyesi" unvanıyla birlikte iktida-n Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) lideri Friedrich Ebert'e devretti. Berlin'deki devrimci heyecanı ve daha radikal eylemlerin olacağına dair söylentileri değerlendiren Ebert'in meslektaşı Scheidemann bir cumhuriyet ilan ediverdi. Kesin bir biçim almamış bu Cumhuriyet, çok acil sorun ve görevlerle karşı karşıyaydı: askerlerin terhisi, ateşkes imzalamak, Almanya'nın dört yanında patlayan ayaklanma ve isyanlarla başa çıkmak, ekonomiyi ayağa kaldınp yeterli besin tedarikini sağlamak, tüm bu sıkıntıların ortasında imparatorluk sonrası Almanyasmda makul ve yeni bir anayasa yaratmak. Bütün bunlar hiç kolay işler değildi ve geriye bakıldığında, tarihçiler Almanya'nın geleceğini etkileyebilecek konumda olanlann cesaret ya da vizyon eksikliklerini saptamakta pek güçlük çekmezler.

Resim 29. Berlin'deki barikatlar, Mart 1919.

İki çok önemli uzlaşma neredeyse hemen sağlandı. Kötü bir şöhreti olan "Ebert-Groener Paktı"nda General Groener, Ebert'in ılımlı bir rota izleyip daha radikal konsey hareketlerini bastırması karşılığında ordunun desteğini vermeyi önerdi (Groener bu yolla Almanya'da Bolşevik devriminin başanyla önlendiğini öne sürerek övünüyordu); ama zaman geçtikçe Ebert, toplumsal huzursuzluğun nedenlerini inceleyip çözerek ayaklanmalan gidermek yerine, baskıyla bastırma konusunda askerî güçlere giderek daha bağımlı hale gelecekti. İkincisiyse "Stinnes-Legien anlaşması"ydı: İşçi sendikalan lideri Cari Legien ve sanayici Hugo Stinnes, örgütlü işgücünün konumunu ve günde sekiz saatlik çalışmayı onaylayan, buna karşılık "sari sendikalar"a (veya işverenlerin yardakçısı olan ev sendikalanna) verilen desteği kesmeye yönelik bir işveren anlaşmasını da içeren bir pazarlık yapmışlardı. İlk hükümetin kendisi bizzat bir uzlaşmanın, 10 Kasım'da üç SPD ve üç USPD üyesiyle oluşturulan bir "Halk Temsilcileri Konseyi" ile uzlaşmanın ürünüydü. Buna daha sonra Berlin konsey temsilcilerinin onayı aracılığıyla belirli bir yasallık sağlansa da, Aralık ajanda Almanya'nın dört yanından gelen konsey temsilcilerinin kongresinde ılımlı ve radikal sosyalistler arasında ilk ciddi ayrılıklar yaşanıyordu. Beş yüz temsilcinin büyük çoğunluğu SDP'yi ve Almanya'nın yeni anayasasını yapacak bir Ulusal Kurucu Meclis seçilmesine dair Ebert'in planını desteklese de; belirli bir azınlık, Ebert'in anayasal değişimden önce sosyoekonomik reform yapmayı ya da orduyu reformdan geçirmeyi reddeden "erteleme yoluyla hükümet"ini eleştiren USPD'nin daha radikal görüşlerini destekliyordu. Ebert'in buna karşı savunması "iflası ulusallaştırmanın" bir yararının olmayışının yanı sıra düzenli terhis ve yeniden yapılanma için orduyla iyi ilişkiler içinde olmanın önemini söylemekti; ki bu iki nokta hem o zaman hem de sonrasında tartışılacaktı. Sonuçta, USPD en sonunda SPD'den koparak geride tümüyle SPD'den oluşan bir meclis bırakıyordu; Aralık 1918'in sonuna gelindiğindeyse, USPD gibi SPD'yle giderek artan uyuşmazlıklar yaşayan sol kanattan "Spartakist" grubu, yeni Almanya Komünist Partisi olan

KPD'yi *[Kommunistische Partei Deutschlands]* kuruyorlardı.

Resim 30. Freikorps Werdenfels, devrimci ayaklanmaları bastırmak üzere Münih'te.

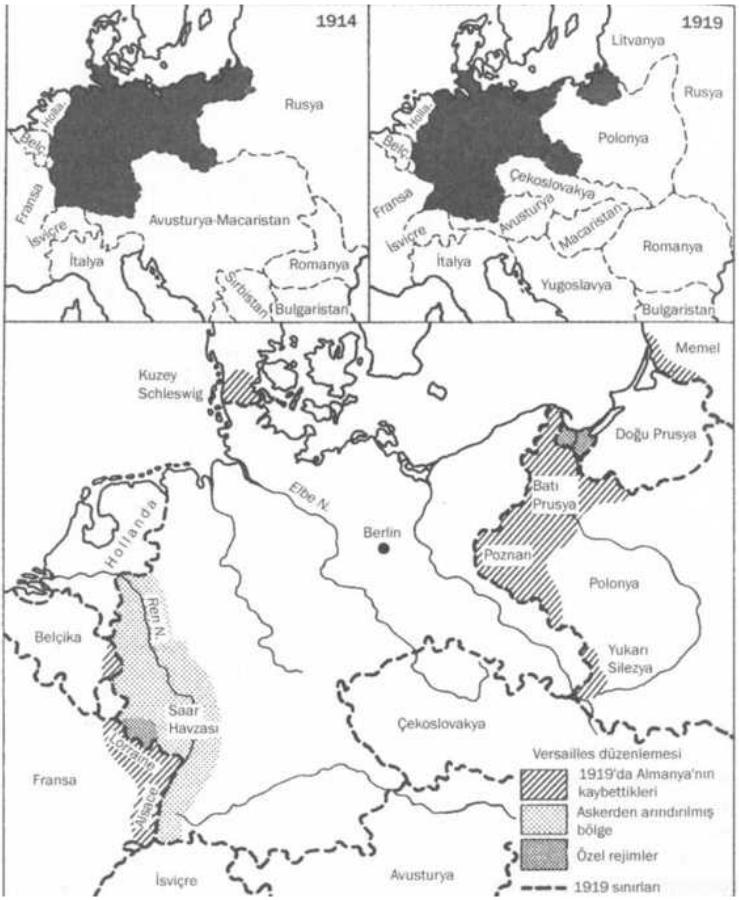
Cumhuriyetin ilan edilişiyle huzursuzluk dindirilememişti. Ocak 1919'da Berlin'de yeniden baş gösteren ayaklanmalar, ordunun yanı sıra (sanayicilerin finanse edip ordunun örgütlediği gönüllü gruplan olan) Fre-ikorps birliklerinin [özgür birlikler] desteğiyle bastırıldı; bu süreçte radikal liderler olan Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht de öldürülmüştü. Bu olaylar da SPD'yi eleştiren sol kanat içinde ağır bir düşmanlık ve kızgınlığa yol açmıştı. Ilımlı ve radikal sosyalistler arasında yaşanan kopuş Weimar demokrasisinin çöküşüne dek sürecekti ve bu süreçte komünistler, sosyal demokratlan Nazilerden bile daha büyük bir felaket sayacaklardı. 1919'un ilk yansında, Almanya'nın her yerinde sosyal demokratlar yeni düzene yönelik girişimleri bastırmak için eski düzenin güçlerine yaslanıyor gibiydiler. Bavyera'da, Kurt Eisner'in öldürülüşünün ardından, Nisan 1919'da bir sov-yet cumhuriyetinin ilanıyla birlikte gerçekleştirilen ikinci bir devrim girişimi, Mayıs ajanda

Freikorps tarafından bin kişiden fazla insan öldürülerek acımasızca bastırıldı. Terhis edilen askerler sivil yaşamda kendilerine yeni roller bulmakta güçlük çektikleri için, siper yoldaşlıklarını paramiliter gruplarda sürdürüyor, bu arada sağ ve sol kanatta olanlar yönü belirsiz siyasal ortamı doğrudan etkilemeye çalışıyor, siyasal şiddetin her türüne yaygın bir şekilde rastlanıyordu. Geri kalan kesim yaşananlan sadece şaşkınlık içinde gözlüyor ve bir şekilde istikrann oluşmasını umuyordu. Bütün bunlar yaşanırken, yeni bir anayasa oluşturma süreci de başlamıştı. 19 Ocak 1919 seçimleri -Berlin'deki Spartakist ayaklanmanın etkisiyle birlikte- SPD'ye oylann sadece %38'ini kazandırdı ve bu da bir koalisyon hükümetinin kurulmasım zorunlu kıldı. 6 Şubat'ta Ulusal Kurucu Meclis, Weimar'da açıldı. Ebert 11 Şubat'ta cumhurbaşkanı seçilirken, 13 Şubat'ta Scheidemann'm yönetimindeki kabine SPD, Merkez Partisi ve liberal DDP (Alman Demokrat Partisi, *Deutsche Demokratische Partei)* partilerinin katılımıyla gerçekleşen "Weimar koalisyonü'yla oluşturuldu.

11 Ağustos 1919'da yürürlüğe giren Weimar Anayasası oldukça ilerici görünüyordu. Cumhurbaşkanı yedi yıllık bir süre için doğrudan halk oyuyla seçilecekti ve bir tür "imparator vekili" *(Ersatzkaiser)* olan cumhurbaşkanının önemli güçleri vardı. Bunlar arasında şansölyeleri atama ve görevden alma yetkisi, meclisi dağıtıp seçimi yenileme ve ulusal referandum çağrısı yapma hakkı vardı. Sonuçta Weimar Cumhurbaşkanı 'ran en meşhur gücü anayasanın 48. Madde'sinde yer alıyordu: Olağanüstü hal çağrısıyla yönetme hakkında. Diğer hükümler arasında oranlı temsil içeren bir oylama sistemi, bütün yetişkin erkek ve (bu hakkı ilk kez elde eden) kadınlar için evrensel oy hakkı vardı. Kabine meclise karşı sorumluydu. Eyaletlerin yönetimleri önemli ölçüde otonomilerini sürdürüyor ve bu da merkeziyetçilikten görece uzak bir devlet yaraüyordu.

1919 yazının başında Versailles Barış Antlaşması'nın ağır koşullan ortaya çıktı. İstifa eden Scheidemann kabinesinin yerini Bauer kabinesi aldı ve yeni kabine, Versailles Antlaşması'nı imzalamak üzere 28 Haziran'da

bir heyet gönderdi. Almanya'nın büyük miktarda toprak kaybı söz konusuydu: Alsace-Lorraine Fransa'ya geri verilecek; Batı Prusya, Yukarı Silezya ve Poznan yeni kurulan Polonya'ya verilecek; Danzig Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde özgür şehir olacak ve "Leh Koridoru" da Doğu Prusya'yı Almanya'nın geri kalanından ayıracaktı. Almanya sömürgelerinden yoksun bırakılırken herhangi bir Almanya-Avustuıya birleşmesi de yasaklanmıştı. Ordu 100.000 kişiyle sınırlanmışta, Ren Nehri'nin sol kıyısı Müttefiklerin gözetiminde askerden anndınlıyordu ve bu Müttefik işgali de belirli bir süre sonunda yavaş yavaş kaldmlacaktı. Ünlü "savaş suçu maddesi"nde savaşın sorumluluğu Almanya'ya yükleniyordu. Tazminatlar daha sonra belirlenecekti ve bunlar Ocak 1921 Paris konferansında ilan edildiğinde, Versailles Antlaşması'nm diğer koşullan kadar büyük bir öfke uyandıracaktı.

Harita 9. Versailles düzenlemesi, 1919.

Resim 31. Kapp Darbesi. Askerler Berlin'e yürüyor, Mart 1920.

Kuşkusuz bu barış koşullan ağırdı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonraki düzenlemeyle olan karşıtlığı, göreceğimiz gibi açıkça ortadaydı. Ama Versailles Antlaşması onu eleştirenler tarafından gerçekte olduğundan daha abartılı şekilde ele alınmıştır. Daha Ağustos 1918'de "arkadan hançerlenme" miti başlatılmış, (Yahudi ve sosyalistler gibi) yurtiçindeki düşmanla-nn yurtdışmda yenilmemiş Alman ordusunu, içeriden ihanete uğratarak devirdiği öne sürülmüştü. Bu mit 1919 sonbahannda daha da şişirilerek cumhuriyete karşı çevrelerde yaygın olarak kullanıldı. 1919 ila 1923 arasında, sağda cumhuriyete yönelik bir dizi saldırı ve darbe girişimi, soldaysa artan ekonomik sorunlar karşısında devam eden grevler ve devrimci hareketler yaşanıyordu. Sağ kanattaki aşırı uçlara oldukça tutucu bir yargıyla genellikle hoşgörülü yaklaşılırken, solcular orantısız biçimde uygulanan ölüm cezalan dahil olmak üzere çok ağır cezalara çarptırılıyordu. Mart 1920'de, Kapp ve Lüttwitz, Freikorps birlikleriyle Berlin'de bir yürüyüş düzenledi ve Ebert hükümeti Stuttgart'a

kaçmak zorunda kaldı; çünkü General von Seeckt yönetimindeki ordu, Freikorps birlikleriyle çarpışmayı reddetmişti. Yine de o dönemde yapılan bir genel grev Kapp'ın darbesini yenilgiye uğratmak için yeterli oldu. Daha sınırlı bir sağcı darbeyse, Bavyera'da Kahr yönetiminde bir sağ kanat hükümetini iktidara getirdi.

1921 ve 1923'te komünistler Saksonya'da başarısız ayaklanma girişimlerinde bulundular. Aynca 1919 ve 1920'de sürekli grevler oluyordu; özellikle de Ruhr bölgesinde. Madenlerin "millileştirilmesi"ne dair büyük ölçüde kendiliğinden gelişen talepler, tutarlı bir siyasal programın parçası değildi; daha çok acil ekonomik iyileştirmelere yönelik olan, iyileştirilmiş çalışma koşullan ve daha iyi ücretler üzerinde bir denetim talepleriydi. KPD ve USPD bu protestoları başlatmamış olsalar da bunlan denetimleri altına almaya çalıştılar ve tabandan gelen işçilerin ruh halini yanlış anladıkları için de genelde başarısız oldular. Daha da önemlisi, SPD yanlış hesap yaptı ve yeni cumhuriyet karşısında artık bir "Bolşevik tehdidi" gibi göründüğü korkusuyla aşın tepki vererek, huzursuzluğun nedenlerine yanıt bulmak yerine bu belirtileri zorla bastırmaya çalışü. Düzenli ordu Kapp darbesindeki asi Freikorps birlikleriyle çarpışmayı istememişti, ama Ruhr ve Ren bölgelerindeki "Kızıl Ordü'ya karşı savaşmak için onlarla işbirliğine fazlasıyla hevesliydi. Von Seeckt'in liderliğinde ordu, cumhuriyet öncesine ait olan "devlet içinde devlet" biçimindeki Prusya geleneğini etkili şekilde sürdürüyordu. Bu "apolitik" tutumun, yani cumhuriyeti desteklemek "politik" olacağı için onu desteklememe tutumunun, sonrasında cumhuriyeti çökertmeye yönelik açıkça politik eylemlere kalkışma yönünde bir engel olmadığı görüldü. Bu arada, sol partiler arasındaki kopuş da sürüyordu. 1922'de USPD'nin dağılmasıyla birlikte yeni gruplaşmalar oldu ve USPD liderleri ile üyelerinin bir kısmı SPD'ye katılırken, tabandan gelenler KPD'ye katıldı. SPD ve KPD arasındaki temel uçurum -kuramsal kökleri savaş öncesi tartışmalara uzanan ve stratejik farklılıklarla artıp Liebknecht ile Luxemburg'un ölümlerinin yarattığı hoşnutsuzlukla iyice alevlenmiş olan uçurum- artık aşılamaz hale geldi.

Haziran 1920'deki Reichstag seçimlerinde "Weimar koalisyonu" partileri -SPD, Merkez Partisi ve DDP- oy kaybederken, hem sağ hem de solda aşırı uçlara kayma görüldü. (KPD 1919 seçimine katılmamıştı.) Tazminat sorunuyla bağlantılı bir şekilde artan ekonomik ve siyasal sorunlarla birlikte, ulusal politika meselesi daha da karmaşıklaşmıştı. Sonunda aşın yüksek düzeydeki tazminatlar ortaya çıktığında, herkeste zaten güçsüz düşmüş Alman ekonomisinin bu ödemelerle nasıl başa çıkacağı sorusunun şaşkınlığı vardı. Almanya'nın ekonomik sorunlan kısmen savaşı -vergileri artırma yerine borç ve tahvillerle- finanse etme yöntemleriyle ilgiliydi ve enflasyonun kökenleri, tazminat meselesinin sorunlan alevlendirmesinden öncesine dayanıyordu. Fakat enflasyon, Wirth hükümetinin 1921-22 yıllarında izlediği "tatmin politikası"yla çılgınca artıyordu. Bu politika birçok çevrede, galip güçlerin taleplerine karşılık onlara verilen kapitülasyonlar olarak eleştirildi; ama aslında Almanya'nın tazminat ödemelerini yapamadığını göstermek üzere düşünülmüştü. Bir yorumcunun belirttiği gibi, Almanya'nın nakit güçlükleri, tazminat ödemesine dair güçlüklermiş gibi sunuluyordu. Bu arada, Poincare yönetimindeki Fransa, kendine has revizyonist politikalar izliyor, Ren Nehri'nin sol kıyısında denetimi elde etmeye çalışıyordu. Kasım 1922 ila Ağustos 1923 arasındaki Cuno hükümeti sırasında kriz doruk noktasına ulaştı. SPD, sağ kanattan DVP'nin (Alman Halk Partisi, *Deutsche Volkspartei)* dahil edilmesine karşı çıkarak bu hükümete katılmayı reddetmişti. Fransızlar, Alman odun ve kömür teslimatındaki yetersizlik sorununu Ruhr bölgesindeki üretimi (Belçika birliklerinin de yer aldığı) "koruyucu" silahlı güçlerin desteğiyle "denetleme" için bahane olarak kullandılar. Bu "koruyucu" silahlı güçler Ruhr bölgesine Ocak 1923'te girdi ve yaz mevsimine gelindiğinde, sayılan bütün Alman ordusu için izin verilen askerî gücün eşdeğeri olan 100.000 kişiye ulaştı. Bunu resmî bir pasif direniş politikasıyla yanıtlayan Almanlar, ekonomik üretimi keserek Fransız işgaliyle işbirliğini reddettiler. Ama bu da Fransızlardan çok Alman ekonomisine zarar verdi. Almanya için görünen tek çözüm kâğıt para basmaktı, bu da zaten mevcut

enflasyonun denetimden iyice çıkmasına yol açü. Ağustos 1923'te, banknotlann üstleri, değerlerini binle çarparak artırmak için basitçe mühürleniyor ve ödemeler yük arabalanyla yapılıyordu, para kesinlikle değersizleşmişti. Milyonlarca insan kendisini ağır bir sıkıntı ve mali yıkım içinde buldu, özellikle de (emekli maaşı gibi) sabit gelirlere bağlı olanlar, serbest çalışanlar ve orta sınıfın daha alt kesimlerinin büyük kısmı. Yalnızca birkaç büyük sanayici kâr edebiliyordu. Sonuç olarak, cumhuriyete yönelik mutlak bir güven kaybı yaygındı, korku ve panik yaşanıyordu, peş peşe grevler ve ayaklanmalar vardı. 1923 deneyimi izini, savaş sonrası Batı Almanya tarihine dek süren yansımalarıyla birlikte bırakacaktı.

Sonunda bu durum Ağustos-Kasım 1923'teki Stresemann hükümeti tarafından denetim altına alındı. Para reformu, Rentenmark'ın çıkarılması ve Ruhr'da pasif direnişten vazgeçilmesi acil ekonomik krizleri bitirirken, tazminat sorununun yeniden değerlendirilmesine yol açtı. Saksonya, Thüringen ve Hamburg'daki (özellikle komünist esinli) sol kanat darbe girişimleri sertçe bastırıldı. Bu arada, sağ kanat cenneti Bavyera'da, içlerinde ordu subaylannm yanı sıra bir sürü küçük milliyetçi *völkisch* partisinden biri olan NSDAP'ın (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)* lideri Adolf Hitler'in de bulunduğu bir grup milliyetçi tarafından karmaşık planlar yapılıyordu. Mussolini'nin 1922'deki "Roma Yürüyüşü"nden esinlenerek bir "Berlin Yürüyüşü" yapmak üzere planlar yapıldı. Son dakikada, 8-9 Kasım 1923'te, Hitler, Bavyera hiyerarşisindeki daha güçlü ve yüksek konumdaki ortaklarının desteğini kaybetti. Nazi darbesi yalıtılıp kolayca bastırıldı ve birkaç destekçisi Münih'teki Feldhermhalle'nin yanından yürürken vurularak öldürüldü. Dönemin sol-culanna verilen ağır cezaların tersine, Hitler -ulusal kamuoyunun büyük ilgisini kazanmasına yol açan bir davadan sonra- beş yıllık asgari cezaya çarptmldı ve aslında bunun sadece birkaç ayını Landsberg hapishanesinin rahat mekânında geçirerek 1924 Noel'inde serbest bırakıldı. Hitler, bu fırsatı uzun vadeli hedeflerini, strateji ve taktiklerini düşünmek üzere -aynı zamanda *Kavgam*'ı

yazarak- değerlendirecekti. Kendi yokluğunda, daha önce Drexler'in liderlik ettiği eski DAP'dan (Alman İşçi Partisi, *Deutsche Arbeiterpartei)* devraldığı NSDAP'nin dağılmasına izin verdi, böylece serbest kalınca liderliğini dayatabilecekti. Ayrıca darbeci yaklaşımı reddedip 1925'ten başlayarak, meclis karşıtı amaçlar için yasal ve meclis içi yolu izleme taktiğini benimsedi. Ama bu Avusturya doğumlu başarısız ressam ve eski onbaşının yükselişi henüz kimsenin tahmin etmediği bir şeydi; çünkü 1923 krizlerinden sonra, Weimar Cumhuriyeti görünüşte yeni bir istikrar dönemine girmişti.

GÖRÜNÜŞTE DENGE DÖNEMİ

1924'e gelindiğinde, Weimar Cumhuriyeti'nin ilk sorunları sona ermiş gibiydi ve birçok alanda iyileşmeler görülüyordu. Kasım 1923'te, Gustav Stresemann Dışişleri Bakam oldu ve bu konumu 1929'daki ölümüne dek korudu. Stresemann "la ilgili yorumlar çeşitlilik gösterir. Sağcı DVP'nin üyesiydi, ama zaman içinde bir *Vemunftrepublikaner,* yani ilkelerden çok pragmatik nedenlerle cumhuriyeti destekleyen biri oldu. Drş politikası farklı değerlendirmelere konu olmuştur; ama genel yargı, Stresemann'm Almanya'nın komşularıyla ilişkilerini düzene sokmakta başarılı olduğu, bu arada Almanya'nın doğu sınırlan konusundaki seçenekleri açık tuttuğu yolundadır. 1925 Locarno Antlaşması Almanya, Fransa ve Belçika'nın, mevcut sınırlan zorla değiştirmeyeceğine dair güvenceleri içeriyordu; *ayrıca.* Polonya ve Çekoslovakya'yla yapılan paktlar da vardı, ama bu anlaşmalar güvenceye alınmamıştı. Almanya uluslararası sistemde yeniden bir yer kazandı ve Eylül 1926'da Milletler Cemiyeti'nin üyesi oldu. Stresemann, Locarno Antlaşması'nın, izlediği politikalann yurtiçinde eleştirilmesini önleyip doğu stratejilerine yardımcı olacağını düşünüyordu. Nisan 1926'daki Berlin Antlaşması, daha önce ilk kez (Dışişleri Bakanı hâlâ Rathenau'yken) 1922 Rapallo Antlaşmasıyla dile getirilen yeni Almanya-Rusya ilişkilerini de onayladı. Rapallo Antlaşması Almanya ile Rusya arasındaki zaten iyileşmiş ilişkilerin normale dönmesine yardımcı oldu (bu antlaşma, bazı revizyonist Almanlann umduğu gibi, Polonya'nın bölünmesi ve 1914 doğu smır-lannın geri

kazanrlması için bir araç olarak düşünülmemişti). 1926 Berlin Antlaşması'nda Almanya Rusya'ya, eğer Rusya üçüncü bir güçle savaşırsa Almanya'nın tarafsız kalacağı güvencesini verdi. Bu da, sözgelimi, Rusya Polonya'yla savaşa girerse, Fransa'nın Polonya'nın yardımına Alman top-raklanndan geçerek gelemeyeceği anlamına geliyordu. Polonya'nın konumu bu yüzden biraz zayıflamıştı.

Tazminat cephesindeyse 1924 Dawes Planı, Alman çıkarlarını Amerikan ekonomik yayılmacılığıyla birleştirmeyi başardı. Önceki düzenlemelere göre daha uygulanabilir şartlarda, yıllık ödemeler yapılması konusunda anlaşıldı. İlk başta bir iyileşme süreci belirlendi, buna göre, ödemelerin sadece beşte biri Almanya'nın öz kaynaklarından, beşte dördüyse "başlangıç" yardımı olarak alman uluslararası borçlardan karşılanacaktı. "Normal" yıllık ödemeler, Almanya tarafından 1928-29'dan itibaren ödenecekti. Temmuz 1925'te, Fransız birlikleri Ruhr'dan çekilmeye başladı ve Ren'in ilk bölgesi temizlendi. Ocak 1927'de Almanya'nın silahsızlanmasını denetleyen uluslararası müttefik askerî komisyonu çekildi. Fransa ile Almanya arasında ekonomik yakınlaşma yaşanıyordu ve Alman diplomasisi, ABD ile Fransa arasındaki çalışmalarının sonucunda Ağustos 1928 Kellogg-Briand Paktı'nm yapılmasını sağladı. Normal tazminatların başlangıcı yaklaştıkça, tazminatlar ve Ren bölgesinin tam tahliyesiyle ilgili tartışmalar alevlendi; Ağustos 1929'da Young Planı (yurtiçinde önemli bir sağcı muhalefete rağmen) uygulamaya kondu; buna göre, ödenecek tazminatlar için yeni bir toplam miktar ve Dawes Plam'na kıyasla daha düşük bir yıllık faiz belirlendi. Yabancı denetimler kaldırılacak ve Ren Bölgesi Haziran 1930'da, Versailles Antlaşması'nda öngörülenin beş yıl öncesinde askerî işgalden arındırılacaktı. Büyük ölçüde Stresemann'ın rehberliğinde, bir dizi hedef elde edilmiş gibiydi: Ruhr'un boşaltılması, Ren Bölgesinin işgalinin daha erken sona erdirilmesi, askerî denetimlerin kaldırılması, Almanya'nın komşularıyla olan ilişkilerinin düzene sokulması, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nin üyesi olarak tanınması, altından kalkılabilir bir tazminat düzenlemesi; hatta revizyonist amaçları barışçı yollarla

yürütürken, Almanya'nın doğu sınırları meselesinin de açık tutulması.

Kültürel açıdan, Weimar büyük bir entelektüel ortama ve sanatsal yaratıcılığa sahne oldu: "Weimar kültürü" kendi zaman ve mekânının ötesinde yankılar bırakacaktı. Doğa bilimleri, psikoloji, psikanaliz ve toplumsal kuram alanlarında yeni düşünceler tartışılıp geliştirildi. Mimaride, Walter Gropius'un Bauhaus ekolü, bir araya getirdiği estetik ve yararcı ölçütlerle, geçerliliğini yaklaşık yetmiş beş yıl sürdüren mimari, iç tasarım ve mobilya üslupları yarattı. Müzikte, Schönberg'in deneysel işleri uluslararası ün kazandı, buna karşın ithal edilen "dekadan" Amerikan caz müziği belirli çevrelerde beğenilirken diğer çevrelerde şiddetli eleştirilere uğradı. Düzyazı ve şiirde, Thomas ve Heinrich Mann, Erich Kästner, Rainer Maria Rilke, Stefan George ve diğerlerinin eserleri klasik konumuna erişti. Tiyatroda, Bertolt Brecht -genellikle besteci Kurt Weill ile verimli bir ortaklık içinde-parlak katkılar yaptı. Bu arada modern sanat alanında dışavurumculuk, Dada, kübizm ve fütürizm gibi ekollerle ilişkili ve aynı derecede önemli "Der blaue Reiter" [Mavi süvari], "Die Brücke" [Köprü] gibi hareketler ortaya çıktı. Weimar dönemi sanatçı ve entelektüelleri birçok yolu ve medyayı kullanarak kendi toplumlarım çözümledi, sergiledi ve yorumladılar: Weimar'in son döneminde Berlin'inde yaşanan şiddetin Alfred Döblin tarafından gerçekçi tasvirinden Georg Grosz veya Käthe Kollwitz'in eserlerinde yer alan acı Weimar toplumu hicivlerine, John Heartfield'in posterlerine ve Heinrich Zille'nin Berlin'in yoksul katmanlarıyla ilgili karikatürlerine dek. 1920'ler aynı zamanda popüler kültürün yayılma ve ticarileşme dönemiydi; özellikle de 1929'da ses bobinlerinin gelmesine dek sessiz film gösteren sinemaların yayılması ve radyo sahipleri sayısının artması bu duruma destek oldu. 1932'ye dek radyo gerçekten siyasal amaçla kullanılmamıştı, ama bu tarihte Papen, Nazilerin onu propaganda aracı olarak kullanması için zemin hazırlayacakta. "Yüksek" kültürün (hepsi olmasa da) büyük kısmında açık sol eğilim gözlense bile, popüler kültürün büyük kısmı -*Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* konumuna ulaşamayan savaş filmlerinde olduğu gibi-

milliyetçi ve belki de en iyi ifadesi olan, Almanca terimiyle *kitsch* niteliğinde kaldı. Weimar kültürü ve yaşam tarzında gözlenen "dekadan" -kadınlarda görülen yeni, kısa, erkeksi saç kesim tarzının, sigara içip doğum kontrol önlemleri kullanmanın simgelediği bir sözde ahlaki esneklikle birlikte- Ka-toliklerde olduğu gibi, özellikle Protestan muhafazakârlar arasında da yoğun ve düşmanca eleştirilere yol açtı. Sol cephede, modern kapitalizmin kötülükleri ve emekçi sınıfların acılan daha ağır eleştirilerle karşılaşıyordu. "Weimar kültürü" olarak bilinen yaratıcılık patlamasıyla ilgili tek geçerli genelleme, onun ilke olarak Cumhuriyeti çok düşük ölçüde desteklediğidir. Sol, modern endüstriyel kapitalist toplumun toplumsal eşitsizliklerine saldırırken, sağ kanat da modern kitle demokrasisinin toplumsal-ahlaki çözülmesine ve dekadansa saldmyordu. Tek başına kalmış -ve geç- bir istisna Thomas Mann'dı; 1918lerdeki "apolitik" muhafazakârlığını bir kenara bırakarak Cumhuriyet'i savunmak adına konuşuyordu. Ama Weimar dönemi sanatçı ve entelektüellerin tartışmasız başarılarına rağmen, Weimar kültürünün derin bir şekilde bölünmüş ve siyasal açıdan ikircikli olduğu sonucuna varmalıyız.

Resim 32. Bavyera, Bad Tölz'de bir köy düğünü. Bu köylülerin kültürü ve yaşam tarzı "Weimar kültürü" olarak bilinen şeyden çok uzaktı.

Weimar uzlaşması bir başka alanda da ikircikli olduğunu sergiledi; hatta bu, son aşamada ölümcül bir ikircikliliik oldu. Bu alan, Kasım 1918'deki Cumhuriyetin ilk günlerinden beri yaşanan toplumsal uzlaşma alanıydı. Bir güçsüzlük döneminde, devrimci günlerin belirsizliği içinde, işverenler de örgütlü emeğin temsilcilerine belirli tavizler vermişlerdi. Ücretler, çalışma koşullan ve sekiz saatlik çalışma günü üzerinde, *Zentral-Arbeits-Gemeinschaft'ta* (Merkezî İş Birliği, ZAG) cisimlenen bir korporatizm biçimi üzerinde anlaşmaya vanlmıştı. Sendikalar ve işverenler arasındaki bir ortaklık stratejisi ve gerektiğinde aracı olarak devlet müdahalesi benimsenmişti. 1920'de İşçi Konsey Yasası, Almanlara özgü birlikte belirleme geleneğinin temelini attı ve 1920lerin sonrasında ekonomik demokrasiyle ilgili tartışmalar devam etti. 1924'ten sonraki istikrar döneminde toplumsal politikada, toplu konut inşaatları ve 1927 İşsizlik Sigortası Yasası'nın da yer aldığı çeşitli gelişmeler yaşandı. Yine de bu, tümüyle sanayi ilişkilerinde ve toplumsal politikada yaşanan ilerlemenin basit bir tarihi değildi. 1923 yılındaki krizde işverenler, günde sekiz saatlik çalışmanın da arasında olduğu belirli anlaşmaları görmezden geldiler; ZAG'm başarısızlığı başlıca Alman sendika organı ADGB'nin *[Allgemeiner Deutscher Gewerkschaftsbund]* Ocak 1924'te resmen istifasına yol açtı. 1923 yılından itibaren üye, fon, iktidar ve güven kaybetmeye başlayan, zayıf ve özünde savunmacı olan sendikalar, tartışmalı konularda işverenlere baskı yapmak üzere her zaman devlet müdahalesine ihtiyaç duymuşlardı. Buna karşılık işverenler de aynı ölçüde savunmacı biçimde, 1923'ten itibaren bu uzlaşmayı destekleyen Weimar sistemine saldırmaya başladılar; bu, sonunda bizzat cumhuriyete yönelik ağır bir saldın haline geldi. 1928 Ruhr çelik grevinde, sanayicilerin, müdahaleci sosyal devletten kurtulma niyetleri açıkça ortaya çıkmıştı. Üstelik bu "güzel yıllar"ında bile cumhuriyetin ekonomik temelleri kırılgandı. Alman ekonomisi büyük ölçüde Amerika'dan gelen kısa vadeli borçlara ve yatırıma bağımlıydı; eğer Amerika'nın ekonomisi sendeleyecek olursa, Almanya'nınki de çökerdi.

Ayrıca, Weimar Cumhuriyeti 1924 sonrasında görünüşte istikrara kavuşmuş olmasma rağmen, bu yeni siyasal biçime içtenlikle bağlı olan kişilerin sayısı çok fazla değildi. Yaşlı bir milliyetçi askeri kahraman olan mareşal Hindenburg'un, Friedrich Ebert'in 1925'teki vakitsiz ölümü üzerine cumhurbaşkanı seçilmesi, İmparatorluk Almanyasınm eski günlerine duyulan yaygın özlemi yansıtır. 1925-26'dan sonra, (1926'dan sonra ordunun fiili lideri olan) general Kurt von Schleicher'in de katılmasıyla Hindenburg, meclisi ve sosyal demokrat etkisini dışlayarak sağ kanattan oluşan, daha otoriter bir yönetim biçimi geliştirmek üzere tasanlar yapıyordu. Ayrıca parti yönetiminde süreklilik gösteren güçlükler de vardı. Oranlı temsil sistemi ve küçük partilerin kalabalığı sürdürülebilir koalisyon hükümetleri oluşturmayı güçleştiriyordu. Katolik kökenli Merkez Partisi, liberal DVP ve muhafazakâr DNVP [Alman Nasyonal Halk Partisi, *Deutschnationale Volksparteij* arasında iç politikada anlaşma sağlansa bile, dış politikada uzlaşma olmuyordu; ama tersine, SPD'den Merkez Partisi'ne ve DVP'ye uzanan (ama DVNP'yi dışlayan) bir "büyük koalisyon" dış politikada uzlaşıyor, ama iç politikada anlaşamıyordu. Tek seçenek bir azınlık kabinesi oluşturmayı ve sağdan ya da soldan, destek değilse de hoşgörü kazanmayı zorunlu kılıyordu. Bu koşullar altında, kabinelerin peş peşe kurulup dağılması ve cumhurbaşkanının sık sık müdahale etmesiyle birlikte, parti politikalan ve meclise dayalı hükümet yönetimi, oluşturabildiği zayıf güveni de Alman halkının büyük kısmının gözünde kaybediyordu.

Güç koşullarda doğduğu ve ilk yıllannda ağır bir miras devraldığı, üstelik toplumsal ve siyasal temellerinin kırılganlığı da düşünülürse, Weimar Cumhuriyeti'nin uzun vadede iyi koşullar alfanda hayatta kalabileceği meselesi bile tartışılabilir. Sonuçta, 1929'dan itibaren, Weimar demokrasisi bir dizi saldınya maruz kaldı ve bundan zarar görmeden çıkması mümkün değildi. 1930'dan sonra esas soru demokrasinin tam olarak ne şekilde çökeceğiydi.

WEIMAR DEMOKRASİSİNİN ÇÖKÜŞÜ

Wall Street'in Ekim 1929'da çökmesinden de önce, Weimar Almanyasında meclise dayalı demokrasiyi dağıtmaya yönelik planlar vardı. Ama demokrasinin çöküşünün gerçekleşmesi, dünyada yaşanan ve özellikle Almanya'ya çok ağır yansıyan durgunluğun yol açtığı ekonomik krizlerle olacaktı. 1928 seçimlerinde SPD'nin göreceli başarısının ardından, SPD'den şansölye

Hermann Müller'in yönetiminde bir "büyük koalisyon" oluşturulmuştu. Bu koalisyon, SPD içinde, bir savaş gemisinin maliyeti ve Young Planı'nm benimsenmesiyle ilgili daha geniş krizlerden kaynaklanan ilk bölünmeleri atlattı. Ama Wall Street Krizi'nin kendine has ciddi etkileri vardı; çünkü Alman ekonomisi yurtdışından alman ve hemen tüketilen kısa vadeli borçlara dayanıyordu. Hızla artan işsizlik Eylül 1929'daki 1,3 milyondan Eylül 1930'da 3 milyona yükseldi ve 1933 başında çalışan nüfusun her üç kişisinden birini kapsayacak şekilde 6 milyona ulaştı. Asıl sayının resmî olarak az gösterilmesinin yanı sıra yaygın olan kısa süreli işlerle birlikte, belki de Almanya'daki ailelerin yarısı çöküşten etkilenmişti ve çok daha büyük kısmıysa finansal felaket korkusuyla paniğin eşiğinde yaşıyordu. Bu koşulların birçok farklı sonucu oldu. Doğrudan, Müller hükümetinin devrilmesine yol açtılar; çünkü bu hükümet çalışan sayısının 1927'de kabul edilen düzeyin altına düşmesiyle birlikte, sayıları artan işsizlerin artık desteklenemeyeceği bir duruma gelmiş işsizlik sigortası sorunu bir çözümsüzlüğe saplanmıştı. Değişik önerilere rağmen, sendikalar, işverenler ve çeşitli parti üyelerinin hepsinin de konu hakkında farklı görüşlere sahip olması yüzünden farklı boyutlarda uyuşmazlık sergilemeleri nedeniyle bir uzlaşmaya varılamadı. Mart 1930'da hükümetin mecliste bir siyasal parti desteğine sahip olmasını güvenceye alma çabası da bırakıldı. Bir kabine ilk kez demokrasiyi ciddi bir şekilde dikkate almaksızın yönetmek üzere atandı.

1930 [Merkez Partisi'nden] Brüning kabinesi, aslında iktidarı meclisten alıp otoriter bir başkanlık rejimi altında eski elitlere -ordu, bürokrasi ve ekonominin

elitlerine- teslim etme stratejisinin parçası olarak 1929'da tasarlanmıştı. 1930'dan sonra olağanüstü kararlar almak üzere 48. Madde sıkça kullanılmaya başlandı; bu arada meclis oturumları ve parlamenter yasama da azaltılmıştı. Brüning, tazminatları ödeme politikasıyla birleştirdiği deflasyonist bir politika izliyor, tazminatlar sorununun köklü bir revizyonunu sağlamak amacıyla Almanya'nın flnans ve işgücü durumunun kötüleşmesini kasıtlı olarak abartıyordu. Bunu milyonlarca Almanın sıkıntı çekmesi pahasına gerçekten de başardı, Hoover Morotaryumu sonuçta 1932'de tazminatların sona ermesine yol açtı. Ama bu arada zaten aşırı değişken olan iç siyasal durumda köklü karışıklıklar yaşanıyordu. 1930'dan 1933'e dek geçen sürede iki etken bir araya gelmişti ve bunun sonucunda Weimar demokrasisi yıkıldı: Eski elitlerin parlamenter hükümete yönelik ve aslında ekonomik krizden önce başlamış saldırıları ile kriz dönemlerinde yaşanan yeni bir kitle hareketinin seferberliğe geçip nüfusun büyük kısmının karizmatik lider figürü olan Adolf Hitler'in çağrılarından etkilenmesi örtüşmüştü.

1925'te Hitler hapisten çıkmıştı ve NSDAP'yi yeniden kurmak üzereydi. 1920'lerin sonları ve 19301ar boyunca NSDAP, çağrısını genişleterek eski Bavyera havzasından Almanya'nın farklı bölgelerine ve farklı sosyal gruplara yaymaya çalıştı. Hâkim toplumsal temeli küçük orta sınıf, özellikle de Almanya'nın kuzey ve doğu bölgelerinde yaşayan taşra ve küçük kasabalı Protestan seçmenler olarak kalsa da, hem eğitimli ve üst orta sınıf ile meslek grupları arasında, hem de daha kısıtlı bir ölçüde, çok daha kötü örgütlenmiş işçi sınıfı arasında destek bulmayı başardı. (Yüzdeler düşük olsa da, toplam işçi sınıfının büyüklüğü göz önüne alındığında Nazi destekçisi işçi sınıfının sayısı azımsanmayacak seviyedeydi.) 1928 seçimlerinde, NSDAP oyların sadece %2,6'sım alıp mecliste 12 koltuk elde etti. 1929'da NSDAP'nin sağcı basın patronu Hugenberg'in yönetiminde DNVP'yle işbirliği yaptığı ve Young Planı'na karşı yürütülen kampanya, Nazilere hem büyük miktarda bedelsiz bir tanıtım imkânı sağladı hem de sağ kanatın resmî milliyetçileriyle ortak çalışmaları sayesinde bir saygınlık halesi kazandırdı. NSDAP için

seçim çıkışı Eylül 1930 seçimlerinde Reichstag'da (SPD'nin ardından) ikinci parti olarak çıkıp 107 vekil kazanmasıyla geldi. "Burjuva orta sınıf' partilerinin çöküşü ve aşırılıkçı partilerin oylarındaki yükselmeyle birlikte -KPD 77 koltuk elde etmişti- sürdürülebilir bir koalisyon kabinesini destekleyecek meclis çoğunluğu ortadan kalkmıştı. Fakat SPD, sonraki seçimlerin olası sonuçlarından korkarak, Brüning seçim kabinesini "hoşgörme"yi yeğledi. NSDAP'nin 1930'dan önceki başarısında iş çevrelerinin sağladığı finansal desteğin önemsiz bir etken olmasına ve sonra da bunun pek bir önemi olmamasına karşın, sanayiciler NSDAP'yi parlamenter sistemi yıkmanın önemli bir aracı olarak görmeye başladılar ve özellikle 1932'te, Hindenburg'u Hitler'in bu projede yararlı olabileceği konusunda ikna etmeye uğraştılar.

Almanya'nın 1932-33 yıllarındaki siyasal tarihi entrikalar ve yanlış hesaplar içeren karmaşık bir tarihtir. Brüning kabinesi kısmen Brüning'in, Hindenburg'un küçük düşürücü biçimde (Hitler oyların üçte birini aldığı ikinci oylamanın sonunda) yeniden cumhurbaşkanı seçilmesindeki kötü yönetimi nedeniyle çöktü. Yaz, sonbahar ve kış entrikalarının önemli bir ismi de, kısa süren von Papen hükümetinin tasarlayıcısı olan general von Schleicher'di. Brüning hükümetinin Nazi paramiliter SA [*sturmabteilung,* fırtına bölüğü] ve SS *[schutzstaffel,* koruma kıtaları] güçlerine koyduğu yasağı kaldıran von Papen, ardından da sokaklardaki şiddeti, Prusyalt *Land* polisinin düzeni korumaktaki başarısızlığını öne sürmenin bahanesi olarak kullandr. Bunun sonucunda SPD'nin başını çektiği Prusya hükümeti görevden alındı ve Prusya'ya bir merkezî idareci dayatıldı. Temmuz 1932 seçimlerinde Naziler sarsıcı bir şekilde 230 koltuk elde ettiler; ki bu, KPD'nin elindeki 89 koltukla birlikte, von Papen hükümetine hoşgörü göstermeye niyeti olmayan, parlamenter karşıtı bir çoğunluğun oluşması anlamına geliyordu. Ağustos 1932'de Hitler, Hindenburg'un isteksizce yaptığı şansölye yardımcılığı teklifini geri çevirdi -bu da, Hitler'in bir daha ele geçmeyecek büyük bir fırsatı geri çevirdiğini düşünen NSDAP içinde büyük eleştirilere yol açtı. Eylül ayında, Papen hükümeti bir güvenoyu oylamasını 512ye karşı 42 oyla kaybetti.

Herkes, sağ kanat çevreler, sanayi ve tarım elitleri, ordu liderleri ve Cumhurbaşkanı Hindenburg bile parlamenter yönetimi kaldırarak eski elitleri iktidara getirmeyi ve meclis seçimlerine yönelik anayasal zorunluluğu iptal etmeyi düşünüyordu. Artan işsizlik ve sokak şiddeti, sol ve sağ rakip paramiliter çeteler arasındaki çatışmalar, çıkmaza girmiş olan meclisin hızla iktidarsızlaştırılması ve Nazizme karşı muhalefette birleşemeyen komünistler ile sosyal demokratlar arasındaki tatsız ayrılıklarla birlikte, Almanya 1932 sonbaharında iç savaşın eşiğine gelmişti. Yine de, tuhaf bir şekilde, Weimar demokrasisine son darbe tam da ekonomik krizin en kötü döneminin geçmeye başlayıp Nazi popülerliğinin ilk kez inişe geçtiği bir zamanda geldi. 1932 Kasım seçimlerinde, NSDAP 2 milyon oy kaybetti ve meclisteki gücü 196 vekile indi. Reichstag'daki en büyük partiydi ama bu, SPD'nin Weimar Cumhuriyeti'ndeki geçmişinin de gösterdiği gibi, otomatik olarak hükümeti elde edebilmesi için yeterli bir neden değildi.

Resim 33. Hindenburg'un 1932 seçim posterlerinden birisi.

Schleicher Aralık-Ocak 1932-33 arasında kısa süreliğine şansölye oldu. Hem sendikalardan hem de Gregor Strasser'in temsil ettiği NSDAP'nin radikal kanadından destek almaya çalıştı. Bu durum hem sanayicilerin hem de tarım kesiminin korkularını artırdı, çünkü Schleicher işgücü yaratma ve vergilendirme tasarıları yapıyordu; Strasser de sonunda Schleicher'in yaklaşımlarına olumlu yanıt vermedi ve son aşamada partiden ayrılmasının yanı sıra siyasal mücadele alanından da çekildi. Schleicher'in, öncülleri gibi farklı çıkarlar arasında işleyebilecek bir uzlaşma sağlamakta zorlanacağı açıktı. Ayrıca, belki de yanlış bir şekilde, Hindenburg'u bir iç savaş çıkması durumunda ordunun düzeni sağlayamayacağı konusunda ikna etmişti. Von Papen Ocak 1933'te Hitler, Hindenburg'un oğlu ve Hinderburg'u içeren bir dizi tartışma başlattı. Bu tartışmalarda (Nazi etkisindeki *Reichsland-bund* gibi) sanayi ve tarım çıkar gruplan, yaşlı cumhurbaşkanına yeni koalisyon kabinesine şansölye olarak Hitler'i ataması için büyük baskı uyguladılar. Bu sonradan görme "Bohemyalı onbaşı"yı küçümseyen Hindenburg, ocak ayının sonunda, isteksizce de olsa teslim oldu. Hitler 30 Ocak 1933'te Almanya'nın anayasal olarak atanmış şansölyesiydi.

Resim 34.1932'deki Berlin kira grevi. Komünist ve Nazi bayrakları avluda yan yana.

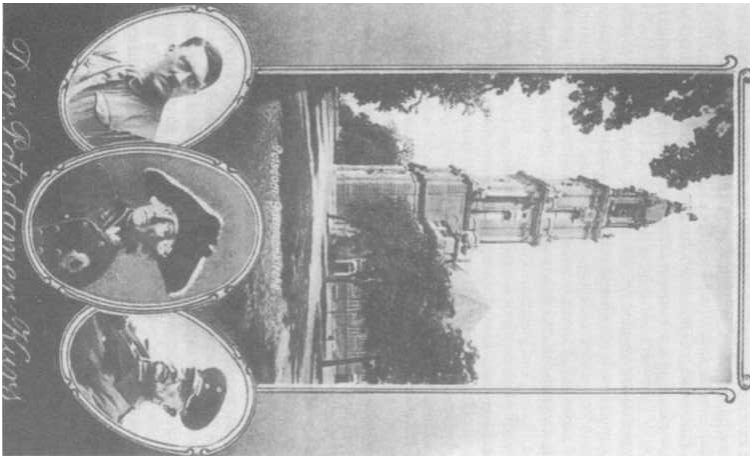
Bir anlamda bu, 1930'da başlayan kabineler ve otoriter yönetim çizgisindeki sürekliliği temsil ederken, başka bir anlamda, elbette -olacaklar açısından- köklü bir kopuşu temsil ediyordu. Hitler 1923'teki başansız darbesinin ardından, parlamenter karşıtı amaçlanna ulaşmak için "yasallık yolü'na girmiş bir partinin lideriydi; Naziler demokrasiyi yok etme niyetlerini saklamıyorlardı. Nazi partisi bir bakıma benzersiz bir oluşum sayılabilir. Bazı gruplar tarafından oransızca desteklense de birçok açıdan, Weimar politikasına özgü dar çıkar grubu partilerinin tersine, geniş bir kitle hareketini temsil ediyordu; en azından Weimar Almanyasımn hizipçi mücadeleleri ve sınıf çatışmalarının ötesine geçmiş bir "halk partisi" *(volkspartei)* olduğunu öne sürebilirdi. Toplumu parçalayan ayrımları iyileştirmeyi vaat edebiliyorlardı. Belirsiz ve her şeyi kucaklayan ideolojisi - anti-modern, anti-kapitalist, anti-komünist, ırkçı, *völkisch-* herkes için her anlamı ifade edebilirdi; toplu iletişim araçlarını kullanıp politik gösteriler sahneleme ustalığı arttıkça (bu, 1929 Nürnberg parti toplantısında görülmüştü) güçlü ve pagan bir din haline bile gelebilirdi; kamuoyunda çizilen imajı ve hitabet yeteneğini keşfedip geliştiren karizmatik lider Adolf Hitler ile birlikte Nazizm, birçok Almanın özlem duyduğu güçlü bir erkek önderliğinde Almanya'nın kurtuluşu ve kaderi rolüne soyunabilirdi. Yeni ve milliyetçi bir topluluk vaadi, Almanya'yı yeniden büyük kılarak nefret edilen Versailles Antlaşması'mn koşullarını yırtıp atacak, 1918 "Kasım suçluları"nı cezalandıracak, "Aryan" ırkı zehirleyip kirleten "Yahudi safrası"ndan kurtaracağı Almanya'yı uzun süredir içeriden yıkan Bolşeviklerin ve suçluların bile hakkından gelecek bir topluluk vaat edebilme vizyonu vardı. Bütün bunlar Weimar demokrasisini ulusal olarak küçük düşme, ekonomik felaket, toplumsal çatışma ve kişisel belirsizlik olarak değerlendiren çok sayıda çaresiz ve korkmuş Alman için güçlü bir hayal sunuyordu. Böylesi bir kitle hareketinin gücünü kabul eden milliyetçiler, sanayi, tarım ve askerî elitler, kendilerine yönelik böyle bir halk desteği olmadığının da farkındaydılar ve bu hareketi "dizginleyip terbiye edebileceklerini", böylece demokrasiyi kendilerinin yapamadığı bir yasallık çerçevesinde yok

etme tasarılarını bu harekete yaptırtabileceklerini düşündüler. Hitler'in iktidarı "ele geçirmesi" gerekmedi; eski elitler basitçe kapıyı açıp onu içeri aldı. Bu tür bir yol ayrımıyla karşılaşıldığında, güçsüz sendikalar ve bölünmüş sol için, hem güçlü çıkar gruplan hem de küçük burjuva kitleleri tarafından kesin olarak terk edilmiş bir demokrasiyi kurtarmak adına yapılabilecek çok fazla şey yoktu. Elitlerin yanlış hesaplanmış entrikalannın sonucunda, son aşamada kötü yazgılı, istikrarsız Weimar Cumhuriyeti'ni koruyup savunmayı beceremeyenlerin zayıflık ve hatalarından çok daha acı ve sorumsuzca bir hata yaratılmıştı. Koşulların bu eşsiz bileşiminde, Adolf Hitler Almanya'da iktidara geldi.

HİTLER'İN İKTİDARININ ONAYLANMASI

Hitler'in iktidarı tamamen ele geçirmesi biraz zaman alacaktı; çünkü başkanlık etmek üzere atandığı kabinenin içinde sadece iki Nazi, Frick ve Goe-ring vardı. Seçim tarihi olarak 5 Mart 1933 belirlenmişti ve Nazilerin olağanüstü hal ilan etmenin bahanesi olarak kullandığı 27 Şubat'taki Reichstag yangınını izleyen huzursuzluk ortamında girilen seçimlerde Naziler yine mutlak çoğunluk elde etmeyi başaramadı. NSDAP oyların %43,9'unu, yani 288 koltuk aldı; buna karşın sol %30'dan fazla oy alırken (SPD 128 koltuk, KPD 81 koltuk), Merkez Partisi ve Liberaller birlikte oylann %18'ini elde ettiler. Naziler milliyetçi koalisyon ortaklarıyla bir araya geldiklerinde bile, demokratik yönetimi yok etmeye yönelik İzin Yasası'm [*Ermächtigungsgesetz*] çıkararak anayasayı değiştirmek için gerekli üçte iki çoğunluğu hemen elde edemediler. Yine de, 21 Mart'ta Potsdam'daki Garrison Kilisesi'nde iyi sahnelenmiş bir Reichstag açılışının ardından Hitler, Merkez Partisi'ni ve diğer küçük sağ partileri planlannı desteklemeye ikna etmeyi başardı. Hitler, 23 Mart akşamı komünistlerin ve yirmi bir sosyal demokratın Reichstag'a girmesini engelleyerek, İzin Yasası'nm geçmesini sağladı. Sadece sosyal demokratlar Almanya'da demokrasinin yıkılmasına karşı seslerini çıkartıp oy verecek kadar cesur olabildiler. Böylece artık Hitler meclis onayını almaksızın, istediği her "yasa"yı geçirebilirdi. Her koşulda, meclis onayı da çok geçmeden

anlamsızlaştı: 1933 yazının başında NSDAP dışındaki partiler yasadışı ilan edildi (ilk giden KPD oldu) ya da kendilerini feshetme karan aldılar (Merkez Partisi 5 Temmuz 1933'te kendini resmen feshetti). 14 Temmuz 1933'te "yeni partilerin oluşumuna karşı yasa"yla birlikte kesin olarak bir tek parti devleti kuruldu.

Resim 35. "Potsdam Günü'nü kutlayan; Hitler'i, Hindenburg tarafından onaylanan, II. Friedrich'in halefi ve önemli bir devlet adamlı olarak sunan bir propaganda afişi.

"Koordinasyon"a *(Gleichschaltung* - tam olarak "aynı vitese takma") yönelik hamleler birçok alanda uygulamaya kondu. 7 Nisan 1933 tarihli "profesyonel kamu hizmetlerinin yenilenmesi yasası"yla kamu hizmetleri hem Nazizmin siyasal muhaliflerinden hem de Yahudilerden arındırıldı. Nazile-rin Mart 1933'te yerel yönetimleri ele geçirmesiyle farklı *Länder* iktidarlan da saldırıya uğradı ve Nisan ayında, Nazi iktidarını *Land* düzeyinde uygulamak üzere on tane sözde "Reich Valisi" *(Reichsstatthalter)* atandı. Mayıs ayında, sendikallar tasfiye edilerek yerlerine Robert Ley'in yönetimindeki "Alman îşçi Cephesi" *(Deutsche Arbeitsfront,* DAF) getirildi. Walter Darre tanm ve çiftçilikle ilgili işlere bakan "Reich Yiyecek Varlığı"nın idaresine geçerken;

esnaf ve küçük tüccarlar bir şemsiye örgüt olan HAGO'nun alünda toplandı. 30 Ocak 1934'te, Hitler'in şansölye olarak atanmasından bir yıl sonra, *Reichsrat* (yasama meclisi) kaldınldı ve federal sistem sona erdirildi. Son önemli anayasa değişikliği Cumhurbaşkanı Hindenburg'un 2 Ağustos 1934'teki ölümüyle geldi. Hitler önüne çıkan bu fırsattan cumhurbaşkanlığı ve şansölye makamlannı kendi şahsında *Führer* olarak birleştirmek ve artık ona kişisel bağlılık yemini eden silahlı kuvvetlerin idaresini almak için yararlandı.

Ordunun Hitler'e bu yeni ve kişisel bağlılığı, Hitler'in SA ile ilgili anlaşmazlıkta durumu ordu lehine çözmeye karar vermesini kolaylaştırmıştı. Liderliğini Ernst Röhm'ün yaptığı SA, hem SS hem de ordu için biraz dizginsiz bir rakip haline geliyordu. Revizyonist ve yayılmacı dış politikası için ordunun desteğine ihtiyaç duyduğunun farkında olan Hitler, 30 Haziran 1934'te "uzun bıçaklar gecesi" denen şeyi başlatü ve bu gecede SA liderlerinin yanı sıra Hitler'in gözden çıkardığı (aralannda Schleicher ve Gregor Strasser'in de olduğu) birçok kişi öldürüldü. Bu toplu cinayet, geriye dönük olarak 3 Temmuz 1934'te kabul edilen bir yasayla "yasallaştınldı". SA sadece orduya değil, aynı zamanda SS'e göre sabit bir yere konumlandırıldı. Heinrich Himmler'in yönetimindeki S S yasaya veya adalete aldırmak-sızm tutuklama, gözaltına alma, hapsetme, işkence edip öldürme hakkına sahipti. 1936'da SS ve Alman polisinin denetimini birleştiren Himmler, Üçüncü Reich'm terör araçlanndaki denetimi yoğunlaştınyordu. Mart 1933'te ilk Nazi toplama kampı Münih yakınlarındaki Dachau'da açıldı; bu olay büyük bir halk gösterisine dönüşürken, gazetelerde açıkça ve coşkulu haberler yapıldı. Aslında orası bir gözaltı merkezi ve zorunlu çalışma kampıydı; "toplum karşıtı öğeler" (rejimin siyasal muhalifleri, eşcinseller ve daha geleneksel tanımıyla "suçlular") orada cezalandırılıyordu. İnsanlık dışı davranışlar, işkence, kötü beslenme, bozulan sağlık koşullan ve aşın çalışmayla birlikte açıkça cinayet de ölüm nedenleri arasındaydı; ama bu çalışma kampları (kapılannda *Arbeit macht frei* "çalışmak özgürleştirir" yazıyordu) 1941'den sonra sadece veya öncelikle öldürme amacıyla kurulanlar gibi imha

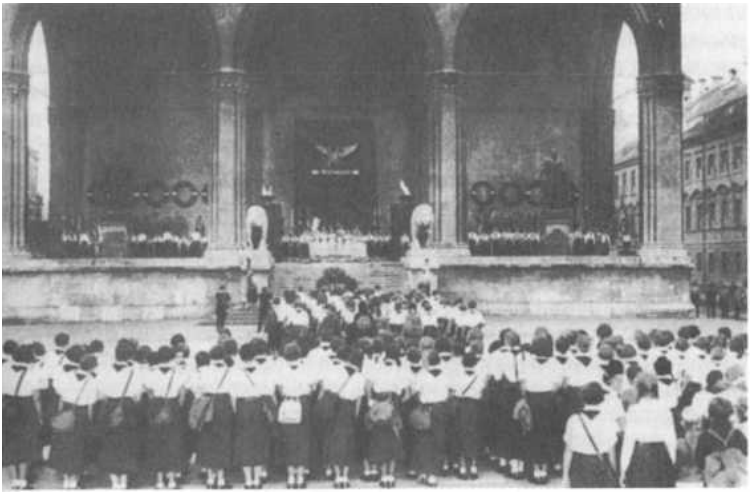
merkezleri değildi. Tutuklanma korkusu, muhbir dehşeti birçok Alman için, gerçek görüşlerini ancak tam mahremiyet halindeyken ifade ettikleri, ikili bir yaşam sürdürmeye mecbur kaldıklan korku dolu toplumsal bir konformizme yol açtı.

Bir yandan Alman halkını konformizme zorlarken, diğer yandan onla-nn yeni nasyonal sosyalist topluluk için nza ve desteklerini almaya yönelik önlemler de alınmıştı. Bu önlemler kısmen ideolojik, kısmen uygulamaya yönelikti. Bu yeni "halk topluluğü'ndan ***(Volksgemeinschaft)*** dışlanmayan-lar -Yahudi kanı taşımayan veya siyasal sorunları olmayan apolitik Aıyan-lar- için yaşam Nazi Almanyasının banş yıllannda görece rahat olabilirdi. Hitler iktidara gelmeden önce başlamış olan ekonomik iyileşme, Nazilerin iş yaratma tasanlanyla daha da ivme kazanmıştı (otoban inşaatı, genel inşaat işleri ve yeniden silahlanmayla bağlantılı sayıca artan projeler). Nazilerin ekonomi politikası hem ekonomik bağımsızlığa ve savaş hazırlıklarına, hem de tüketiciyi memnun etmeye yönelmişti; ama bunlar her zaman, aynı anda gerçekleştirilebilecek türden hedefler değildi. Nazilerin ekonomi politikaları ile ekonomik düzelme arasındaki bağlantılar ve ayrıca bunların nüfusun farklı kesimlerindeki etkilerine dair tartışmalar sürmektedir. Örneğin, 1936'dan sonraki silahlanma politikalan bazı açılardan ekonomik düzelmenin hızını kesmiş olabilir. Dahası, artan sermaye birikimi Naziler iktidara gelmeden önce hâkim olan eğilimlerin sürdüğüne işaret edip, neden ve sonuçların çözümlemesini daha da karmaşıklaştmyordu. Büyük mağazalara yönelik açık düşmanlık ve "kan ve toprak" gibi taşra erdemlerinin vurgulanması gibi bazı gelişmelerin de 1933 öncesi Nazi ideolojisiyle uyuşmadığını belirtmek gerekir. Bu tür tavırlan yeniden silahlanma için sanayileşmenin gerekleriyle bağdaştrrmak oldukça güçtür. Fakat bir şey oldukça açık: işsizlik hızla azalmıştı; tam tersine 1930 sonlarında işgücü yetersizliği söz konusuydu. Weimar yıllannın getirdiği belirsizlik ve güçlüklerin tersine, Nazi diktatörlüğü birçok Alman için -kişisel özgürlükler üzerindeki sınırlamalara rağmen- güvenli bir gelir ve daha iyi bir yaşam standardı anlamına geliyordu.

Weimar dönemi anlaşmazlıklannın yaralarını saran uyumlu, yeniden canlanmış bir ulusal topluluk duygusu vermek üzere tasarlanmış bir dizi tasan daha vardı; *Schönheit der Arbeit* (emeğin güzelliği) ve *Kraft durch Freude* (neşe aracılığıyla güç) programları, işçiler için toplu eğlence etkinlikleri ve tatil gezileri gibi. Fabrika düzeyinde bile topluluk fikrine yapılan vurgu, Almanlann çalışırken yeni bir ruh ve coşkuyla dolmalarına yol açtı. Bu arada, Goebbels'in tuhaf bir ada sahip Halkın Aydınlanması ve Propaganda Bakanlığı (Mart 1933'te kurulmuştu) hem kolay eğlence veya dikkat dağıtmaya hem de siyasal etki yaratmaya yönelik malzemeler yayınlıyordu. Basın ve radyo yönlendirilmiş, eğitim sistemi Nazilerin toplumsallaştırma amacının bir aracı haline dönüştürülmüştü. Solcu, Yahudi ve diğer "Alman olmayan" yazarların kitaplarının 10 Mayıs 1933'te, Goebbels'in öncülüğünde Nazi eylemciler tarafından yakılması, Alman zihinlerini kendi görüşleri dışındaki bütün görüşlere kapatma çabasını simgeliyordu. Hitler Gençliği *(Hitlerjugend,* HJ), Alman Kızlar Birliği *(Bund Deutscher Mädel,* BDM) gibi bir dizi toplumsal örgüt ve Nazi kadın örgütleri, toplumun farklı kesimlerini yeni topluluğa katmaya çabalıyor, buna karşın önceden var olup çeşitlilik barındıran Alman örgütleri yasaklanıyor, feshediliyor ya da Nazilerin eline geçiyordu. Kurtancı figür Adolf Hitler'in yönetiminde yeniden yaratılan bir ulusal topluluk fikri, iktidar ve birliğe dair simgesel gösterilerle, törenler, resmî geçitler ve Hitler geçerken *Heil* selamı veren hayran Alman kalabalıklarının tasviriyle güçlendiriliyordu.

Nazilerin öne sürdüğü bu yekpare imge belli ölçüde doğruydu, günlük yaşamın tüm çatışma ve sürtüşmelerinin üzerindeki karizmatik bir Führer fikri güçlü bir kaynaşma öğesini temsil ediyordu. Yerel parti kodamanları insanların hoşlanmadığı şeyler için suçlanabilir, "keşke Führer bunu bilseydi ..." diyerek iç çekilebilirdi. Ama Üçüncü Reich'ı göründüğü şekliyle ele almak yanlış olur. Nazi devleti, Nazi "totalitarizmi" denen şeyin eski yorumlarında ima edildiği ölçüde, o kadar da düzenli işlemiyordu ve halk da o kadar dalkavuk veya beyni yıkanmış değildi. En azından, Nazi devletinde iktidarın "iki başlılığı" sürdü; yeni parti örgütleri devletin

süregiden idari mekanizmasını çoğaltarak onunla rekabete girdiler. Üst üste binen yargı alanları bir dizi konuda -hem rakip parti örgütleri arasında hem de devlet ve parti bürokrasileri arasında- önemli ölçüde rekabet ve çatışmaya yol açıyordu ve bu tartışmalan çözmenin Führer'e başvurmak dışında kurumsallaşmış bir yolu yoktu. Karar verici son etken "Führer'in arzusü'ydu. Bazı açılardan, çekişmeler "üstü" karizmatik bir Führer fikri, Adolf Hitler'in kişiliğinin bir özelliği olmaktan çok, birbiriyle çekişen örgütlerin çeşitliliğine sahip bir rejimin uygulamadaki işleyiş tarzının bir sonucuydu. Genellikle, Hitler çekişmelere sadece son anda katılıyor, gerçek bir Sosyal Darvinci tarzla, tarafların aralarında mücadele etmelerine izin verip ardından da kazanan ve güçlü tarafı destekliyordu. Politikanın birçok alanında, Hit-ler karar almayı olası en son ana dek erteliyordu. Bu, bazı yorumlarda öne sürüldüğü gibi, onun "güçsüz bir diktatör" olduğu anlamına gelmek zorunda değildir; çünkü kendisi için önemli olduğunda -özellikle de dış politikada- Hitler kendi dediğinin yapılmasını sağlamakta çok kararlıydı. Diğer alanlarda politika oluşturulmasının ayrıntılarıyla o kadar ilgilenmiyordu. Dahası, bu totaliterlik fikrinin, bazı önemli elitlerin -özellikle sanayi ve ordunun- daha alt gruplarla aynı şekilde "eşgüdümlenemeyecekleri" olgusuna da dikkat edilerek tartılması gerekir. 1930ların büyük kısmında bu elitlerin amaçları otoriter ve sendikayı dışlayan bir ekonomik yeniden yapılanma, yeniden silahlanma ve nefret edilen Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesi gibi alanlarda, Nazilerin amaçlarıyla belli bir uyum içindeydi. Ama hedeflerdeki bu uyum hiçbir zaman tam değildi: birçok noktada anlaşmazlıklar ve çıkar farklılıkları vardı. Üstelik 1938'den sonra rejim daha radikal bir aşamaya, (1939'dan sonra ülke savaşta olduğu için) farklılıkların daha keskin çözüldüğü karmaşıklaşan bir aşamaya girdi.

Resim 36. Nazi genç kız örgütü Bund Deutscher Mâdel'den bir heyet, 1923 darbesi sırasında Münih, Feldherrnhalle'de ölen Nazi kahramanları anıyor.

Yaygın görüşe göre bile, manzara ilk bakışta sanıldığından daha karmaşıktır. İnançlı Nazilerden oluşan bir çekirdek kadro olsa da, Mart 1933'ten sonra birçok kişi parti örgütlerine fırsatçı nedenlerle katılırken, bazıları da mesleklerine veya ailelerin geçimine mal olsa bile onlardan uzak durdular. İnsanlar (zaten çok tutarlı veya bütünlüklü olmayan) "Nazi ideolojisini hap gibi yutmadılar; tam tersine, bazı öğelere -örneğin Alman ulusunun büyüklüğünün övülmesi ve Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesi-yakmlık gösterirlerken, diğer öğeleri de, eğer bunlar özellikle kişisel olarak etkilendikleri şeylerse eleştirdiler; sözgelimi ekonomi politikasının bazı yönleri gibi. Örnek vermek gerekirse, köylülerin çoğu Nazilerin "kan ve toprak" vurgusunu 1933'ten önce desteklemişti; ama çok geçmeden, Nazilerin tarım politikalarını, orta büyüklükteki çiftliklerin sadece tek bir mirasçıya, Alman Aıyan soyundan gelen bir mirasçıya kalıp mirasçılar arasında bölüşülemeyeceğini söyleyen Zorunlu Çiftlik Yasası gibi yasaları gördükçe uzaklaştılar. Kamuoyu da iyice bölünmüştü: Halk hayatını fazlasıyla günlük düzeyde yaşıyor, birtakım konuları tek tek kınıyor veya

destekliyor, ama resmin bütününü görmekte epeyce zorlanıyordu. Ayrıca, gözden uzak oldukları sürece, başkalarının kaderine yönelik yaygın bir aldırmazlık toplumun genelinde hâkimdi.

Bu doğrudan kaygı yaratıp acil önem taşıyan alanlara yönelik sınırlı ilgi, Üçüncü Reich dönemindeki tarihçesi ikircikli olan kiliseleri bile etkilemişti. Üyeleri Nazi oylarına düzensiz ölçüde katkıda bulunmuş Protestan kiliseleri çok geçmeden Nazi yandaşı "Alman Hıristiyanlar" ve Nazi karşıtı "Konfesyon Kilisesi" diye bölünmüştü. Konfesyon Kilisesi'nin üyeleri arasında Dietrich Bonhoeffer gibi Nazizmin oldukça cesur muhalifleri de vardı. Naziler başlangıçta Kiliseyi yıkıp yerine bir Reich Piskoposluğu getirme planlarından vazgeçmek zorunda kalmış olsalar da, Protestanların rejime yönelik tepkisi karışıktı. Nazilerin papaz okullarına saldırıp Kilisenin yapısını yeniden düzenleme çabalarına karşı konuldu, ama birçok Protestan Nazilerle aynı anti-komünist duygulara ve muhafazakâr-milliyetçi hedeflere sahipti. Roma'ya olağanüstü bir sadakati olan Katolik topluluğuysa Nazizmin cazibesine başlangıçta direndi; belki de onun "total" ideolojisi ve topluluk vurgusu, Katoliklere, Nazizm karşısında Protestan bireyciliğinin sağladığından daha iyi bir koruma sağlıyordu. Yine de temelde Katolikler Nazizme karşı Protestanlardan daha iyi bir kale oluşturamadılar. Önce Temmuz 1933'te Nazi hükümeti ve Vatikan arasında imzalanan Konkordatoya güvenen Alman Katolikler, yavaş yavaş Nazilerin dinlerine yönelik saldırılarına, örneğin papazların yönettiği okulların sınıflarından çarmıhların kaldırılması gibi saldırılara direnmeye başladılar. Ama Nazi politikalarına direnmenin uygun ve serbest olduğu "dinsel" konular ile Kilisenin ilgi alanına girmeyen "siyasal" konular arasında keskin bir ayrıma gidiyorlardı. Bu kendi kendini sınırlamanın anlamı şuydu: Kilise liderleri aslında Nazi "ötanazi" programını, yani Nazilerin (elbette aralarında Katoliklerin de yer aldığı) çok sayıda Almanı zihinsel yetersizlik veya normalin altında olma nedeniyle öldürme programını protesto ederken, Yahudilere yapılanlara sessiz kaldılar. Rejime belirli ölçüde mesafeli olarak dursalar da, potansiyel Katolik muhalefeti "din" ve "siyaset"in, Kilise

ve devlet alanlannm ayrılması açısından kısıtlayıcı bir yasacılıkla sınırlı kalıyordu; aynı şey, bu noktada Luther'den destek alabilecek Protestanlar için de geçerliydi.

Alman halkı bu yüzden, savaş öncesi yılların yol açtığı ortamda bazen şikayetçi bazen destekçi, bazen onaylayıp bazen onaylamayan, çeşitli konularda farklı tepkiler veren, zaman zaman direnip zaman zaman rıza gösteren, farklı deneyim ve koşulların bir karışımıyla karşı karşıyaydı. Ama bu kadar ikircikli olamayacak kadar az özgürlüğe sahip olanlar da vardı: Yeni ulusal topluluktan dışlanacak olanlar, bu topluluğun karanlık yanının fazlasıyla farkında olanlar vardı. Sol eğilimliler daha en başta kendilerini kuşatılıp hapsedilmiş veya yeraltına çekilmeye zorlanmış buldular; direniş aşın derecede tehlikeli ve gizliydi. Diğerleri de ırk mirasları ya da bireysel tercihleri nedeniyle ayrıma uğruyordu: Yahudiler, Çingeneler ve eşcinseller kötü muameleye maruz kalırken, Slav olanlar karalanıyordu. 1930'daki Yahudi politikası bir dizi özel denebilecek uygulamayı içeriyordu: Nisan 1933'te Yahudi dükkân ve iş yerlerine yönelik boykot girişimi, Yahudilerin kamu hizmeti ve bazı mesleklerden dışlanması, onlan yurttaşlık hakkından yoksun bırakıp Yahudi olanlar ile olmayanlar arasındaki evliliklere sınırlamalar getiren 1935 "Nürnberg Yasaları", Kasım 1938'deki Yahudi sinagogları, evleri ve muhitlerinin saldırıya uğrayarak yakılıp yağmalanmasına ve birçok Yahudi'nin öldürülmesine yol açan "kınk camlar gecesi" (*Kristallnacht*). Bu uygulamalar temelde Nazi eylemciler tarafından başlatılıyor ya da partideki radikallerin eylem baskılanna yanıt olarak gerçekleşiyordu. Halkın önündeki acımasızlık gösterileri Almanlar arasında çok az genel destek gördü. Ama Yahudileri Alman toplumundan "kaldırma" hedefi büyük ölçüde onaylanıyordu ve Yahudi mülkünün (evleriyle birlikte) "aryanlaştırılması" bundan yararlananlan hoşnut etti. Nürnberg Yasaları'nda Yahudilerin parya konumunun "yasallaştınlması" alkışlandı, ama *Kristallnacht*'ta mülklerine verilen zarar ve çıkan kanşıklık aynı desteği görmedi. Yeni Bin Yıllık Reich'ın Almanyasında Yahudilerin istenmediği *(unerwünscht)* ve Almanya'nın

görkemli geleceğinden dışlanacakları çok açık olsa da, Nazilerin "Yahudi sorunu" için ortaya koyacaklan "kesin çözüm"ün, son aşamada bir toplu katliam politikası olacağı banş yıllarında pek açık seçik görülmüyordu.

Hitler'in kesin hedefe sahip olduğu iki politika alanr vardı: ırk politikası ve dış siyaset. Hitler Almanya'yı "saf' bir ırk topluluğu yapmak ve Alman "yaşam alanını" *(Lebensraum)* genişleterek önce Avrupa sonra da dünyaya hâkim olmak istiyordu. Son tahlilde diğer her şey yalnızca bu amaçlara hizmet etmeliydi. Şimdi de rejimin dış siyaset, savaş ve soykırımda radikalleşmesini inceleyelim.

DIŞ POLİTİKA VE SAVAŞ

1920 gibi erken bir tarihte bile, Hitler yazdığı *Kavgam'da.* ve (daha yayımlanmamış olan) "İkinci Kitap"ta dış politikası için bir program ortaya koymuştu. Bu program, Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesini, Avusturya'nın ülkeye katılmasını, Çekoslovakya ve Polonya'nın uydu devletler haline getirilmesini, Rusya'nın fethine yönelmeden önce Fransa'yla yüzleşmeyi ve son olarak da belki Almanya'nın koruma altına alacağı Britanya'yı bir tür küçük ortak şeklinde işin içine katarak dünya egemenliğine ulaşmayı içeriyordu. Bu programın en azından ilk aşamaları Almanya'daki muhafazakâr milliyetçi çevrelerde açıkça geniş sempati uyandırmıştı. 1930'dan sonra Brüning'in yönetimindeki dış politikada, Stresemann'ın daha özenli uzlaştırma siyasetinden uzaklaşıldığı belliydi. Artık çok taraflı anlaşmalar yapmak yerine, Avrupa'nrn doğu ve güneydoğu bölgelerinde Almanya'nın etkisini artırmak üzere tasarlanmış iki taraflı ekonomik ve siyasal düzenlemelere geçilmesi çalışmalarına yeni ve daha çatışmacı bir üslup eşlik ediyordu. Bu eğilimlerde belirli devamlılık vardı, ama 1933'te Hitler iktidara geldiğinde hızı epeyce artarken, uç hedefler daha da tutkulu bir hal aldı. Yine de Hitler'in iktidara gelmesini sağlayan eski elitlerle olan uzlaşma, 1937-38 kışına dek belirli gerilim ve sürtüşmelerle sürecekti.

Hitler'in 1930lardaki genel stratejisi bir yandan diplomatik yollarla olabildiğince çok şey elde etmek, öte yandan yeniden silahlanma politikasını enerjik bir şekilde sürdürmekti. Yeniden silahlanma gizlice yürütülüyor ve 1920'lerin sonlarmdan itibaren orduyu genişletmenin farklı yolları üzerinde uğraşılıyordu. İktidara geldikten sonraki on gün içinde generallere ve kabinesine yaptığı konuşmalarda Hitler niyetini ortaya koydu. Yeniden silahlanma çalışmaları başlangıçta gizlendi: 1933'teki "Mefo Yasaları" konusunda ve Krupp'un "tarımsal traktör programı" gibi üstü örtülü bir isimle Temmuz 1933'den itibaren tank üretmesinde olduğu gibi. 1934'e gelindiğinde artrk patlayıcılar, gemiler ve uçaklar üretiliyordu; hepsi de Versailles Antlaşması'nm koşullarıyla çelişmesine rağmen, ordu tarafından onaylanıyordu. Mart 1935'e gelindiğinde, askerlik hizmetinin devreye sokulmasıyla birlikte Alman hava kuvvetlerinin ve genel olarak yeniden silahlanmanın varlığı dış dünyaya ilan edildi. Bu arada, Hitler toplu düzenlemeler yerine belirli ülkelerle tek tek anlaşmalar yapmıştı. Almanya'nın Cenevre Silahsızlanma Konferansı'na katılımını iptal etti ve Ekim 1933'te Almanya'yı Milletler Cemiyeti'nden çıkardı. Ocak 1934'te (Dışişleri'nin tavsiyesine uymayarak) Polonya'yla on yıllık bir saldırmazlık paktı imzaladı. Ocak'ta yapılmış olan bir referandumun ardından Saarland, Mart 1935'te Almanya'ya tekrar katıldı. Alman silahlanması Nisan 1935'te Britanya, Fransa, İtalya'nın oluşturduğu "Stresa Cephesi" ve Milletler Cemiyeti tarafından kınandı; ama Britanya ve Almanya Haziran 1935'teki bir Donanma Anlaşmasıyla belirli bir uzlaşmaya vardılar; buna göre Almanya donanmasını İngiliz donanma gücünün üçte birine çıkartabilecekti. İtalya ile Almanya arasında Avusturya konusunda gerilim yaşandığı halde (AvusturyalI Naziler 1934'te darbe girişiminde bulunmuş, olay sırasında Şansölye Dollfus öldürülmüştü) Hitler ilişkileri geliştirmeye çalışıyordu. Faşist lider Mussolini'ye hayranlık duyuyordu ve Avusturya sorununu bir süre dikkatli bir şekilde ele aldı. Aslında, Stresa Cephesi de çok sağlam değildi. Britanya ve Fransa'nın Ekim 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgal edişiyle uğraşması, ayrıca yurtiçinde kötüleşen

ekonomik durum karşısında halkın gösterdiği hoşnutsuzluğun artan baskısı, Hitler'e dış politikadaki gerçekten risk taşıyan ilk adımı atma fırsata ve hevesi verdi. Mart 1936'da Alman birliklerinin girişiyle Ren Bölgesi'ne yeniden asker yerleştirildi. Alman birliklerinin görece sınırlı sayısına rağmen, başarrlr olan bu adım, yurtiçinde halktan büyük övgü alırken, yurtdışından da büyük eleştiri görmedi. Sonuçta Almanya sadece "kendi arka bahçesine giriyordu".

Hitler 1936'da, Almanya'nın dört yıl içinde savaşa hazır olması gerektiğini ilan etti ve Goering yönetiminde "Dört Yıllık Plan" yürürlüğe kondu. Bu, eski Riechsbank müdürü Hjalmar Schacht'm yönettiği görece ortodoks ekonomi idaresinden kopuşun habercisiydi; bakanlığı ile Goering'in Dört Yıllık Plan Ofisi arasında yaşanan çekişmeler nedeniyle Schacht, ekonomi bakanlığından Kasım 1937'de istifa etti. Yeniden silahlanma şiddetle yürütülüyor, ama bu, yurtiçindeki tüketicilerin hayat standartlan pahasına yapılmıyordu; Hitler genel olarak kamuoyunun görüşüne ve özel olarak da kendi popülerliğine dikkat ediyordu. Ama dış politikadaki değişiklikler Hitler ile onun muhafazakâr milliyetçi müttefikleri arasındaki bağlann gevşemesine yol açacaktı. Temmuz 1936'da patlayan İspanyol İç Savaşı, İtalya ile Almanya'nın (Franco'ya destek vermek üzere) "Roma-Berlin Ekseni"nde yakınlaşmasına yol açtı. Bir süredir Dışişleri Bakanlığı'yla rekabet halinde bile olsa Nazi diplomatik hizmetlerini etkin bir şekilde yürütüp 1936'da Almanya'nın Britanya Büyükelçisi olan Ribbentrop, Almanya ile Britanya arasında bir ittifak kurulmasrnı sağlayamadı. 1937'de, Hitler Britanya'yla müttefiklik planlarını bırakıp İtalya'yla bağlarını güçlendirmek zorunda olduğunu anladı. 1938 yılındaysa Ribbentrop'un etkisiyle, Japonya "Eksen"in üçüncü üyesi oluyordu. Ayrıca artık Almanya'nın uzun süreli silahlanma yarışını sürdüremeyeceği, er veya geç savaşa girmesi gerektiği anlaşıldı.

Bu gelişmeler 1937-38 kışında Hitler ile bazı eski muhafazakârlar arasındaki kopuşun kaçınılmaz olduğu noktaya vardı. Hitler'in askerî yaveri Albay Hossbach'ın bir bilgi notunda aktarılan Kasım 1937'deki bir

toplantıda kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlarının yanında Dışişleri ve Savaş Bakanlan da bir araya gelmişti; bu toplantı Hitler'in en azından Alman *Lebensraum*'a ulaşma planlarını uzun bir söylevle dile getirmesi için bir fırsattı. Dinleyenleri ikna edemeyen Hitler, tereddüt ve eleştirilerle karşılandı. Ama Nazi askerî planlaması Aralık ayında, savunmacı olmaktan çok, daha da saldırgan bir havaya büründü. Şubat 1938'de Hitler, ordu komutanlan arasında bir tasfiye hareketi başlatarak, görüşlerini eleştiren muhafazakârların yerine Nazi planlanna yakın isimleri getirmişti. Fritsch'in yerini general von Brauchitsch aldı, on dört kıdemli general emekliye ayrılırken kırk altı tanesi komuta merkezlerini değiştirmek zorunda kaldı, Blomberg'e ait olan Savaş Bakanlığı makamı kaldmldı ve Hitler Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı oldu (devletin başı olması sayesinde elde ettiği Başkomutanlık konumuna ilave bir mevkiydi bu). General Keitel eski Wehrmacht ofisinin yerini alan *Oberkammando der Wehrmacht'm* (OKW) başına geçti. Son olarak da Şubat 1938'de Ribbentrop, Neurath'm yerine dışişleri bakanı oldu. Bu değişiklikler artık çok daha fazla Nazi olan rejimin, ortodoks Alman milliyetçilerinin daha geleneksel düşünce ve hevesleri aracılığıyla eskisi gibi sınırlanmayacağını gösteriyordu.

Hitler 1938-39 içinde ve görece banşçı yollarla iki önemli dış politika hedefine daha ulaşacaktı. Almanya'nın 1936'da Avustuıya'nm bağımsızlığı konusunda güvence vermiş olmasına ve bunun İtalyayia yakınlaşmayı kolaylaştırmasına karşın, Avusturya'yla ilgili gerilimler sürüyordu. 1937 yılında ipleri fazlasıyla eline alan Goering'in gerçekleştirdiği büyük baskıyla, Avustuıya meselesi 1938 bahannda kırılma noktasına gelmişti. Dolfuss'un yerini alan Avusturya şansölyesi Schuschnigg, Şubat 1938'de Hitler ile görüşmesinin ardından Mart 1938'de, sonucu önceden belli bir referandum çağrısı yaptı; Hitler (ve Goering) bu referandumun ertelenip yeniden düzenlenmesini sağlamayı, aynca Schuschnigg'e iktidarı Nazi sempatizanı Seyss-Inquart'a bıraktırmayı başardı. Avusturya birliklerine de Alman birlikleri Hitler'in doğduğu ülkeye zaferle ve kalabalıklann selamıyla

girerken direnmemeleri talimatı verildi; sonuçta bu kanstz işgal ile Avusturya'nın *Anschluss'u* gerçekleşti. Versailles Anlaşması'nda yasaklanmış olsa da, diğer Avrupa güçleri buna karşı çıkacak bir neden bulamadılar. Oysa Avusturya Yahudileri için sonuç tam bir felaket olacaktı. Avusturya Nazilerinin ağır anti-semitizmi dizginlerinden boşandı ve sonrasında "Hitler'in ilk kurbanı" olarak anılacak olan bu ülkedeki Yahudiler, Almanya'daki kardeşlerinden çok daha kötü muameleye maruz
kaldılar.

Resim 37. Avusturya'nın Lienz kenti, artık Büyük Alman Reich'ının bir parçası olmuştu ve önemli meydanlarından birinin adını (Almanya ve Avusturya'nın birçok yeri gibi) "Adolf Hitler Meydanı" olarak değiştirildi.

Hitler, Çekoslovakya konusunda bu kadar rahat olamadı. Özellikle Su-detler sınırındaki bölgelerde yer alan önemli sayıda etnik Alman nüfusuyla bağlantılı huzursuzluk, Almanya'nın desteğiyle ve Heinlein yönetimindeki bir sağcı parti tarafından başlatılmıştı. 1938 yazı içinde, kısmen Çek sınırında yaşanan ve Çek seferberliğine yol açan Alman seferberliğiyle ilgili kesin olmayan raporlar nedeniyle bir kriz durumu ortaya çıktı. Gerilimin bir hafta boyunca tırmanmasının ardından

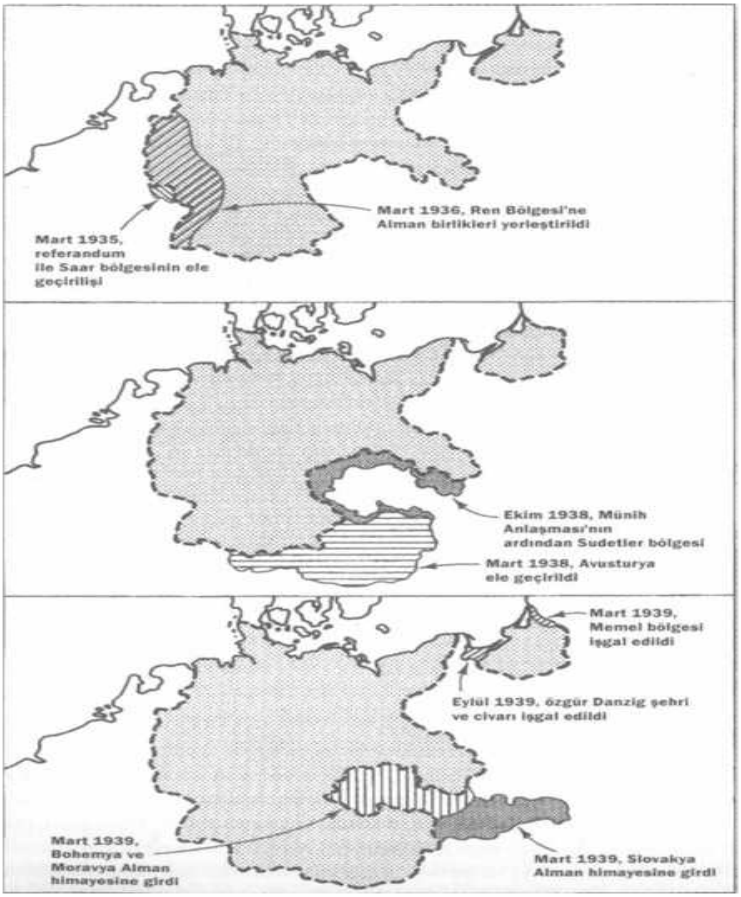
ortalık yatışır gibiydi, ama tartışmalar keskinleşmişti ve İngiliz Başbakanı Chamberlain görüşmelerde önemli rol oynuyordu. Sonunda, Eylül 1938'deki -Çekoslovakya'nın temsil edilmediği- Münih Konferansı'nda bazı sınır bölgeleri Almanya'ya teslim edildi ve Chamberlain de Hitler'in imzaladığı bir kâğıt parçasını sallayıp bunun "barış çağı" demek olduğunu ilan ederek Britanya'ya döndü. Chamberlain'in sözde "yatıştırma politikası" büyük eleştirilerle karşılaştığı gibi, Britanya'ya etkili bir silahlanma için vakit kazandırdığı savıyla da savunulmuştur. Hitler de elde ettiği kansız başarısı nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştı; başarılı olabileceği bir savaş yerine kandırıldığını hissediyordu. Ama onun tersine, Alman halkıysa savaş tehdidinin atlatılışı nedeniyle rahatlamıştı ve Hitler'in yurtiçindeki popülerliği buna bağlı olarak arttı. Mart 1939'da Hitler Çekoslovakya'nın kalanını işgal etmeye karar verdiğinde birlikleri çok az dirençle karşılaşarak Prag'a kadar girdiler. Bohemya ve Moravya bir "himaye altında devlet"e dönüştürülürken Slovakya da fiilen Alman Reich'ının uydu devleti haline geldi. Batılı güçler, hakkında çok az şey bilip pek de aldırmadıkları bu "uzak toprakları" yalnız bırakarak yardım etmeye kalkışmadılar.

Hitler, Polonya konusunda batılı güçlerle çok daha ciddi uyuşmazlık yaşayacaktı. Memel, Litvanyalılar tarafından terk edildi, ama Lehler Danzig'i vermeyi reddettiler ve 31 Mart'ta İngilizler Polonya'nın bağımsızlığına güvence verdiler. Bu engele rağmen, Hitler Britanya'nın aslında güçsüz ve kararsız olduğu, güvence sözünün ardında duramayacağı izlenimine kapılmıştı. 23 Ağustos 1939'da, Hitler, sürpriz bir hamleyle, Nazilerin ideolojik olarak baş düşmanları gördükleri Stalin Rusyasıyla o ünlü anlaşmayı yaptı. Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı hem Stalin hem de Hitler için tümüyle stratejikti: Polonya'3a parçalamak ikisinin de çıkannaydı ve Stalin silahlanma için süreye ihtiyaç duyarken, Hitler'in kaygısı Britanyalılann SSCB'yle yapacağı olası bir anlaşmayı önleyerek, iki cephede birden savaşmak zorunda kalmaksızın ilgisini batıyı alt etmeye yoğunlaştırmaktı. 1 Eylül 1939'da Alman birlikleri Polonya'yı işgal etti. 3 Eylül'deyse Polonya'ya verdikleri sözü tutan Britanya ve

Fransa, Almanya'ya savaş ilan ettiler. Almanya'nın XX. yüzyıl içinde yol açtığı ikinci büyük savaş başlamıştı. Tüm Alman halkı bu savaşı, olacaklara dair olumsuz bir önsezi ve 1914'teki savaşın çıkışını selamlayan büyük kalabalığa göre çok az coşkuyla karşıladı.

Polonya seferi, savaşın kısa zamanda sona ereceği gibi boş umutlar doğurdu. Bir yıldırım savaşıyla (*Blitzkrieg*) Polonya üç haftadan kısa sürede yenildi. Bir kısmı, genişletilmiş Reich'ın içine katılırken bir kısmı da Alman idaresindeki "Generalgouvernement" haline dönüştürüldü. Ardından 1939-40 kış aylarındaki sahte savaş ya da *Sitzkrieg* geldi. 1940 baharında Hitler ilgisini artık hızla kuzeye ve batıya çevirmişti: önce İskandinavya'ya, Norveç'teki Quisling rejiminin tarihe yeni bir siyasal kavram kazandırdığı yere, ardından da Mayıs 1940'ta Hollanda ve Belçika aracılığıyla Fransa'ya. Fransa'nın yenilgisiniyse kuzey ve batı kısımlarının işgali ve uzlaşmacı Vichy rejiminin yerleştirilmesi izledi. 1941 baharında bu kez Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırdı. Bu beklenmedik erken ve hızlı zaferler Hitler'in yurtiçindeki popülerliğini, özellikle de tüketicilerin yaşam koşullan hâlâ görece tatmin edici bir konumdayken, iyice artırdı. Ayrıca Hitler'e sahte bir yenilmezlik duygusu verdi. Goering, Hitler'i, Alman Luftwaffe'sinin Britanya'yı savaşın dışında bırakacak darbeler indirecek konumda olduğuna ikna etti ve Britanya ya bir dizi hava saldırısı başladı. Ama Britanya işgale ve yenilgiye karşı, Almanlann sandığından çok daha dirençli olduğunu gösterirken, Hitler Britanya'yı yenip batıdaki konumunu güçlendirmeyi beklemeden ilgisini doğuya yöneltiyordu. 1941 yazında Rusya'yı işgal vaktinin geldiğine karar verdi ve böylece daha önceden kaçınmaya kararlı olduğu şeyle karşılaştı: iki cephede savaşmak. Rusya seferinin felaketle sonuçlanacağı ortaya çıktı. Alman birlikleri aşın yayılmıştı ve donanımlan eksikti. Buz gibi rüzgârları ve yoğun kar yağışıyla Rus kışı geldiğinde, Alman askerleri kendilerini hareket kabiliyetinden yoksun ve yetersiz giysiler içinde soğukla mücadele eder, hatta bazen donarak ölme tehlikesiyle karşı karşıya buldular. Yurtiçindeki Nazi bağış toplayıcılar (kış kurtarma fonu, WHW, aynca hibeler ve tek kâse yemekler) sayısız Almam botları, paltoları, kayaklarından ayrılmaya ikna etti; ama

bunlar çok yetersizdi, üstelik vakit artık çok geçti. Ayrıca askerî açıdan önemli hatalar yapılmıştı, özellikle de sürdürülemeyecek eşzamanlı ve aşın tutkulu saldmlar başlatılarak. 1943'te Stalingrad'da, Almanlar sonunda gizlenmesi imkânsız ve ağır bir yenilgi yaşadı. Ne yurtiçindeki moral ne de Hitler'in kaçınılmaz zafere inancı bir daha geri gelmedi.

Harita 10. Nazi Almanyasının kendine kattığı topraklar, 1935-39.

Harita 11. Polonya'nın paylaşılması, 1939.

Rusya'nın işgali savaşın dönüm noktasıydı. Almanya kısa ve keskin bir savaşa hazırlanmıştı, ama ortaya çıkan türden uzun süreli çatışmalara hazırlıklı değildi. İkinci dönüm noktasıysa hâlâ Avrupa savaşı olan şeyin Aralık 1941'de bir dünya savaşma dönüşmesiyle yaşandı. Pasifik'te 19301a-rın başlanndan beri Japonya'nın kanşüğı çeşitli çatışmalar yaşanıyordu. Aralık 1941'de Japonlar Pearl Harbour'daki Amerikan filosuna saldınp filoyu yok etti ve bunun sonucunda da ABD Japonya'ya savaş ilan etti. Eksen güçlerinden biri olan Japonya'yla bağlantılı olsa da, Almanya'nın Japonya'yı savunması için bir zorunluluk yoktu; ama yine de Hitler bu fırsatı ABD'ye savaş ilan etmekte

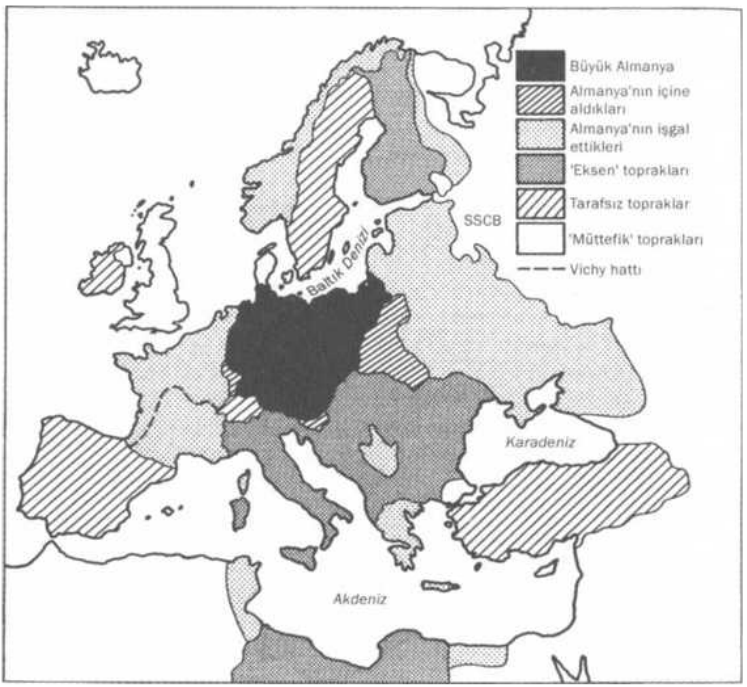
kullanacaktı. Megalomanyak dünya egemenliği arzusu - Almanya'nın hâlâ kazanmayı umut edebildiği- bir Avrupa savaşını bir dünya savaşma dönüştürürken, dünyanın en gelişmiş sanayi ülkesinin devasa askerî ve ekonomik gücünü üzerine çekti.

1942-43'ten sonra, savaş Almanya'nın aleyhine gelişti: Kuzey Afrika'daki çöl seferleri, RAF ve Amerikan hava kuvvetlerinin yürüttüğü kesintisiz sal-dmlar, Temmuz 1943'te Faşist Büyük Konsey tarafından Mussolini'nin görevden alınmasına rağmen İtalya'da süren mücadele. Almanya üç cephede savaşıyordu ve Ruslann doğudan, batılı müttefiklerin 6 Haziran 1944'teki Normandiya çıkartmasıyla örtüşen bir saldın başlatmasıyla birlikte durumu daha da umutsuz hale geldi. Yurtiçindeki moral çökmüştü, insanlar cephedeki dostlan ve akrabalan için korkuyor, bir yandan da kötü koşullar içinde acı çekiyorlardı. Halkın önüne daha az çıkan Hitler ise neredeyse dünya işlerinden elini eteğini çekmiş gibiydi; Doğu Prusya'daki sığmağına, "Kurt İni"ne giderek daha çok çekilmeye başlamıştı. Kişisel sıkıntı ve kay-gılanna iyice gömülen Alman halkının büyük kısmıysa, hakkında kabul etmek istediklerinden daha fazlasını bildikleri ve tam da o sıralarda yaşanan bir olguya pek ilgi göstermeyecekti.

HOLOKOST, DİRENİŞ VE YENİLGİ

Hitler'in temel hedefleri iki aşamalıydı: Alman ırkı için *Lebensraum* elde etmek ve bu ırkı sağlıklı "Aıyan" soyunu zehirleyip bozan, kirleten bir madde, bir bakteri olarak gördüğü şeyden, Yahudilerden kurtarmak. 1933'ten sonraki dönem boyunca Yahudiler yavaş yavaş saptanıp damgalandılar ve "ulusal topluluk"tan (*Volksgemeinschaft*) dışlandılar. Yahudilere top-lumdışı konumu verecek önlemler alındı ve birçok Yahudi geleceklerinin Almanya'da olmadığını anlayarak, kendilerini kabul edecek yerlere kaçtı. Yahudilere karşı şiddet ve ayrımcılık eylemleri görülse de, Almanya'yı Yahudi nüfusundan tümüyle arındırmaya yönelik sistemli bir politika yoktu. Ama savaş döneminde olaylar değişti. Öncelikle, çok daha büyük Yahudi topluluklara sahip (özellikle doğudaki) toprakların fethedilmesiyle

birlikte "Yahudi sorunu" yeni bir büyüklüğe ulaştı. Ayrıca, daha aşın durumlar çok daha radikal çözümlere yol açacaktı. Hitler genişletilmiş Reich'ın "Yahudi-lerden temizlenmiş" *(Judenrein)* olmasını istediğini belirtmişti. Başlangıçta, Yahudilerin Madagaskar'da onlara aynlmış bir yere topluca tahliyesine dair tasarılar düşünüldü, hatta bu tahliye çerçevesinde Yahudiler gerçekten de güney Fransa'ya gönderildiler. Ayrıca Doğu Avrupa'da, Polonya'nın güneydoğusundaki Lublin'nin çevresinde bir Yahudi rezervasyonu kurma planları vardı. 1941 yazında Rusya'nın işgalinin ardından "kesin çözüm" daha da karanlık bir hal alacaktı.

Harita 12.1942 sonbaharında Hitler'in imparatorluğu.

Yahudilerin imhası için Hitler'in herhangi bir yazılı emir belgesi bulunmamıştır; aslında Hitler'in yönetim tarzı

düşünüldüğünde böyle bir emrin var olması da olası değildi. Ama o isteklerini belli etmiş ve imha politikasının yürütülebileceği bir iklim yaratmıştır. Tarihçiler arasında, gerçekleştirilen imha programının önceden belirlenmiş bir planın doğrudan sonucu mu olduğu, yoksa daha özel ve tesadüfi bir şekilde, zaman içinde eşgüdümlenen yerel girişimlerle mi geliştiğine dair bazı anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Nasıl yorumlanırsa yorumlansın, gerçekleştirilen olayların çerçevesi açıktır. Yahudilere yönelik ilk toplu katliam, Rusya'ya işgalci Alman birlikleriyle birlikte gelen ve *Einsatzgruppen* [Hareket Birlikleri] denilen uzmanlar tarafından yapıldı. Yahudiler toplanıp ormana götürülüyor, burada onlara toplu mezarlar kazdırılıyor, çıplak bir halde sıraya diziliyor ve ardından öldürülüp mezarlara atılıyorlardı. Bu tekniğin Nazi bakış açısından birtakım ciddi sıkıntıları oldu: Katliamlar görece halka açık alanlarda yapılıyor ve gelip geçenler tarafından kolayca görülebiliyor, böylece olayların haberleri Almanya'ya dek gidebiliyordu; öldürenler ise -öldürdükleri arasında bebeklerini taşıyan genç anneler de vardı- SSlerin insani duygulan bastırma alışkanlığına, itaat ve acımasızlığı telkin etmesine rağmen, bu tür soğukkanlı cinayetleri öncesinde genellikle bol bol votka içmeden yapamıyorlardı. Bu arada Polonya'daki gettolar iyice kalabalıklaşmış ve hastalıklar çok ciddi bir hal almıştı, çünkü işgal edilen topraklardan giderek daha çok Yahudi gönderiliyordu. Varşova ve Lodz gettolarım yönetenlerin bakış açısından, artan Yahudi sayısıyla baş etmenin bir yolu er veya geç bulunacaktı; ister akını durdurarak ister oradakileri ortadan kaldırarak. Seçilen yol ölümdü: silahla vurmak yerine, gaz vererek öldürmek. Lodz gettosundaki Yahudiler, Aralık 1941'den itibaren, egzoz boruları dumanı tekrar aracın içine verecek şekilde bükülmüş kapalı kamyonetlere konularak Lodz'un yaklaşık altmış beş kilometre kuzeybatısındaki Chelmno'ya (Kulmhof) götürülüyorlardı. Aracın içine tıkılmış olanlann çığlıklan kesildiğinde şoförler arabayı durduruyor ve cesetler ormandaki toplu mezarlara atılıyordu. Fakat bunun da görece "etkisiz" bir öldürme yolu olduğu anlaşıldı: On

binlerce insanı öldürebilirdi ve öldürdü de, ama milyonları ortadan kaldıramazdı.

Ocak 1942'de, Wannsee'de, Berlin'in batısını çevreleyen güzel bir göl bölgesinde, SS lideri Heinrich Himmler'in genel idaresinde, zaten başlamış olan "kesin çözümü" eşgüdümlemek üzere bir konferans toplandı.

Resim 38. Polonya Radom'daki Yahudi gettosunun girişinde, polis izni olmadan girmeyi yasaklayan ve salgın hastalık tehlikesine karşı uyaran levha. Gettolardaki Yahudiler, fiziksel sağlığa ciddi tehdit oluşturan, ayrıca daha mecazi bir şekilde, Yahudi "pisliği"nden "temizlenmesi" gereken ulusun bedenindeki bir "basil" veya "kanser" olarak betimlenen yaratıklara indirgenmişti.

Polonya'da Belzec, Sobibor ve Treblinka'da özel olarak tasarlanmış imha kampları açıldı. "Reinhard Operasyonu" adı altında (adını Prag'da Mayıs 1942'de suikasta kurban giden Reinhard Heydrich'den alıyordu) bu kamplar Polonya Yahudilerinin büyük kısmının tasfiyesini gerçekleştirdiler. Burada artık son verilmiş olan "ötanazi" programının personelinden ve bunların uzmanlığından yararlandılar. Fakat kampların en kötü

şöhretlisi, adı kötülük ve acıyla eşanlamlı hale gelen kamp, doğu Polonya'da gözden uzak bir yerde değil, büyük Alman Reich'mm sınırlan içindeydi: Auschwitz. Yukan Silezya'daki büyük batı-doğu demiıyolu hattı üzerinde önemli bir sanayi merkezi olan Auschwitz'deki (Oswiecim) kompleks birkaç kilometre kareye, şehrin içine ve çevresine yayılmıştı, hatta ana demiryolu hattının iki yanma da uzanıyordu (trenlerin doğruca Birkenau'daki imha merkezine gitmesini sağlayacak fazladan bir yan hat bile inşa edilmişti). Aslında büyük ölçüde siyasal mahkûmlar için önceden yapılmış bir hapishane ve çalışma kampı olan I. Auschwitz, Josef Mengele'nin denetiminde korkunç "tıbbi" deneylere sahne oldu; burası aynı zamanda Zyklon B gazının ilk kez denendiği yerdi.

Resim 39. Demiryolu hatlarını otlar bürüse, gaz odalarının kalıntıları üstü bitkilerle kaplı moloz yığınlarına dönüşse, hatta PolonyalI köylüler tıpkı krematoryumdan dumanlar çıktığı zamanki gibi işlerine gidiyor olsalar bile, Auschwitz-Birkenau toplama kampının gölgesi Alman tarihinin üzerine silinmesi imkânsız bir şekilde uzanmaktadır.

II. Auschwitz ya da Auschwitz-Birkenau ise birkaç kilometre öteye, toplu katliam için tasarlanmış bir fabrika olarak kurulmuştu. Dopdolu trenler burada "işlemden" geçiriliyor, sonra temizlenerek üç dört saat içinde boş olarak batıya dönmeye hazırlanıyordu. Auschwitz-Birkenau'daki bütün gaz odaları ve krematoryumlar tam kapasite işlediğinde yirmi dört saatte yaklaşık 9.000 kişiyi öldürmek mümkündü. Ayrıca Auschwitz kentinde Monowitz kampı vardı ve buradaki mahkûmlar I. G. Farben'in Dwory'deki yeni Buna [sentetik kauçuk] fabrikasında çalıştırılıyordu. Auschwitz kompleksi ayrıca Krupp, Borsig ve Siemens gibi bir dizi başka Alman şirketinde da işgücü sağlıyordu. Burası yalıülmış, saklı bir toplama kampı değildi, çok sayıda Leh ve Almanın çok iyi bildiği büyük bir kuruluştu. Üçüncü Reich'in işleyişindeki karmaşıklık küçük bir Nazi haydut ve suçlu çetesinin çok ötesine uzanmaktadır.

6 milyondan fazla Yahudinin bürokratik olarak örgütlenip teknolojik olarak mükemmelleştirilmiş ve etkin bir şekilde yürütülmüş toplu katliamının yanı sıra Avrupa'daki Çingene nüfusunun neredeyse tümden yok edilmesi, aralarında komünistler, sosyal demokratlar, muhafazakârlar, Protestanlar, Katolikler, Yahova Şahitleri ve diğerlerinin bulunduğu, farklı kültürler ve farklı uluslardan gelip farklı siyasal görüşler taşıyan çok sayıda insanın, Nazizmin siyasal muhaliflerinin ya da "yaşamayı hak etmiyor" sayılanların öldürülmesi; Bach'm müziği ve Goethe'nin şiirini üretmiş o yüksek kültür sahibi milletin üyeleri tarafından yapılan bütün bu toplu katliamlar, bırakın yanıtlamayı, düşünülmesi bile imkânsız sorular ortaya koyuyor. Öte yandan bu durum, bu olgunun gerçek tarihsel açıklamadan soyutlanmış, nedenselliğin ötesinde, sadece dehşet ve utanç odağı olarak eşsiz bir kınama düzlemine çıkartılmasını gerektirmez. Bu oldukça anlaşılır bir tepkidir, fakat yine de gerçek sorumluluk ve suçla ilgili sorulardan kaçınmayı sağlar. Hitler toplu katliam iklimini yaratıp bunun için ortam sağlamıştır; ki bu katliam, rejimin savaş döneminde köle emeğine ihtiyaç duyulması gibi temel hedefleriyle bile çelişiyordu. Ama Almanya'nın eşsiz kötülüğe sahip bir adam tarafından

ele geçirilmesinde yoğunlaşan açıklamaların öne sürdüğü gibi, tek sorumlu o olamaz. Sorumluluk sadece Hitler'in çevresindeki küçük bir fanatik çetesine de yıkılamaz. Hitler iktidara kaza eseri gelmedi; rejimi de basit anlamıyla korku ve zorlamaya dayanmıyordu. Farklı mevkilere sahip çok sayıda Alman, eylemleriyle Holokost'u kolaylaştırdı ya da eylemsizlikleriyle onun sürmesine izin verdi. En geç 1943'ün sonunda, Almanların büyük bir kısmı, en az birkaç milyon Alman, toplanıp doğuya götürülen Yahudilerin, doğrudan veya (Theresienstadt gibi geçiş kampları yoluyla) dolaylı olarak, aslında "yeniden yerleşim" yerlerine değil ölüme gittiğini biliyorlardı. Bu gerçek, tarafsız ülkelerin ve Hitler'in düşmanı olan ülkelerin hükümetleri tarafından da biliniyordu; ama Britanya ve ABD gibi güçler, iyi veya kötü, kim bilir hangi nedenlerle sorunu görmezden gelmeyi yeğlediler ve bunun yerine savaşta Almanya'yı yenmeye yönelik askerî çabaya yoğunlaştılar.

İnsanların Nazi rejiminin kötülüklerini ne ölçüde "bildiği" bir yana, çok sajada Alman, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen şeyleri görmezden gelme veya inanmama yolunu seçti. Bu konudaki imaları da bastırmaja tercih ettiler. Nazi Almanya'sında Hitler'e karşı çıkıp iktidarını sona erdirme çabalarında bulunan bazı cesur gruplar ve bireyler de vardı. Bunlar arasında, SPD liderleri sürgüne kaçüğı, KPD üyeleri Moskova'ya veya batıya savrulduğu halde 1930lardan beri toplanıp tartışmayı ve örgütlenmeyi sürdüren gizli solcu muhalif gruplar bulunuyordu. Ayrıca hoşnutsuzluklarını simgesel yollarla dışavurmak dışında pek bir şey yapma umudu olmayan, "Edelweiss Korsanları" gibi ya da *swing* kültürü gibi muhalif gençlik gruplan vardı. Rejimle uzlaşmayı veya boyun eğmeyi kabul etmeyen birçok kişi için, kendileri gibi düşünenlere olan inancı korumaktan başka yapacak çok şey yoktu. Daha iyi konumlardaki bireyler ve elit çevrelerin içinde bulunup yabancıların görüşlerini veya olayların gidişatını değiştirme umudunu taşıyan Adam von Trott gibi kişiler bir dizi nedenle başarısız olmuştu. Bazıları tek kelimeyle şanssızdı. Hitler de suikast girişimlerinden kaçma konusunda fazlasıyla talihliydi; örneğin Schwabenli marangoz Georg Elser, Hitler'in 1923'teki darbe girişimini anmak üzere

konuşma yapacağı Münih Bira Salonu'ndaki bir sütunu oyup içine zaman ayarlı bomba koymayı tek başına başarmışta. Ne yazık ki tam da o 9-10 Kasım 1939 gecesi, Münih sisliydi; Hitler son dakikada, planladığı şekilde Berlin'e uçmaktan vazgeçerek erkenden yola çıkıp gece trenine binmeye karar verdi. Yani bomba patladığı sırada salondan çıkmıştı. İsviçre sınırını geçerken yakalanan Elser, savaş boyunca toplama kamplarında tutuklu kaldıktan sonra, Nisan 1945'te Dachau'da vurularak öldürüldü. Hans ve Sophie Scholl'un önderlik ettiği "Beyaz Gül" adlı bir Katolik öğrenci grubu da, Münih'te rejimi eleştiren broşürler basıp dağıtacak cesarete sahipti. Kamuoyunu harekete geçirme ve rejimi etkileyebilecek konumdaki diğer direniş gruplarıyla bağlantı kurma çabaları, ortama hâkim olan benmerkezcilik, konformizm ve aldırmazlık karşısında yanan bir ahlak alevini canlı tutmaktan öteye gidemezdi. Sonuçta yakalanıp daha yirmilerindeyken idam edildiler. Başka birçok kişi de yaptıklarını hayatlarıyla ödedi.

Batı Almanya'da savaştan sonra kamuoyunun en çok ilgisini çeken direniş 1944 Temmuz Komplosu'ydu. Bu komplo yine de Batı Alman demokrasisi için biraz ikircikli bir miras bırakmıştır. Temmuz Komplosu'yla ilişkili birçok kişi aslında 1930larda Nazi rejiminin iktidara gelmesini destekleyip yardımcı olmuştu. Muhafazakâr milliyetçiler, Hitler'in revizyonist dış politikasının büyük kısmını paylaşıyordu ve kuşkular ancak 1938'den sonra belirmişti. Hitler'i devirip yerine muhafazakâr bir rejim geçirme umutlan bir dizi zorlukla karşılaşmıştır. Bunlar arasında ordunun Hitler'e itaat yemini etmiş olması, ilk dönemdeki savaş başanlannın yarattığı ortamın bir darbe girişimine meydan vermemesi gibi nedenler de söz konusuydu. 1944 yazında, Almanya'nın kesin yenilgisi giderek kaçınılmaz hale gelmişti, artık askerî direnişin karşısında yer alabilir, Almanya'yı tam bir yıkım ve işgalden kurtarmak istediklerini söyleyebilirlerdi. Üstelik Hitler sonrası rejimin nasıl şekillenmesi gerektiğine dair milliyetçi direniş çevreleri arasındaki farklı görüşlere bakılırsa, büyük kısmı özünde anti-demokratik bir bakış açısına sahipti. Weimar Cumhuriyeti'nde cisimlenen türden bir anayasaya dönmeyi değil, elitlerin başta olduğu otoriter

bir yönetim istiyorlardı; yönetime kitlesel katılım düşüncesinden hoşlanmıyorlardı ve yeni bir yönetimin halk tarafından yasallaştırılmasına olan ihtiyaç konusunda bir fikirleri yoktu. Sonuçta, farklı bir yönetim kavrayışları asla gerçekleşemedi. Hitler'i öldürme girişiminde Stauffenberg, Hitler ile yanmdakilerin askerî planlamayla uğraştıkları Kurt İni'ndeki büyük masanın altına, içinde bomba olan bir çanta bırakmıştı. Bomba patladı ve binadan ayrıldıktan sonra patlamayı gören Stauffenberg, başarısını bildirmek üzere Berlin'e döndü. Ama altına çantanın bırakıldığı ağır masa, Hitler'i patlamanın etkisinden koruyup neredeyse yara almadan kurtulmasını sağlamıştı. Temmuz Komplosu'nun ardından bir terör dalgası sıra dışı biçimde hüküm sürmeye başladı. Sadece komploya karışan başlıca kişileri tutuklayıp korkunç bir şekilde öldürmekle yetinmediler, binlerce kişi daha toplanıp tutuklandı, işkence gördü ve genellikle öldürüldü. 1944-45 kışında "rejime karşı suçlar"ın en küçüğüne bile verilen cezalar artırıldı; bunun sonucunda, Berlin'in Plötzensee hapishanesindeki sayısız acı verici vakanın tanıklık ettiği gibi, binlerce sıradan Alman, yabancı radyo yayınlarını dinlemek veya siyasal şakalar yapmak suçlamasıyla idam edildi.

1944-45 kışındaki karşı saldırılarına rağmen, 1945 baharında Almanya'nın liderleri savaşın kaybedildiğini anlamıştı. Hitler'in "yanık toprak" politikası Almanya'nın yıkımına yol açmışü: Hitler, halkına sonuna dek mücadele edip teslim olmamayı ve galiplere hiçbir şey bırakmamayı emretmişti. Hitler'e göre eğer Alman halkı kazanacak kadar güçlü değilse, o zaman hayatta kalmayı da hak etmiyordu. Hitler de yıkıma sürüklediği ülkeyle birlikte çöktü. Bir tür Wagnerci *Göttdâmmerung* [ilahi alacakaranlık] içinde, Berlin'in yıkıntıları arasındaki sığmağında ve Rus ordusu iyice yaklaşmışken, 29 Nisan 1945'te Hitler uzun süredir sadık dostu olan Eva Braun ile evlendi ve 30 Nisan'da intihar ettiler. Cesetleri de Hitler'in maiyetindekiler tarafından yakıldı. 2 Mayıs'ta Berlin Ruslara teslim olurken 7-8 Mayıs'taysa Almanya'nın koşulsuz teslimi imzalandı. Dönitz yönetimindeki kısa süreli, geçici hükümet 23 Mayıs'ta dağıtıldı ve işgal güçleri Almanya'da iktidarı en üst

düzeyde ele geçirdi. Hitler'in Bin Yıllık Reich'ı, tarihin akışını derinden etkilediği on iki yılın ardından, yıkıntılar ve küller arasında sona eriyordu. Nazilerin "ulusal uyanışı" ve "devrimi" sonunda sadece soykırım ve intihar yaratmıştı; milyonlarca insan ölmüştü ve yıkım neredeyse ölçülemez boyutlardaydı. Eski Alman elitlerinin güvenilirliği yıkılmış, İmparatorluk Almanyasının gerilim döngüsü sona ermişti; ama Mayıs 1945'in perişan koşullan altında Almanya'nın geleceğinin nasıl şekilleneceği belirgin değildi.

7 | İKİ ALMANYA, 1945-90

İKİ ALMANYA'NIN YARATILMASI

1945'te Almanya harabe halindeydi. Savaş yorgunu ve geleceğinin belirsizliği yüzünden kaygı içindeki Alman halkı, yıkılmış Reich'm döküntü ve enkazının altından bir varoluş bulup çıkarmaya çalışıyordu. Kimse -işgal güçleri bile- bu dönemde geleceğin ne getireceğinden emin değildi. Yine de, sonraki kırk yıl içinde, ortaya çok farklı iki Almanya çıktı. Batıda siyasal açıdan dengeli ve ekonomik açıdan refaha ulaşıp kapitalist bir demokrasi haline gelen Almanya Federal Cumhuriyeti; doğuda, komünist bloğun ekonomik açıdan en üretken devleti olup 1980 sonlarındaki Gorbaçov dönemine dek, Sovyetler Birliği'nin en güvenilir destekçisi ve müttefiki olan Alman Demokratik Cumhuriyeti. Bu iki Almanya'nın girdaplı geçmişi düşünülürse, bu çifte dönüşüm, iki farklı siyasal ve sosyoekonomik sisteme dönüşüm çok daha dikkat çekicidir.

Başlangıçta, Müttefikler kararsızdı ve Almanya'nın geleceğiyle ilgili planlarında farklı düşüncelere sahiplerdi. Savaş esnasında Tahran (1943) ve Yalta'da (Şubat 1945) yapılan görüşmelerde Almanya'nın işgal bölgelerine bölünmesi gerektiği yönünde anlaşmaya varılmıştı ve Yalta Konferansı'nda Britanya, ABD ve SSCB gibi Fransa'nın da kendi bölgesine sahip alması gerektiği karara bağlandı. Tazminatlar ve yeniden kurulan Polonya'nın bati sınırlan gibi konularda Sovyetler ile batılı güçler arasında zaten anlaşmazlıklar yaşanıyordu. Bu farklı yaklaşımlar, Temmuz-Ağustos 1945'teki Pots-dam Konferansı'nda, Amerikalılar, İngilizler ve Sovyetlerin ilke olarak cazip bir politikanın genel uygulamasında anlaşmalarıyla birlikte kâğıda döküldü: Almanya Naziler ve silâhlardan anndınlarak demokratikleştirilecekti; ama farklı işgal bölgelerinde aynı şekilde uygulanacak belirli ve işe yarar politika önerileri getirilmemişti. 8 Mayıs'ta koşulsuz teslimiyetinin ardından Almanya, kendi yönetimine sahip olmayan bir işgal ülkesi haline gelmişti ve bu dönemde

bir banş anlaşması söz konusu olamazdı. Böyle bir anlaşmanın hazırlanmasını beklerken, Polonya'nın batı sımn idari amaçlarla ve geçici olarak Oder ve batı Neisse nehirleri boyunca aşağı uzanan bir hat olarak

kabul edildi. "Almanya" böylece açıkça batıya taşınıyor, kaybedilen doğu topraklan Polonya'ya -o da batıya taşınarak, doğudaki topraklannı kaybediyordu- ve Sovyetler Birliği'ne katılıyordu. Berlin'deki bir Müttefik Kontrol Konseyi (dört gücün kontrolünde olan) farklı bölgelerdeki politikaları eşgü-dümlendiriyordu. Tazminatlar her güç tarafından kendi bölgelerinden almıyordu; sadece Sovyetler Birliği'nin ağır kayıplan batı bölgelerinden alınan ek tazminatlarla telafi ediliyor, fakat bu tazminatlann bir kısmı büyük ölçüde tanm alanı olan Sovyet bölgesinden gelen besin malzemeleriyle karşılanıyordu. Potsdam Konferansı gevşek ifadeler taşıyan bir "Oturum Protokolü"yle sonuçlandı. Bir işgal bölgesi aldığı halde, Fransa, Potsdam Konferansı'nda yoktu ve buna bağlı olarak, kendini konferans kararlarına katı bir şekilde bağlı hissetmedi. Bununla birlikte kararlar zaten büyük ölçüde belirsiz ve geneldi, o yüzden her koşulda işgal güçleri için geniş bir yorum alanı vardı.

Farklı işgal bölgelerindeki fikir aynlıklan hızla belirginleşiyordu. En radikal değişimler başlangıçta Sovyet bölgesinde yaşandı. Siyasal partilerin yeniden serbest bırakılmasının ardından zaten büyük ölçüde canlı bir şekilde çalışan Almanya Komünist Partisi (KPD) etkinliklerini yasallaştırmak üzere hemen devreye sokuldu. Moskova'da eğitilmiş Alman komünistleri, Walter Ulbricht'in liderliğinde zaten Nisan 1945 sonundan itibaren Berlin'e akmaya başlamıştı. Yerel siyasal konularda hızla denetim sağlamaya çalıştılar ve Sovyet Askerî İdaresi *(Sowjetische Militäradministration in Deutschland,* SMAD) desteğiyle sayılanna oranla büyük bir etki yaratmayı başardılar. Başlangıçta Alman sosyal demokratlanndan (SPD) gelen yakın işbirliği taleplerine direnseler de, 1945 sonbahannda KPD kendi başına kitlesel bir siyasal zemin oluşturamayacağını anladı. 1945 kışında yaşanan sınırlı tartışmalann ardından, Nisan 1946'da Sovyet bölgesinde KPD ile SPD arasında

bir zorlama birleşme gerçekleşti ve Almanya Sosyalist Birlik Partisi *(Sozialistische Einheitspartei Deutschlands,* SED) diye anılan parti kuruldu. SED, başlangıçta "sosyalizme giden Alman yolu" fikrîni destekleyen ve tüm "anti-Faşist kuwetler"in bir demokratik halk cephesinde işbirliği yapmasını savunurken, 1948'de komünistlerin hâkim olduğu, Stalinist bir "Yeni Tipte Parti" haline gelecekti. Sovyet bölgesinde etkin olan diğer partiler arasında Hıristiyan Demokratik Birliği de *(Christlich Demokratische Union Deutschlands,* CDU) vardı; ki CDU, batı bölgelerinde olduğu gibi, eskiden burjuva ve sağcı Protestanlarla birlikte Merkez Partisi'ni desteklemiş olan Katolikler ile Almanya Liberal Demokratik Parti'yi *(Liberal-Demokratische Partei Deutschlands,* LDPD) birleştirmeye çalışan yeni bir Hıristiyan partisini temsil ediyordu. Komünistler iki partinin daha örgütlenmesini sağladılar: Çiftçi Partisi *(Demokratische Bauernpartei Deutschlands,* DBD) ve Milliyetçi Parti *(National-Demokratische Partei Deutschlands,* NDPD). Böylece potansiyel olarak bozulmamış birtakım süreklilikleri bütünleştirip muhafazakâr partilere verilen desteği bölmek istiyorlardı. 1948'e varıldığında Sovyet bölgesindeki tüm partiler "eşgüdümlenmiş" ve SED'in etkin denetimi altına sokuldu.

Harita 13.1945'ten sonra bölünmüş Almanya

Bu arada, Sovyet bölgesinde radikal sosyoekonomik değişimler de yaşanıyordu. İlk önlemlerden biri toprak reformu olmuştu: Bütün geniş tarım mülkleri (yüz hektarın üzerinde olanlar) ve önceki dönemde Nazilere ait olanlar kamulaştırıldı; sonrasında da kısmen küçük köylülere ve topraksız işçilere, kısmen doğudan gelen mültecilere, kısmen de devlet mülkiyetine aktarılarak toprak yeniden dağıtıldı. Büyük sanayiler, madencilik ve bankacılık ulusallaştırıldı. Küçük özel girişimin varlığını sürdürmesini engelleyecek önlemler alındı ve bunlar zaman içinde ekonominin dışına atıldı. Bu önlemler çeşitli şekillerde meşrulaştırılıyordu: Nazilerin ve savaş suçlularının mülksüzleştirilmesi kendi içinde haklı dayanaklara sahipti; diğer yandan Nazizmin yükselişine yol açan şeyin "tekelci kapitalizm" olduğu yolunda yaygın bir sav vardı ve bu yüzden de Nazizmden arındırma süreci bizzat kapitalizmin dönüştürülmesini gerektiriyordu; ayrıca Saksonya'da bir referandum yapılmış ve sonucunda büyük bir çoğunluk, diğer alanlara da yaygınlaştırılacak olan birtakım ulusallaştırma önlemleri lehinde oy kullanmıştı. Bu sırada Sovyetler Birliği, bölgesinden büyük tazminatlar tahsil ediyordu. Önce, makine ve mal stokları Sovyetler Birliği'ne götürüldü; bu yetersiz gelince, Sovyet bölgesindeki bazı işletmeler Sovyet Anonim Şirketleri (SAGlar) olarak Sovyet mülkiyetine geçirildi ve böylece kârlarına el kondu. 1949 geldiğinde, Sovyet bölgesi büyük bir siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşam dönüşümü geçirmişti: komünistlerin denetiminde, tarihsel öneme sahip Junker sınıfı ve büyük kapitalistler varoluşlarının maddi temellerini tümüyle kaybetmişlerdi; sanayi ve tarım radikal bir şekilde yeniden yapılandırılıyordu; komünistlerin hâkim olduğu SED, Sovyet Askerî İdaresi'nin desteğiyle, siyasal yaşamda hâkimiyet kazanmış, Nazi sonrası Doğu Almanya'ya gerçek bir demokrasi getirmeye yönelik her girişimi etkili bir şekilde sabote ediyordu.

Sovyet bölgesindeki Nazizmden arındırma işlemi hem yapısal dönüşüm hem de personel değişimi açısından oldukça radikalken; batı bölgelerinde hantal bir bürokrasi örneği sergileyen, görece yetersiz ve beklenmedik sonuçlar doğuran bir süreçti. Başlangıçta var olan cezaya yönelik "kolektif suç" kavramı bırakılarak, hızla daha ayrımcı bir dizi politika geliştirilmişti, ama temel hedefin Almanya'yı Nazilerden arındırmak mı, yoksa Nazileri Nazizm lekesinden arındırmak mı olduğu açık bir şekilde asla anlaşılmadı. Eğer ikinci şık söz konusuysa, Nazizmden arındırmanın cezayla mı yoksa yeniden eğitimle mi olacağı da belli değildi. Sonuçta, Almanların, uzunca bir dizi soruya verilen yanıtlara dayanarak "büyük suçlular"dan "aklananlar"a kadar değişen beş gruba ayrılması da bürokratik bir kâbusa dönüştü, ayrıca Almanların Üçüncü Reich'a ne ölçüde katıldıklarıyla yüzleşmek yerine, özür dileyip geçmişlerini örtbas etmesine de yol açtı. Birçok homurdanmaya ve "küçük balıklar" haksız yere cezalandırılırken "büyük balıklar"m kaçıp kurtulduğu yolundaki şikayetlere rağmen, eski Nazilerin büyük kısmı Batı Alman yaşamına yavaş yavaş katıldılar. Bunun tek istisnası, bir kısmı (galip gelen Müttefiklerin ortak düzenlediği) Nümberg mahkemelerine, bir kısmı da daha sonraki bir tarihte mahkemeye çıkarılan önemli savaş suçlularıydı. Genel olarak siyasete duyulan ilgisizlik ve maddi olarak hayatta kalma mücadelesi sürerken, savaş sonrası dönemin önemli siyasal partileri kuruluyor veya yenileniyordu. Kendini hızla reformdan geçiren Kurt Schumacher'in liderliğindeki Sosyal Demokrat Partisi (SPD), komünist etkinliklerine güçlü bir şekilde karşı koydu. Eski Katolik kökenli Merkez Partisi'nin üyeleri, hem Sovyet hem batı bölgelerini kapsayan ve Bavyera'da Hıristiyan Sosyal Birliği *(Christlich-Soziale Union,* CSU) adlı bir kardeş partiye sahip olan yeni Hıristiyan Demokratik Birliği'nin (CDU) içindeki Protestanlarla birleştiler. Farklı bölgelerde bir dizi liberal parti kuruldu, bunlar da sonunda ulusal düzeyde Özgür Demokrat Parti *(Freie Demokratische Partei,* FDP) adı altında birleşecekti. Bunlara ilaveten çok sayıda küçük parti de vardı ve bunlar özel bölgeleri, konulan veya seçmenleri

(örneğin kaybedilen doğu topraklann-dan gelen mültecileri) temsil ediyorlardı. Fakat temel politik mücadele CDU ile SPD arasındaydı ve İkincisi başlangıçta daha güçlü görünüyordu.

İşgal edilen Almanya'nın batı bölgelerinde herhangi bir radikal sosyoekonomik dönüşüm önlemi alınmasa da, Müttefikler aslında önerilen toplumsallaştırma önlemlerini engelliyor ve Almanya'nın batısını kapitalist piyasa ekonomisine açıyorlardı. Ayrıca Almanya'nın ekonomik yoğunlaşmasının bazı unsurlanna yönelik bölme ve kartelleşmeyi engelleme çabaları da vardı. Fransa, bölgesinden tazminattan tahsil etme konusunda en acımasız ülkeydi. Britanya, görece erken bir zamanda -en geç Nisan 1946'da- sanayi ağırlıklı bölgesindeki kitlesel boyuttaki ciddi açlık tehdidini önlemek üzere besin maddeleri ithal etme zorunda kalacağını fark etti. ABD de çok geçmeden Britanya'nın, Alman ekonomisinin yıkılmasının değil, yeniden yapılanmasının önemli olduğunu işaret eden bu yeni görüşünü kabul etti. Yerli nüfusun sadece beslenme ve genellikle olduğu gibi yeniden konut sahibi olma sorunlan yoktu: Almanya'nın batısı, kaybedilen doğu topraklanndan gelen, savaşın son aylannda Kızıl Ordu'dan kaçmış veya savaş sonrasının yeni yönetimleri tarafından zorla mülksüzleştirilmeye maruz kalacak denli uzun süre beklemiş mülteci ve sürgünlerle doluydu. Birçoğu, uzun ve yorucu (çok yaşlı, çok genç ve zayıfların hayatta kalmasının zor olduğu) bir yürüyüşün ardından, barınak ve geçim bulma umuduyla Almanya'nın batı bölgelerine gelmişti. Varlıklannın yol açtığı kalabalık ve yetersizlikler zaten zor olan savaş sonrası koşullannı iyice bozmuştu. Birçok Alman için "demokrasi"nin dayatılması, aslında I. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, ulusal yenilginin ve siyasal anlamda küçük düşmenin yanı sıra toplumsal ve ekonomik bozulma da demekti; üstelik belki de 1918'den sonra yaşanandan da daha büyük ölçekte. Almanya'da demokrasiyi kurmanın bu ikinci girişimde başa-nlı olabilmesi aşağıda ele alınacak bir dizi koşulla bağlantılıdır.

Soğuk Savaş'a neyin yol açtığıyla ilgili tartışmalar ne olursa olsun, Almanya'nın zaman içinde bölünmesinin

Sovyetler tarafından başlatılmadığı kesin görünüyor. Stalin çok uzun süre -hatta 1952'ye dek- Almanya konusundaki seçeneklerini, Avrupa'daki başka devletler konusundaki tavrı ne olursa olsun, açık tuttu. 1949'da iki Alman cumhuriyetinin kurulmasını büyük ölçüde hazırlayan şey batı politikasındaki değişimlerdi. Daha en başta, Nazi sonrası Almanya'ya ne yapılacağıyla ilgili anlaşmazlıklar, sadece batılı güçler ile SSCB arasında değil, aynı zamanda batılı yönetimlerin içinde ve arasında da yaşanıyordu. Fakat, başlangıçtaki politika oluşturmaya yönelik kanşıklıkların ardından - Almanya'nın sanayisizleştirilmesine yönelik, rafa kaldırılmış ve acımasız "Morgenthau Planı"nm izleri hâlâ ilk Amerikan politika belgesi JCS 1067'de duruyordu- işgal edilen Almanya'ya yönelik batı politikalarındaki önemli bir değişiklik de 1946-7'de gözlenebilir. Eski cezalandırıcı görüşlerden daha cömert bir yeniden yapılanma fikrine doğru gerçekleşen bu değişiklik, Avrupa'nın savaş sonrasındaki yeniden yapılanması için, Haziran 1947'de ilan edilen Marshall Plam'nda hem simgeleşti hem de maddi ifadesini buldu. Bu plan ABD'nin yeni uluslararası rolüne, onun "açık kapı" politikaları ve piyasa arayışına, ayrıca onun, yükselen komünizm dalgası ve Avrupa'da gözlenen Sovyet yayılmacılığı karşısındaki "Truman öğretisi"ne yarar sağlayacak yönde Avrupa'nın ekonomik ve siyasal olarak yeniden yapılandırılmasını öngörüyordu. Sovyet etkisindeki piyasa dışı ekonomiler tarafından reddedilecek şekilde tasarlanmış koşullarla sunulan Marshall Planı, Almanya'nın batısını Sovyet bölgesinden koparma ve onu, ufukta beliren Soğuk Savaş yıllarında daha geniş bir ağ içinde Batı Avrupa'nın ekonomik ve politik örgütlenmelerine katma yönünde önemli bir adımı temsil ediyordu.

Ocak 1947'de İngiliz ve Amerikan bölgeleri "İkili Bölge" olarak bir araya gelerek kendi sözde-yönetimi olan Ekonomik Konseyi kurdular. Sovyet bölgesi buna yanıt olarak Alman Ekonomik Komisyonu adlı, benzer bir proto-yönetimsel bir örgüt kurdu. Birçok konuda biraz bağımsız bir çizgi izleyen Fransızlar da sonunda İngiliz ve Amerikalılarla işbirliğine giriyordu. Almanya'nın batısına yapılan ekonomik yardımın idaresi bir para reformunu

gerektiriyordu; çünkü eski Reichsmark, özünde kara para ekonomisi haline dönüşmüş, içinde mal ve hizmetlerin basit değiş tokuşu ve alışverişine ek olarak sigara ve çikolatanın etkin para birimi haline geldiği bir ekonomide değerini yitirmişti. Haziran 1948'deki, Deutschmark'ı çıkartan para reformu, Sovyetlerin kabul etmeyeceği koşullarla sunuldu. Sovyetler de, kendi para birimini çıkartmanın dışında, bu durumu Batılı Müttefiklerin Sovyet bölgesinin kalbinde yer alan Berlin'e girişini durdurmak için bahane ederek şehre karadan ve denizden tüm ulaşımı kapattılar. Batılı Müttefikler ise Berlin ablukasına karşı 1948-9 sonbahar, kış ve baharı boyunca temel malzemeleri havadan ulaştırarak mücadele ettiler. Prusya milliyetçiliğinin ve Nazi militarizminin bu eski kalesi, bir hamlede, Batılı özgürlük ve demokrasisinin, bedeli ne olursa olsun korunması gereken bir simgesi haline gelmişti. Hava nakliyatı, Almanya'nın kendilerine ait parçasına yönelik Batılı politikaların dikkat çekici dönüşümünü simgeliyordu. Artık değersiz Nazilerden oluşan yenilmiş bir ulus olmaktan çıkan Batı Almanya, gelişen Soğuk Savaş'ta "totaliterizm" ve komünizme karşı mücadelenin demokratik bir müttefiki olacaktı. 1948 yazından başlayarak, Almanya'nın batı kısmında kurulacak yeni bir devlet için anayasa hazırlamak üzere anayasa müzakereleri başladı.

Farklı bölgelerden (*Länder)* gelen bir temsilciler meclisinin (ayrılıkçılığa eğilimli Bavyeralılar dışında) yeni anayasayı onaylamasının ardından, Mayıs 1949'da Almanya Federal Cumhuriyeti, Hitler'in Üçüncü Reich'mm çöküşünden dört yıl sonra resmen kuruldu. Bastırılmış ve gizlenmiş sorunları ne olursa olsun Batı Almanya devleti, savaş sonrasının değişen dünyasında gelişen batılı siyasal ve ekonomik müttefikler ağının bir ortağı olacaktı. Büyük ölçüde doğrudan bir tepki olarak, birkaç ay sonra, Ekim 1949'da, Sovyet bölgesinde Alman Demokratik Cumhuriyeti de resmen kurulacaktı.

TAŞLARIN YERİNE OTURUŞU

Başlangıçta, iki Almanya'nın anayasası birbirine çok benziyordu. İkisinde de devletin resmî başı, hükümetin siyasal liderlerine (batıda şansölye, doğuda başbakan) ek olarak cumhurbaşkanıydı; ikisinde de kuramsal olarak ulusal seçimlerin sonucunda halkı temsil eden alt meclis ve bölgeleri *(Länder)* temsil eden üst meclis vardı. İki anayasa da belirgin bir toplumsal veya ekonomik sistem sunmuyordu. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin anayasası, aslında bir anayasa değil "Temel Yasa" *(Grundgesetz)* denecek kadar geçiciydi ve açıkça zaman içinde iki devletin yeniden birleşmesini merkeze almıştı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin anayasası da bilinçli bir şekilde yeniden birleşmeyi olası kılacak koşullarla şekillendirilmişti. Fakat iki devletin siyasal sistemleri arasındaki temel ilke farklılıkları vardı ve zaman geçtikçe bunlar daha belirgin bir hal alacaktı. Batı Alman temsilî demokrasisi, izin verilen birçok parti arasında dört yılda bir yapılan özgür genel seçimlere dayanıyordu. Doğu Alman anayasası Marksist-Leninist demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayanıyordu, bu da mecliste temsil edilen izin verilmiş farklı siyasal parti ve kitle örgütlerinin kendilerine önceden ayrılmış ve SED'in etkin denetimindeki belirli sayıda koltuğa sahip olmasına dayanıyordu. Bununla birlikte daha sonraki gelişmeler iki anayasa arasındaki farkları, aşağıda göreceğimiz üzere giderek çoğaltacaktı.

Fazlasıyla gerçek olsa bile, Almanya'nın bölünmesi tersine çevrilmez sayılmıyordu. İki Almanya'nın varlığı ancak bir dizi aşamadan sonra oturacaktı: 1951'deki yeniden birleşme girişimlerinin başarısız olması; 19501er boyunca Doğuda ve Batıda çeşitli ekonomik, siyasal ve askerî müttefiklikler kurulmasının ardından 1955'te tam egemenliğin kazanılması; Ağustos 1961'de Berlin Duvan'mn inşa edilerek doğudan batıya kaçışın son yolunun da kapatılmasının getirdiği bölünmenin betonla mühürlenmesi; 1972'de tarafların karşılıklı birbirini tanıması ve 1973 yılında Birleşmiş Milletler'e tam üye olarak katılmalarıyla doruk noktasına ulaşan 1970 başlarının *Ostpolitik*'i; 1970 sonlan ve 1980lerde iki Alman devleti arasında, herhangi iki ayrı vc egemen

devlet arasındaki ilişkilerden belirgin şekilde farklı olan ilişkilerin gelişmesi. Ama tüm bunların ardından, 1989 sonbaharındaki Doğu Alman devrimi ve Berlin Duvan'mn açılışıyla birlikte, Alman bölünmesi sorunu şaşırtıcı bir şekilde yeniden gündeme gelecekti.

Ağustos 1949'da yapılan seçimlerden, CDU yeni Batı Alman meclisindeki (Bundestag) en büyük parti olarak çıktı. İlk Batı Alman şansölyesi, kurnaz bir Katolik ve Weimar Cumhuriyeti'nde Köln eski belediye başkam olup Üçüncü Reich sırasında makul ölçüde silik bir görünüm sergileyen Kon-rad Adenauer'di. Sadece tek bir oy fazlasıyla şansölye seçilmiş ve Theodor Heuss adlı adayları Federal Cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanı olacak olan FDP vekillerinin desteğini elde etmek için çok mücadele etmişti. Başlangıçta koalisyonlara dayandıktan sonra, Adenauer 1957 seçiminde oylarının büyük çoğunluğunu alarak CDUyu tam bir zafere taşıdı. Adenauer on dört yıl boyunca iktidarda kalıp 1963'te, seksen yedi yaşında emekliye ayrılacaktı. Adenauer'in biraz şanslı şansölyeliği ("şansölye demokrasisi" şeklinde yeni bir siyasal kavrama isim vermişti) özünde Batı Almanya'nın savaş sonrası gelişiminin yolunu açmıştı. Adenauer, parçalanıp bölünmüş bir devletin kararlı bir şekilde Batiyla bütünleşmesine, ayrıca Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard ile ilişkilendirilip daha az tartışma götüren ve herkesin kabul ettiği "ekonomik mucize"ye önderlik etti. Adenauer'in Batiyla bütünleşmeye sıkı sıkıya bağlı oluşu -yeniden birleşmeyle ilgili resmî duygusal açıklamaları bir yana- savaş sonrasındaki Bati Avrupa'nın komünizme karşı bir set olarak ekonomik, siyasal ve askerî bütünleşmesine yönelik Amerikan politikalarıyla uyumluydu. Federal Cumhuriyet Ekim 1949'da Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) üyesi oldu; Nisan 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na (ECSC) girdi ve Mayıs'ta Avrupa Konseyi'nin tam üyesi oldu; 1957'deki Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (EEC) kurucu üyelerinden biriydi. 1955'te İşgal Durumu resmen sona erdi ve Bati Almanya tam egemenlik kazanarak 1949'da kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) tam üyesi oldu. Yurtiçinde yükselen önemli bir muhalefet dalgasına rağmen, Federal

Cumhuriyetin ordu sahibi olup askerlik hizmeti yaptırma iznine yönelik anayasal düzenlemeler 1956 yılında yapıldı. Bati Almanya böylece bir yandan milletler topluluğuna tekrar katılma süre-cindeyken, bir yandan da önemli bir ekonomik iyileşme yaşıyordu. Yenilip yıkılmış bir ulusun yıkıntılarından, şaşırtıcı bir büyüme ve üretkenlik oranlarına tanıklık eden, bu çerçevede refah dolu bir gelecek hedefine odaklanarak geçmişi bastıran maddeci bir toplum çıkmıştı. Eski Naziler de 1950lerin yeni muhafazakâr Almanya'sıyla görece kolay şekilde bütünleştiler; geçiş ideolojisi olarak anti-komünizmi benimsemiş olan bu Almanya, maddi başarılarıyla yeni demokrasiye pragmatik bir meşruiyet kazandırıyordu.

Doğu Almanya'daysa siyasal ve sosyoekonomik dönüşümler devam ediyordu. 1952'de *Länder* kaldırıldı ve yerini merkezden kolayca denetim altında tutulabilen küçük bölgeler *(bezirkler)* aldı. *Länder*'i temsil eden üst meclis ise 1958'de bir bakıma gecikmiş bir şekilde kaldırılacaktı. SED bile bir dizi tasfiye geçirdikten sonra partinin lideri Walter Ulbricht oldukça güçlenmiş şekilde ortaya çıktı. Yeni ekonomik politikaların hazırlıksız bir şekilde devreye sokulmasının ardından -bazı gruplara imtiyazlar verilirken diğerlerinin çalışma kurallarında artış söz konusuydu- rejime karşı yaygın bir hoşnutsuzluk hâkimdi. Bu sırada 17 Haziran 1953'te büyük bir grev yaşanmıştı. Ekonomik protestoyla başlayan, ama hızla daha geniş bir siyasal hoşnutsuzluğu dışa vuran bu ayaklanma, Sovyet tanklarının gövde gösterisiyle kesin bir şekilde son bulmadan önce bile başarısızlığa mahkûmdu; çünkü bu ayaklanma özünde bir devrim olasılığı taşımayan, lidersiz bir protesto patlamasıydı. Ayaklanma birçok SED üyesinin -daha çok eski sosyal demokratların- tasfiyesine yol açarken ironik bir şekilde, Moskova'da ciddi bir şekilde tartışılsa da iktidardaki Ulbricht'in konumunu sağlamlaştırdı. Ayrıca paradoksal bir şekilde, iki Almanya'nın yeniden birleşmesine yönelik gerçek umutlan da sona erdirdi; Batının, Doğu Alman içişlerine müdahale ederek uluslararası bir kriz yaratmaktaki isteksizliğini ve Doğu Almanları kaderleriyle baş başa bırakmaktan memnunmuş gibi göründüğünü ortaya

koydu. (Ciddi araştırmalar ayaklanmanın suçunu Batılı "ajan provokatörlere" atmaya yönelik resmî Doğu Alman girişimlerini desteklemiyor. Batılı güçler ayaklanmayı gözleyip haber yapmaktan öteye gitmediler; protestocu Doğu Alman halkına önemli bir destek vermediler.) Ulbricht biraz sert olan politikalanna muhalefet eden kişilere karşı başka önlemler aldı. 1956'da Wolfgang Harich ve grubunu mahkemeye çıkartıp hapsettirdi. 1958'de Politbüro'daki muhalif kesimi ihraç etti. Ulbricht böy-lece kendi Stalinist sosyalizm çizgisine yönelik tüm ciddi iç muhalefeti ortadan kaldırdı; kendi Stalinist çizgisini, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 1956'da resmen Stalinizmi reddettikten sonra bile sürdürecekti (ama 1963 ila 1965 arasındaki dönemde ekonomik reform denemeleri ve gençlik, işçiler ve kültürle ilgili politikalarda belli ölçüde liberalleşme yaşandı).

Bu arada diğer ekonomik reform önlemleri de almıyordu. 1952-53 ve 1959-60 yıllarında tarım iki temel aşamada kolektifleştirildi. 1953 ayaklanmasının ardından tüketicilere bazı tavizler verilse de, sanayi üretiminde ağırlık ağır sanayide kaldı. Bir dizi gerçekçi olmayan plan dile getirildi, gözden geçirildi ve ardmdan bunlardan vazgeçildi. Batr Almanya'nın büyümesinin geçici olarak aksadığı bir sırada ortaya çıkan kısa süreli umutlara rağmen, 1960lann başında, Doğu Almanya'nın merkezî ekonomisinin Batı Almanya'nın maddi başarısı karşısında ciddi bir rakip olmayacağı anlaşılmıştı. Batıda yaşanan ve siyasal baskıyla değil görece kişisel özgürlüklerle bağlantılı (hatta apolitik olma özgürlüğüyle bağlantılı) olan şaşırtıcı hızlı ekonomik büyümeyi ve bolluğu gören birçok Doğu Alman, 1950lerde göç etmeyi yeğledi. Bati Almanya'yla olan ana sınır kapalı olsa da, Doğu Berlin'den Batı Berlin'e -kuşku uyandırmamak için elbette çok az eşyayla- geçip oradan Batı Almanya'ya doğru yola çıkmak mümkündü. Evlerini terk etmeye hazırlanan mülteci sayısı her yıl değişse de, 19501er boyunca Doğu Almanya'da azalan insan gücü ekonomiyi etkiledi; çünkü bu devletin tekdüze, cesaret kırıcı ve boğucu atmosferinden çıkıp Batıda daha iyi bir gelecek aramaya gidenler genellikle donanımlı genç erkeklerdi.

1961'de yapılan son toprak reformu ve buna bağlı yiyecek sıkıntılarının ardından kritik bir aşamaya gelen durumu değiştirmek üzere radikal adımlar atıldı. 13 Ağustos sabahı, Berlinliler uyandıklarında şehirlerinin bölünmesinin son aşamaya geldiğini, sokakların, başında askerlerin beklediği dikenli tellerle kapatıldığını, beton ve tuğlayla örülen kalıcı duvarların hızla yükseldiğini gördüler. Aileler ve dostlar birkaç metreyle değil sanki binlerce kilometreyle ayrılıyordu. Yine, Batıdan protestolar geldiyse de, Batılı güçlerin Berlin için Sovyetler Birliği'yle çatışma riskini almaya hazır olmadığı ortadaydı: Şehrin nihai ve somut bölünmesi engellenmeksizin devam etti.

Fakat, tuhaf bir şekilde, bu son kaçış yolunun kapatılması 1960larda Doğu Almanlar için koşullan belki de iyileştirdi. Bu on yıl "bilimsel teknolojik devrim" zamanlanydı ve Doğu Almanya içinde bir kariyer elde etme fırsatları belirmeye başlamıştı. 1963'te "Yeni Ekonomik Sistem" gündeme gelmişti ve ekonomide karar yetkisinin merkeziyetçilikten biraz annmasını, belirli teknik beceri ve niteliklere sahip olanlara başan fırsatları sağlıyordu. Belki başka seçenekleri olmadığından, insanlar artık kabul etmek zorunda olduklan bir sistemle uzlaşmaya başladılar. Birçok kişi, eğitime ve topluma yönelik politikalar ve yeni fırsatlar sayesinde, önemli bir sosyal hareketlilik yaşadı. Diğer yandan, Batı Almanya'da 19601ar, Batı Alman maddeciliğinin, refahının ve geçmişle yüzleşmekte isteksizliğini önemli ölçüde eleştiren hareketlerin yükselişiyle karşılaştı. 1965-66'daki ekonomik durgunluk, Adenauer'in zayıf halefi olan Erhard'm CDU hükümetinin düşmesini hızlandırdı ve sonuçta CDU, şansölye olan Kurt Georg Kiesinger'in yönetiminde, SPD'yle bir "büyük koalisyon"a girecekti. Özellikle öğrenci hareketleri yaygın bir protesto ve huzursuzluk duygusunu dile getirirken, mecliste herhangi bir gerçek muhalefet olmadığı için "meclis dışı muhalefet" ihtiyacı belirginleşmişti. Öğrenci protestoları 1967-68'de doruk noktasına ulaştı ve Berlin'deki bir gösteride bir öğrencinin vurulmasının ardından muhafazakâr bir tabloid basının teşvikiyle kamuoyu kutuplara bölündü. Bu dönem aynı zamanda, aşın milliyetçi NPD'nin (Almanya Ulusal Demokratik Parti,

Nationaldemokratische Partei Deutschlands) ulusal temsil hakkı elde edemese bile çeşitli *Land* meclislerinde temsil hakkı elde edişiyle birlikte etkin sağ hareketlerin yükselişine de sahne oldu. Ama 1969'da Bati Alman tarihinde, SPD'nin -büyük bir seçim sonrası pazarlığından sonra- artık daha liberalleşmiş FDP'yle bir koalisyon kurarak Federal Cumhuriyet'in yirmi yıllık tarihinde ilk kez hükümetin hâkim partisi olmasıyla birlikte yeni bir dönem başladı.

Resim 40. Berlin Duvarı yükselirken Doğu Alman Halk Polisi'nin askerleri nöbet tutuyor, Ağustos 1961.

Daha önce Berlin belediye başkanı olan SPDli Willy Brandt'm şansölye olarak Batı Almanya'da iktidara gelişi, süper güç ilişkilerindeki bir rahatlama dönemine denk geldi. Artık ABD ve SSCB için iki Almanya arasındaki ilişkilerin kolaylaştırılması uygundu; bu da Brandt'm gerilimleri azaltmak ve iki Almanya arasındaki insani ilişkileri artırmak arzusuyla örtüşüyordu. Brandt'm 1960 sonlarında ortaya çıkan ve *Ostpolitik* diye adlandırılan politikası, 1971 yılında parti lideri olarak

Ulbricht'in yerine Erich Honecker'in geldiği Doğu Almanya'daki rejim değişikliğinden sonra da sürecekti. CDU/ CSU'dan gelen önemli bir iç muhalefete rağmen Brandt, Aralık 1972'de Doğu ve Batı Almanya arasındaki "Temel Antlaşma"yla doruk noktasına varan bir dizi sözleşmeler aracılığıyla ilerleyebilmişti. Bu anlaşma da (yine muhalefete rağmen) Mayıs 1973'te onaylandı. Eylül 1973'te iki Almanya, Birleşmiş Milletlerin tam üyesi olarak kabul edildi. Böylece, iki Almanya birbirlerinin varlığını resmen kabul etti; birbirine tümüyle yabancı devletler değil, ama (her iki tarafında kendine göre yorumladığı) özel bir ilişki içindeki iki devlet olarak. Bu da büyükelçi değilse bile "kalıcı temsilciler"in alışverişiyle simgelendi. 1973 yılından 1989'a dek, iki Almanya arasındaki ilişkiler görünüşte bir durgunluktan çok, neredeyse metafizik bir olası yeniden birleşmeye ve daha çok, özel bir ilişkiye sahip ayrı devletler olduğu kabul edilen iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine yönelikti.

Batı Alman sosyal demokrat hükümeti, FDPyie koalisyon içinde 1969 yılından 1982ye dek sürdü. Bu dönem, Brandt'm başlangıçtaki dış politika başarılarının ardından, artan ekonomik sorunlar ve iç meselelerle anılıyordu. 1973 petrol kriziyle başlayan eneıji krizleri, Batı Almanya'nın ekonomisi üzerinde, tıpkı 1970 sonlan ve 1980lerde dünyadaki ekonomik durgunluğun yaratacağı gibi olumsuz etkiler bıraktı. Aynca, 1960 sonlarının radikal hareketleri farklı dallara aynlmışü. Görece zararsız ve içine kapalı altkültürlerin yanı sıra "Kızıl Ordu Cephesindeki (RAF, aynca ilk iki liderinin adıyla Baader-Meinhof olarak da bilinen örgüt) bazı radikallerin önderliğinde daha rahatsız edici terörist hareketler de gelişti. 1974'te (bir casus skandalinin ardından) şansölyelikten istifa eden Willy Brandt'm yerine daha sağ kanattan gelen Helmut Schmidt geçti. Schmidt, kendi partisinin sol kanadından özellikle çevre, nükleer ve savunma konulannda saldırılarla karşılaşırken; SPD'nin daha sağ kanat koalisyon ortağı olan FDPyie de, artan işsizlik ve abartılı bir refah devletine ilişkin bütçe önerilerini kabul ettirme çabasmda ciddi güçlükler yaşadı. 1982 yılında FDP sonunda, mecliste CDU/CSU ile ittifak kurmak üzere

mevcut şansölyeye yönelik 'yapısal güvensizlik oyu" gibi anayasal bir yönteme başvurdu. Azınlıktaki bir partiye mensup bazı üyelerin oylannı değiştirmesi sonucu CDU'dan Helmut Kohl, Baü Almanya'nın muhafazakâr şansölyesi oluyordu. Bu durumdan -birçok Batı Alman gibi- belli bir huzursuzluk duymuş olan Kohl, aynı anayasal yöntemden (oy kaybı yaşamasına rağmen) 1983 yılında bir erken genel seçimi olası kılmak üzere yararlandı ve bunun sonucunda Kohl hükümetinin görevde kalması tescilleniyordu. Artık savaş sonrası tarihinin üçüncü önemli siyasal dönemine giren Batı Almanya, uzun bir sosyal demokrat (1969-82) ve muhafazakâr idare (1949-69, Büyük Koalisyon ün son üç yılında) dönemlerinin ardmdan muhafazakâr yönetime geçiyordu.

Erich Honecker'in 1971'den 1989'a kadar süren liderliğinde Doğu Almanya da yeni bir gelişme aşamasına girdi. Hızlı toplumsal dönüşümlerin, Ulbricht çağının ütopyacılığı ve baskı ortamının ardmdan, Honecker'in yönetimindeki Doğu Almanya dönemin güçlüklerinin en azından bir kısmını kabul etmeye ve sosyopolitik sorunlan çözmek için uzun vadeli yöntemler aramaya yönelik belirgin bir istek gösteriyordu. 1970lerde ekonomi yeniden merkezileştirilirken, tüketicileri tatmini etmeye ve televizyon, araba gibi çokça arzulanan malların daha çok bulunabilmesine yönelik sorunlara yeni ve sürekli bir önem atfediliyordu. Kültürel alanda ilk başlardaki belirgin liberalleşme 1976'dan öteye gidemedi. O yıl muhalif şarkıcı ve gitarist Wolf Biermann'ın zorunlu sürgünü birçok Doğu Alman entelektüelinin tepkisini çekti. 1970lerin sonlarında birçok kültürel alanda yeni sınırlamalar getirildi. Bunun istisnası, 1978'de devletle önemli bir anlaşmaya varan Doğu Alman Protestan kiliseleriydi. Böylece Doğu Alman toplumundaki rollerini sağlamlaştırmış ve aynı zamanda farklı görüşlerin tartışılması için korunaklı bir alan sağlamışlardı. 1980lerde iki Almanya birbirine daha da yaklaşıyordu, iki devletin halkları arasındaki iletişim artmış, Doğu Alman yurttaşlarının Batıyı ziyaret etme olanakları artırılmış ve 1987'de Erich Honecker Federal Cumhuriyet'e tarihî önemde bir ziyarette bulunmuştu. Doğu Almanya, 1980 sonlarında artan baskı işaretlerine,

hem yurtiçindeki muhalif seslerin artması hem de Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nden gelen reform dürtülerinin etkisiyle yaşlı siyasal liderlerinin huzursuz olmasına rağmen, oldukça apolitik Almanların bile en azından makul bir yaşam sürdürebilmeyi başardığı bir ülke haline gelmişti.

"Alman sorunü'nun görünen çözümü ve Almanya'nın -ve Avrupa'nın-bölünmüşlüğünün süreklilik kazanması, Doğu Avrupa devletlerinde yayılan 1989-901arın devrim dalgalarıyla birlikte birden sorgulanır hale geldi. Çatırdayan bir Sovyet imparatorluğu ile orta Avrupa'nın savaş sonrası düzeninin dağılması söz konusuyken, Doğu Almanya'ya kırk yıl hâkim olan komünist yönetim sistemi de tökezliyordu. Ama savaş sonrası dönemin dramatik sonunu değerlendirmeden önce, 1989'a dek olan dönemde iki Almanya'nın siyasal ve sosyoekonomik sistemlerinin bazı yönlerine daha ayrıntılı bir şekilde bakmakta, ortak bir geçmişten geldikleri halde farklı kültür ve kimliklere sahip olmuş, çok farklı iki topluma doğru ne ölçüde geliştiklerini görmemizde yarar var.

İKİ ALMANYA'DA POLİTİKA, 1949-89

1949 yılından 1989'a dek iki Almanya'nın görece istikrarını sağlayan şey neydi? Bunun yanıtı kısmen açıkça değişen uluslararası sistemde yatar. Artık Avrupa'da, XIX. yüzyıl sonu ila XX. yüzyıl başında olduğu gibi güçlü ve yayılmacı, emperyalist devletler sistemi yoktu. Onun yerine, süper güçler olan ABD ve SSCB'nin daha küresel egemenlik iddiaları altında, Batı ve Doğunun nüfuz alanlarına bölünmüştü. Almanya'nın iki dünya savaşı başlatması AB D'yi Avrupa'nın içişlerine karışmaya sürüklemişti; II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölünen Almanya, kapitalist ve komünist dünyaların liderleri arasındaki Soğuk Savaş'm piyonu ve ön cephesi olmuştu. Yine de Alman tarihinin bu dönemini tümüyle değişen bir uluslararası bağlam çerçevesinde açıklamaya çalışmak yeterli olmaz. Komünist Doğu Almanya'nın 1989'dan önceki yıllarda komşuları Polonya ve Çekoslovakya'ya göre daha dengeli olmasını ya da Batı Almanya'daki parlamenter demokrasinin faşizm sonrası İtalya'ya göre krize daha az meyilli olmasını açıklamak

için iç etkenlere de başvurmamız gerekiyor. Üstelik bunu yapmak için de iki Almanya'nın siyasal sistemlerinin özelliklerini daha ayrıntılı bir şekilde ele almaya başlamamız da gerekiyor.

Batı Almanya'nın demokrasisi (ve 1990'dan sonra birleşmiş Alman-ya'nınki) bazı benzersiz anayasal özelliklere sahipti. Oy sistemi, oranlı temsili ile "basit çokluğa [en çok oyu alan kazanır]" dayalı seçim bölgesi temsilcilerini bir araya getirmişti: Her seçmenin iki oyu vardı, biri belli bir aday, diğeri de bir parti için. Aday oylan, Britanya'daki biçimiyle seçim bölgesindeki temsilcileri seçiyor; partilere verilen oylarsa mecliste onlara koltuk sağlıyordu. Bu koltuklara da önceden belirlenmiş parti listelerindeki kişiler, partinin aldığı oy oranına göre atanıyor ve partinin toplam oyların en az %5'ini alması gerekiyordu. Bu "%5 kuralı" küçük partilerin -Na-zilerin Weimar Cumhuriyeti'nde yaptığı gibi- kolayca ulusal düzlem elde edememesi için tasarlanmıştı; böylece bir partiler kalabalığında dengesiz koalisyon hükümetleri kurmak için seçim sonrası pazarlıklar gibi güçlükler yaşanmayacaktı (bu da Weimar demokrasisinin sorunlanndan biriydi). Bu önlemler genellikle işe yaradı: küçük partiler 1950lerde giderek sisteme dahil oldular; böylece daha küçük olan FDP'nin de iktidar dengesini tutan üçüncü parti olmasıyla birlikte iki partili sistem ortaya çıktı. 1980lerde Yeşiller Partisi'nin *Bundestag*'da ulusal temsile yükselmesinde ya da 1989 baharında Berlin şehir seçimlerinde sağ kanattan Cumhuriyetçilerin onlan 1990'dan sonra *Bundesrat*'a [federal konsey] taşıyan o şaşırtıcı başansmda olduğu gibi dikkat çekici istisnalar vardı.

Cumhuriyetçiler izin verilen sınırlar içinde kaldılar. Federal Cumhuriyet içinde izin verilen partilerin yapısıyla ilgili hâlâ devam eden anayasal sınırlamalar vardır; bu, Weimar demokrasisini mahveden o "sistem karşıtı" partilerin çoğalmasını önlemek üzere tasarlanmış bir engeldir. Sağ kanat SRP *(Sozialistiche Reichspartei)* 1952'de yasaklandı, Almanya Komünist Partisi (KPD) demokratik anayasaya karşı düşmanca hedefler taşıdıkları gerekçesiyle 1956'da yasadışı ilan edildi; ama bir neo-Nazi partisi olan NPD'ye ve reformdan geçmiş

Alman Komünist Partisi'ne (*Deutsche Kommunistische Partei,* DKP) 19601ar içinde izin verildi. 1972'deki "Radikallerle İlgili Emir" *(Radikalenerlass,* aynı zamanda *Berufsverbot* olarak da bilinir; bir "istihdam edilme yasağıdır; çünkü söz konusu kişiler için bazı alanlardaki sonucu budur) Batı Alman demokrasisini anayasaya düşman görünen görüşler taşıyıp eylemlerde bulunan ya da bunlarla ilişkili olan kişilere kamu hizmetinde iş verilmemesi yoluyla korumaya çalışıyordu. Almanya'daki kamu hizmeti, İngiltere'deki anlamıyla kamu görevlilerini de içeren, ama aynı zamanda öğretmenler, postacılar ve tren makinistleri gibi devlet görevlilerini de kapsayan geniş bir sektördü. Birçok kişi demokrasiyi korumak için tasarlanmış bu önlemin, konuşup tartışma ve örgütlenme gibi demokratik hakların ciddi bir ihlali olduğunu öne sürmüştü. Artan polis gözetleme teknikleri, kısmen de 19701erdeki terörist faaliyetlerin sonucu olarak, sözgelimi, siyasal bir gösteride görünmenin gelecekteki iş bulma umutlarına zarar verebileceğini düşünerek korkan üniversite öğrencileri arasında belli bir dizginlenme duygusu yaratmıştı.

Batı Alman siyasal sisteminin Weimar demokrasisinin eksiklikleri gözetilerek tasarlanmış başka anayasal önlemleri de vardı. Cumhurbaşkanına Weimar Almanyasmm *Ersatzkaisefınden* çok daha az iktidar verilmişti. Yalnızca törensel bir devlet başkanıydı; dahası, cumhurbaşkanı doğrudan halk oyuyla değil, bir seçici milletvekili topluluğu tarafından seçiliyordu. Bu da Müttefiklerin Almanlara güvenmemelerinin ve savaştan sonra kendi "demokrasi"lerinde halkın sesine daha çok kulak verme konusundaki isteksizliklerinin bir göstergesidir. (Daha önce, Helmut Schmidt'ten Helmut Kohl hükümetine geçişle bağlantılı olarak ele alman) "yapısal güvensizlik oyu" yöntemi, Weimar Cumhuriyeti'nde sürekli yaşanan etkili hükümet eksikliğinin önüne geçmek üzere tasarlanmıştı. Weimar Cumhuriyeti'nde etkili bir hükümet olmadığında, peş peşe gelen şansölyeler mecliste çoğunluk desteği alamayıp yasamayı uygulayabilmek için cumhurbaşkanlığı emirlerine yaslanmak zorunda kalıyorlardı.

Federal Cumhuriyet'in anayasal hükümleri ne kadar önemli olursa olsun, bir dizi başka etken de, daha fazla olmasa bile, Baü Alman demokrasisinin istikrarını açıklama konusunda aynı ölçüde önemliydi. En merkezî öneme sahip olanı hiç şüphesiz Baü Almanya ekonomisinin başarısıydı. Diğer etkenler ise siyasal partilerin doğasındaki değişiklikler ile bazı ekonomik çıkar grupları ve siyasal sistem arasındaki ilişkiyle ilgiliydi. Elbette, siyasal açıdan izin verilebileceklerin çeşitliliği savaştan sonra Müttefikler tarafından sınırlanmıştı ve daha önce belirtildiği gibi, kısmen anayasal hükümlerle belirleniyordu. Ama partiler de, Nazi-öncesi Almanya'ya nazaran farklılaşmış ve siyasal çıkarlar için farklı türden araçlar olmaya doğru gelişmişti. Bir yanda CDU/CSU vardı. İngiliz İşçi Partisi'ni betimleyen bir ifadeyi ödünç alırsak, hem Protestan hem Katolikleri bir araya getiren "geniş bir kilise" haline gelerek biraz tereddütle eski Nazileri de kucaklayan (Adenauer onları kabinesine bile almıştı) bir partiye dönüşmüştü. Diğer yanda, SPD 1957'deki ağır seçim yenilgisinden sonra siyasal renklerini değiştirdi ve uzun yıllardır sürdürdüğü Marksist etkiler taşıyan retoriğini 1959'daki Bad Godesberg Konferansı'nda gayriresmi bir şekilde bıraktı. SPD artık herkesi kucaklayan bir *volkspartei* olarak CDU/CSU'yla rekabet edip halkın her kesimine seslenmeye ve radikal sosyalist dönüşümleri savunmak yerine insani bir kapitalizmin ılımlı idaresini önermeye başladı. Politikada belirli değişikliklere rağmen -örneğin 1960 sonlan ila 1970 başlannda yaşanan *Ostpolitik*'deki değişiklikler ya da 19801erdeki ekonomik durgunluğun yönetimiyle ilgili politikadaki değişiklikler- sonuç olarak Almanya Federal Cumhuriyeti'nin iki temel partisi, kapitalist bir refah devletinin ılımlı alternatif yöneticileri olmaya doğru eğilim gösterdiler. Bu, Nazi öncesi Almanya'daki çok daha değişken karşıtlıklarla belirgin bir çelişki sergilemektedir. Dahası, hem İmparatorluk hem de Weimar Almanyasmda önemli bir siyasal rol oynayan ordu, 1956'dan sonraki yeni biçimiyle kendini biraz farklı bir konumda buldu. Artık meclis denetiminde hareket etmesi gerekiyor ve bağımsız iktidara heveslenemiyordu.

Weimar ve Bonn cumhuriyetleri arasında, ekonomik çıkar gruplannm siyasal yönelimleri açısından benzer zıtlıklar vardır. Weimar Cumhuriyeti'nde belirli iş çevreleri demokratik siyasal sistemi kendi ekonomik çıkarlanna karşı hareket eden bir şey olarak algılarken, Batı Alman korporatizminin özel biçimi işverenlerin çoğunluğu tarafından tatmin edici olarak değerlendiriliyordu. Birçok politika, büyük ölçüde önemli çıkar gruplan arasında ve sahne arkası uzlaşmalan sonucunda gelişiyordu. Bu gruplann içinde, işverenlerin tarafında Alman Sanayi Konfederasyonu, Federal İşverenler Birliği, Alman Ticaret ve Sanayi Odası, işçilerin tarafındaki Alman Sendikalar Birliği, Alman İşçi Birliği ve Alman Kamu Çalışanları Federasyonu'nun yanı sıra güçlü bir çiftçi lobisi de vardı. Batı Alman korporatizmi bazı yorumcular tarafından, etkin karar verme sürecini meclisin elinden alan ve demokratiklikten uzak bir süreç sayılırken; diğerleri tarafından da resmî yasama sürecinden önce, etkilenen taraflar arasında yapılan görüşmeler aracılığıyla, kabul edilebilir ve işe yarar siyasal uzlaşmalara varmanın etkin bir yolu olarak övülmüştü. Batı Almanya ekonomisinin Weimar ekonomisinden daha başanlı oluşu, kuşkusuz aynı zamanda, ekonomik elitlerin Bonn demokrasine bağlı kalışında da önemli bir etkendir.

Batı Almanlar, ne ölçüde demokrasiye sadık bir ulus olmuşlardı? Genel olarak, Müttefiklerin Nazizmden anndırma ve yeniden eğitme girişimlerinin çok az, çoğunlukla da ters yönde etkileri olduğu kabul edilmektedir. 19501erdeki kamuoyu görüşüyle ilgili bulgular, monarşistliğe ve sağ kanata yakınlığın sürdürülmesiyle birleşmiş bir siyasal aldırmazlık duygusunun yaygın olduğunu gösteriyor. Zaman içinde "mallan yerine ulaştmyor" gibi görünen bir sistem için pragmatik bir destek gelişti ve bu, yavaş yavaş, tam anlamıyla demokratik bir sisteme yönelik daha ilkeli bir destek haline geldi.

1950 ve 1960larda birçok Alman, maddi istikrara siyasal özgürlükten çok daha fazla önem veriyor, ama aynı zamanda Baü Almanya'da, Doğu'nun tersine, ikisine birden sahip olabildiklerini hissediyorlardı. Siyasal

katılım birçoklan için sadece yurttaşlık görevlerini uysalca yerine getirmekten ibaretti. Otoriter bir rejimde de (özellikle de orada!) görülebilecek şekilde oylamalara büyük katılım gösteriliyordu. 1970 ve 1980lerde daha aktivist yönelimler belirdi, bu da "yurttaş inisiyatif gruplan", feminizm ve çevrecilik gibi daha yaygın toplumsal hareketlerde kendini gösterirken, Yeşiller Partisi'nin *[Bündnis* 90/*Die Grünen]* ortaya çıkmasıyla zirveye ulaştı. Yine de "Batı Alman siyasal kültürü"nü yekpare bir tavırla nitelemeye çalışmak yanlış olacaktır. Sayısız altkültür vardı ve (Cumhuriyetçiler gibi) sağ kanat hareketlerin sürüp yenilenmesi, katılımcı demokrasinin solda yayılmasına yönelik baskılan dengeledi. Siyasal yönelimler basitçe bir "ulusal yeniden eğitim" süreci olarak değil, mevcut koşullara gösterilen ve savaş sonrası ekonomik mucizeye verilen ilk olumlu yanıtlardan yabancı işçilerle ilgili gerilimlerdeki olumsuz tepkilere dek farklılık gösteren, geniş çaplı, değişik tepkiler dizisi olarak görülmelidir. Siyasal bir sistemin işleyişiyle ilgili aşın memnuniyet asla mümkün değildir; sonuç olarak kenarda bekleyen potansiyel muhalefet ve hoşnutsuzluk konusunda her zaman tetikte olmak gerekir.

Komünist Doğu Almanya'daki siyasal gelişme modeliyse elbette çok farklıydı. Doğu Avrupalı komünist devletler Batılı gözlemciler tarafından genellikle aynı kümede ele alınıp "totaliter" tek parti devletleri olarak değerlendirilmişlerdir. Macaristan veya Polonya'ya göre reform yapmayı düşünmek konusunda daha isteksiz olan Doğu Almanya ise genellikle daha da kati sayılıyordu. İnsan haklanna ve özgürlüklere -ifade, örgütlenme ve göç etme özgürlüğü gibi- dair kısıtlamalar reddedilemese bile, Doğu Alman politik sistemi uygulamada her amaca uygun etiketlerinin ima ettiğinden çok daha karmaşık bir yapıydı. Doğu Almanya'daki politikanın Ulbricht ve Honecker dönemindeki kendine özgü yanlarını anlamak için, hem resmî siyasal yapıyı çözümlemek hem de onun işleyiş dinamiklerini dikkate almak gerekir.

1949'daki Doğu ve Bati Alman anayasalan arasındaki biçimsel benzerliğe rağmen, gerçek politik farklılıklar

oldukça görünür durumdaydı ve zaman ilerledikçe daha da arttı. *Länder*'in kaldırılmasından yukanda bahsedilmişti. 1960'da, ilk cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck'in ölümüyle birlikte, cumhurbaşkanı makamı yerine müşterek bir güç olan *Staatsrat* veya Devlet Konseyi getirildi. 1968 ve 1974 yeni anayasalarında da diğer anayasal değişiklikler yer aldı. Bunlar öncelikle Doğu Almanya'da değişen sosyopolitik yaşamın gerçeklerini ve ardından da Doğu Almanya'nın *Ostpolitik'ten* sonra değişen uluslararası konumunu dikkate alarak yapılmıştı. 1968 anayasası Marksist-Leninist SED partisinin "öncü rolü'nü kutsarken; özgün anayasadaki birçok "buıjuva" özgürlüğü kaldırarak yerine her şeyin sosyalizmin -Parti tarafından tanımlanan- temel ilkelerinden kaynaklanması gerektiği gibi ciddi ve aslında köktenci bir sınırlama getirmişti. 1974 anayasası ise Doğu ve Batı Almanya arasındaki fiziksel ilişkilerin kolaylaşmasıyla birlikte, "kültürel bir sımr çekmeye", özellikle de "Alman Demokratik Cumhuriyeti" olarak ulusal bir kimlik belirlemeye ve "Almanya"ya dair her türlü fikri veya tamamen Alman olan bağlantı ve bağlılıkları zayıflatmaya çalıştı. Aynca Doğu Almanya ile Sovyetler Birliği arasında sürdürülen yakın ilişkinin de altı çiziliyordu.

Genellikle "parti" ve "devlef'in komünist devletlerde az çok özdeş olduğu sanılır. İki örgütsel hiyerarşi söz konusu olsa da, devletinkinin öncü komünist partinin emrinde olduğu kabul edilir. Fakat bu görüş, geniş ölçüde doğru olsa da, biraz aşın basitleştirilmiştir. Doğu Almanya'da hem devlet hem de parti demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre örgütlenmişti. Nihai iktidar SED'nin Politbürosu ile onun sekreteıyasmda bulunuyordu. Bunun ardmdan da Merkez Komitesi geliyordu. Onun altında Parti Genel Kongresi vardı, ardmdan da partinin bölge, alan ve yerel örgütlenmelerinin alt düzeylerine dek iniyordu. En altta temel hücreler vardı; bunlar da genellikle çalışma mekânına göre belirlendikleri gibi aynca ikamet mekânına göre de düzenlenirlerdi. SED "kadro" partisi olduğu kadar "kitle" partisiydi. Eğitimli ve adanmış parti aktivistlerinin yanı sıra partinin çok sayıda edilgen üyesi de vardı. Doğu Almanya'da 1980lerin başında, çalışan

yetişkin nüfusun yaklaşık beşte biri SED üyesiydi. Danışma ve görüş alışverişi süreçleri gerçekleşse de, kararlar tepede alınır ve daha alt düzeylere aktanlırdı. Başka birçok Doğu Avrupa komünist partisinin tersine (sözgelimi, 1968'deki Çekoslovakya), SED içinde görünür hizipçi bölünmeler, Ulbricht'in 1950lerde yürüttüğü kovuşturmalann ardından, 1989 devrimine dek pek görünmedi. SED'nin görece yekpare kamusal yüzü 1960, 1970 ve 1980lerin büyük kısmında Doğu Almanya'nın bu dönemde yaşadığı görece siyasal istikrann en önemli etkeni şeklinde görülmelidir. Fakat, partinin alt düzeyleri arasında farklı ölçülerde konformist bağlanmalar ve şahsi kuşkular görülüyordu. 1980lerin sonunda Honecker'in yönetimiyle iyice yaşlanan bir liderlik ve haleflik sorununun, Sovyetler Birliği'nin Gorbaçov yönetimindeki reformcu önderliği nedeniyle daha da karmaşık bir hale gelmesiyle birlikte, birçok bölgede parti üyeleri en azından şahsen değişim yönünde umut beslemeye başladılar.

Doğu Almanya devleti aynı zamanda hiyerarşik olarak örgütlenmişti; Devlet Konseyi protokolde ilk sıradaydı; Bakanlar Konseyi ise hükümet iktidarına sahipti. En önemli bakanlıklar ekonominin çeşitli yönlerini ele alanlar, savunmayı ilgilendirenler ve elbette ki Devlet Güvenlik Bakanlığı"ydı. Devlet Güvenlik polisi ya da Stasi *(Staatssicherheit),* her yıl giderek büyüyerek içerideki gözetleme ve muhalefeti sindirme çabalarında önemli bir rol oynadı. Devlet Konseyi'nin güçleri, Ulbricht'in Parti Birinci Sekreteri konumunu kaybetmesinin ardından başkanlığını korumasıyla bağlantılı olarak Bakanlar Konseyi'ne kıyasla azalmıştı; ama Doğu Almanya'nın resmî temsilcisi olarak önemini sürdürdü. Ayrıca partinin önemli üyeleri de yurtdışında Doğu Almanya'yı resmen temsil edebilmek amacıyla aynı zamanda Devlet Konseyi üyesiydiler. Meclis veya *uolkskammer,* sadece ara sıra toplanıyor ve temelde daha üst düzeylerde alman kararlan değerlendirip kamuoyuna duyurma hizmeti görüyordu. Merkezden belirlenen karar ve planlar da uygulama için bölge, alan ve yerel yönetim seviyelerindeki birimlere gönderiliyordu. Bu değerlendirme temelde Doğu Almanya politik sistemi içinde devlet aygıtına partinin hâkim olduğunu açık kılsa

da, konu daima basit anlamda partinin ya da devletin kimlik sorunu değildi. SED, 1950lerde partinin ihtiyaçlanna hizmet edecek devlet yapılannı geliştirmek ve bürokrasiyi hizaya sokmak için büyük enerji harcamıştı. Merkez karar-lannı tabanda politikaya dönüştürme işi Doğu Almanya'nın tarihi boyunca sorunlu bir konu olarak kaldı; yine de küçük memuriyet sistemi 1960 ve 1970lerde dengelenmeye başlamıştı. Bazı yorumcular 1980lerin başında, devlet yapılan ve küçük memurların, parti hedeflerini belirli ölçüde etkilediği ve siyasal gündemin oluşturulmasına yardımcı olarak herhangi bir alandaki "uzmanlar" tarafından gerçekçi diye değerlendirilen siyasi hedeflerin sınırlanmasına yardımcı olacağı bir konuma ulaşıldığını öne sürdüler. Açıkça, ilişki çok yakın olsa da, bir özdeşlik ilişkisi değildi ve denge farklı zamanlarda farklı konu ve kişiliklerle değişiyordu. Bazı komünist devletlerde, parti ve ordu arasında (sözgelimi, erken dönem 19801er Polonyası, veya geç dönem 19801er Yugoslavyasında olduğu gibi) gözlenen gerilim Doğu Almanya'da yok gibiydi; burada parti ve ordunun liderleri ortak hedeflere sahip olarak, uyumlu bir ilişki yaşıyor gibiydi.

Doğu Almanya resmen tek parti devleti değildi. SED'e ek olarak dört küçük parti daha vardı: Hıristiyan CDU, liberal LDPD, milliyetçi NDPD ve çiftçi partisi DBD (hepsinin üyelikleri 1980lerin başında 100.000 kişi civa-nndaydı ve CDU en büyükleriydi). Batılı çoğulculuğun bakış açısından, bunlar SED'nin kuklaları sayılarak kolayca görmezden gelinse de, aslında Doğu Alman siyasal yaşamında bazı önemli işlevleri yerine getiriyorlardı. SED ile nüfusun farklı alt kesimleri arasında bağlantı noktalan hizmeti görüyor, politikalan farklı altkültür dillerine çeviriyor, örneğin çeşitli uzmanlaşmış dergiler aracılığıyla alman kararları duyuruyor, halkın tepki ve sıkıntılarım yukarıya bildirerek SED liderlerinin tabanın görüşüyle bağlantıda olmasına yardımcı oluyorlardı. Bu partilere mensup insanlar için bu durum, ilke düzeyinde fazla taviz vermeksizin Doğu Almanyaya temel bağlılıklarını göstermelerinin bir yolu olabilirdi. Bu, CDU üyeleri için özellikle doğruydu. Dört küçük partinin hepsi de

mecliste kendilerine ayrılan belirli sayıda koltuğa sahipti. 1989'dan önce bir hükümet kararma karşı oy kullanılması, ilk kez 1972'de, CDU'nun 14 üyesinin Kürtaj Yasası'na karşı oy verdiğinde söz konusu olmuştu. Dört küçük partiye ek olarak Doğu Almanya, halkın kamu yaşamına katılımını sağlayacak bir dizi kitle örgütüne de sahipti. Bunların en büyüğü, çalışma çağma gelmiş nüfusun neredeyse tamamını içeren sendika birliği örgütü olan FDGB'ydi *[Freier Deutscher Gewerkschaftsbund].* Ayrıca gençlik örgütü *(Freie Deutsche Jugend,* FDJ), kadın örgütü *(Demokratischer Frauenbund Deutschlands,* DFD), Kültür Birliği *(Deutscher Kulturbund,* KB) ve Alman-Sovyet Dostluk Derneği *(Deutsch-Sowjetische Freundschaft,* DSF) de önemliydi. Spor ve Teknoloji Derneği *(Gesellschaft für Sport und Technik,* GST) paramiliter bir gençlik örgütüydü; ama diğer birçok kitle örgütü sadece boş zaman değerlendirmeyi kolaylaştırmak üzere, hayvan bakımı veya kaktüs koleksiyonu gibi daha dünyevi uğraşlara hizmet ediyordu. Doğu Almanya'da sayısız kitle örgütü vardı ve bunlara katılmaya yönelik baskılar da büyüktü, çünkü kariyer gelişimi sadece yetenek ve hünere değil, aynı zamanda etkin bağlılık olmasa da, siyasal uygunluğa bağlıydı.

Doğu Almanya, 1980lere dek olan tarihinin büyük kısmında, potansiyel olarak istikrarı bozabilecek bir siyasal muhalefetten kaçınarak muhalefeti bastırmayı başarmıştı. Haziran 1953 Ayaklanması, daha önce belirtildiği gibi, liderlik ve kapsayıcı bir stratejiden yoksunluğunun yanı sıra dış destekten de yoksundu ve zaten zorla bastırılmadan önce çözülmeye başlamıştı. Bireysel muhalif Marksist entelektüeller -Harich, Havemann, Bahro- kitlesel halk desteğine erişemediler. Birçok Doğu Alman kamusal muhalefet yerine kendi kendine homurdanmayı tercih ediyor gibiydi. Fakat 1980lerde tabandan gelen muhalif grupların hızlı yükselişi vardı, öncelikle de Doğu ve Batı Avrupa'ya nükleer füzelerin yerleştirilmesine tepki olarak; ama bunlar aynı zamanda sadece barış hareketine yönelik olmaktan çıkarak insan haklan ve çevre koruması gibi konulan da ele alıyorlardı. Bu muhalif seslerin çoğu, hem mecazi hem de kelimenin tam anlamıyla,

ortodoksluktan uzak görüşlerin tartışılması için mekân olarak Doğu Alman Protestan kiliselerini seçtiler. Doğu Almanya'da Kilise, komünist parti tarafından eşgüdümlenmeyen ve onun altında konumlanmayan tek sosyal kurumdu. 1950lerde Hıristiyanlıkla ilgili kovuşturmanın ardmdan, 19601ar ila 1970lerin başında Kilise ile devletin varlıklarını huzursuz bir şekilde yan yana sürdürmelerinin sonrasında, 1978'de "sosyalizmdeki kilise"nin devletle yeni ve daha uyumlu bir ilişki içinde bazı ayrıcalıklara sahip olduğu bir uzlaşma durumuna ulaşıldı. Bir süre için kilise liderliği, konumunu muhalefeti makul sınırlar içinde tutup ılımlılaştırarak korumaya çalışacak ve böylece Doğu Alman politikasında bir güvenlik supabı rolü oynayacakmış gibiydi. Ama 1980lerin sonunda Kilise içinde bölünmeler olduğu, taban ile liderlerin arasında ve ayrıca liderlerin kendileri arasında bölünmeler yaşandığı, alternatif görüşlerle ilgili tartışmaların ve muhalefet ağının, Kilisenin bunları ılımlı hale getirme kabiliyetini aşacak kadar büyümüş olduğu anlaşıldı. Kuşkusuz birçoklan aynı zamanda Sovyetlerin *glasnost* ilan edişinin yankılannm Doğu Almanya'da birtakım gerçek anlamlar bulabileceğini umut ediyordu. Ama Doğu Almanya'nın aklı kanşık liderliği, gösterilere Devlet Güvenlik Polisi'ni daha önceki yıllara göre daha sert bir şekilde kullanıp çok büyük sayıda muhalifi zorunlu sürgüne göndererek yanıt verdi. Muhalefetin başarıyla denetim altına alınması 1960 ila 19701er-deki siyasal istikrarda kuşkusuz önemli bir etkenken, 1980lerin yeni koşullarında konum çok daha değişkendi. Göreceğimiz üzere, muhalefetin kiliseler tarafından şekillendirilişi onun ifade tarzını ve 1989 devrimindeki siyasal etkisini belirledi; ama kendi başına, yurtiçindeki muhalefet büyük ihtimalle Doğu Almanya'daki komünizm zincirlerini kırmaya yetmezdi.

Doğu Almanya'daki siyasi kültür Batı'nmkinden nasıl ayrılıyordu? Doğu Almanlar hiçbir şekilde adanmış bir komünist ulus olmadıkları halde, politik yönelim motifleri Batı Almanya'daki aşikâr durumdan belirgin bir şekilde farklılaşmış görünür. Birçok Doğu Alman, sıradan bir hayat sürüyordu, ama aynı zamanda özel alanlarında -aile, dostlar, kırdaki yazlık veya pansiyon-

birçoklannm "mükemmel sıradan hayatlar" diye addedilen "kovuk toplumu" (*Gaus*) olarak yaşıyordu. Bu çekilmecilik, görece müdahaleci ve talepkâr bir devlete tepki olan bu hal, Batı Alman yurttaşlannm çoğunun uyguladığı apolitik edilgenlikten birazcık farklı bir olguydu. Aynca Doğu Almanya'da açıkça görülen belirli bir otoriter düzen yanlılığı da vardı; bu da herhalde mevcut siyasal ortamlara verilen tepkiden çok, Nazizm ve Nazizm öncesi geçmişten arta kalmış bir şeydi. Aynı fikirde olmayan görüşlerin demokratik biçimde tartışma tavırlarını ve anlaşmazlık yönetimindeki demokratik yöntemleri, Doğu Almanya'nın okullan, fabrikaları, parti veya boş zaman değerlendirme örgütleri bağlamında öğrenmek zordu. Ayrıca, yaşamın her yönü belli bir bireycilik ve kurum biçimine göre örgütlenmişti. "Ulusal" bir siyasal kültürle ilgili genellemeler Batı için olduğu gibi Doğu Almanya için de makul olmaz. Fakat, iki devletin kırk yıllık varlığının ardmdan siyasal tutumlarda belirgin fark olması dikkat çekicidir. Birçok Doğu Alman 1980lerin sonlarında sistemlerinin işleyişinin belirli yönlerini veya yetersizliğini eleştirmeye başlarken, Batının üstünlüğü diye bir şeyin gerekliliğini varsaymıyordu. Siyasal motiflerdeki bu farklar iki devletin ekonomik ve toplumsal yapıları arasındaki belirgin ayrılıklara dayanıyordu; şimdi de bu farkları ele alacağız.

BATI ALMANYA'DA EKONOMİ VE TOPLUM

1980lerde herhangi bir gözlemcinin iki Almanya arasında görebildiği en belirgin fark, hayat standartları arasındaki farktı. Batı Almanya açıkça refah sahibi, Batılılaşmış ve tüketici odaklı bir toplumdu; genellikle kalabalık da olsa bakımlı otoyollarda hızla ilerleyen şık arabalara, "ormanların ölümü" gibi konulardaki yakınmalar artsa da genelde temiz, bakımlı bir doğal ortama ve maddi bolluğa sahipti. Doğu Almanya'ysa, bunun tersine, ziyaretçilere kasvetli sayılabilecek, renksiz ve linyit (kahverengi kömür) dumanıyla kirlenmiş havasıyla, küçük ve sorunlu arabaların çukurlarla dolu (Batı Almanya'dan Batı Berlin'e uzanan bakımlı yol dışında) genellikle hâlâ taş döşeli kalmış yollarda ine çıka ilerlediği, konutların genelde onanma ihtiyaç duyduğu,

dükkânlardaki seçeneklerin düşük kaliteli ve az sayıda ürün içeren, son derecede sınırlı olduğu bir yer şeklinde görünürdü. Bu görünümler daha derin gerçekleri ve daha karmaşık doğruları kısmen yansıtırken kısmen de gizlemektedir.

İki Almanya da aslında, 1940 ve 1950 sonlanndaki Batı Almanya'ya göre "ekonomik mucize" denen şeyi yaşıyordu. Batı Almanya'daki olgu oldukça iyi bilinir. 1948'deki para reformundan bile önce başlayıp Marshall Yardımıyla maddi olduğu kadar ruhsal bir ivme de kazanmış olan Alman ekonomisi, 1950lerde dikkat çekici büyüme oranlanna ulaşıyordu. 1950lerin başında, mültecilerin ve yurda dönen savaş esirlerinin etkisiyle görece yüksek olan (yaklaşık %8) işsizlik, on yılın sonunda bir işgücü yetersizliğine dönüştü. Hızlı büyüme 1950lerin sonunda geriledi; böylece Batı Alman ekonomisinin performansı 1960larda diğer Batılı sanayi toplumlarıyla genelde aynı hizaya geldi. 1966-67 yıllannda, Büyük Koalisyon'un ekonomi stratejilerinin etkili bir şekilde başa çıktığı küçük bir durgunluk yaşandı. Batı Almanya ticarete ve petrol ihracatına fazlasıyla bağımlıydı, bu yüzden 1973 ve 1979 petrol krizlerinden, 1970 sonları ila 19801erdeki genel durgunluktan büyük ölçüde etkilendi. 1980lerde ekonominin performansı belki daha önceki on yıllara kıyasla sönüktü; işsizlik görece yüksek bir şekilde %8-10 civannday-ken, büyüme oranları da %2-3 civarında seyrediyordu ve görece düşüktü; ama birçok Almanın 1920lerden beri yaşadığı temel korku olan enflasyon Avrupa'nın en düşük seviyelerinden birinde tutuluyordu.

Savaş sonrası dönemin ardmdan, hükümetin ekonomi politikası ve yaklaşımının üç temel aşaması vardı. Eski ekonomi profesörü ve Adenauer'in bakanı Ludwig Erhard tarafından muhafazakâr bir hükümette tasarlanmış olan ilk aşama, neo-liberalizm ve "toplumsal piyasa ekonomisinin bir araya getirilmesiyle nitelendirilebilirdi. Makul bir şekilde, Nazi mirası olan ekonomideki devlet müdahalesinden kurtulmak isteyen bu görüş, devletin ekonomik büyümenin koşullarını güvenceye alıp kolaylaştırıcı olması, ama fazla müdahaleden kaçınıp piyasa güçlerini olabildiğince serbest bırakmasını

savunuyordu. “Toplumsal” sıfatı toplumun en zayıf üyelerini, dizginsiz piyasa güçlerinin aşırı yıkımlarından korumak için belirli önlemler almak gerekliliğini işaret ediyordu. Birçok eleştirmen Batı Alman ekonomisinin ne “piyasa” ne de “toplumsal” ekonomi olduğunu öne sürdü. Kaçınılmaz olarak devlet, ekonomiye rehberlik edip yönetmek amacıyla her şekilde müdahalede bulundu, aynı zamanda kendisi de önemli bir işveren oldu. Müttefiklerin büyük şirketleri bölmeye ve kartellere karşı önlem almaya çalışmasına rağmen, Alman ekonomisinde süre giden merkezileştirme eğilimleri serbest piyasanın işleyişini destekliyordu. Kartelleşmenin önlenmesi Batı Almanya’da ciddi muhalefetle karşılaştı; Erhard’ın ilk yasa taslağı geçmedi ve sonunda geçebilen 1957 versiyonu da içine birçok kısırdöngü katılarak sulandırılmıştı; böylece Batı Alman sanayisindeki yoğunlaşma eğilimleri pek bir engelle karşılaşmadan sürebilecekti. Dahası, 1950lerde sürdürülen düşük vergi, yüksek faiz oranı ve kârlılık, işçiler için düşük ücret artışı, iç borçlanmanın daraltılması ve yatırımın teşviki gibi politikalar ekonominin büyümesine katkıda bulunmakla kalmadı, zenginler ile yoksullar arasında büyüyen bir uçuruma da yol açtı. Toplumsal eşitsizlikler hükümet politikalarıyla arttı. Böylece 1960lara gelindiğinde pastanın büyük kısmını, toplumun çok küçük bir kesimi elinde bulunduruyordu. Bu politikaları savunanlar, toplam pasta da hızla büyüdüğü için bu tür eşitsizliklerin aslında önemli olmadığını öne sürdüler; mutlak koşullarda eski konumlarına kıyaslandığında, toplumun bütün üyeleri çok daha iyi yerlerdeydi. 1960larda, savaş sonrası “açlık yıllarını hatırlayan Batı Almanların büyük kısmı için bu durum, büyük olasılıkla görece toplumsal eşitsizliklerle ilgili herhangi bir çözümlemeden karşılaştırılamaz derecede daha önemliydi.

1963-66 Erhard hükümetinin düşmesi ve 1966-67 ekonomik durgunluğunun ardmdan, Büyük Koalisyon’daki hükümet stratejisi neo-Keynesci bir stratejiye dönüşüyordu; (% 11 gibi oldukça yüksek bir KDV oranı da dahil) vergi reformları ve ekonomik altyapı sorunlarında, özellikle de otoyol inşaatı ve yüksek öğretimin genişletilmesinde büyük devlet yatırımları

yapıldı. 1967 yılındaki "Ekonominin dengelenmesi ve ekonomik büyümenin teşviki yasası" ve işverenler ile işçiler arasında yaşanıp devletin de yardımcı olduğu "ittifak eylemi" (işçiler bundan 1977'de çekilecekti), devlet müdahalesi ve ekonominin bilinçli idaresinin önemini gösterir. 1970lerin başında, sosyal demokrat hükümetle birlikte, araştırma ve ekonomik planlamaya ağırlık verildi, ama 1970lerin sonunda planlamaya olan inanç yerini daha duyarlı bir kriz yönetimi biçimine bırakmıştı. Artan işsizliğin yanı sıra olumsuz bir demografik yapıyla birlikte (çalışanların sayısı azalırken daha fazla emeklinin desteklenmesi gerekiyordu), Schmidt hükümetinin son yıllarında vergilendirme ile refah arasındaki dengeye dair önemli anlaşmazlıklar yaşanıyordu. Daha sağcı FDP'nin ekonomi bakanı Lambsdorff, SPD'nin solda yer alan refah-bilinçli üyeleriyle anlaşamıyordu; bu da siyasal ittifakların değişip Helmut Kohl'un CDU hâkimiyetindeki hükümetine geçişe katkıda bulundu. Kohl yönetiminde, ekonomi politikası neo-Keynesçilikten neo-liberalizmin yenilenmiş bir biçimine döndü. Yine de, Kohl hükümetinin, 1980lerde Britanya'daki muhafazakâr meslektaşının, dönemin İngiliz başbakanı Bayan Thatcher'm savunduğu radikal ekonomik yeniden yapılanma ve yaygın özelleştirme programlan gibi bir şey ortaya koymaması dikkat çekicidir. Dahası, Kohl yönetiminde Alman işçilerinin geleneksel olarak iyi olan grev sicili kötüleşirken, sanayi ilişkilerinde gerilim yükseldi ve grev sayıları arttı; tüm bunlar grevleri ve sonuçlarını sınırlamaya yönelik yasalar çıkanlmasma yol açtı.

Batı Almanya'daki sanayi ilişkileri sıklıkla işçiler ile işverenler arasındaki uyumlu bir "toplumsal ortaklık" terimleriyle sunulmuştur. Sendika yapısı görece düzenliydi, fabrika başına bir sendika düşüyor, bu da sanayideki tartışmalan kolaylaştmyordu; bütün sendikalan içeren bir şemsiye örgüt olan DGB [Alman Sendikalar Konfederasyonu, *Deutscher Geuerks-chaftsbund]* on yedi üye sendikanın yanı sıra beyaz yakalı işçileri ve kamu görevlileri örgütlerini temsil ediyordu. DGB resmen herhangi bir siyasal partiye yakın değildi; SPD, İngiliz İşçi Partisi'nden farklı bir şekilde,

tarihsel olarak "işçi hareketinin meclis kanadı" değildi. Sanayide işçilerin temsil edilişine ve yönetime katılmasına yönelik uygulamalar vardı. Bunlar ilk kez

1951 ve 1952'de işçilerin kömür ve çelik sanayilerinde yönetime katılarak onları etkileyen konularda söz hakkına sahip olmalan için çalışma konseylerinin kurulmasıyla başlamıştı. Yönetime katılma uygulamalan 1976 yılında çalışan sayısı bin kişiden fazla olan tüm büyük işletmeleri kapsayacak şekilde genişletilmişti. Fakat uyum içindeki sanayi ilişkilerini sergileyen genel resim karşısında, bu yasa parçalannın -hem 1951-52 hem de 1976'da-kilerin- fazla ileri gittiklerini düşünen işverenlerin önemli miktardaki muhalefetine rağmen ve yeterince ileri gitmediklerini düşünen sendikalarda hayal kırıklığı yaratarak çıkanldığını belirtmek gerekir.

Bunlardan başka bir dc zengin Batı Almanya'nın "sınıfsız" bir toplumu, (Britanya'daki bölgesel vurguların birçok sınıfsal yan anlama sahip olmasına tezat oluşturacak şekilde) sınıf farkları yerine, büyük bir çeşitlilik arz eden federal devlet içindeki vurgu ve tarz farklarıyla bölgesel farklılıkları temsil ettiği miti vardı. Kuşkusuz, Batı Almanya ve Britanya'daki toplumsal eşitsizlik yapıları ve bunların bölgesel çeşitlilikle olan ilişkileri farklıydı; ama bu, Batı Almanya'da önemli sınıf farklarının olmadığı anlamına gelmez. İsimlerinde aristokratik "von" sıfatı bulunan çok sayıda ailenin Batı Alman ekonomisi ve toplumunda öncü roller oynadığı gözlenebilir. Anne babanın sahip olduğu konum, eğitim sistemi aracılığıyla toplumun her düzeyinde yeniden üretiliyordu. *Länder* arasında farklar olsa da, kapsamlı bir okul sistemini benimseyen çok az bölge vardı ve çoğu üç kısımlı seçici sistemin[8] bir versiyonuyla çalışıyordu. Seçici okulların varlığı genel olarak, mesleki geçmişlere sahip orta sınıf ailelerinin çocuklarına yarıyordu; bu eğitimden sonra yüksek eğitimde de nitelik kazanmayı sürdürüyorlardı; buna karşın işçi sınıfı ya da taşra (genellikle de Katolik) geçmişinden gelen çocuklar geride kalıp erken bir yaşta başarısızlığa mahkûm oluyorlardı. Batı Almanya'daki eğitimin nitelikleri, bir dizi eğitim reformuna rağmen, hâlâ ailenin toplumsal konumunun bıraktığı mirası yasallaştırmaya eğilimliydi. Fakat buna

karşı, bir dizi nitelik eklenebilir. Bütün olarak ekonomi, çoğunluğun sanayide çalıştığı bir ekonomi olmaktan, beyaz yakalı ve üçüncü bir sınıf olan hizmet sektörü işlerinin genişleyip mavi yakalı işlere üstün geldiği bir şekle dönüşmüştü. Bu yüzden önemli ölçüde "yapısal" toplumsal hareketlilik yaşanıyordu. İkinci olarak, Batı Almanya devleti gençleri için çok yüksek düzeyde eğitim sunuyor, böylece işgücünün tüm kesimleri birbirlerine kıyasla iyi eğitimli ve meslekleri için nitelikli hale geliyordu. Kadınlar ise Batı Almanya toplumunda "kötü koşullar"da olmayı sürdürdüler; eğitim çıtasının yüksek seviyelerinde giderek daha az kadın yer alıyordu (çok küçük bir oranı, sözgelimi, üniversitede profesör oluyordu) . Ev dışındaki işlerde istihdam edilen kadınlar daha çok düşük konumlu, düşük ücretli, kalıcı olmayan ve genellikle yarı zamanlı işlerde çalışıyor, durgunluk dönemlerindeyse kolayca işten çıkarılıyorlardı. Belirli bir azınlık içinde oldukça ses çıkaran feminist hareketlerin varlığına ve hükümetin çabalarına rağmen; hâlâ kadınların aile ve kariyer arasında seçim yapması gerektiği, hem çocuk sahibi olup hem de çalışan evli kadınların bunu yalnızca ekonomik zorunluluk nedeniyle yaptığı ve bu durumun çocuğun zararına olduğuna dair yaygın görüş hâkimdi. Okul öncesi çocukların bakımı, özellikle de anaokulu öncesi yaştakiler için çok sınırlıydı; öğleden sonraları tatil olan kısa okul günleri, anne babaların çalıştığı evlerdeki okul çağındaki çocukların bakımını iyice güçleştiriyordu.

Son olarak, Batı Almanya'nın toplumsal yapısı içinde, yabancı "misafir işçiler"den *(Gastarbeiter)* oluşan büyük bir "aşağı sınıf" da vardır. Mültecilerin oluşturduğu görece ucuz ve hareketli emek kaynağı 1961 yılında Berlin Duvan'nın inşa edilişiyle birlikte sona ermişti. Bunun ardmdan iş gücü yetersizliğinin yaşandığı dönemde, Akdeniz ülkelerinden, özellikle de Türkiye'den giden göçmen işçiler lGGOlarda Batı Alman ekonomisine eklenmişlerdi. Yabancı işçiler Batı Almanya için cazipti, çünkü eğitim masrafları yoktu, vergileri Batı Almanya'nın genişleyen refah sistemine katkıda bulunuyordu, büyük ölçüde vasıfsız ve sendikalaşmamışlardı, bu yüzden de Almanların yapmak istemediği "pis" işleri yapabilirlerdi, aynca işçi hak-larına

çok az saygı gösteren geçici sözleşmelerle işe alınıyorlardı. Ama 1970 ve ^Olerdeki ekonomik durgunluk döneminde yabancı işçiler belirgin bir sorun haline gelmeye başladılar; büyük kısmı birkaç yıl yüksek ücret almak için kalıp sonra yurduna dönmeyip yerleşmiş, yanlarına ailelerini getirmiş ya da burada bir aile kurmuşlardı. Artan işsizlik sorunları hissedilmeye başlandığındaysa yabancı işçileri Almanya'yı terk etmeye sürükleyecek bir dizi önlem alındı. Aynca toplumsal sorunlar da vardı, ırkçı düşmanlık artıyordu (sözgelimi bu, Berlin ve Frankfurt'ta 1989 bahanndaki yerel seçimlerde sağ partilerin yüksek oy almasında görülüyordu); Almanya'yı uzaklardaki bilinmeyen bir ülke kadar "yurdu" sayan, ama dilleri ve gelenekleri Alman komşulanndan farklı olan göçmen çocuklan için toplumsal bütünleşme so-runlan söz konusuydu. Kısaca, Batı Almanya toplumunu "sınıfsız" sayan herhangi bir değerlendirmenin, 1980lerin sonundaki Batı Alman nüfusunun yaklaşık onda birini ciddi bir şekilde görmezden gelmesi gerekir.

DOĞU ALMANYA'DA EKONOMİ VE TOPLUM, 1949-89

Daha 1949'dayken bile Doğu ve Batı Almanya'nın sosyoekonomik yapıları arasında önemli farklar vardı. Bu farklar iki cumhuriyetin resmî kuruluşundan sonra daha da belirginleşecekti.

Tarımı kolektifleştirme çalışmaları -işgal döneminde mülklere el konmasının ardından- 1952-53 ve 1959-60'da iki temel aşamada ilerledi. Üç farklı kooperatif türü vardı ve 1960lann sonunda Doğu Alman tarımının büyük kısmı toprağın, hayvanların, makine ve araç gerecin tümünün sahipliğinin ortak olduğu biçimlerle, kolektif olarak örgütlenmişti. 1970 ve 1980lerde tarımdaki örgütlenmede bazı değişiklikler yaşandı; örneğin meyvecilik, ekincilik ve hayvancılık alanında uzmanlaşma artarken, belirlenmiş ulusal hedeflerin ışığında bireysel girişimlerin üretim planlarını eşgüdümlemek üzere ara örgütlenme düzeyleri de artıyordu. (AET'nin Ortak Tarım Politikası'mn yanı sıra

güçlü bir çiftçi lobisinden de yararlanan) Batı Alman tarımı kadar verimli olmasa bile, Doğu Alman tarımı da görece üretkendi ve (örneğin meyve konusunda olduğu gibi tüketicilere sınırlı seçenek sunabildiği halde) temel besinlerde neredeyse kendine yeterliydi. Doğu Almanya'nın kolektifleştirilmiş büyük tarım alanlarında toplu ve sıkışık halde ilerleyen kombine harman makineleri ile Polonya köylülerinin topraklarında hâlâ atlarla çekilen arabalar arasındaki çelişki, 19801erdeki bir ziyaretçi için fazlasıyla çarpıcıydı. Doğu Almanya'da yiyecek tedarikinin bir başka önemli kaynağı, sözgelimi yumurta üretimi, aslında temelde kolektifleştirilmiş üretime ek olarak 1980lerde devlet tarafından desteklenen küçük özel araziler ve tahsis edilmiş bahçelerden geliyordu.

Doğu Alman sanayisinin örgütlenmesi bir dizi aşamadan geçmişti. Üretim araçlarının mülkiyetinin özel olarak sahiplenilmesi hızlı bir şekilde baskılandı; böylece üretimin büyük kısmı "halka" (yani devlete) ya da devlet katılımı içeren herhangi bir ortaklığa ait hale getirildi. 19501er ilk olarak ağır sanayi üretimine yönelik Stalinist bir vurguyla (ama 1953 ayaklanmasının ardından tüketiciden yana bazı tavizler verilecekti) ve ikinci olarak, peş peşe üretilen Planların ilan edilip uygulanma çabasıyla öne çıkıyordu. Fakat merkezî planlama, gerçekçi olmayan hedefler ve malların niteliğine veya satılabilirliğine aldırmadan gerçekleştirilen üretim miktarları gibi bir dizi sorun nedeniyle bocalıyordu. 1963'te, SSCB'deki yeni ekonomik düşüncelerin etkisiyle Yeni Ekonomik Sistem ilan edildi ve bu da ekonomiyi merkezilikten arındırma uygulamalarını getirdi; bunlar, kararların orta seviyelerde alınmasını mümkün kılıyor, kâr ve ödül gibi teşviklerin öne çıkmasını sağlıyordu. Artık kâr önemli olduğundan, nitelik de dikkate almıyor ve malların satılabilir olması da gerekiyordu. Yeni Ekonomik Sistem'in bazı sorunları vardı (bu sistem üç kere fiyat reformu yapılmasını gerektirmişti) ve bu sorunlar arasında artık daha fazla sorumluluk alması beklenen kişilerde yeterli idari deneyimin olmayışı gibi bir sorun da vardı. Bu sistem 1967'de "Sosyalizmin Ekonomik Sistemi" olacak şekilde düzeltildi. Fakat bu denemeler 19601ar biterken sona erdirildi; 1968'deki

Çekoslovak Prag Bahan'nm ardmdan Doğu Avrupalı liderlerde siyasal merkeziyetçilikten uzaklaşıp demokratikleşmenin, aslında ekonomik merkeziyetçilikten uzaklaşmanın tatsız bir tamamlayıcısı oluşundan duydukları kaygı yaygın bir hale gelmişti. (Çekoslovakya'daki durumun tersine, Doğu Almanya'da Ulbricht'in, ekonomide karar verme süreçlerindeki dağılıma herhangi bir siyasal demokratikleşmenin eşlik etmemesini sağladığını da belirtmek gerekir.) 1970lerde, Honecker yönetiminde, ekonomik planlama yeniden merkezileştirilecekti.

Doğu Alman sanayi üretiminin örgütlenmesinde, Honecker yönetiminde bir dizi değişiklik yaşandı. 1970 sonlan ila 1980 başlarındaki ekonomik durgunluğun ardmdan -Doğu Almanya bu durgunluktan, ticarete ve petrol ihracatına bağımlı olduğu için zarar görmüştügenel denetimin merkezileşip Politbüro ve Bakanlar Konseyi'nde kalacağı şekilde, araştırma, teknolojik geliştirme ve üretimin, ekonomik planlamanın orta düzeylerine daha duyarlı ekonomik kaldıraçlar getirilmesiyle birlikte yeniden eşgüdümlen-mesi söz konusuydu.

Engellere ve güçlüklere rağmen, Doğu Alman ekonomisi aslında oldukça başarılıydı. Eski Alman Reich'ınm Batı alanlarıyla olan doğal ekonomik bağlanndan kopanlmış, COMECON [Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi] bloğunun daha az gelişmiş ekonomileriyle mecburen bütünleşmiş, başlangıçtaki dağılma ve tazminat politikalanndan zarar görmüş olsa da, 1980 lerde Doğu blokundaki en yüksek kişi başına üretimi elde etti ve Dünya Bankası hesaplanna göre dünyadaki en önemli on ikinci ticaret ülkesi oldu. Doğal kaynaklar açısından pek zengin değildi. Enerji için düşük kalitedeki yerli linyite son derece bağımlıydı ve nükleer güç konusunda ilerlese bile petrol ithalatında SSCB'ye bağlıydı. Doğu Avrupa'nın kalan birçok kısmının tersine (batı Çekoslovakya dışında), Doğu Almanya komünist blokla bütünleşmeden önce zaten sanayileşmiş bir ülkeydi. Geleneksel güçleri arasında araç ve makine üretiminin yanı sıra kimyasal, optik ve elektronik girişimler vardı. 1980lere gelindiğinde, mikroelektronik ve bilgisayar gibi

alanlarda da gelişmeler sağlandı, ama Baü Almanya'nın epeyce arkasmdaydı ve temelde ancak Doğu Avrupa içinde bilgisayar ihraç etmeyi hayal edebilirdi.

Doğu Alman ekonomik gücünün önemli, ama saklı bir kaynağı da -diğer COMECON ülkelerinin tersine- Batı Almanya'yla olan özel ilişkisiy-di. Gümrük vergisinin olmayışı, uygun ticaret ve kredi anlaşmalan, Doğu Almanya'yı AET'nin gizli bir dış üyesi haline getirdi. Doğu Alman ticaretinin yaklaşık üçte biri COMECON içinde olmayan ülkelerleydi ve bunun yaklaşık üçte biri (yani Doğu Almanya'nın toplam dış ticaretinin yaklaşık %8'i) Batı Almanya'yla yapılıyordu. Uygun koşullar ve kredilerin dışında, Doğu Almanya bu şekilde Doğu Avrupa ekonomilerinde yaşanan bazı üretim sıkıntılarından kaçınabilmesini sağlayan güvenilir bir tedarik kaynağı elde ediyordu. Dahası Batı Almanya'yla olan eşsiz bağları aracılığıyla Batıdan önemli miktarda para akışı vardı; bunlar, Batı Berlin'e otoyol girişi için Batı Alman sübvansiyonu, yolculardan alman geçiş ücretleri, Doğu Almanya'yı ziyaret edenler için büyük ölçüde zorunlu döviz alışverişi, Batı Almanya'nın bazı projelere verdiği destekler (sözgelimi Batı Alman kiliselerinin Doğu Almanya'daki kiliselerin restorasyonuna katkıda bulunması veya Doğu Alman kilise hastanelerinin donatılması), Batıkların Doğu Almanya'daki dost ve akrabalarına gönderdikleri paralar vb. yollarla geliyordu. Çok can alıcı anlarda çok uygun koşullarla verilen Batı Alman borçlarının da yardımıyla Doğu Almanya, 1980 başlarındaki ekonomik krizleri diğer Doğu Avrupa ekonomilerine göre çok daha pürüzsüzce atlatmayı başardı. Doğu Almanya'nın görece iyi eğitimli, becerikli ve etkin işgücünün ülkenin ekonomik başarısındaki rolüyle ilgili ne söylenirse söylensin, ülkenin görece başarılı ekonomik durumuna dair herhangi bir açıklamada, Batı Almanya'yla olan eşsiz ilişkinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Bu başarı, yıllık büyüme oranları ve kişi başına GSMH gibi bir dizi istatistikte görünse bile, Batılı ziyaretçiler için bilmece gibi kalıyordu. Çünkü Doğu Almanya'da günlük yaşam kasvetli ve Batı Alman yurttaşlarının büyük kısmının tadını çıkardığı refahtan uzak

görünüyordu. İki Almanya arasındaki hayat standartlarının karşılaştırılması, 19701er ve 1980lerde Doğu Almanya'daki tüketici cephesinde, en azından niceliksel anlamda iyileşmeleri gösterir. Artık artan sayıdaki Doğu Alman evinde televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi ve araba görmek mümkündü; ama bunlar nitelik açısından karşılaştırıldığında, hem Doğu hem de Batı tarafındaki birçok Alman Mercedes veya BMW'nin Wartburg veya Trabant'a olan üstünlüğünü kabul ederdi. Doğu Almanya'daki dayanıklı tüketim mallan alanındaki sorun -flyatlann ortalama kazanca göre oldukça yüksek olmasına karşın-paranm yetersiz olmasında değildi; asıl sorun mallann sınırlı sayıda olmasında, yeni arabalar için uzun bekleme listelerinin varlığında ve ikinci el arabaların tedarik sorunu arz etmemeleri nedeniyle genellikle yenileri kadar pahalı olmasında yatıyordu. (Fakat Doğu Alman toplumunun ayrıcalıklı üyeleri sırada öne geçebiliyor ve genellikle Batılı arabaları bile kolayca alıyorlardı.) Bir başka sorun da aşamalı alışveriş sistemindeydi. Temel ihtiyaçlar desteklenen ucuz fiyatlarla temin edilirken, daha arzu edilen mallar çok yüksek fiyatlarla, ama yine Doğu Alman parasıyla Exquisit ve Delikat mağaza zincirlerinde ya da zor elde edilen Batı parasıyla Intershop larda alınabiliyordu (bunlar başlangıçta sadece Batılı ziyaretçiler için açılmıştı). Sonuçta bu sonuncunun varlığı Doğu Almanları batı parasına ulaşabilenler ve ulaşamayanlar olarak ikiye ayırıyordu. Doğu Almanlar arasında ne tür homurdanmalar ve eleştiriler yaşanırsa yaşansın (sözgelimi "meyve ve sebze" dükkânlarında seçim kabak ve daha çok kabak arasındaydı) gerçek bir ihtiyaç yoktu. Aranan niteliklere uygun olunmasa bile garanti edilmiş bir istihdam vardı; yiyecek ve konut fiyatlan düşüktü. Yine de yiyecek ve içecek alanında bile, Batı Almanya'yla karşılaştırınca iyi durumda değillerdi. 1960 sonlarında, Doğu Almanlar Batılı akrabalarına göre daha az et ve süt ürünü yiyorlardı; 1980'lerde, sağlık konusundaki giderek bilinçlenen Batı Almanlar daha az et, daha fazla meyve ve sebze tüketiyor; et tüketiminde Batılılara yetişmiş olsalar da Doğu Almanlar ise hâlâ karşılaştırmada geri kalıyorlardı. Doğu Alman ekonomik performansının, siyasal güvensizlik dönemlerinde

tüketicilere sağlanan dönemsel ayrıcalıklarla birleşen önemli bir sonucu da, halkın kitlesel huzursuzluğunun Polonya'da belirli aralıklarla görüldüğü gibi maddi bir temelinin olmayışıydı. Öte yandan bu, 1989 yazında Macaristan, Avusturya'yla olan sınırlarını açtığında daha iyi bir yaşam olmasını umdukları şeye doğru kaçan çok sayıda Almanı durduracak kadar yeterli bir maddi temel de değildi. 1989 sonbaharında çok sayıda insanın sokaklara çıkıp konuşma, seyahat etme ve insan haklan özgürlüğü için gösteri yapmasına da engel olmamıştı. "Ekmek ve sirkler"[9] politikası sonuçta daha demokratik bir topluma yönelik arzuları tatmin edemezdi.

Doğu Almanya'nın toplumsal yapısı Batı Almanya'nınkinden oldukça belirgin bir şekilde farklrlık gösteriyordu. Doğu Almanya'nın nüfusu - dalgalanmalarla birlikte- Batı Almanya'ya kıyasla neredeyse sabit kalmışken (1980 sonlannda 17 milyon kişiden daha azdı); Baü Almanya'da nüfus artışı savaşın sonuna göre %50 oranında artmıştı (yaklaşık 62 milyona ulaşmıştı). Doğu Almanya yurttaşlan orta büyüklükteki kentlerin ve daha küçük toplulukların sakini olarak, Batı Almanya'nın yüksek dereceli kentleşmesine kıyasla görece düşük bir nüfus yoğunluğuna sahipti. Gelir eşitsizlikleriyse Batı Almanya'ya göre daha az belirgindi: Doğu Almanya servette veya yoksullukta aşırıya kaçmayan "küçük insanlar toplumu" olarak nitelenmişti. Doğu Almanya'daki üretim araçlanmn özel mülkiyeti ihmal edilebilir düzeydeydi; bu, resmî Marksist terimlerle ifade edilirse, "sınıfsız" bir toplum olduğu anlamına geliyordu. Fakat ayrıcalıklı elitlerden yoksun bir toplum değildi. Özellikle Doğu Almanya'daki elitler öncelikle politiktiler; bunlarla örtüşmese bile, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde de farklr bir elitler ka-labalığı vardı. Yine de Doğu Almanya'daki üst düzey politikacılar dışındaki gruplar da birtakım ayncalıklara ve rahat yaşam tarzlanna sahipti; yani Doğu Almanya eşitsizlikten yoksun bir toplum değildi.

Doğuda, Baü Almanya'da olduğundan daha büyük bir toplumsal hareketlilik vardı; önceleri ayrıcalıktan yoksun, işçi sınıfı ve köylü geçmişlerine sahip insanların desteklenme politikası benimsenmişti. Eğitim sistemi

1960 ların sonuna dek işçi ve köylü çocuklarının teşvik edilmesini özgül hedeflerinden biri olarak benimsedi, ama 1970lerde bu, yerini toplumsal geçmişten bağımsız olarak yeteneğin desteklenmesine bıraktı. Doğu Almanya'daki kapsamlı okul sistemi, iş deneyiminin önemini vurguluyordu ve yüksek öğretime giden birçok yol vardı; sözgelimi liseden sonra akademik yolu (yani Alman *Abitur* veya İngiliz A seviyesi dereceler almaya eşdeğer yolu) seçmeyenler, yine de başka yollardan yüksek eğitimlerine ulaşabilirlerdi. Fakat Doğu Almanya'daki toplumsal hareketliliğin bir ön koşulu da, etkin katılım olmasa da siyasal konformizmdi. Eğitimle ilgili nitelikler daha çok en ayrıcalıklı grupta, yani siyasal elitler grubunda görülse de, konformist olmayan bir genç, yetenekleri ne olursa olsun eğitim sisteminde kolayca ilerleyemezdi. Tıp gibi "siyasal olmayan" bir konu bile okulda çizginin çok dışına çıkan gençlere kapalıydı; ve genellikle rahiplerin çocukları kendi seçtikleri meslekler yerine ilahiyat okumaya zorlanırdı. "İstihkama" *(Bausoldat)* olarak alternatif bir askerlik hizmeti yapmayı tercih etmek ya da Özgür Alman Gençliği hareketine tatmin edici şekilde katılım göstermemek, seçilen kariyeri tehlikeye düşürebilirdi.

Doğu Alman kadınlarının toplum içinde Batı Alman kadınlarına göre daha eşit bir konumu vardı, ama 1980lerin sonunda "siyasal, toplumsal ve yasal açılardan haklarını elde etmiş" olmaktan hâlâ çok uzaktılar. Doğu Alman işgücünün %50'sinden biraz fazlası kadındı ve normal beklenti çocuk sahibi evli kadınların bile ev dışında ücretli bir işe girmesi yönündeydi. Doğu Almanya'da çocuk bakımı imkânları çok üst düzeydeydi, çocukların büyük kısmı için kreş, anaokulu ve okul sonrası bakım imkânları vardı. Aynca 1970lerde kaygı verici şekilde gerileyen doğum oranlarındaki düşüşü sonlandırmaya yönelik cömert annelik izinleri de söz konusuydu. Fakat Doğu Almanya'da hem çalışan anneler hem de onların çocuklarının yaşam kalitesine dair eleştiriler vardı; fabrikadaki (veya çocuk bakım yerindeki) uzun çalışma saatlerini, saatler süren ev işleri (ya da yorgun, sıkıntılı ve mutsuz bir ebeveynlik deneyimi) izliyordu. Boşanma oranları görece yüksekti (ama evlilik oranlan da aynı durumdaydı, bu belki de

yüksek beklentileri belirtiyordu) ve kadınlar mali açıdan Bati Almanya'dakilerden daha bağımsızdı. Fakat kadınlar orantısız biçimde daha düşük ücretli ve daha düşük mevkili işlerde çalışıyor, hiyerarşinin yüksek kesimlerinde giderek azalan sayılarla temsil ediliyorlardı (örneğin çok sayıda öğretmen, az sayıda okul müdiresi vardı). Batı Alman kadınlarına göre daha çok sendika ve siyasal parti üyeliğine sahiptiler, ama politikanın zirvesinde hâlâ yer almıyorlardı (Eğitim eski bakanı olan, Erich Honecker'in kansı Margot Honecker dışında). Doğu Alman feminizmi (eğer aslında farklı eğilimler olan şeye böyle bir isim verilebilirse) 1970lerin başında erkeklerin işini yapabilme konusuna yapılan vurgudan, 1980lerde erkeklerden farklı olma arzusuna doğru kaydı; eski hedefin hâlâ eşit olmayan ve toplumsal cinsiyetlere bölünmüş bir toplumda, kadınların üstüne "çifte yük" dayatılması anlamına geldiğini anlamışlardı.

Doğu Almanya'nın, kendi ilan ettiği bazı ideolojik hedefleri tutturama-dığı, özellikle de devletin zamanla söneceğinden bahseden klasik Marksist öğreti bir yana, toplumsal eşitlik hedeflerine ulaşamadığı açıktır. Hatta devlet önemini daha da artırmış, belirgin bir bürokratikleşme ve yaşamın her alanındaki kişisel özgürlüklerin kaldırılmasıyla ilişkilendirilen her yere yayılarak genellikle baskıcı bir varlık göstermişti. Yine de 1980lerin sonunda, iki Almanya'nın belirgin bir biçimde farklı toplumlar haline geldiği açıktır.

İki Almanya'nın kültürü ne ölçüde birbirinden ayrılıyordu? Her iki Almanya da, biraz sarsak başlangıçların ardından (Bertolt Brecht gibi dönen sürgünler dışında) Alman edebi mirasına yeni klasikler kattı. Batıda Günter Grass ve Heinrich Böll gibi yazarlar uluslararası ün kazanırken, Doğu Almanya'da Christa Wolf ve Stefan Heym, yazılan diğer dillere çevrilip Almanya sınırlarının ötesinde tanınanlardan sadece ikisiydi. Alman yazarlarının ele almak durumunda kaldıklan konuların büyük kısmı benzer olsa da - özellikle Nazi geçmişi sorunu gibi- yanıtları ilginç bir şekilde farklıydı; Doğu ve Batı Alman yazarlar, yıllar geçip de farklı toplumlarmda mevcut gerçekliklerle yüzleştikçe, hâkim ortodoksluklar karşısında genellikle

uyumsuz düşünme ve davranma biçimlerini savunmaya çalıştıkça başka kaygılar da giderek artan bir biçimde önemli hale geliyordu. Doğu Almanya'da, edebiyat yüksek bir siyasal öneme sahipti; aynca, ilginç bir şekilde Bati Almanya'daki ortak dil topluluğunun varlığından destek alıyor, böylece Doğu Alman eserleri yayımlanıp daha geniş kitlelere ulaşabiliyor, üstelik Doğu Almanya'ya dönüşünde uğrayacağı filtreleme ve sansür mekanizmalarından da genellikle kurtuluyorlardı. Daha popüler kültür düzeyinde de benzerlikler ve farklılıklar vardı. Doğu Almanya'daki gençlik kültürü Batıdan daha sınırlıydı (ama kot ve rock konserleri Honecker çağında yaygınlaşıyordu). Spor, geleneksel olarak Doğu Alman ulusal gururunun önemli bir kaynağıydı; ama bu alanda bile, seçilmiş bir azınlık için elitist destek ve kitleler için görece zayıf olanaklar gibi aynmlar vardı; Batı Almanya'daysa kitleler yüksek standartlara sahip yaygın spor olanaklann-dan yararlanıyordu. Hatta Doğu Almanya'da futbol holiganizminin örnekleri de vardı (özellikle de Doğu Berlin'de Erich Mielke'nin Dinamo takımına karşı. Erich Mielke Devlet Güvenlik Bakanı'ydı ve onun sevilmeyişi takımının fazlasıyla sınırlı "fanatikleri"ne de yansıyordu). Boş zaman değerlendirme usûllerindeki farklar da belirgindi; Batı Almanya'da Doğu'ya göre -yurtdışı seyahatlerini de içeren- çok daha geniş çaplı olanaklar ve seçim özgürlükleri vardı.

Bütün farklılıklarına rağmen, iki Almanya ortak bir tarihsel mirasın yanı sıra birbirlerine ekonomik, siyasal ve toplumsal bir dizi mevcut iç bağlantıyla bağlanmış kaldılar. Çok farklı olsalar bile, yine de ilişkiliydiler: İkisi de birbiriyle kıyaslanmadan tatmin edici bir şekilde değerlendirilemezdi; bu durum, egemen devletlerin her birine, modern dünyada bölünmüş bir ülkenin parçası olmak gibi eşsiz bir konum sağlıyordu. Her ne kadar iki parça dengeli görünse de bölünmüşlük ortadaydı; ayrıca Avrupa'nın merkezinde ve asıl sorumluluğunu Almanların taşımak zorunda olduğu anlaşmazlıklardan kaynaklanan bu yarılma, diğer ülkelerdeki sayısız Alman için de acıya yol açan bir yarıktı.

1989 DEVRİMİ VE ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ

1980lerin sonunda, kırk yıl boyunca Doğu Avrupa'da hüküm süren sistemde olağanüstü değişiklikler belirmeye başladı. Ekonomik açıdan zayıf ve siyasal açıdan aşın gergin bir Sovyetler Birliği artık engin savunma harcamalannı ABD'yle eşit güçte yürütemez hale gelmiş ve yurtiçinde artan sıkıntılarla baş etmek üzere uluslararası gerilimleri dindirmek zorunda kalmıştı. Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ndeki reformcu liderliği döneminde, Avrupa'nın tüm savaş sonrası yerleşiminde radikal etkilere sahip olacak demokratikleştirme ve ekonomik yeniden yapılandırma süreçleri başlatıldı. Doğu Avrupa'daki uydu devletleri üzerindeki baskısını kaldıran bir SSCB'nin müdahaleci olmayan yaklaşımı alfanda, Polonya ile Macaristan'da siyasal demokratikleştirme süreçlerinin gerçekleşmesine izin verildi; bu da komünist partilerin iktidar tekellerine son verdi. Doğu Almanya'da Honecker yönetiminde reform umutla-n, onun iktidannın son yıllanndaki artan baskılar nedeniyle hayal kırıklığına dönüşmüş ve gözler olası bir reformist halefe çevrilmişti.

Ama Doğu Almanya'da eski rejimi silip süpüren devrim içerideki baskılarla değil, başka yerlerdeki değişimlerin yol açtığı bir rejim kriziyle başlayacaktı. 1989 yazında - yeni reformist liderliğin yönetimindeki- Macaristan, Avusturya'yla olan tahkimli smınnı açmaya başladı ve Batıya olan seyahatte Doğu Almanlara uyguladıklan vize sınırlamasından da vazgeçti. Yaklaşık 220.000 Doğu Alman, Ağustos ayında Macaristan'daydı ve bu insanlann yaklaşık onda biri, yanlarında ne varsa onunla Batıya kaçmak için sınırla-nn açılmasından yararlanmaya karar vermişti. Batıda önce coşkuyla karşılandılar. Yeniden yerleşmeye gelenler için mülteci kamplan kuruldu, Alman işverenlerden iş teklifleri yağdı ve bir eğlence havasında "Almanlann Batı Alman topraklarında yeniden birleşmesinden bahsedilmeye başlandı. Her gece Batı Alman televizyonundaki haberleri seyreden diğer Doğu Almanlar da aynı çıkış yolu fırsatını kullanmaya karar verdi. Bir kısmı Çekoslovakya

üzerinden Macaristan'a yönelirken, bir kısmı da Prag ve Varşova'daki Batı Alman elçiliklerini kullandı. Çok geçmeden hareket kriz boyutlarına ulaşmıştı. Elçilik çalışanları mültecilik başvurusuyla Batıya geçmeyi talep eden binlerce insanla baş edemiyordu ve evsahibi hükümetler hem Doğu hem de Batı Almanya'yla ilişkilerinde sıkıntıya girdiler. Batı Alman hükümeti ekonomik olanakları ve on binlerce göçmene yetecek konut kaynaklan konusunda kaygılanmaya başlarken; Doğu Alman hükümeti de yurttaşla-nn bu zarar verici hareketinin önemli bir kriz anlamına geldiğinin, sadece ekonominin işleyişini (1950'lerde olduğu gibi) etkilemekle kalmayıp, rejimin meşruiyet iddialannı da tam kalbinden vurduğunun farkındaydı. Ülkenin tüm sınırlannı kapatarak dizginlemeye yönelik -sadece Doğu Almanlan Doğu Avrupa'ya hapsetmekle kalmayıp aynı zamanda onları bir bakıma ülkenin içinde "ev hapsine" sokan-çabalar açıkça uygulanamaz çarelerdi ve başansızlığm itirafıydı.

Durum Erich Honecker'in sağlığının kötüleşmesiyle daha da karmaşık-laşmıştı. Honecker yazın safra kesesi sorunu nedeniyle önemli bir ameliyat geçirmiş ve kansere yakalandığı söylentileri yayılmıştı (bu daha sonra doğru-lanacaktı). Ülkesinin sorunlannı görmezden gelen Honecker, Ekim 1989'da Doğu Almanya'nın kırkıncı yıldönümünü kutlama planlannı sürdürdü. Bu arada, Doğu Almanya'daki birçok grup arasında büyüyerek ilerleyen, en büyüğü Yeni Forum adını taşıyan ve kolaya sapıp insanlann gitmekten alıkoymaya çalışmak yerine, bu kadar çok Doğu Almanın *neden* gitmek istediği meselesiyle doğrudan ve açıkça yüzleşmeyi amaçlayan bir hareket vardı. Bu ilk reform seslerinin önemli bir özelliği Batı Alman sisteminin reddedilmesi, bir tür insani, Stalinist olmayan ve gerçekten demokratik sosyalizme ilerleme talebiydi. Sistemin yapıcı bir reformu için içeride tartışmalar yapılmasını talep eden sesler, özellikle de Leipzig'de ve daha küçük bir ölçekte diğer büyük şehirlerde haftalık kitlesel gösterilerin düzenlenmesiyle birlikte giderek daha ısrarcı oldu. Başlangıçta, bu tür kitle gösterilerinin (o yıl Çin'de olduğu gibi) zorla bastmlacağı yolunda kaygılar vardı. Banşçı ve düzenli bir tutumla çıkıp gösteri

yapmak, bayağı bir cesaret ve disiplin gerekiyordu. Kilise de düzenlediği şiddet içermeyen protestolar, banşçı mum yakma nöbetleri, dua toplantılan ve tartışmalarla çok önemli bir rol oynuyordu. Sonuçta, 9 Ekim büyük bir dönem noktası oldu. Yetkililer Leipzig gösterisini bastırmak için zor kullanmayı reddettiler ve diyalog taleplerinin haklılığını kabul ettiler. Bundan sonra gösteriler giderek büyümeye başladı.

Bu sorunlar karşısında ve Gorbaçov'un da teşvikiyle (biraz içi boş geçen kırkıncı yıldönümü kutlamaları için Doğu Almanya'yı ziyaret etmişti), Doğu Alman liderleri tabandan gelecek daha kötü huzursuzlukları savuşturmak ve savunulması giderek güçleşen durumun denetimini yeniden kazanmak için bir tür "tepeden gelen son devrim" gibi bir şey yapmayı denediler. 18 Ekim'deki bir Politbüro toplantısında, Honecker'in yerine, uzun süredir Honecker'in "veliahtı" olarak bilinen ve ödün vermeyen bir kişi olan SED lideri Egon Krenz geçti. Hep gülümseyen yüzüyle Krenz, Moskova'ya yaptığı kısa bir geziden (dönüşte Polonya'ya uğramıştı) ve Doğu Almanya'daki reformun başlangıç aşamasına liderlik yapmak için döndü. Halk, bu yeni reformcunun içtenliğine pek ikna olmamıştı ("Köpekbalığmm da güzel dişleri varmış," şeklinde, Krenz'in sürekli gülümsemesine gönderme yapan karikatürler vardı). Daha radikal değişimlere yönelik talep sürüp büyüdü, gösterilerin ölçekleri ve yarattıkları etki de artmıştı. Üstelik Batıya mülteci akını sürüyor ve artık Çek sının üzerinde daha kısa bir yoldan ilerliyordu.

Avrupa'yı bölen "Demir Perde"nin artık delik deşik olduğu kesindi. Doğu Alman liderlerinin çok sınırlı (izne bağlı olarak yılda dört hafta) seyahat hakları sağlayarak bu baskıyı azaltma çabaları kimseyi tatmin etmedi. Birdenbire, 9 Kasım Perşembe günü yapılan bir basın toplantısının sonunda, yorgun bir hükümet sözcüsü bu yeni ve daha geniş kapsamlı seyahat özgürlüklerinin, aslında Berlin Duvan'nm eski amacına hizmet etmediği anlamına geldiğini kabul etti. Bu açıklamanın etkisi şimşek gibiydi.

Batı ve Doğu Berlinliler Duvar'a koştular; çok geçmeden Doğu Alman sınır muhafızları geçiş izinlerine mühür basmakla veya vize vermekle uğraşmayı bıraktı ve coşku dolu bir eğlence ortamı hızla oluşuverdi. Gece yansı olduğunda, insanlar Duvar'm tepesinde dans ediyor, birbirlerinin her iki tarafa geçmelerine yardım ediyor ve şişelerce şampanya içiyorlardı. Berlinliler, yaşanabilir evrenin nihai sının olmaktan çıkıp hızla basit bir beton parçasına dönüşen şeyin üzerinde yeniden birleşmişlerdi. Bunu izleyen günler ve haftalarda, iki Almanya arasındaki sınırlar ve Berlin'in iki parçası birbirine açıldı, yeni geçiş yerleri oluşturularak her iki tarafa da yönelik trafiğin baskısını azaltma girişimleri yapıldı. Sıra dışı bir dönem başlamışta; yasaklanmış, ama refah sahibi diğer Almanya'daki yaşamın gerçekten nasıl olduğunu görme fırsatından yararlanmaya koşan çok sayıda Doğu Alman, ellerindeki sınırlı Batı parasıyla alabildikleri muzlar, portakallar ve diğer yiyecek maddeleriyle yüklenmiş bir halde Doğu'daki evine döndü.

Resim 41. Batı Beriinli bir emekli, artık atıl hale gelen Berlin Duvarı'ndan hatıra toplamaya çalışan insanları seyrediyor.

"Akşamdan kalmalığın" yaşanmadığı eğlence olmaz. "Alman sorunu" sınırların açılmasıyla kolayca kaybolup gitmedi. Tam tersine, sorunun asıl boyutlan ancak 1989-90 kışında belirginleşmeye başladı. Öncelikle, mülteci akışı günde bin ila iki bin arası bir hızla devam ediyor, bu da yılda üç buçuk milyon kişiye karşılık geliyordu. Anlaşılan Doğu Almanlann bir kısmı hâlâ Batıda iyi bir yaşam kurabileceklerine ya da yeni liderlerin tatmin edici ve kapsamlı reformlar yapamayacağına inanıyordu. Kesintisiz mülteci akışı Batı Alman ekonomisi ve altyapısı için ciddi sorunlar yaratırken, aşırı siyasal hareketlerle bağlantılı toplumsal gerginliklerin patlak vermesine de yol açtı. Artık mülteciler, yaz vakti gelen ilk mültecilerden daha soğuk karşılanıyordu. Diğer yandan, şansölye Kohl'un biraz aceleci bir şekilde iki Almanya'nın birleşmesi sorununu ortaya atmasıyla birlikte, çeşitli hassas ve uluslararası sorunlar boy vermişti. Uluslararası tartışma, bu yeni demokratikleşen Doğu Avrupa koşullarında Varşova Paktı ve NATO'nun değişen rolleri, Doğu Avrupa ekonomilerine piyasa öğeleri katma sorunu ile bu tür değişimlerin Batı Avrupa'daki Avrupa Topluluğu'nun planlanmış bütünleşme programıyla olan ilişkisi çevresinde dönüyordu. Alman sorunu çok daha geniş çıkarımlara sahipti.

Doğu Almanya'daki siyasal değişim süreçleri hızla sürüyordu. Egon Krenz'in SED liderliği kısa ömürlü oldu, yerini genç, ateşli ve görece reform eğilimli Gregor Gysi aldı. SED yeni bir imaj oluşturmaya çalışıyordu. Bunu kısmen bütün eski muhafız birliği liderlerini görevden alarak (bunların bir kısmı boyutları Doğu Alman kamuoyunu sarsan yozlaşma suçlamalarıyla mahkemeye çıkarılmıştı); kısmen de "Almanya Sosyalist Birlik Partisi" olan adını "Demokratik Sosyalizm Partisi" şeklinde *(Partei des Demokra-tisehen Sozialismus,* PDS) değiştirerek yapmıştı. Ama bu tür değişiklikler ikna edici değildi ve SED'nin eski üyelerinin yansı Ocak 1990 ortasında aynlmıştı. SED'nin Doğu Almanya'daki yerleşik ve yönetici rolünü ortadan kaldırmaya yönelik anayasal bir değişiklikle birlikte, 6 Mayıs 1990 için seçim çağrısı yapıldı; ama sonrasında tarih 18 Mart'a çekildi. Yeni siyasal partiler örgütlenme ve programlarını oluşturmaya başladı. Bunlar arasında muhalefet grubu Yeni Forum,

Demokrasi Şimdi, Demokratik Uyanış ve yeni kurulmuş Doğu Alman SPD'si de vardı. Eski kukla partiler de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Örneğin, liberaller liderliğinin mecliste onaylanması sırasında Krenz'e oy vermemiş, sonrasında da bağımsız bir çizgi benimsemeye başlamışlardı. Kitle gösterilerinin niteliği değişiyordu. Bir yandan Batı Almanya'yla yeniden birleşmeye yönelik talepler daha yüksek sesli dile getirilirken (Batı Alman Cumhuriyetçilerinin harekete geçmesinin de etkisiyle), öte yandan da aşırı sağ hareketliliğe dair belirtiler gözleniyordu. Doğu Alman liderleri artan iç huzursuzluğu, nefret edilen güvenlik polisini (Stasi) dağıtmayı yavaşlatmanın bahanesi olarak kullandılar, ama sonunda bu meselede de harekete geçmek zorunda kalacaklardı. Yine de ılımlı komünist başbakan Hans Modrow'un liderliğindeki hükümet ile muhalefet gruplan arasındaki görüşmeler belirli bir gerilim işareti taşıyordu ve 19901ann başında hava artık 1989 sonbaharındaki o ilk, banş dolu kansız devrim günlerinden dikkat çekici biçimde uzaklaşmaya başlamışü.

18 Mart seçimleri geldiğinde, Doğu Alman ekonomisi ve idaresinin çöküşü hızlanmıştı. Hem kampanya uzmanlığından hem de temel kaynaklardan yoksun olan acemi Doğu Alman reform hareketlerinin cesur çabalarına rağmen, oyların sağ ağırlıklı çıkması aslında Batı Alman siyasal yıkıcı devlerinin işe karışması sayesinde olmuştu. Aralarında Doğu Alman CDU'nun da (kırk yıl boyunca komünistlerin kuklası olmuş, artık Kohl tarafından demokrasi içinde makul bir muhafazakâr ortak olarak görülen partinin de) yer aldığı sağ partilere oy vermek, birçok Doğu Almana göre Batı Almanya'nın Deutschmark'ma en makul koşullarla ulaşmanın ve sonunda Doğu Alman toprağını terk etmek zorunda kalmadan Batı Almanya'nın bir parçası olmanın en hızlı yolu biçiminde görülüyordu. Doğu ve Batı Almanya'nın arasındaki para birliği 1 Temmuz 1990'da gerçekleşirken, iki ayrı ve egemen Alman devletinin sonunu müjdeledi. Ama bu para birliği sonuçta ekonomik yükselişe ve koşulların eşitlenmesine değil, Doğu'da işsizliğin artıp toplumsal gerilimlerin yükselmesine yol açtı. Kapitalist bir ekonomi ile komünist bir ekonomiyi birleştirmek gibi daha önce

benzeri olmayan bir deneyi uygulamanın ve komünist ekonomiyi, koruyucu destekler ve toplumsal faydalardan yoksun bırakarak piyasa koşullarına uyarlamaya çalışmanın biraz inişli çıkışlı ilerleyeceği anlaşılmıştı.

Bu arada, Gorbaçov'un Sovyetleri de derin iç değişiklikler yaşamayı ve Doğu Avrupa üzerinde egemenlik iddialarından vazgeçmeyi sürdürüyordu. Olasılıkla kısa sürecek bu uluslararası "fırsat penceresi" anından yararlanan Kohl, siyasal birleşme sürecini güçlendirip hızlandırdı. İçeride yükselen krizler ve çöken bir koalisyon hükümetiyle baş başa gelen Doğu Alman arabulucular birleşmenin koşullan konusunda zayıf konumdaydılar. Sonunda, Doğu Almanlar "iki artı dört" görüşmeleri tamamlanıp Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı tarafından onaylandıktan sonra olabildiğince erken bir birleşmeyi tercih ediyordu. 3 Ekim 1990 günü, Doğu Almanya'nın kırkıncı yıldönümünün üstünden bir yıl bile geçmeden, Alman Demokratik Cumhuriyeti artık yoktu. Genişletilmiş bir federal cumhuriyet beş yeni kurulmuş Doğu Alman *Landef*ini içine katmışta ve ağırbaşlı bir birleşme töreninde Almanlar, ortak geleceklerini ararlarken, sorunlu geçmişlerinin hatalarından bir şeyler öğrenmeye çalışmak gerektiği konusunda sorumluluk sahibi olduklarını kabul ettiler. Aralık 1990'da birleşik Almanya'da yapılan ilk genel seçimlerde, geçen birkaç ay içinde oldukça hızlı ve beklenmedik şekilde uygulamaya sokulan birleşme sürecini yönetmek üzere mevcut muhafazakâr-liberal koalisyonun iktidarda kalışının onaylanmasıyla, şansölye Kohl da siyasal açıdan ödülünü almış oluyordu.

8 | 1990'DAN SONRA ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ

3 Ekim 1990'da, eski Doğu Almanya'dan yaratılan beş yeni *Lander'ın* (federal devletin) katılımıyla ortaya çıkan genişletilmiş Almanya Federal Cumhuriyeti fazlasıyla yeni ve biraz da dengesiz bir varlıktı. Eski Batı Alman devleti, birleşmiş Almanya'nın temel anayasal ve kurumsal çerçevesini sağlayıp birleşme koşullarını belirlemiş olsa da, ortaya çıkan yeni devlet ondan çok farklıydı. Farklılıkların içerideki dengesiz ekonomik, toplumsal ve siyasal profilin yanı sıra komünizmin çöküşünün sonucunda doğan ve daha geniş bir uluslararası sahnede yaşanan dikkat çekici değişiklikler ve iki kutuplu "soğuk savaş" dünyasının sona erişiyle ilişkisi vardı. Berlin Cumhuriyeti, bir dizi neden sayesinde, Alman tarihinin belirgin bir biçimde yeni bir aşamasını temsil ediyordu.

Daha önce benzeri görülmemiş tarihî bir deneyin, yani çöken bir komünist devleti başarılı bir kapitalist ekonomiye katma deneyinin yaratacağı karışıklığın, birleşme dönemindeki iyimserlerin umduğundan çok daha büyük olacağı anlaşılmıştı. Önemli ve öngörülmeyen yeniden yapılanma masrafları, artan işsizlik çağında iş bulmaktaki rekabet ve Doğu Alman altyapısının modernleştirilmesinin finansmanını sağlamak üzere vergilerin artması gibi meseleler Batı Almanların üzerine kalmıştı. Kendi geçmişinin acısını çekebilen ilk "post-ulusal ulus" olduğunu ilan edebilen, refah sahibi ve görece kendinden hoşnut eski Batı Almanya, sadece Avrupa'da değil, uluslararası sahnede de kendinden etkin bir rol oynamasının beklendiğini keşfediyordu. Kısa vadede, Batılılar doğudaki *Lander^e* taşınıp siyasal ve ekonomik yapıları kendi imgelerine göre yeniden şekillendirirken, Doğu Almanlar da şimdi çok daha büyük ve ani değişikliklerle karşı karşıya olduklarını anlamışlardı.

Doğu *Lânder'de* kapitalist bir ekonominin devreye sokulmasının ilk etkileri istihdam ile üretim ve mülkiyetin özelleştirilmesi alanlarında yaşandı. Batılı ücret ve fiyatların girmesi, dünya piyasalarına ve daha güçlü rekabete maruz kalınması, fazlasıyla modası geçmiş donanımın yanı sıra sürdürülemeyecek boyuttaki yüksek personel maliyetleriyle birlikte verimsiz Doğu Alman işletmeleri artık hayatta kalamayacak hale gelmişlerdi. İşsizlik seviyeleri hızla ve dikkat çekici bir şekilde arttı. Devlet destekli ve işletme temelli çocuk bakım birimlerinin ortadan kalkması ve yurtiçindeki emek ayrımının hâlâ kök salmış toplumsal cinsiyet rolleri varsayımlarına dayanmasıyla birlikte, özellikle kadınlar artan işsizlikten çok kötü etkilendiler. Erken emekli olamayacak kadar genç, çalışmayı sürdürüp yeni beceriler elde edemeyecek kadar yaşlı sayılan birçok orta yaşlı insan da aynı durumdaydı. Ama öte yandan, birçok gencin önünde yeni eğitim ve kariyer olanakları yükselmişti. Mülkiyet konusunda, daha önceden mülksüzleşti-rilip Doğu Almanya "devletinin sahip olduğu" mülkleri eski sahiplerine veya yasal mirasçılarına vermek üzere tazmin değil normalleştirme ilkesine göre çalışan *Treuhand* örgütü kurulmuştu. Bu durum, sayısız mülk tartışmasının yanında, Doğu Almanların büyük kısmının yaşadıkları ve genellikle de yıllar süren kişisel çabalarla zenginleştirilmiş evlerinden ve topraklarından çıkartılmasına yol açtı. Bir dizi değişik nedenle birlikte, Batıya doğru görece yüksek bir göç oranı, insanların Almanya'nın batısında daha iyi yaşam ve geçim olanakları bulmak üzere göç etmesiyle artarken Doğu Alman nüfusunun düşüşü de devam ediyordu.

Yine de, olumsuz etkilediği kişiler için ağır sonuçlara yol açan mevcut ekonomik sıkıntılara rağmen, on yıl süren yatırım ve yeniden yapılanmanın net sonucu, Doğu Alman sanayisinden (geriye kalanların) "sağlıklı bir hale sokulması", yıkılmak üzere olan konutların yenilenmesi, ulaştırma altyapısının tekrar yapılanması, iletişimin modernizasyonu ve Batılı tüketim mağazalarının doğuda genişlemesi oldu. Doğu Almanya 1990'da olasılıkla 19301ar Almanyasından çok daha zayıf durumda görünse de, XXI. yüzyılın başında eski Doğu Almanya'nın birçok alanında görünüm artık Almanya'nın batısındaki

karşılaştırılabilir bölgelerden ayırt edilemez durumdaydı. Sadece yenilenmiş şehir merkezlerinin taze cepheleri arasında tek tük görünen, terk edilmiş veya neredeyse yıkılmak üzere olan binalar, yaşaman dönüşümün çok yakın tarihli karakterine ters düşüyordu. Daha küçük kasaba ve köylerdeki evlerin yenilenip boyanması, taş döşeli caddelerin asfalt kaplanması fiziksel görüntüde önemli bir dönüşüme yol açmıştı. 1945'ten beri birçok eski binanın duvarında varlığını sürdüren savaş zamanından kalma izler yeni rejimde ortadan kalkıyor ve sosyalist kasabaların kasvetli toplu konut bölgeleri yeni konforlara ulaşıyordu. Batılı arabaların caddelere dolmasının yanı sıra hava da linyit tozu ve Trabantlann egzoz dumanından temizlenmişti.

Birleşik Almanya'nın yeni başkenti Berlin'de simgesel çekim merkezi doğuya doğru kaymıştı; Alcxanderplatz veya Unter den Linden gibi eski komünist başkentin monoton merkez bölgeleri canlanmış ve Batı Berlin'in Zoo demiıyolu yakınındaki Kurfürtendamm boyunca değerini kaybedip zamanla iyice pejmürde bir hale dönüşen çarşılara göre çok daha "merkezî" olmuşlardı. Daha önce Berlin Duvarı boyunca kimsenin giremediği alanda gerçekleştirilen sıra dışı bir inşa programı sayesinde, bölünmenin getirdiği ve şehir boyunca uzanan bomboş yarığın izi bile kalmamıştı. Küresel eğlence endüstrisinin uluslararası ufkunun, Potsdamner Platz çevresindeki küstah ticari anlayışın ve işletmelerin, Schloss Bellevue'deki başkanlık sarayının ve yeniden hayata dönen Reichstag'ın yanındaki yeni tasarım hükümet merkezinin, Potsdam yönünde S-Bahn hattının altında kalan Griebnitzsee gibi bir zamanların ölü noktasına kurulmuş dış mahalleler ve varoşlarda gerçekleştirilen modern inşaat projelerinin ve konutların gölgesi altında kaybolup gitmişti. Daha önce neler olduğunun görsel bir hatırlatıcısı olarak Duvar'm garip beton kütlesi sadece birkaç yerde ayakta bırakılmıştı. Doğu ile Batı arasında eski kesişme noktası olan Friedrichstrasse S-bahn istasyonundan geçmenin insanın zihninde yarattığı duygulan ve korkuyu tahmin etmek, olaylan zamanında yaşamamış kişiler için çok zordu. Kasvetli bekleme alanlannın, polis güvenlik hücrelerinin ve sınır koruma ofislerinin artık ayakkabı,

cep telefonu ve bilgisayar mağazalanna, gazete bayileri ve marketlere dönüştürülmesi sonucunda, bölgenin yumuşatılmış yeni hali batıdaki modern bir havaalanı veya tren istasyonu gibi görünüyordu. Normannenstrasse'de bulunan eski Stasi karargâhı bile artık pek de korkutucu görünmüyordu; hatta Stasi'yi yöneten Erich Mielke'nin buradaki ofisleri de müze haline getirilmişti. Yani yakın geçmişteki Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin fiziksel izleri Berlin'in değişen çevresiyle birlikte neredeyse fark edilemeyecek biçimde yok olmuştu; geride kalan izler de tarihsel bilinçte kendine bir yer edinmek için, Üçüncü Reich'm, Weimar Almanyasmm, İmparatorluğun ihtişamının ve hızlı sanayileşmenin bıraktığı kirli izlerin yanı sıra XVIII. yüzyıl Prusyasmdaki Berlin'in görkemli döneminin daha kalıcı olmuş mimari ve heykel mirasının arasında çabalamaktaydı. Yakın geçmişte neler olup bittiğini ilk elden bilenler için bile, yıkılan bu geçmişi yeniden hayal etmek için artık zihinsel bir inşa çabasında bulunmak veya ücra bir yere, görece göz ardı edilmiş bir yere geziye çıkmak gerekiyordu.

Birleşmiş Almanya'nın doğu bölgelerinin yeni görünümü, doğulu ve batılı Almanlar arasında süregiden farklılıkların ağır ağır da olsa yok olduğu şeklinde yanlış bir izlenim veriyordu. Bunlar önce halk arasındaki "Ossis" ve "Wessis" [doğulu ve batılı stereotipleri] hakkında, herkesçe bilinen şakalarda konulaştınldı; kamuoyu anketleri ve sosyolojik araştırmalar ise Batıda rekabetçi bireyciliğin, Doğudaysa devletin korumacılığına ve refah desteğine olan sürekli bağlılığın yanı sıra daha güçlü bir topluluk eğiliminin hâkim olduğuna dair gayriresmi gözlemleri desteklemeye yaradı. Evlilik ve arkadaşlık modelleri de genellikle, artık görünmüyor olsa bile, bir toplumsal ve psikolojik "duvar"ın hâlâ var olduğunu ortaya koyuyordu. Edebiyat ve film eserleriyle ilgili tartışmalar bile, doğulular ile batılılar arasında farklar olduğunu gösteriyordu. Christa Wolfun yaklaşık on yıl önce yazdığı ve kısmen gözden geçirerek devrim sonrasında yayımladığı kısa bir roman olan *Was bleibt* ya da Brüssig'in *Helden wie Wir* ('Bizim gibi kahramanlar') ve *Sonnenalle* (Duvar boyunca uzanan bir sokağın adı)

gibi mizahi romanlar ve filmler aracılığıyla diktatörlüğü "zararsız gösterme" girişimlerinde olduğu gibi.

Tarihsel yorumlar da zamanla daha geniş bir siyasal ve ahlaki önem kazanacaktı. İlginç bir şekilde, birçok Batı Alman politikacısının fazlasıyla iğneleyici saldırılarının yanı sıra batılı medyanın büyük kısmının genelde "ikinci Alman diktatörlüğü" denilen şeyi konu alışı, paradoksal şekilde, birçok Doğu Alman vatandaşının devrilmesine katkıda bulundukları baskıcı devletin en azından bazı yönlerine özlem duymasını sağladı. "Totaliter diktatörlük" şeklindeki adlandırmalar ve Doğu Almanya'nın açıkça Nazi Almanyasıyla karşılaştırılması, birçok sıradan Doğu Almanın, yaşamlarının gerçekliğinin ve anılarının bir şekilde çarpıtılmış, hatta reddedilmiş olduğunu hissetmesine yol açtı. Yeni Alman meclisinin Doğu Alman diktatörlüğünün niteliklerini ve sonuçlarını soruşturma konusunda kararlı oluşu, 1990larda uzun süren bir meclis soruşturmasına *(Enquetekomission)* yol açtı; uzmanların tanıklıkları ve genellikle ateşli tartışmalarla süren bu soruşturma, bu yakın geçmişi nasıl yorumlamak ve "aşmak" gerektiği konusunda sinirleri iyice gerdi. SED rejiminin önemli liderlerini tek tek mahkemeye getirmenin güç olacağı anlaşılsa da, Stasi için gayriresmi ihbarcı *(Stasi IM'ler*) olarak çalışanlara yönelik çok daha geniş çaplı bir cadı avının yanı sıra bir şekilde SED rejiminin "suç ortağı" olma lekesini taşıyan herkesin mesleğini ve geleceğini kaybetme olasılığının varlığı, birçok kişi tarafından, örgütlü bir soykırım ve dünya savaşından sorumlu sayılan o çok daha kötü Nazi rejiminin 1945'teki çöküşünden sonra "yoldaşlara" *(Mitläufer)* yönelik görece hafif yaklaşım ile kıyaslandığında çok aşırıya kaçan bir tutum olarak görülecekti. Nazi dönemi de 1990ların ateşli tartışma konularından biri olarak kaldı; Nazi katliamlarına Wehrmacht'm katıldığını gösteren bir sergi, Berlin'de bir Holokost anıtı inşa edilmesi önerisi ve Daniel Jonah Goldhagen'in, Almanlara has olduğu iddia edilen uzun vadeli bir "imhacı anti-semitizm" zihniyetinin Holokost'u açıklamanın anahtarı olduğuna dair tartışmalı tezi gibi konularda kamuoyunda büyük anlaşmazlıklar yaşandı. Almanların bu artık daha uzak (1980lerin ortasındaki tarihsel tartışmalarda Ernst

Nolte'nin ürettiği bir ifadeden yararlanırsak) "geçmeyecek olan geçmiş"e dair üzüntüleri, Alman tarihinin ve birleşmiş bir devlette yeni bir ulusal kimlik inşa etmenin sorunlarına sadece yeni bir kat karmaşa daha eklemişti.

Birleşmeden sonraki ilk on yıl boyunca, bu ekonomik, toplumsal ve kültürel değişikliklerin Alman politikası üzerinde büyük etkisi oldu. 1990ların başındaki ilk önemli tehlike, sağ kesimdeki radikal milliyetçiliğin yeniden ortaya çıkışı gibiydi. Batı Almanya'da REP *(Die Republikaner,* Cumhuriyetçiler) ve DVU *(Deutsche Volksunion,* Alman Halk Birliği) gibi sağ kanat partileri zaten 1980lerde bölgesel düzeyde seçim manzarasını etkilemiş olsa da, birleşmeyle ilişkili gerginlikler, doğu bölgelerindeki başlangıç aşamasında bile olsa var olan ırkçı önyargıların mayalanması için verimli zemin sunuyordu. Doğu Almanya'daki Hoyerswerda ve Rostock ile Batı Almanya'daki Solingen ve Mölln'de gerçekleşen yabancılara yönelik saldırılar türünden eşgüdümlü olayların yanı sıra tek tek ırkçı şiddet eylemleri, iki Almanya'nın birleşmesinin ardından gelen ilk yıllarda kaygı verici şekilde artmıştı. Birçok gözlemci bir tür birleşik ulusal devletin ortaya çıkışıyla birlikte bu olayların bağnaz milliyetçiliğe dönüşmesinden korktuklarını belirtmişlerdir. 1930lardaki durumun tersine, yönetim bu tabandan gelen ırkçılığa sertçe karşı çıkıp mücadele etti (fakat bazı durumlarda yerel polis güçlerinin bazı üyelerinin ve olaylara şahit olanların buna tepkisi bir parça gecikmiş görünüyordu). Alman halkının büyük kısmı bu ırkçılığa açıkça karşı çıktığı için, birleşmiş Almanya'da ırkçılığın ve zehirli bir milliyetçiliğin yeniden doğuşu gibi ilk korkuların temelsiz olduğu görüldü. Sıkı bir şekilde oluşturulmuş Alman yurttaşlık yasaları bile 1990larda gözden geçirildi, uzun süredir yerleşik yaşayan "konuk işçiler" ve onların yakınlarının Alman yurttaşlığına başvurmaları kolaylaştırıldı.

Ulusal politik manzara da seçmenlerin değişen karakteriyle birlikte daha da dönüşmüştü. Doğu *Länder**de (gözden düşmüş SED'nin halefi olan) PDS, bazı bölgelerde -ve özellikle de Doğu Berlin'de- kendilerine ikinci sınıf yurttaş gibi davranıldığım

düşünen hoşnutsuz doğuluların bölgesel çıkarlarını temsil eden bir parti olarak önemli başarılar elde etti. Eskiden Bati ve Doğu Almanya bölgeleri için uygulanan o "ayrı oy verme noktalan" gibi geçici koşul kaldmldığmda 1994 genel seçiminden sonra FDP de doğu *Länder**indeki yeni seçmenlerin azalmasıyla %51ik seçim eşiğine ulaşmaya çabalayan kalıntı bir Batılı bölge partisi olduğunu gördü. Üstelik "birleşme şansölyesi" ve 1980lerde yaşadığı siyasal güçlüklerden Duvar'm çöküşüyle kurtulmuş olan CDUlu Helmut Kohl, 1990larda bir kez daha ve bu kez partinin finans kaynaklanyla ilgili birtakım bulanık skandallarla bağlantılı olarak artan biçimde eleştirilere maruz kalmıştı. Böylece 1998'deki tarihî genel seçimler, SPD ile Yeşiller'in yeni koalisyon hükümetini doğururken Gerhard Schroeder de şansölye oldu. Yurtiçindeki artan sıkıntıların yanı sıra CDU da kendisine Helmut Kohl'un siyasal duruşuyla karşılaştırılabilir bir halef bulmaya uğraşırken, Gerhard Schroeder ve "Kızıl-Yeşil" koalisyonu kısmen hızla değişen uluslararası durum nedeniyle 2002 genel seçiminde de iktidarda kalmayı başarıyordu.

Almanya'nın uluslararası bağlamındaki değişiklikleri aslında kısmen "Demir Perde"nin çöküşü, Doğu Avrupa'nın eski komünist devletlerinin hızlı dönüşümü ve 1990 öncesinde başlamış olan Avrupa bütünleşme süreçlerinin hem "genişleme" hem de "derinleşme" hamleleriyle bağlantılıydı. Schengen Anlaşması katılımcı kıta Avrupası devletleri arasındaki fiziksel sınırları boyunca seyahati neredeyse görünmez kılarken, bu bölgedeki birçok sınır denetimi kaldırılmıştı, denetlemeler sadece kaçakçılık, terörizm, uyuşturucu veya yasadışı göç kuşkuları söz konusu olduğunda yapılıyordu. Yeni bir ortak Avrupa para biriminin, Avro'nun çıkartılması, sadece yeni binyılı belirlemekle kalmadı, aynı zamanda katılımcı AB devletlerinin ekonomilerini birbirleriyle aynı hizaya soktu. Ama bazı AB devletleri hâlâ mesafelerini korumayı seçtiler; bunların en belirgini de, tarihsel olarak kendisini ayrı bir ada kılan birkaç kilometrelik suyun kelimenin tam anlamıyla altını kazan o yeni Avrotünel'e rağmen, hem Schengen hem de Avro konusundaki mesafesini koruyan

Britanya'ydı. Birleşik Almanya ise Fransa'yla birlikte, birçok kişiye daha sıkı bir Avrupa bütünleşmesine ve belki de bir tür federal Avrupa Birleşik Devletleri'ne doğru yaklaşma çabalan gibi görünen hamlelere öncülük etti.

Birçok açıdan, bu hamleler farklı bir ölçek ve farklı bir dünya tarihi bağlamında olsa bile, XIX. yüzyıl başındaki Alman devletleri arasında ve içinde yaşanan gelişmelerden farklı değildi. Ama bu paralellikler belki de bir "Gümrük Birliği"nin gelişmesiyle birlikte sona ermektedir. Bir süreliğine 1870 Fransa-Prusya Savaşı sırasında, Prusya yönetiminde benimsenen birleşik dış politika, 1871 İmparatorluk Almanyasımn hafifçe isteksiz bir "küçük Alman" birleşmesini sağlamıştı; ama bu, XXI. yüzyıl başındaki olası bir birleşik "Avrupa" dış politikası çerçevesindeki birliğe benzeyen bir şey değildi. 1990 başlarındaki uluslararası krizler (Körfez Savaşı, Kosova) sırasında daha henüz birleşmiş olan Almanya, yepyeni uluslararası bağlılıklar ve sorumluluklarla karşı karşıya kalırken; on yıl sonrasında, 2002-3'teki yenilenmiş bir Irak krizi sırasındaki durumu oldukça farklıydı. Schroeder, yurtiçinde artan ekonomik sorunlar ve yükselen işsizliğe rağmen, 2002 seçimini kısmen kazanmayı başarmıştı; çünkü Alman topraklanndan çıkan iki dünya savaşının tarihsel derslerini çok iyi öğrenmiş Alman halkı arasında görülen dikkat çekici pasifızm üzerine oynamıştı. İngiliz başbakan Tony Blair, belli bir ölçüde İspanya'nın da desteğiyle kurulan, ABD ile "özel bir ilişki" olan "transatlantik ittifakı"na gösterilen hükümet düzeyindeki bağlılığı canlandırıp güçlendirmekle meşgulken; Almanya, Fransızların Irak'a karşı birçok kişiye tümüyle gereksiz görünen bir savaş açılmasını reddetme kararının yanında duracaktı.

XXI. yüzyılın başında dünya, yirmi otuz yıl öncesine kıyasla bile dikkat çekici şekilde çok farklı bir yerdi. 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'a yapılan dikkat çekici terörist intihar saldırıları (kısaca adlandmldığı şekliyle "9/11"), köktenci terörizm ve askerî istikrarsızlık korkularıyla nitelendirilen yepyeni bir uluslararası belirsizlik çağını hem başlatıyor hem de simgeliyordu. Eski Soğuk Savaş'm iki süper güç arasında yaşanan

öngörülebilir tehlike ve tehditlerinin yerini sonsuz derecede tehlikeli, istikrarsız ve çok kutuplu bir dünya aldı. Bu, öngörülemez tutuşma noktalarının yanı sıra yeni ideolojik ve dinî çaüşma biçimleriyle birlikte, uzun vadeli siyasal baskı motiflerinin, sağlık ve hastalık alanındaki eşitsizliklerin, bolluk ve açlık bölgeleri arasındaki çelişkilerin yer aldığı bir dünyaydı. Artan küreselleşme çağında, yeni Almanya, çelişkiler sergileyen, Soğuk Savaş mirasının iç ka-lmülarmı aşmaya çalışan ve kendi adına, çileli ama artık iyice eskide kalmış geçmişinden çok şey öğrenmiş bir halde, yeni pasifist ve post-milliyetçi tutumlar takınmaya çalışan bir ülkeydi artık.

9 | ALMAN TARİHİNİN MOTİFLERİ VE SORUNLARI

Alman tarihinin temel motiflerinin bu kısa özetinden sonra, Alman tarihinin "kendine özgü yanlarinm toptan yorumlarına ilişkin daha geniş sorulara yönelebiliriz.

Genellikle Alman tarihinin sorunlarının en azından kısmen onun "jeopolitik konumü'nda yattığı savunulmuştur; yani İngiltere/Britanya'nın ada krallığının tersine, sınırlarım tanımlayan doğal engellerden yoksun bir halde orta Avrupa'da yer almasında. Bu yüzden Almanya'da sürekli bir savaş hali ve kesintisiz bir askerileşme durumu yaşanırken; tüccar İngiltere ise kalıcı bir ordunun yerine donanma ve denizlerin denetimine sahipti. Ama bu görüş siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılardaki ayrıntılı farkları dikkate almaktan yoksun olduğu için aşın basitleştiricidir (hatta varsaydığı İngiliz tarihini de bir kenara bırakmaktadır). Alman topraklarının orta Avrupa'da yer alışı, Alman tarihinin kendine özgü yollarını açıklamaya çalışma meselesinde, tek başına, özellikle aydınlatıcı bir etken değildir. Son zamanlarda popüler olan Almanya'nın orta Avrupa konumuna göndermeler de açıklama sağlamaktan çok, açıklamaya benzeyen yüzeysel yaklaşımlar getirmektedir; ki bu açıklamalar da herhangi bir zamanda söz konusu olan çok değişik tarihsel etkenleri ciddi bir şekilde incelemezler. Diğer yandan, ele almamız gereken şeyin bir uluslararası sistem olduğu da ortadadır ve orta Avrupa'da uzam, konum, iktidar ve yer elde etmek için itişen farklı öğeler arasındaki etkileşimler, herhangi bir özel bölge veya topraktaki iç etkenlere ek olarak hesaba katılmalıdır. Aynı şey, ilke olarak her "ulusal" tarih için söz konusu olsa bile, Alman topraklarının tarihi, birimlerin çokluğu ve onların ilginç iç ilişkileri nedeniyle, belki de özellikle karmaşıktır.

Alman örneğinde gözlenen özel bir durum da bazı siyasal varlıkların üst üste binmemiş olmasıyla ilgilidir. Bu,

Habsburg hanedan topraklarının, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dışında var olması açısından özellikle önemlidir; çünkü bu durum, Habsburglara hem belirli bir bağımsızlık vermiş hem de İmparatorluk içindeki Habsburg olmayan topraklardakinden farklı ve potansiyel olarak onlarla çelişen sorun ve çıkarlar içerir. Bu ör-tüşmeme, belki bir yandan Habsburg iktidar üssü için önemli olmuş, ama aynı zamanda Kutsal Roma İmparatorluğünun merkezî bir kuvvet olarak güçsüzlüğüne de katkıda bulunmuştur. İmparatorluktaki belirli önemli çatışma zamanlarında, imparator başka bir yerlerde meşgulken, hemen ve etkin bir müdahale edilemiyordu; bu da (Reformasyon döneminde olduğu gibi) muhalefetin gelişmesi için bir kaçış yolu sağlıyordu. Diğer yandan, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun her şeyi kucaklayan varlığı, devletler sistemini korumaya ancak yetiyordu; bu devletlerin bir kısmı aşırı küçüktü ve İmparatorluğun koruması olmasa, erken modern dönemdeki toprakları genişletme sürecinde daha büyük komşuları tarafından hızla yutulabilirdi. Yaşanan bu tür süreçler bazı devletlerin diğerlerinin aleyhine genişlemesini içeriyordu (ama bütün tasarılar da gerçekleşmiş değildi, sözgelimi Avusturya, XVIII. yüzyıl sonlarında güney Almanya'da ve özellikle de Bavyera'da Avusturya etkisini yaymakta başarısız olmuştu). Kucaklayıcı bir özdeşleşme odağının varlığı da müttefiklerin ve savunma birliklerinin gelişmesini kolaylaştırdı, aynı şekilde daha küçük toprakların görece bağımsızlıklarının korunmasına yardımcı oldu. Ortaya çıkan şey ilginç bir ortakyaşam sistemiydi, farklr öğeler arasmda ve içinde ağır ağır değişen dengeler vardı, örtüşmeme sorunu aynı zamanda Prusya'nın İmparatorluk dışındaki topraklara sahip olması sorunuyla da bağlantılıydı; bu topraklar, elektör III. Friedrich 1701'de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dışındaki Königsberg'de kendini Prusya Kralı I. Friedrich olarak ilan edip taç giydiğinde, Prusya'ya kraliyet egemenliğini elde etme olasılığı sağlamıştı. XIX. yüzyılda, toprakların ve siyasal çıkarların, devletlerin ve ülkelerüstü örgütlenmelerin, bazı Alman devletlerinde (özellikle Avusturya, Prusya ve Schleswig-Holstein'da) yer alan Alman olmayan etnik gruplarla, Konfederasyon ün

hem içinde olup hem de olmayan alanlarda örtüşmemesi sorunu, belki en çok milliyetçilik çağında ve birleşme girişimlerinde sorunlu bir hal alacaktı.

Fakat milliyetçilik ve birleşmeden bahsedilmesi inşam, İmparatorluk düzeyindeki merkeziyetçilikten uzaklaşmanın yanı sıra toprak düzeyindeki merkezileşmenin oluşturduğu kendine has Alman bileşiminin, devlet oluşumu açısından bir sorun teşkil edip etmediği gibi bir soruya götürür. XIX. yüzyıl öncesi Alman tarihinin kendine özgü yanlarına bu ışıkta bakmanın, İngiliz ve Fransız tarihine göre olan farklılıkları, "normal" bir modern ulus devlet gelişme motifinden sapmalar şeklinde değerlendirmenin epeyce anakronik olacağı öne sürülebilir. Bu, Alman tarihini bir sapma olarak değerlendirmek için, apaçık bir siyasal birim olarak ulus devletin olağanlığına dair modern kategorileri ve varsayımları dayatmak demektir. Modern sanayi kapitalizmi çağındaki rekabetçi ulus devletlerin yükselişi yaşanmasaydı, daha küçük ve daha zayıf siyasal birimlerin, güçsüz ve daha geniş bir toplam çerçeve içinde bir arada yaşamasını içeren eski Alman motifi en azından belirli bir ölçüde sürdürülebilirdi.

Yine de yukarıda betimlenen kendine özgü yanların, XIX. yüzyıl sonu ila XX. yüzyıldaki Alman tarihine dair sorunlarının uzun vadeli belirlenmesine herhangi bir anlamda katkıda bulunup bulunmadığı da merak edilebilir. Daha en baştan belirtildiği gibi, Alman tarihi genellikle rahatsız edici ölçüde teleolojik bir tarzda yazılmakta, "başarısız devrimler" (Engels, Köylü Savaşı'm bu amaçla ele alır) ve "Almanya'nın dönmeyi başaramadığı dönüm noktalan" (A. J. P. Taylor'ın 1848'deki nitelemesi) ile tanımlanmakta, "olgunlaşmamışlık" (Alman burjuvazisi) ve "gecikmişlik" (Alman ulus devleti) ile suçlanmaktadır. Bu tür fikirlerin barındırdığı tüm önyargıları ve varsayımlan bir kenara bıraksak bile; uzun vadeli koşullan, durumlan, engelleri ve Alman tarihindeki daha yakın olaylara dair daha kısa vadeli motifleri değerlendirirken, Almanya'nın çağdaşlık yolundaki demokratik olmayan rotasıyla ilgili soruyu, bir İrlanda fıkrasını uyarlayarak yanıtlayabiliriz: Dublin'e en rahat nasıl gidebileceğini soran bir yolcuya, İrlandalı

şöyle der: "Bak dostum, eğer ben oraya gitmek isteseydim, yola buradan çıkmazdım." Fakat Alman tarihçilerinin oynamayı özellikle sevdiği "sapmayı saptama" oyunundan ayn bir oyun daha vardır, o da "asıl kırılmayı saptama"dır. "Asıl kırılma"nm mevcut en iyi adayı, *Stunde Null* (saat sıfır) miti çerçevesindeki süreklilik çözümlemelerine rağmen, 1945 yılıdır. Eğer bu oyunu uzun vadeli bir bağlamda oynamaya heves edersek, bir anlamda 1871-1945 yıkıcı çevriminin son aşamada yukanda belirtilen uzun vadeli motiflerle belirlenmediğini, Bismarck'm "kan ve demir" politikalan aracılığıyla yaptığı küçük Alman birleşmesi tarzı kısa vadeli hareketlerle belirlendiğini öne sürebiliriz. Farklı bir senaryo da, Alman federalizminin daha iyi huylu biçiminin, sanayileşme çağındaki Alman ekonomik birleşmesi bağlamında gelişmesini içerebilir. Üstelik, tarihin belirlenmesi için fazla uzun bir vadeyi benimsemek de pek akıl kân olmayabilir: Alimlerin sadece Almanya'nm Nazi diktatörlüğüne giden yolunu değil, aynı zamanda savaş sonrası çağda, komünist ve demokratik kapitalist olan çok farklı iki devlet haline dönüşümünü ve 1990'dan bu yana yaşanan süreçte genişletilmiş bir federal cumhuriyet şeklindeki yeni niteliğini de dikkate alması gerekir.

Siyasal gelişme alanında Alman kültür kalıplarının rolü nedir? Bunlar da genellikle Almanya'nm "kendine özgü" tarihindeki etkenler olarak abartılmaktadır. Alman kültürü sıra dışı bir çeşitlilik ve olanak sunmuştur; kültür mirasının hangi özelliklerinin belli bir zamandaki mevcut kaygılar ve çabalar için seçildiği, yeniden yorumlanıp dönüştürüldüğü ve uyarlandığı -ve hangi seçimlerin tarihsel açıdan baskın olduğu- herhangi bir ruhani entelektüel tarihten çok bir siyasal ve toplumsal mücadele meselesiydi. Bu tür süreçlerin işleyiş tarzı yukarıda sunulan değerlendirme içinde tekrar tekrar açıkça görünmüş olmalı.

Her tarih içinde yazıldığı zamanın ürünüdür. Muzaffer milliyetçilik çağındaki milliyetçi tarihler daha çok geciken birleşme sorunuyla ilgileniyordu. Hitler'in gölgesinde yazılan XX. yüzyıl tarihleriyse daha çok kötülüğün kökleriyle ilgilendiler. XXI. yüzyılda, Avrupa

federalizminin güçlendiği, daha küçük siyasal birimlere ve taban katılımının rolüne duyarlılık gösterildiği, ayrıca küresel sahnede yeni gerilimler ve kıvılcım noktalarının yer aldığı bir çağdaysa perspektifler yine kaymaya başlıyordu. "Alman sorunü'ndan ne kastedildiği, Alman tarihi için neyin önem taşıdığı -ve neyin "kendine özgü" göründüğü- değişiyordu. Alman geçmişinin büyüleyici zenginliği, onun çeşitli perspektiflerden ve bakış açılarından ilgi çekici kalmayı sürdüreceğini; insanı daha fazla araştırma ve tartışmaya yönelten karmaşık motiflerinin nihai ve mutlak bir yorumunun da asla olmayacağını göstermektedir.

MERAKLISINA OKUMA LİSTESİ

Alman tarihi tartışmalı ve sürekli gelişen bir alandır. Aşağıda listelenen kitaplar arasında, önem taşıyan bazı eski çalışmalara yer verilmese de, asıl olarak Alman tarihi üzerine İngilizce yayımlanmış yakın dönem çalışmalarının fazlasıyla seçici örnekleri yer almaktadır.

Kaynakça kabaca dört önemli tarihî döneme ayrıldı, ama çalışmaların çoğu kronolojik sınırları aşıp bazı dönemleri ve konuları diğerlerinden daha kapsamlı ele alıyor. Kaynakçanın farklı yerlerinde konuların eşit olmayan şekilde ele alınması kısmen İngilizce tarih yazımının dengesizliklerini sergiliyor: Modern dönem, özellikle de Nazizm ve Holokost üzerine olan çalışmalar, tipik bir şekilde hem yayıncılık tarihinin hem de kamuoyunun ilgisini daha fazla toplamıştır.

Listede her bölümde ilgili döneme veya o dönemin temel sorunlarına dair -en az bir veya mümkünse birden fazla- genel rehber kitap yer alıyor. Genel bakış içeren bu kitaplar (G) işaretiyle belirtildi. Belirli dönem ve sorunları daha derinlemesine incelemek isteyen ya da çok araştırılmamış alanlarda kaynak arayan okurlar, bu çalışmaları özellikle başlangıçta yön bulmak için çok yararlı bulabilir.

ORTAÇAĞ ALMANYASI

Arnold, B. 1985. *German Knighthood* 1050-1300, Oxford: Clarendon Press.

G-. 1997. *Medieval Germany* 500-1300. *A Political Interpretation,* Basingstoke:

Macmillan.

-. 1991. *Princes and Territories in Medieval Germany,* Cambridge: Cambridge

University Press.

G Du Boulay, F. R. H. 1983. *Germany in the Later Middle Ages,* Londra: Athlone Press.

Fleckenstein, J. 1978. *Early Mediaeval Germany,* Oxford: North-Holland Fuhrmann, H. 1986. *Germany in the High Middle Ages,* Cambridge: Cambridge University Press.

Gillingham, J. 1971. *The Kingdom of Germany in the High Middle Ages,* Londra: The Historical Association.

G Haverkamp, A. 1992. *Medieval Germany,* 1056-1273, Oxford: Oxford University Press, 2. edisyon.

Leuschner, J. 1979. *Germany in the Later Middle Ages,* Oxford: North-Holland.

Leyser, K. 1981. *Mediaeval Germany audits Neighbours,* 900-1250, Londra: Hambledon Press.

ERKEN DÖNEM MODERN ALMANYA, 1500-1800

G Asch, R. 1997. *The Thirty Years War: The Holy Roman Empire and Europe,* 1618-1648, Houndmills: Macmillan.

Benccke, G. 1974. *Society and Politics in Germany* 1500-1800, Londra: Routledge and Kegan Paul.

Büsch, O. 1997. *Military System and Social Life in Old Regime Prussia,* 1713-1807: *The Beginnings of the Social Militarisation of Prusso-German Society,* Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press.

Cameron, E. 1991. *The European Reformation,* Oxford: Clarendon Press.

Clark, C. 1995. *The Politics of Conversion. Missionary Protestantism and the Jews in Prussia,* 1728-1941, Oxford: Clarendon Press.

Darby, G. 2001. *The Thirty Years War,* Londra: Hodder & Staughton.

Dickens, A. G. 1976. *The German Nation and Martin Luther,* Glasgow: Collins (Fontana).

G Dixon, C. Scott. 2002. *The Reformation in Germany,* Oxford: Blackwell.

-. (ed.) 1999. *The German Reformation,* Oxford: Blackwell.

G Dwyer, P. (ed.) 2000. *The Rise of Prussia,* 1700-1830, Harlow: Pearson.

Friedrich, K. 2000. *The Other Prussia. Royal Prussia, Poland and Liberty,* 1569-1772, Cambridge: Cambridge University Press.

Fulbrook, M. 1983. *Piety and Politics: Religion and the Rise of Absolutism in England, Württemberg and Prussia,* Cambridge: Cambridge University Press.

G Gagliardo, J. 1991. *Germany under the Old Regime,* 1600-1790, Londra: Longman.

Gawthrop, R. 1993. *Pietism and the Making of Eighteenth-Century Prussia,* Cambridge: Cambridge University Press.

G Hughes, M. 1992. *Early Modem Germany,* 1477-1806, Londra: Macmillan.

0 Ingrao, C. 2000. *The Habsburg Monarchy* 1618-1815, Cambridge: Cambridge University Press, 2. edisyon.

-. 1987. *The Hessian Mercenary State,* Cambridge: Cambridge University Press.

Lindemann, M. 1990. *Patriots and Paupers: Hamburg,* 1712-1830, New York: Oxford University Press.

Melton, J. Van Horn. 1988. *Absolutism and the Eighteenth-century Origins of Compulsory Schooling in Prussia and Austria,* Cambridge: Cambridge University Press.

Mortimer, G. 2002. *Eyewitness Accounts of the Thirty Years War* 1618-18, Houndmills: Palgrave.

Parker, G. (ed.) 1984. *The Thirty Years War,* Londra: Routledge & Kegan Paul.

Porter, R. ve M. Teich (editörler) 1981. *The Enlightenment in National Context,* Cambridge: Cambridge University Press.

Raeff, M. 1983. *The Well-ordered Police State,* Londra: Yale University Press.

Roper, L. 1989. 77te *Holy Household: Women and Morals in Reformation Augsburg,* Oxford: Oxford University Press.

G Scott, H. M. (ed.) 1990. *Enlightened Absolutism: Reform and Reformers in Later Eighteenth-century Europe,* Londra: Macmillan

-. (ed.) 1995. *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries.*

2 cilt, Londra: Longman.

Scribner, R. W. 1994. *For the Sake of Simple Folk. Popular Propaganda for the German Reformation,* Oxford: Oxford University Press.

0-. 1986. *The German Reformation,* Londra: Macmillan.

-. (ed. L. Roper), 2001. *Religion and Culture in Germany* 1400-1800, Leiden, Boston:

Brill.

Shennan, M. 1995. *The Rise of Brandenburg-Prussia,* Londra: Routledge.

Skinner, Q. 1996. *The Foundations of Modem Political Thought: the Age ofReformation,* cilt II, Cambridge: Cambridge University Press.

Vann, J. A. 1984. *The Making of a State: Württemberg* 1593-1793, Londra: Cornell University Press.

Vierhaus, R. 1985. *Germany in the Age of Absolutism,* Cambridge: Cambridge University Press.

Whaley, J. 1984. *Religious Toleration and Social Change in Hamburg,* 1529-1819, Cambridge: Cambridge University Press.

Wilson, P. H. 2000. *Absolutism in Central Europe,* Londra: Routledge.

-. 1998. *German Armies. War and German Politics,* 1648-1806, Londra: UCL Press.

-. 1999. *The Holy Roman Empire,* 1495-1806, Basingstoke: Macmillan.

-. 1995. *War, State and Society in Württemberg,* 1677-1793, Cambridge: Cambridge

University Press.

ALMANYA 1789-1918

Abrams, L. 1995. *Bismarck and the German Empire,* 1871-1918, Londra: Routledge.

-. 1992. *Workers' Culture in Imperial Germany,* Londra: Routledge.

Abrams, L. ve E. Harvey (editörler). 1996. *Gender Relations in German History,* Londra: UCL Press.

Applegate, C. 1990. *A Nation of Provincials: the German Idea of Heimat,* Berkeley, California: University of California Press.

Berdahl, R. M. 1988. *The Politics of the Prussian Nobility: the Development of a Conservative Ideology,* 1770-1848, Princeton, N. J.: Princeton University Press.

G Blackbourn, D. 2003. *History of Germany* 1780-1918: *The Long Nineteenth Century,* Oxford: Blackwell, 2. edisyon.

Blackboum, D. ve G. Eley. 1984. *The Peculiarities of German History,* Oxford: Oxford University Press.

Blanning, T. C. W. 1983. *The French Revolution in Germany,* Oxford: Oxford University Press.

G Breuilly, J. 1996. *The Formation of the First German Nation State,* 1800-1871, Basingstoke: Macmillan.

G-(ed.) 2000. *Nineteenth-century Germany: Politics, Culture and Society,* Londra:

Arnold.

-(ed.) 1992. *The State of Germany: The National Idea in the Making, Unmaking and*

Remaking of a Modem Nation-State, Londra: Longman.

Chickering, R. 1998. *Imperial Germany and the Great War,* 1914-1918, Cambridge: Cambridge University Press.

Confino, A. 1997. *The Nation as Local Metaphor: Württemberg, Imperial Germany and National Memory,* 1871-1918, Chapel Hill, N. C.: University of North Carolina Press.

G Craig, G. 1981. *Germany* 1866-1945, Oxford: Oxford Uni Press.

Daniel, U. 1997. *The War from Within: German Working-Class Women in the First World War,* Oxford: Berg.

Dwyer, P. (ed.) 2001. *Modem Prussian History* 1830-1947, Harlow: Pearson.

Evans, R. J. 1987. *Death in Hamburg: Society and Politics in the Cholera Years,* 1830-1910, Oxford: Clarendon Press.

Ferguson, N. 1998. *The Pity of War,* Londra: Allen Lane.

Frevert, U. 1989. *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation,* Oxford: Berg.

Levinger, M. 2000. *Enlightened Nationalism: the Transformation of Prussian Political Culture* 1804-1848, Oxford: Oxford University Press.

G Nipperdey, T. 1996. *Germany from Napoleon to Bismarck,* 1800-1866, Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Retallack, J. K. 1996. *Germany in the Age of Kaiser Wilhelm II,* Basingstoke: Macmillan.

Schulze, H. 1991. *The Course of German Nationalism. From Frederick the Great to Bismarck,* 1763-1867, Cambridge: Cambridge University Press.

G Sheehan, J. 1989. *German History* 1770-1866, Oxford: Clarendon Press.

-. 1982. *German Liberalism in the Nineteenth Century,* Londra: Methuen.

G Siemann, W. 1998. *The German Revolution* o/1848^19, Basingstoke: Macmillan.

Simms, B. 1997. *The Impact of Napoleon. Prussian High Politics, Foreign Policy, and the Crisis of the Executive.* 1797-1806, Cambridge: Cambridge University Press.

G -. 1998. *The Struggle for Mastery in Germany,* 1779-1850, Basingstoke:

Macmillan.

Smith, H. W. 1995. *German Nationalism and Religious Conflict,* Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Steinmetz, G. 1991. *Regulating the Social: the Welfare State and Local Politics in Imperial Germany,* Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Umbach, M. (ed.). 2002. *German Federalism: Past, Present and Future,* Basingstoke: Palgrave.

1918'DEN SONRA ALMANYA: GENEL BAKIŞLAR

° Berghahn, V. 1987. *Modem Germany,* Cambridge: Cambridge University Press. 2. edisyon.

G Carr. W. 1991. *A History of Germany,* 1815-1990, Londra: Edward Arnold. 4. edisyon.

G Fulbrook, M. 2002. *History of Germany,* 1918-2000; *The Divided Nation,* Oxford: Blackwell, 2. edisyon.

°-. (ed.) 2001. *Twentieth-century Germany: Politics, Culture and Society,* Londra:

Arnold.

Martel, G. 1992. (ed.). *Modem Germany Reconsidered,* Londra: Routledge.

ALMANYA 1918-1945 Weimar Cumhuriyeti, 1918-1933

Bessel, R. 1993. *Germany after the First World War,* Oxford: Clarendon Press.

Broszat, M. 1987. *Hitler and the Collapse of Weimar Germany,* Leamington Spa: Berg.

Childers, T. 1983. *The Nazi Voter,* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Feldman, G. 1993. *The Great Disorder. Politics, Economics and Society in the German Inflation* 1914-1924, New York: Oxford University Press.

Ferguson, N. 1995. *Paper and Iron. Hamburg Business and German Politics in the Era of Inflation* 1897-1927, Cambridge: Cambridge University Press.

Feuchtwanger, E. J. 1995. *From Weimar to Hitler: Germany* 1918-1933, Basingstoke: Macmillan, 2. edisyon.

Fischer, C. 2002. *The Rise of the Nazis,* Manchester: Manchester University Press, 2. edisyon.

Heiber, H. 1993. *The Weimar Republic,* Oxford: Blackwell.

James, H. 1986. *The German Slump,* Oxford: Clarendon Press.

Jones, L. E. 1988. *German Liberalism and the Dissolution of the Weimar Party System* 1918-1933, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Kershaw, I. (ed.) 1990. *Weimar: Why did German Democracy Fail?,* Londra: Weidenfeld

& Nicolson.

G Kolb, E. 1988. *The Weimar Republic,* Londra: Unwin Hyman.

Mommsen, H. 1996. *The Rise and Fall of Weimar Democracy,* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Noakes, J. ve G. Pridham (editörler). 1983. *Nazism,* cilt I: *Hitler's Rise to Power,* Exeter: Exeter Studies in History.

G Peukert, D. 1991. *The Weimar Republic: the Crisis of Classical Modernity,* Londra: Allen Lane.

Turner, H. A. 1985. *German Big Business and the Rise of Hitler,* Oxford: Oxford University Press.

Üçüncü Reich, 1933-1945

Aly, G. 1999. *'Final Solution'. Nazi Population Policy and the Murder of the European Jews,* Londra: Arnold.

Balfour, M. 1988. *Withstanding Hitler,* Londra: Routledge.

Bankier, D. 1992. *The Germans and the Final Solution: Public Opinion under Nazism,* Oxford: Oxford University Press.

Bartov, O. (ed.) 2000. *The Holocaust: Origins, Implementation, Aftermath,* Londra: Routledge.

Bracher, K. D. 1975. *The German Dictatorship,* Harmondsworth: Penguin.

Broszat, M. 1981. *The Hitler State,* Londra: Longman.

Browning, C. 1991, *Fateful Months,* New York: Hohncs and Meier, gözden geçirilmiş edisyon.

-. 2000. *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers,* Cambridge: Cambridge

University Press.

-. 1992. *Ordinary Men: Reserve Police Battalion* 101 *and the Final Solution in Poland,*

Londra: HarperCollins.

-. 1992. *The Path to Genocide,* Cambridge: Cambridge University Press

Burleigh, M. 2000. *The Third Reich: A New History,* Basingstoke: Macmillan.

Burleigh, M. ve W. Wippermann. 1991. *The Racial State: Germany* 1933-1945, Cambridge: Cambridge University Press.

Burrin, P. 1994. *Hitler and the Jews,* Londra: Edward Arnold.

Crew, D. (ed.) 1994. *Nazism and German Society,* Londra: Routledge.

Fleming, G. 1985. *Hitler and the Final Solution,* Londra: Haimsh Hamilton.

Frei, N. 1993. *National Socialist Rule in Germany,* Oxford: Blackwell

Gellately, R. 2001. *Backing Hitler. Consent and Coercion in Nazi Germany,* Oxford: Oxford University Press.

-. 1990. *The Gestapo and German Society,* Oxford: Oxford University Press.

Goldhagen, D. 1996. *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust,* Londra: Little, Brown and Co.

Gordon, S. 1984. *Hitler, Germans and the 'Jewish Question',* Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Herbert, U. (ed.) 2000. *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies,* Oxford: Berghahn.

Hilberg, R. 1985. *The Destruction of the European Jews,* 3 cilt, New York: Holmes and Meier.

Hirschfcld, G. ve L. Kettenacker (editörler). 1981. *The Führer-state: Myth and Reality,* Stuttgart: Klett-Cotta.

Kershaw, I. 1998. *Hitler, Cilt I: Hubris,* 1889-1936, Londra: Penguin. *[Hitler,* 1. *cilt,* çev. Zarife Biliz, İthaki Yayınlan, 2007]

-. 2000. *Hitler, Cilt II: Nemesis.* 1936-1945, Londra: Penguin. *[Hitler,* 2. *cilt,* çev.

Yavuz alogan, İthaki Yayınları, 2010]

-. 1991. *Hitler: a Profile in Power,* Londra: Longman.

-. 1987. *The Hitler Myth* Oxford: Oxford University Press.

G-. 2000. *The Nazi Dictatorship,* Londra: Arnold, 4. edisyon.

-. 1983. *Popular Opinion and Political Dissent in the Third Reich,* Oxford: Clarendon

Press.

Leitz, C. (ed.) 1999. *The Third Reich* Oxford: Blackwell.

Marrus, M. 1988. *The Holocaust in History,* Londra: Weidenfeld & Nicolson.

Mason, T. 1995. *Nazism, Fascism and the Working Class,* Cambridge: Cambridge University Press.

-. 1993. *Social Policy in the Third Reich* Oxford: Berg.

Noakes, J. ve G. Pridham, 1984. *Nazism,* cilt II: *State, Economy and Society* 1933-1939, Exeter: Exeter Studies in History.

-. 1988. *Nazism,* cilt III: *Foreign Policy, War and Extermination,* Exeter: Bxeter

Studies in History.

-. 1998. *Nazism,* cilt IV: *The German Home Front in World War II,* Exeter: Exeter

Studies in History.

Overy, R. 1996. *The Nazi Economic Recovery,* Cambridge: Cambridge University Press, 2. edisyon.

-. 1994. *War and Economy in the 'Third Reich* Oxford: Clarendon Press.

-. 1995. *Why the Allies Won,* Londra: Jonathan Cape.

Peukert, D. 1987. *Inside Nazi Germany,* Londra: Batsford.

Shandley, R. (ed.) 1998. *Unwilling Germans? The Goldhagen Debate,* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Stephenson, J. 2001. *Women in Nazi Germany,* Harlow: Pearson.

Welch, D. 2002. *The Third Retch. Politics and Propaganda,* Londra: Routledge, 2. edisyon.

1945'TEN BUGÜNE ALMANYA: BÖLÜNMÜŞ VE BİRLEŞMİŞ

Allinson, M. 2000. *Politics and Popular Opinion in East Germany,* 1945-68, Manchester: Manchester University Press.

Ash, T. Garton. 1993. *In Europe's Name,* New York: Random House.

Balfour, M. 1992. *Germany: The Tides of Power,* Londra: Routledge.

Childs, D. ve R. Popplewell. 1996. *The Stasi. The East German Intelligence and Security Service,* Basingstoke: Macmillan.

Conradt, D. P. 1989. *The German Polity,* Londra: Longman, 4. edisyon.

G Dennis, M. 2000. *The Rise and Fall of the German Democratic Republic,* 1945-1990, Harlow: Pearson.

Edinger, L. 1986. *West German Politics,* New York: Columbia University Press.

Fulbrook, M. 1995. *Anatomy of a Dictatorship: Inside the GDR,* 1949-1989, Oxford: Oxford University Press

--. 1999. *German National Identity after the Holocaust,* Cambridge: Polity Press.

G- 2000. *Interpretations of the Two Germanies,* 1945-1990, Basingstoke: Macmillan.

2. edisyon.

Glaessner, G.-J. 1992. *The Unification Process in Germany,* Londra: Pinter.

Glaessner, G.-J. ve I. Wallace (editörler) 1992. *The German Revolution* o/1989, Oxford: Berg.

Glees, A. 1996. *Reinventing Germany,* Oxford: Berg.

Grieder, P. 1999. *The East German Leadership* 1946-73; *Conflict and Crisis,* Manchester: Manchester University Press.

Jarausch, K. 1994. *The Rush to German Unity,* Oxford: Berghahn

-. (ed.) 1999. *Dictatorship as Experience: Towards a Socio-Cultural History of the*

GDR, Oxford: Berghahn.

Jarausch, K. ve Cransow, V. (editörler). 1994. *Uniting Germany: Documents and Debates,* Oxford: Berghahn.

Kettenacker, L. 1997. *Germany since* 1945, Oxford: Oxford University Press.

KleBmann, C. (ed.) 2001. *The Divided Past. Rewriting Post-War German History,* Oxford: Berg.

Kopstein. J. 1997. *The Politics of Economic Decline,* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Kramer, A. 1991. *The West German Economy,* Oxford: Berg.

Larres, K. ve P. Panayi (editörler). 1996. *The Federal Republic of Germany since* 1949: *Politics, Society and Economy before and after Unification,* Londra: Longman.

Maier, C. 1997. *Dissolution,* 1*1111061011, N.J.: Princeton University Press.

Major, P. ve J. Osmond (editörler) 2002. *The Workers' and Peasants' State: Communism and Society in East Germany under Ulbricht,* 1945-71, Manchester: Manchester University Press.

McAdams, A. J. 1993. *Germany Divided,* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

-. 2001. *Judging the Past in Unified Germany,* Cambridge: Cambridge University

Press.

McFalls, L. H. 1995. *Communism's Collapse, Democracy's Demise?,* Basingstoke: Macmillan

Merkl, P. H. (ed.) 1995. *The Federal Republic of Germany at Forty-five: Union without Unity,* Basingstoke: Macmillan.

Naimark, N. 1995. *The Russians in Germany,* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

G Nicholls, A. J. 1997. *The Bonn Republic: West German Democracy,* 1945-1990, Londra: Longman.

Osmond, J. (ed.) 1992. *German Reunification,* Harlow: Longman.

° Pulzer, P. 1991. *German Politics* 1945-1995, Oxford: Oxford University Press.

Ross, C. 2000. *Constructing Socialism at the Grassroots,* Basingstoke: Macmillan.

G -. 2002. *The East German Dictatorship: Problems and Perspectives as in the*

Interpretation of the GDR, Londra: Arnold.

Schwarz, H. P. 1995, 1997. *Konrad Adenauer,* 2 cilt, Providence, R. I.: Berghahn.

Smith, G., W. Paterson, P. H. Merkl (editörler). 1989. *Developments in West German Politics,* Basingstoke: Macmillan.

Smith, G., W. Paterson, P. H. Merkl, S. Padgett (editörler). 1992. *Developments in German Politics,* Basingstoke: Macmillan.

[G] Smith, G., W. Paterson, S. Padgett (editörler). 1996. *Developments in German Politics* 2, Basingstoke: Macmillan.

Szabo, S. 1992. *The Diplomacy of German Unification,* New York: St Martin's Press.

Turner, H. A. 1992. *Germany from Partition to Reunification,* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Zelikow, P. ve C. Rice. 1995. *Germany Unified and Europe Transformed,* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Dizin

Adenauer, Konrad 204, 206, 212, 219 Albrecht (Brandenburg prensi) 49 Albrecht, I. (Habsburg hükümdarı) 39 Albrecht (Mansfeld Kontu) 54 Alman Gümrük Birliği (*Zollverein*) 117, 125, 130

Alman Konfederasyonu *(Deutscher Bund)* 106, 109, Ul, 117, 122, 128, 129, 243

Anabaptistler 55 Arnim, A. von 115 Atama Yarışması 31,44 Aue, Hartmann von 35 *Aufklärung* 81, 96 Augsburg Barışı (1555) 57, 65 Augsburg Dieti (1530) 56 Augsburg Dieti (1555) 57 Augsburg tman İkrarı 56 Augsburg İnterimi 57 Augustinus 48 Auschwitz 192, 193 Auschwitz-Birkenau 193 Avusturya-Prusya Savaşı (1866) 129 Avusturya Veraset Savaşı (1740-8) 88

Bach, Carl Philipp Emanuel 100 Bach, Johann Sebastian 100, 115, 194 Bacon, Francis 96

Baden, Prens Maximilian von 155, 156

Bahro, Rudolf 216

Bauer, Gustav 159

Bauhaus 165

Bebel, August 126

Beethoven, Ludwig van 100, 115

Berghahn, Volker 147

Berlichingen, Götz von 52

Berlin Antlaşması (1926) 164

Bernstein, Eduard 139

Bethmann Hollweg, Theobald von 143, 149, 151

Beyaz Dağ Savaşı (1620) 66, 67, 70 Beyaz Gül (öğrenci grubu) 195 Biedermeier 115, 119 Biel, Gabriel 42 Biermann, Wolf 209 Bilfinger, Georg Bernhard 97 Bismarck, Otto von 124, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 148, 244

Blair, Tony 241

Blomberg, Werner von 184

Bonhoeffer, Dietrich 180

Born, Stephan 123

Borsig 117, 127, 193

Böll, Heinrich 228

Brahe, Tycho 64

Brandt, Willy 207, 208

Brauchitsch, General Walter von 184

Braun, Eva 196

Brecht, Bertolt 165, 228

Brentano, C. 115

Brueghel 63

Brüdergemeine 95

Brüning, Heinrich von 169, 170, 182

Brüssig, Thomas 238

Bucer, Martin 60

Buddenbrook Ailesi (Mann) 144

Burschenschaften 111

Bülow, Bernhard, Prens von 142, 143

Cadı avı 63, 64, 76

Cajetan, Kardinal 49

Calvin, Jean 55

Canossa Yürüyüşü 31

Caprivi, Georg Leo, Kont von 140, 142

Chamberlain, Neville 185

Charlemagne 24, 29 Cizvitler 60, 62, 65, 67, 94, 134 Clovis, I. (Frank kralı) 24 *Constitutio de feudis* 29 Cuno, Wilhelm 162

Dachau toplama kampı 176, 195 d'Alembert 96 Darre, Walter 176 Dawes Planı (1924) 165 Delbrück, Rudolf von 133 Demir Perde 20, 21, 231, 240 *devotio modema* 42, 48 Diderot, Denis 96

Dollfus, Engelbert (Avusturya şansölyesi) 183

Döblin, Alfred 166 Dönitz, Karl 196 Drexler, Anton 151, 164 Du Boulay, F.R.II. 40 Dünya Savaşı, I. 109, 132, 137, 138, 144, 147, 148, 149, 150, 201, 209 Dünya Savaşı, II. 39, 71, 85, 159, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 209, 238 Dürer, Albrecht 42

Ebert, P'riedrich 156, 157, 159, 161, 168

Ebert-Groener Paktı 156

Eck, Johannes 49

Eisner, Kurt 155, 158

Elias, Norbert 59

Elser, Georg 195

Engels, Friedrich 52, 126, 244

Erhard, Ludwig 204, 206, 219

Erken Dönem Yeni Yüksek Almanca 41

Eschenbach, Wolfram von 35

Eski Sakson diyalektleri 28

Eski Yüksek Almanca 27

Farben, I. G. 193

Ferdinand, II. (Kutsal Roma İmparatoru) 65, 67, 68, 69
Ferdinand, I. (Kutsal Roma İmparatoru) 46, 56

Feuerbach, Ludwig 114 Fischer, Fritz 147 Fleckenstein, J. 26 Fontane, Theodor 144 Förster, Georg 102 Francke, August Hermann 94, 95 François, I. (Fransa kralı) 52 Frankfurt Meclisi (1848-9) 121, 122, 123, 124

Fransa-Prusya Savaşı (1870) 129, 130 Franz Ferdinand (Avusturya veliahtı, arşidük) 149 Franz, II. (Avusturya imparatoru) 103 Freud, Sigmund 147 Frick, Wilhelm 174

Friedrich ("Bilge", Saksonya Elektör Prensi) 48, 49
Friedrich, I. (Barbarossa) 31, 33, 35 Friedrich, II. (Barbarossa'mn torunu) 33, 39

Friedrich, II. ("Büyük", Prusya kralı, hükümdarlığı 1740-86) 85, 86, 87, 88, 89, 98, 99, 100, 101 Friedrich, III. (Prusya kralı, Almanya imparatoru, hükümdarlığı 1888) 137 Friedrich, III. (Prusya kralı I. Friedrich, hükümdarlığı 1688-1713) 85, 86, 88, 243

Friedrich, V. (Bohemya'nın "Kış Kralı") 67 Friedrich Wilhelm, III. (Prusya kralı, hükümdarlığı 1797-1840) 103, 110 Friedrich Wilhelm, I. (Prusya, "Asker

Kral", hükümdarlığı 1713-40) 85, 86, 87, 88

Friedrich Wilhelm, IV. (Prusya kralı, hükümdarlığı 1840-61) 120, 121 Friedrich Wilhelm (Prusya, "Büyük Elektör", hükümdarlığı 1640-88) 85, 86, 87

Fritsch, Werner von 184 Fugger ailesi 46, 48, 49

Gagem, Heinrich von 122 Gaismair, Michael 53
Gastarbeiter 222

Genel Kurul (*General-Ober-Finanz-Kriegs-und-Domänen-Direktorium)* 86 George, III. (İngiltere kralı ve Hannover elektörü) 89 George, Stefan 165 Gillingham, John 26 Goebbels, Josef 178 Goering, Hermann 174, 183, 184, 186 Goethe, Johann Wofgang von 15, 99, 100, 115, 194

Goldener Bulle (Altın ferman) 40 Goldhagen, Daniel Jonah 238 Gorbaçov, Mihail 197, 209, 214, 229, 230, 234

Grass, Günter 228

Grigorius, VII. (Papa, Hildebrandt) 31

Grimmelshausen 76

Grimm Kardeşler (Jacob ve Wilhelm) 100

Groener, General Wilhelm 156

Gropius, Walter 165

Grosz, Georg 166

Grundherrschaft 90

Gustavus Adolphus (İsveç kralı) 68, 69

Gutsherrschaft 88

Gysi, Gregor 233

Habsburg hanedanı 17, 36, 39, 41, 46, 53, 54, 56, 57, 64, 65, 67, 68, 70, 73, 82, 86, 88, 101, 117, 121, 122, 124, 242, 243 Hambach Festivali (1832) 112 Händel, G. F. 100 Hanse Birliği 36, 74, 90 Harich, Wolfgang 205, 216 Hauptmann, G. 144 Havemann, R. 216
Haydn,Joseph 100 Heartfield, John 166 Heberle, F. 74

Hecker, Friedrich von 120 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 94, 99, 113, 114 Heine, Heinrich 115 Heinlein, Konrad 185 Heinrich, III. (Otto hanedanı) 27 Heinrich, II.

(Otto hanedanı) 30 Heinrich, I. (Otto hanedanı) 26, 27, 29 Heinrich, IV. (Sal hanedanı) 31 Heinrich (Saksonya dükü, "Aslan") 33 Heinrich, V. (Sal hanedanı) 31 Heppenheim programı 120 Herder, Johann Gottfried 94, 99, 108 Heuss, Theodor 204 Heydrich, Reinhard 192 Heym, Stefan 228 Himmler, Heinrich 176, 191 Hindenburg, Paul von 151, 168, 170, 171, 172, 175, 176 Hitler, Adolf 15, 138, 152, 153, 154, 163, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 194, 195, 196, 203, 245 Hitler Gençliği (HJ) 178 Hobbes, Thomas 27

Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig 142 Hohenstaufen hanedanı 31, 39 Hohenzollern, Albrecht von 38, 54 Hohenzollern hanedanı 38, 54, 84, 85, 89, 130

Honecker, Erich 207, 208, 209, 213, 214, 224, 227, 228, 229, 230, 231 Honecker, Margot 227 Hossbach, Friedrich 184 Hölderlin, F. 115 Hugenberg, Alfred 170 Humboldt, Wilhelm 105, 113 Husçular 42, 65 Hus, John 42

Ignatius Loyola 60 İspanyol İç Savaşı 183 İspanyol Veraset Savaşı 86

Janseizm 94

Johann Sigismund (Brandenburglu) 65 Joll, James 147

Joseph, II. (Avusturya imparatoru) 89, 96, 98, 100, 101, 102, 110 Junkerler 39, 74, 84, 87, 128, 139, 200 Jülich-Cleves Halefliği Savaşı (1609-14) 65

Kahr, Gustav 161

Kalvencilik 55, 57, 58, 59, 60, 65, 67, 71, 84, 95

Kant, Immanuel 98, 99 Kapp, Wolfgang 161, 162 Kapüsen tarikatı 60 Karl Alexander (Württemberg dükü) 96 Karl, IV. (İmparator) 40 Karl, V. (İmparator) 41, 46, 49, 50, 52, 56, 57, 65

Karlsbad Kararlan 111, 112

Karolenj hanedanı 24, 26

Kästner, Erich 165

Katolik Birliği 65, 67, 68

Kautsky, Karl 139

Kehr, Eckart 147

Keitel, Wilhelm 184

Kellogg-Briand Paktı 165

Kepler, Johannes 64

Kiesinger, Kurt Georg 206

Kleinstaaterei 79, 98

Kohl, Helmut 208, 211, 220, 233, 234, 239, 240
Kollwitz, Käthe 166

Konrad, I. (Frankenya dükü, Alman kralı) 26

Konrad, II. (Sal hanedanı) 30

Konrad, IV. (Hohenstaufen hanedanı) 39

Kotzebue, August von 111

Köln Savaşı (1583-8) 65

Köylü Savaşı 52, 53, 54, 244

Krenz, Egon 231, 233

Kristallnacht 181

Krupp şirketi 130, 142, 182, 193 *Kulturkampf* 133, 134
Kuzey Alman Konfederasyonu 129, 130 Kuzey Savaşı (1655-60) 85

Lambsdorff, Otto 220 *Landrat* 87 *Landratsreform* 101
Lasker, Eduard 134 Legien, Carl 156 Leibniz, Gottfried

Wilhelm 97 Leo, Papa X. 49 Lessing, G. 96 Leydenli Jan 55 Ley, Robert 176 Leyser, Karl 29 Liebknecht, Karl 158, 162 Liebknecht, Wilhelm 126 *limes* 23

Locarno Antlaşması (1925) 164 Locke, John 96 Lothar (Supplinburg dükü) 31 Louis-Philippe (Fransa kralı) 119 Louis, XIV. (Fransa kralı) 82, 86 Ludendorff, Erich 151 Ludwig, II. (Bavyera krall) 126 Luneville Antlaşması (1801) 103 Luther, Martin 45, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 84, 88, 90, 94, 95, 99, 181 Luxemburg, Rosa 158, 162 Lüttwitz, Walther von 161

Mann, Heinrich 165 Mann, Thomas 144, 165, 166 Maria Theresa (Avusturya imparatoriçesi) 98

Martinitz (Bohemya'nın vekil yöneticisi) 67

Marx, Karl 114, 115, 123, 126, 147 Matthias (Habsburg hanedanı) 65 Maximilian (Bavyera dükü) 65, 67, 68 Mazarin, Kardinal 70

Melanchthon, Philipp 56, 60 Memmingen Köylü Meclisi 53 Mendelssohn, Moses 96 Mengele, Josef 192 Mennonlar 95 Merovenj hanedanı 24 Metternich, Klemens von 105, 111, 112, 117, 119, 121, 124 Mielke, Erich 228, 237 *ministerielles* 29, 34 *minnesinger* 34, 41 Miquel, Johannes von 142, 144 Modrow, Hans 233

Moltke, Helmut Count von (1800-91) 130, 149

Montesquieu 96

Moser, Johann Jakob 97

Mozart, Wolfgang Amadeus 100

Mussolini, Benito 163, 183, 189

Müller, Hermann 169

Münster Antlaşması (Vestfalya Barışı) 70

Müntzer, Thomas 53

Otto, II. 30

Otuz Yıl Savaşı 60, 64, 65, 73, 76, 78, 79, 81, 83, 92, 94, 95 Oxenstiema, Axel (İsveç Şansölyesi) 69

Papcn, Franz von 166, 170, 172 Parker, Geoffrey 73 Passau Antlaşması (1522) 57 Pepin (Karolenj hanedanı) 24 Philipp (Hessen dükü) 54, 55 Philipp, IV. (İspanya kralı) 69 Pieck, Wilhelm 213 Pietizm 88, 94, 95, 97 Poincare, Raymond 162 Potsdam Konferansı (1945) 197, 198 Prag Bahan (1968) 223 Prag Banşı (1635) 69 Prag'da pencereden atmak (1618) 65, 67 *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Weber) 58 Protestan Birliği (lSOOler) 55 Protestan Birliği (16001er) 65 Pufendorf, Samuel von 97

Napoléon, I. (Fransa İmparatoru) 79, 103, 105, 106, 109, 110 Napoléon Savaşları 81, 105, 108 Napoléon Yasaları 103 NATO 204, 233 Neandcrthal insanı 23 Neurath, Konstantin von 184 Newton, Isaac 96 *Nibelungenlied* 35 Nicolai, Friedrich 97 Nietzsche, Friedrich 146 Novalis (Friedrich von Hardenberg) 115 Nürnberg Yasaları (1935) 181

Offenburg programı 120 Orta Yüksek Almanca edebiyatı 34 Osnabrück Antlaşması (Vestfalya Barışı) 70

Otto hanedanı 27, 29, 30, 31 Otto, I. 26, 29, 30

Quisling, Vidkun 186

Rapallo Antlaşması (1922) 164 Regensburg Dieti (1541) 56 *Reichsdeputations-hauptschluss* 103 Ren Birliği (1254) 36 Ren Konfederasyonu 103, 105 Ribbentrop, Joachim von 183, 184 Richelieu (Kardinal) 68, 69 Rilke, Rainer Maria 165 Roon, Kont Albrecht von 128 Rousseau, Jean-Jacques 96 Rohm, Ernst 176 Rudolf, I. (Habsburg hanedanı) 39 Rudolf, II. (Habsburg hanedanı) 65 Rudolf (Schwaben dükü) 31

Sachsenspiegel vii, 41, 43 Sachs, Nürnbergli Ilans 41 Sal hanedanı 27, 29, 30, 31 Schacht, Hjalmar 183 Schcidemann, Philipp 156, 159 Schcngcn Anlaşması 240 Schillcr, Friedrich 15, 94, 99 Schilling, Heinz 59

Schlegel Kardeşler (Karl Wilhelm Friedrich ve August Wilhelm) 115 Schleicher, General Kurt von 168, 170, 172, 176

Schleswig-Holstein Savaşı (1864) 129 Schlüter, Andreas 86 Schmalkalden Birliği 56 Schmalkald Savaşı (1546) 56 Schmidt, Helmut 208, 211, 220 Scholl, Hans ve Sophie 195 Schönberg, Arnold 165 Schroeder, Gerhard 240 Schubert, Franz 115 Schumacher, Kurt 200 Schuschnigg, Kurt 184 Schwaben Birliği 36 Seeckt, General Hans von 161, 162 Seyss-Inquart, Arthur 184 Siemens şirketi 138, 193 Simmel, Georg 147

Slovata (Bohemya'nın vekil yöneticisi) 67 Spener, Philipp Jakob 94 Speyer Protestosu (1529) 55 Stalin, Josef 186, 201 Stauffenberg, Claus Count Schenk von 196

Steinberg, H. S. 73 Stein-Hardenberg 104 *Steuerrat 87* Stinnes, Hugo 156 Stinnes-Legien Anlaşması 156 Stöcker, Adolf 135 Strassburg, Gottfried von 35 Strasser, Gregor 172, 176 Strauss 115

Stresemann, Gustav 163, 164, 165, 182 Struve, Gustav von 120

Tacitus 23, 24 Taylor, A. J. P. 120, 244 Tazmin Fermanı (1629) 67, 68 Temel Yasa (*Grundgesetz*) 203 Theresienstadt kampı 194 Thomasius, Christian 97 Tieck, J. L. 115 Tilly, General 67, 68, 69 Tilsit Barışı (1807) 103 Tirpitz, Amiral von 142, 149, 151 Tönnies, Ferdinand 147 Töton Tarikatı Şövalyeleri 38, 84 Trent Konsili 60 *Treuhand* 236 Troeltsch, Ernst 147 Trott, Adam von 195

Ulbricht, Walter 198, 205, 207, 208, 213, 214, 215, 224

Verdun Antlaşması (843) 25 Versailles Antlaşması (1919) 147, 159,

160, 165, 173, 179, 180, 182, 184 Vestfalya Barışı (1648) 69, 70, 71, 81, 101, 102

Via modema 48 Vierhaus, Rudolf 74 Viyana Kongresi (1814-15) 102, 105, 109, 111

Viyana Nihai Yasası (1820) 111 Vogelwcide, Walther von der 34 Voltaire 96, 98

Wagner, Richard 35, 146, 196 Waldensçiler 42 Wallenstein, General 67, 68, 69 *Wandervögel* (gezgin kuşlar) 146 Weber, Max 58, 59, 132, 146, 147, 148 Wehler, Hans-Ulrich 143, 147 Weül, Kurt 165

Weimar Anayasası (1919) 159,211 Welf hanedanı 31 Wettin hanedanı 54 Wilhelm, I. (Alman imparatoru, hükümdarlığı 1871-88) 130, 137 Wilhelm, II. (Alman imparatoru, hükümdarlığı 1888-1918) 137, 138, 155 Wilson, Woodrow (ABD başkanı) 151, 155 Windthorst, Ludwig 134 Wirth, Joseph 162 Wolf, Christa 228, 238 Wolff, Christian 97 Worms Dieti (1521) 49 Worms Konkordatosu (1122) 31

Yalta Konferansı (1945) 197 Yedi Yıl Savaşı (1756-63) 88 Yeni Yüksek Almanca 49 Yidiş dili 39

Yoksul Konrad isyanı 52 Young Planı (1929) 165, 169, 170

Zille, Heinrich 141, 166 Zinzendorf, Graf Nikolaus L. von 95 Zwingli, Huldiych 55, 57

1

Comelius Tacitus, *Germania Halklannın Kökeni ve Yerleşim Yeri* (çeviren Mine Hatapkapulu, Kabalcı Yayınevi, 2006) —*ed. notu.*

2

Elektör: (Almanca: *Kurfürst),* Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda, imparator seçimine katılma hakkına sahip prens —*ed. notu.*

3

Reichstag: Almanca "İmparatorluk Meclisi", diet olarak da bilinir; XII. yüzyıldan 1806ya değin Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yasama organıydı —*ed. notu.*

4

Diet: Ortaçağda ve daha sonra çeşitli dönemlerde Danimarka, İsveç, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Macaristan, Polonya vb. ülkelerde yasama ya da kraliyet danışma meclislerine verilen ad —*ed. notu.*

5

Papa XI. Benedict döneminin (1303-04) ardından Fransızların etkisine giren Papalık Roma'dan Avignon'a taşındı. Bu sürece "Babil esareti" de denir. —*çev. notu.*

6

Lat. *Allodium:* Bir lorddan bağımsız olarak sahip olunan, karşılığında kira ya da hizmet verilmeyen toprak türü. —*çev. notu.*

7

Pietizm: XVII. yüzyılda Alman Lutherciliği içinde doğan dinsel reform hareketi. Kilisenin laikleşmesine karşı kişisel imana ağırlık veren bir akım —*ed.notu.*

8

Tripartite selective system: Britanya'da 1944'ten 1976ya uzanan bir dönemde ortaöğretim ağırlıkla üç bölüme ayrılıyordu: dilbilgisi okulları, teknik okullar ve modern okullar. 1944'te Butler Eğitim Yasası'yla başlayan bu uygulama, 1976 Eğitim Yasası'yla değiştirildi, ama günümüzde yer yer hâlâ sürdürülmekte. —*çev. notu.*

9

"Ekmek ve sirkler" (Latince *panem et circenses)* halkı yatıştırmanın yüzeysel araçları için kullanılan bir mecazdır. Siyaset söz konusu olduğunda bu deyim, örnek veya mükemmel kamu hizmeti veya kamu düzeni sağlayarak değil de geniş halk kitlelerinin ihtiyaçlanmn yalnızca geçici, yüzeysel olarak tatmini yoluyla kamuoyu oluşturmayı ifade etmek için kullanılmıştır. —*ed. notu.*

Bu kitap, erken ortaçağdan günümüze Almanya tarihinin dönüm noktaları konusunda bir rehber olmayı amaçlıyor. Mary Fulbrook, sürükleyici bir üslupla kaleme aldığı bu çalışmasında geniş kapsamlı bir tarihi malzemenin sentezini yapıyor ve araştırmacıların tartışmaları ışığında toplumsal, siyasal ve kültürel unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koyuyor.

Her tarih içinde yazıldığı zamanın ürünüdür. Muzaffer milliyetçilik çağındaki milliyetçi tarihler daha çok geciken birleşme sorunuyla ilgileniyordu. Hitler'in gölgesinde yazılan XX. yüzyıl tarihleriyse daha çok kötülüğün kökleriyle ilgilendiler. XXI. yüzyılda, Avrupa federalizminin güçlendiği, daha küçük siyasal birimlere ve taban katılımının rolüne duyarlılık gösterildiği, ayrıca küresel sahnede yeni gerilimler ve kıvılcım noktalarının yer aldığı bir çağdaysa perspektifler yine kaymaya başlıyordu. "Alman sorunu"ndan ne kastedildiği, Alman tarihi için neyin önem taşıdığı –ve neyin "kendine özgü" göründüğü– değişiyordu. Alman geçmişinin büyüleyici zenginliği, onun çeşitli perspektiflerden ve bakış açılarından ilgi çekici kalmayı sürdüreceğini; insanı daha fazla araştırma ve tartışmaya yönelten karmaşık motiflerinin nihai ve mutlak bir yorumunun da asla olmayacağını göstermektedir.

MARY FULBROOK Cambridge ve Harvard üniversitelerinde eğitim gördü. UCL'de (University of College London) Alman tarihi profesörüdür. Avrupa tarihi konusunda yayımlanmış çok sayıda yayını vardır.

ISBN 978-605-4238-48-4

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ